

विषयानुक्रमः

विषयः	पृष्ठ.	गाथा.
परमपरीक्षायाः प्रयोजनम् ।	१	१
परमस्य लक्षणम् ।	२	२
परीक्षामूलत्वेन माध्यम्यस्य निरूपणम् ।	३	३
माध्यम्यस्य लक्षणम् ।	४	४
परपक्षपक्षितर्म्यबोःसूत्रभाषिणोऽनन्तसंगारनियमः, न तु स्वपक्षपक्षितर्म्यस्य यथाऽनन्दादेरिति मतस्य निराकरणम् ।	५	५
तीर्थोच्छेदस्यैव सूत्रोच्छेदस्येन्मार्गित्वम् ।	५	६
उन्मार्गमाभितानामाभोगवतामनाभोगवतां नियमेनानन्त- संगारः' इति मतस्य निरासः ।	६	७
यथाऽनन्दस्य नियमोत्सूत्रप्रवरूपणम्, अपार्थं व्यवहारभाष्यस्य प्रामाण्यम् ।	६	११
यथाऽनन्दस्य चारिष्विषयकं गतिविषयकं चोत्सूत्रप्रवरूपणम् ।	७	११
'नियमोत्सूत्रनिमित्तं संगारानन्त्यम्' इति मतस्य निरासनम् ।	११	६
'तीव्राध्यवसायनिमित्तसंगारानन्तता' इत्याद्योपपादनम् ।	११	११
'कर्मण उक्तस्यैवोऽपि अर्गल्येयवाक्यनिमित्तकस्यैव प्रथमनन्त- संगारनियमः' इत्याद्यद्वयं 'अधुभानुबन्धयोगादनन्त- संगारिता' इति समाधानम् ।	१५	७
अधुभानुबन्धमुल्लेखेन सिद्ध्याःस्य तदुभेदानामाभिहितवादीनां निरूपणम् ।	१७	८
आभिहितवानामभिहितवादीयोर्भेदलक्षणम् ।	२०	११
आभिनिवेशलक्षणम् ।	२१	११
सार्धविषयलक्षणम् ।	२२	११
ध्वयाध्वयवादिवाच्यभेदस्य राजनम् ।	२५	११

‘ अभव्यानामनाभोगमिध्यात्वमेव नाभिग्रहिकम् ’ इति मत- मपाकृत्य योग्यतानुसारेणाभिग्रहिकरूपव्यक्तमिध्यात्वमपि’ इति सिद्धान्तितम् ।	२३	
पूर्वपक्षिणा अव्यवहारित्वेन हेतुनाऽभव्यानामव्यक्तमिध्यात्वसा- धनम्, अनन्तपुद्गलपरावर्तकालस्थायित्वेन अव्यवहारि- त्वसाधनं च ।	२५	
व्यावहारिकत्वेऽपि अनन्तपुद्गलपरावर्तभ्रमणसंभवात् अव्यवहारिकत्वस्य साधनमसंगतमिति प्रदर्शनम् ।	२७	
अनाभिग्रहिकादीनामाशयमेदेन बहुमेदत्वोपदर्शनम्, गुरुत्व-लघुत्वयोः प्ररूपणम् च ।	४१	१
मिध्यात्वमन्दताकृतं गाध्यस्थं नासन्प्रवृत्तिहेतुः ।	४३	१
अज्ञातविशेषाणां प्राथमिकं धर्ममधिकृत्य अनाभिग्रहिकं गुणाधायकम् ।	४३	१
अत एव मिध्यात्वेऽपि लब्धयोगदृष्टीनां प्रथममन्वर्थं गुणस्थानम् ।	४८	१
असद्ग्रन्थाश्रयावेद्यसंवेद्यपदगतानामपि भावेन जैनत्व- माप्ती-कारणत्वम् ।	५०	१४
एतेषां भावजैनत्वे भावाज्ञाकारणत्वाद् द्रव्याज्ञाया अपि संभवः ।	५४	१५
द्रव्याज्ञाया मार्गानुसारिभावो लक्षणम् ।	५७	१५
चरमे पुद्गलपरावर्ते गुणदृष्ट्या मार्गानुसारिभावस्य प्रादुर्भावः ।	५९	१७
मार्गानुसारिभावे चतुर्भङ्गीप्ररूपणा ।	७१	१८
‘ मार्गानुसारिक्रियावान् ज्ञानदर्शनहीनश्च देशाराधकः ’ इति प्रथमभङ्गस्वामिनिरूपणम् ।	७३	१९
‘ वृत्तिकृन्मते प्रथमभङ्गस्वामो बालनपस्वी, अन्यमते गीतार्था- निश्रितोऽगीतार्थः, संप्रदायवाद्यमते समप्रभुनिमार्गक्रि- याधरः केवललिङ्गधारी मिध्यादृष्टिः ’ इति मतत्रयम् ।	७३	१९
संप्रदायवाद्यमतत्वगडनम् ।	७४	२०
संप्रदायवाद्यमतत्वगडने दोषान्तरम् ।	.	.	.	७५	२१
“ अन्यदपि दोषान्तरम् ।	७५	२२

अन्यमार्गस्यशीलादिक्रियाया अपि तत्त्वतो जैनीत्वेन देशाराधकत्वम् ।	७९	२३
अन्यत्रापि शास्त्रे अभिलार्थस्य जिनेन्द्रश्रुतमूलत्वेन तदनुसारिणो देशाराधकत्वम् ।	८०	२४
अन्याचार्यमते ' गीतार्थानिभिनोऽगीतार्थः ' इति भद्रस्य ना- तिविशेषत्वसमर्थनम् ।	९४	२५
लौकिकमिध्यात्वाद्भोक्तृकोत्तरमिध्यात्वस्य बलवत्त्वेऽनेकान्तः ।	९६	२५
गोतार्थनिश्चितस्यापि देशाराधकत्वम् ।	९९	२७
देशस्य भद्रादलाभाद्वा संविग्रपाक्षिकोऽविरतसम्यग्दृष्टिर्वा देशविराधकः ' इति द्वितीयभद्रविवेचनम् ।	१००	२८
श्रुत्वान् शीलवैश्व साधुः श्रावकश्च सर्वाराधकः ' इति तृती- यभद्रस्य, ' क्षुद्रत्वादिदोषवान् भवाभिनन्दो सर्वविराधकः ' इति चतुर्थभद्रस्य च प्ररूपणम् ।	१०१	२९
अशुद्धपरिणामवतां व्यवहारस्थितानामपि सर्वविराधकत्वम् ।	१०३	३०
भावोद्भिन्नव्यवहाराणां न किमप्याराधकत्वम् ।	१०४	३१
एतेषु चतुर्षु भद्रेषु प्रयाणां भद्रानामनुमोदनीयत्वम् ।	१०५	३२
अनुमोदनाया विषयः लक्षणं च ।	१०६	३३
अनुमोदनामशंसयोः सामान्यविशेषत्वाद् भेदः ।	१०७	३४
अनुमोदनामशंसयोर्विषयव्याप्तिपरिहारः ।	१०८	३५
' मिध्यादृशां गुणा न प्रायाः ' इति कदाग्रहस्त्याज्यः ।	११४	३६
मिध्यादृशां मार्गानुसारिकृत्यमनुमोषम् ।	११४	३७
क्रियावादिनः श्रुतपाक्षिकस्य च स्वरूपम् ।	११८	"
सकामाकामनिर्णयोः स्वरूपम् ।	१२३	"
' मिध्यादृशां गुणानुमोदनेन परपासण्डिमशंसामक्षणः स- म्यक्त्वातिचारः स्याद् ' इत्यानङ्ग्य तत्त्वमाधानम् ।	१२८	४२
' मिध्यादृशां गुणा हीनत्वादेव नानुमोषाः ' इत्यागङ्गाया निराकरणम् ।	१३०	४३
' इन्मूर्धं त्यक्त्वा सर्वेषां गुणा अनुमोदनीयाः ' इत्युपदेशः ।	१३०	४४

‘पुष्पचूलावद् जिनयोगाद् जलादिजीवानामघातपरिणामः’

इति परस्याभ्युपगमः ।	२३३	७
एतद् दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्याद् परस्परविरुद्धम् ।	२३३	७
तयोर्वैषम्यनिरूपणम् ।	२३४	७
केवलानां नद्याद्युत्तारे जलादिस्पर्शाभावलक्षणोऽतिशयः का- यकृतो योगकृतो वा’ इति विकल्प्य दूषणम् ।	२३४	७
केवलानां योगादेवाघातपरिणामस्वीकारे जीवाकुलां भूमिं वीक्ष्य तेषां गमनागमनादेः वैफल्यम् ।	२३६	८
अत एव केवलियोगव्यापारकाले जीवानां स्वत एवापसरण- स्वभावत्वकल्पनानिरासः	२३७	८
‘लब्धिविशेषादेव केवलिनोऽनारम्भकत्वं’ इति कल्पनाया अपि निरासः ।	२३८	८
केवलिना जीवरक्षार्थं लब्धिविशेषोपजीवनेऽनुपजीवने च दूषणम् ।	२३९	८
‘योगगता सा लब्धिः’ इति क्षायिक्यपि अयोगिकेवलनि नास्ति’ इति कल्पनायामपि दूषणम् ।	२३९	८
‘अवश्यंभाविन्या जीवविराधनया केवलिनोऽष्टादशदोषरहि- तत्वं न स्याद्’ इत्याशङ्कायाः परिहारः ।			२४०	८
अवश्यंभाविन्याऽपि जीवहिंसया असद्भूतदोषमुत्प्रेक्ष्य जिनवरनिन्दायामनन्तसंसारभ्रमणम् ।	२४१	८
स्यानाहस्यात् छत्रस्थ-जिनयोर्लिङ्गवचनाद् भ्रान्तिर्जायते साऽपि परमार्थदृष्टावुपयुक्तस्य न निष्ठति ।	२४१	८
‘नीग्रकदाग्रहाज्जायमानान् एतादृशान् कुविकल्पानुच्छिद्य सम्यग् आज्ञायां मुनिः प्रवर्तेत’ इत्युपदेशः ।	२५५	८
नीर्यंकरस्याज्ञा सम्यक् परीक्षाप्राप्ता एकान्तसुखावहा न तु नाममात्रेण अपरीक्षिता ।	२५७	८
आज्ञापरीक्षोपायभूतकपादिप्ररूपणा ।	२५७	९
कपादीनां स्वरूपम् ।	२५७	९

कपादिपरीक्षाभिः श्रुद्धे धर्मे प्रवृत्ता गुरुवोऽपि सुवर्णमिव			
श्रुद्धा एव ।	२५८ ९२
गुरुणां सुवर्णमदृशन्वम् ।	२५८ ९३
सुवर्णस्य अष्टगुणप्ररूपणम् ।	२५९ ९४
सुवर्णगामान्येन माधुगुणाः ।	२५९ ९५
सुवर्णसादृश्येन माधुगुणनिगमनम् ।	२६० ९७
' उचितगुणश्च गुरुर्न त्याज्यः, किन्तु तदाज्ञापामेव वर्तित- व्यम् ' इत्युपदेशः ।	२६० ९८
गुर्वाग्नास्थितस्य एकाग्रत्वसंपत्तिः ।	२६० ९९
एकाग्रत्वसंपत्ती आत्मस्वरूपं मत्पक्षं भवति ।	२६१ १००
आत्मस्वरूपग्रन्थस्य विकल्पोपरमः ।	२६१ १०१
' का अरतिः को वाऽऽनन्दः ' इति विकल्पस्याप्यभावः ।	२६१	१०२	
' अन्ये पुद्गलभावाः, ज्ञानमात्रग्रान्योऽहं ' इत्येव श्रुद्धविकल्पः ।	२६२	१०३	
अध्यात्मध्यानस्य स्तुतिः ।	२६३ १०५
अध्यात्मावायेनैव धर्मवादेनैव तत्परिनिर्णयार्थं प्रवृत्तिः कर्तव्या ।	२६३	१०५	
' अस्मिन् ग्रन्थे धर्मवादस्य दिशैव किञ्चित् भणितम् ' इत्यु- पसंहारः ।	२६७ १०६
जिनाज्ञायाः सर्वस्वोपदर्शनम् ।	२६४ १०७
धर्मपरीक्षायाः प्रयोजनम्, तत्संश्रुद्धौ गीतार्थं मति मर्थेना ।	२६४	१०८	

—*—

प्रमाणत्वेनोद्धृतग्रन्थनामानि ।

—*—

नाम.	पृष्ठम.	नाम.	पृष्ठम.
अनुयोगद्वार.	अ. ... १८१.	आचाराह.	१३, १९, १४३, २०२, २२२, २३८.
अष्टकप्रकरण. १३, ९१,	„ पूर्णि.	... २२८.
आगम.	आ. १८, १५०, १६०, १६१, १८५, १९८, २०८.	„ निर्युक्ति.	५, १५५, २०.
		„ वृत्ति.	२०४, २२२, २२३.
		आतुरमत्यारूपान.	७७.

मागधनायकाः. ...	११०.	न.	
मावशयकः. ...	११०.	मीराधिगमः. ...	१४०.
मावशयकक्यानकः. ...	१३०.	न.	
उ.		नरराशिः. ...	३०१.
उत्तराध्ययनः.		नरराशिभागः. ...	१३६, ३०३.
॥ निर्गुक्तिः. ...	३१.	॥ वृत्तिः. १०२, १३६, ३०३.	
लघुवक्रन्दकुहालः. ...	११, १२.	विपरीतपनेभिचरित्रः. ...	११.
उपदेशपदः १५, ३१, ४२, ५५, ५९,		द.	
६०, ६१, ७३, ७९, ८१,		दशरीकालिकनिर्गुक्तिः.	८१.
८३, ८५, १०४, १०९,		॥ वृत्तिः. ८४, १३६.	
१२८, १४१, १४३, १६०,		दशाधुनम्कन्धनृत्तिः. ११०, १०१, २०१.	
१६२.		प.	
॥ वृत्तिः ५५, ५९, ६०, ६१,		धर्मविन्दुः.	६५, ८३, ०३.
८१, १०९.		धर्मरत्नप्रकरणः.	२, १३४.
उपदेशमालाः.	९६.	॥ वृत्तिः. ३०, १३४.	
॥ वृत्तिः ९६, १५०, १५१.		न.	
उपदेशरत्नाकरः.	११९, १३६.	नन्दिमूत्रः. ...	१४१.
ओ.		॥ वृत्तिः. ...	१४१.
भोयनिर्गुक्तिः. १०६, १७१, १८०, २३२.		नितीयचूर्णिः.	२०१.
फ.		न्यायावतारः. ...	२४६.
हर्म्यवृत्तिः.	१२७.	प.	
हल्पभाष्यः.	२१०.	पञ्चमूत्रीः. ...	११७.
हायस्थिविस्तोत्रः.	२५.	॥ वृत्तिः.	११७.
ग.		पञ्चाशकः. ६५, ९५, १०२, १३३, २०५.	
च्छ। चारमकीर्णकः. ...	१०.	॥ वृत्तिः. ६५, ९५, १०२,	
गुणस्थानकक्रमारोहः. ...	२३.	१०८, १३३.	
॥ टीकाः. ...	२३.	पाक्षिकमूत्रः.	१६.
च.		॥ चूर्णिः. ...	१६६.
उत्तरणपद्मः. १६, ११४, २३०,		॥ वृत्तिः.	१६६.
॥ वृत्तिः. ११५, २३०, २३८.			

पातिकासप्तिकावृत्ति.....	१३३.
पापप्रतिघातगुणबीजाधान.	१७.
पुष्पमाला घृहवृत्ति. . .	३८.
,, लघुवृत्ति.	३९.
महापना. १५७, १७४, २१०.	
,, वृत्ति. २७, १७७, १८०.	
भवचनमारोद्धारवृत्ति. ३१, २०५.	
मश्रुत्पाकरण.	२३०
घ.	
घृहकल्पभाष्य. ११३, १८४, २१०.	
,, वृत्ति. १७२, १८४, २०२.	
भ.	
भगवतीमूत्र. १६, ७२, १२१, १४३, १४५, १४७, १४८, १५१, १५२, १५९, १६८, १६९, १७५, १७६, २०१, २११, २१४, २२०, २४२, २५२,	
,, वृत्ति. ७२, १४३, १७४, १७५, १७६, २१५, २१७, २२१, २५१	
भवभावनावृत्ति.	३६.
भारत.	८१.
सुवनभानुकेवलचरित्र.....	२६.
घ.	
महानिगीय. ५, ७८, १२६, १२८.	
घ.	
यतिजीनकल्प.	२४८.
,, वृत्ति.	२४०.
योगदृष्टिमनुष्य.	४९, ५०, ५१.

योगचिन्दु. २७, ४४, ५७, ६२, ६८, ८३, ९२, ११०.	
,, वृत्ति. २७, ५७, ५८, ६२.	
योगशास्त्रवृत्ति. ११, १२३, १३५, २४७, २४८.	
छ.	
लघूपमितभवनपञ्च.	३३.
ललितविस्तरा.	६५.
ब.	
बन्दारवृत्ति.	६६.
बिंशिका.	६६, ६८, ११०.
विनोपावश्यक. ७५, १६७, १९०, १९२, २०६, २०९, २१३, २५२.	
वीरचरित्र (ईम)	१४४.
,, (माकृत)	१५०.
वृद्धोपमितभवनपञ्च.	३४.
व्यवहारभाष्य. ६, (१२ ?) ४९.	
घ.	
शक्रस्तव.	२३८.
,, वृत्ति.	२३८.
श्राद्धजीतमूत्र.	२५९.
,, वृत्ति.	२५९.
श्राद्धप्रतिक्रमणचूर्णि, ...	१३७.
श्राद्धविधिवृत्ति.	१३५.
श्रावकदिनकृन्पवृत्ति. ३८, १३४.	
श्रावकमप्रति. ...	१२०.
घ.	
पष्टांग (ज्ञानार्थम)	२५९.
म.	
संमति. ८८, २४०,	
,, वृत्ति.	२४०,

मंग्रहणीवृत्ति.	०६.	.. वृत्ति.	००, ०२१.
समयमारमृत्तवृत्ति.	३५, १२३.	मंग्रहणनान्तरमृत्त.	१०.
सप्तवायाद्.	१०४.	श्यानांग.	१०७, १६७, १७०, २४१,
.. वृत्ति.	१०४.	२४५, २५४.	
मिद्धदेव.	१४७.	.. वृत्ति.	२४०.
मृत्तकृतांग.	७३, ९२, ९३, १२३,	श्यादादशनाकर (भाकर).	१०.
१२४, १८३, २५०		ह.	
.. पूर्णि.	१०७.	द्वितीयदेशमात्रा.	२३०.

ग्रन्थकारनामानि.

चन्द्रमूरिशिष्यदेवमूरि.	३३.	मंग्रदामगणि.	२००.
जिनभद्रगणि.	३३.	मिद्धसेनदिवाकर. ८२, ८८, १११, १५५.	
धनपालपंडित.	८८.	हरिमद्रमूरि.	९०, १०३.
वाचकमुल्य.	१०८.	हंमचन्द्रमूरि.	९०.

प्रमाणत्वेनोद्धृतानि अनिर्दिष्टग्रन्थप्रतीकानि.

अन्य अर्णता जीवा,	२९, ३५.	नाणं चरित्तदीणं.	९४.
अनधिगमविपर्ययो मिध्यात्वमं.	२०.	परमरहस्ममिसीणं.	२६३.
अनुकंपकामणिज्जर.	११८.	पुटवीपमुडा.	२३५.
अहं सयलक्षणावा.	१३५.	प्रदानं मच्छदं.	११२.
उस्सुत्तभासमार्णं.	१३५.	फुडपागदमरुहंतो.	१३३.
कज्जं इच्छंतेर्णं.	१०६.	मह्वय-अणुव्वएहि य.	१२६.
गुणठाणगपरिणामे.	१२७.	यत्रोभयोः समो दोषः	२४७.
छउमत्यनाणहेउ.	२४२.	वणस्सइ कायमइगओ.	१३८.
छउमत्ये पुण.	२४२.	वणस्सइ काइआर्णं पुच्छा.	२६.
जइ पुगलपरिअट्टा.	२८.	ववहारीणं नियमा.	२६.
णय पच्चुप्पन्न वणस्सइ.	२९.	लक्ष्णवि देवत्तं.	१५०.
तस्स असंवेयंपओ.	१५६.	लोइअमिच्छत्तं पुण.	२३.
तेर्णं मच्छियपमुडा.	२३७.	धज्जेमिच्छि परिणओ.	१५८.
दसारसिहस्तय.	१३०.	संयरणंमि अमुद्धो.	१०८.
दुग्भासिएण इकेण.	१३४, १३८.	सिज्जंति जत्तिआ किर.	३०.

अहम्

न्यायाचार्यश्रीमधशोबिजपांपाष्यापाधिराधिता
स्वोपज्ञपृत्तिसंबलिता

धर्मपरीक्षा.

हे नमः

ऐन्द्रश्रेणिक्रिरीःकोटिगिनिशं यत्पादपद्मद्वये
हंसालिथ्रिपनाद्वानि न च यो दौषैः कदापीक्षितः ।
पद्मीः कल्पलता शुभाशरनुवः सर्वप्रदादस्त्रिणे-
ज्ञानं यस्त्र च निर्मलं स जयति त्रैलोक्यरथो जितः ॥
यन्नाममात्रसरगाब्जतानां प्रत्युद्कोटिः प्रलयं प्रयाति ।
आचिन्त्यचिन्तमगिकल्पमेतं शङ्खेश्वरसापिनमाश्रयामः ॥
नत्वा जितान् गगनान् गिः जैनीं गुरुनापि ।
स्वोपज्ञां विभेदद् धर्मपरीक्षां विद्वगोम्यहम् ॥३॥

इह हि सर्वोपज्ञे प्रवचने प्रथिततनयभङ्गप्रमाणगंभीरे परममा
स्वपविप्रिनेः श्रीसिद्धसेन-हरिसद्रप्रभृतिशूरिभिर्विंशतीकृतेऽपि दुः
मादोपानुमावात्केपांचिद् दुर्विदग्धांपदेऽविप्रनारितानां भूयः शङ्
दवः पादुर्भयनीनि तत्रिहासेन तन्मनोर्तैर्मलवमयातुं धर्मपरीक्षा नाम
प्रत्यः प्र.र.र.रे, तत्र चेषमाद्रिग.पा—

पणभिय पासजिजिदं धम्मपरिक्खाविहिं पवक्खामि
गुरुपरिवाडीमुद्धं आगमजुत्तीहिं अविरुद्धं ॥ १ ॥

प्रगन्ध पार्श्वजिने-द्रं धर्मपरीक्षाविधिं प्रवक्ष्ये ।
गुरुपरिवाटीमुद्धं प्रागमयुक्तिभ्यामविरुद्धम् ॥

पणमिपत्ति । प्रणम्य-प्रकर्षेण भक्तिप्रदाऽनिशयलक्षणो नत्या
 पार्श्वजिनेन्द्रम्, अनेन प्रारिप्सितमनिकन्धरुदुरितनिरासार्थं शिःश-
 चारपरिपालनार्थं च रुद्रं ज्ञाचरितम् । धर्मस्य धर्मः येनाभ्युपगतस्य,
 परीक्षाविधिम्-अवमित्थंभूतोऽनित्थंभूतो वेति दिशंपनिद्धरगप्रकारं
 प्रवक्ष्ये । प्रेक्षावत्प्रवृत्तुपयोगिधिपयाभिधानप्रतिज्ञेवम् । प्रयोजनदृष्टु
 स्तानर्धगंध्याः, धर्ममतिवादकस्यास्य ग्रन्थस्य धर्मशास्त्रप्रयोजनादि-
 भिरेव प्रयोजनादिमत्वादिनि । किंभूतं धर्मपरीक्षाविधिम् ? गुरुपरि-
 पाटीशुद्धम्-अविच्छिन्नपूर्वाचार्यपरम्परायचनानुसरणवधिप्रम्, तथाऽऽ-
 गमयुक्तिर्वा-सिद्धान्ततर्काभ्यामविरुद्धमवाधितार्थम् । एतेनाभिनिवेश
 मूलरूपरूपोलकलनाशङ्का परिहृता भवति । इयं हि ज्ञानांशदुर्धि-
 द्गपानामैहिकार्थमात्रपुण्यानां महनेजनार्थाय । यावानेव स्वार्थः सुनिश्चि-
 तस्यापानेदानेन निरूपणीयः, न तु कल्पनामात्रेण यत्तदसंपन्नप्रलापो
 धिपेप इति मत्प्रस्थाः । अत एव विरमरुद्रमप्यर्थं कल्पनादोषभरयो
 माहस्य दृपयन्ति गीताधीः ।

तदुपमं धर्मरत्नप्रकरणे—

ज्ञं च न गुणेति विदियं नप पद्विपिद्वं जगमि विररुद्रं ।

ममर्थाधिप्रदोषा तेषि न दूर्मति गिपय्या ॥

ततश्च माध्याह्नमेव धर्मपरीक्षायां प्रधानं कारणमिति कथितम् ॥१॥

एतदेव जाह—

मो धम्मो जो जीवं धारेइ भवग्गये निवडमाणं ।

तस्म परिक्खवामृलं मज्झत्यत्तं चिय जिणुत्तं ॥२॥

मो धम्मोति । मो अवाणीये निवडन्नं जीवं क्षमादिगुणांपट्टम्म-
 कवेन धारयति न धर्मो अवाण्यगोत्रः शुभचारिप्रकृशणमात्रं परोक्षा-

यत्तं यो जीवं धारयति मरान्तो निवडन्नम् ।

एतदेव जाह मज्झत्यत्तं चिय जिणुत्तं ॥

एतं न च जीवोपेइ अत विवडन्नम् ।

इति धर्मपरीक्षायां धर्मपरीक्षायां गीताधीः ।

मध्यम्यमेव जिनोक्तम्, अज्ञानविषये माध्यम्यादेव हि
कुलनर्कमहाणां धर्मवादेन तस्योपलम्भप्रसिद्धेः ।

ननु सदसद्विषयं माध्यम्यं प्रतिफलमेव ।

तदुक्तम्—

“ गुणितो मत्तरेणो जस्य न नायनुश्रमतिशेरो वे ।

माध्यम्यमास्याय परीक्षका धे मर्गा च काये च समानुबन्धाः ” ॥

इति पार्थं तद्गवाहिकेः परीक्षानुफलमुच्यते ? इति चेत् । सत्यम् ;

निशयशालिपरविप्रतिषिष्यं पक्षद्वयान्यतरनिर्द्धारणानुकूलव्या-

नायलक्षणस्य माध्यम्यस्य परीक्षानतिकूलत्वेऽपि स्वाभ्युपगमहा-

यमयोजकदृष्टिरागान्बलक्षणस्य तदनुकूलत्वात् ॥२॥

अथ मध्यम्यः कीदृग्भवति ? इति तल्लक्षणमाह—

इत्यो अ अणिस्सियववहारी तस्स होइ गुणपक्खो ।

कुलगगाइगिस्सा इय ववहारंमि सुपसिद्धं ॥ ३ ॥

मध्यम्यस्थानिभित्तव्यवहारी स्यात्, उपलक्षणत्वादनूपश्रितव्यद-

च । तत्र निश्रा रागः, उपश्रा च द्वेष इति रागद्वेषरहितशास्त्र-

द भाव्यान्भाव्यसाधुत्वासाधुत्वादिपरीक्षारूपव्यवहारकारी

। अत एव तस्य मध्यम्यस्य गुणपक्षो ‘ गुणा एवादरणीयाः ’

सुसग्नो भवति, न तु कुलगणादिनिश्रा—निजकुलगणादिना

स्य सद्भूतदोषच्छादनयाऽस्तद्भूतगुणोद्भावनया च पक्षातरूपा ।

कुलगणादिना विरहशक्त्याऽद्भूतदोषोद्भावनया सद्भूतगुणा-

दनयाऽपि चोपश्राऽपि न भवति इत्यपि द्रष्टव्यमित्येतद् व्यवहार-

सुप्रसिद्धम्, निमित्तोपश्रितव्यवहारकारिणः सूत्रे महाप्रायश्चित्तो-

त्वात् ॥ ३ ॥

इत्थं च मध्यम्यस्थानिभित्तव्यवहारित्वाद् यत्कस्मपिद्विभिनिविष्ट-

व्यवहारवचनं तन्मध्यम्यैर्नर्ह्यकरणीयमित्याह—

मध्यम्यस्थानिभित्तव्यवहारी तस्य भवति गुणपक्षः ।

नो कुलगणादिनिश्रा इति व्यवहारे सुप्रसिद्धम् ॥ ३ ॥

* ‘ त्विने ’ इति कण्ठके ।

तदुक्तं व्ययहारभाष्ये—

अहालंदस्स पत्तन उस्सुणा दुविद् होइ णायव्वा ।
चरणेषु गर्हसु जा, तत्थ चरणे इमा होइ ॥ १ ॥
पडिलेइगि-मुहपोत्तिय-रयहरण-निसिज्ज-पायमत्तए पट्टे ।
पट्टलानि चोल उण्णादसिञ्जा पडिलेइणापोत्तं ॥ २ ॥
दंतच्छिन्नमलितं हरिसिद्धिं मज्जगा यणं त (उत्र) स्स ।
अणुवाइ अगणुवाइपरूव चरणे गतीसुंषि ॥ ३ ॥
अणुवाइति नज्जइ जुतीपडियं सु मासए एसो ।
जं-पुण सुत्तावेयं तं होइ अगणुवाइति ॥
सागारिआइपालियंक-णिसिञ्जासेवणा म गिहिपत्ते ।
गिग्गंधिचेइणाइ पडिसेहो, मासकप्पस्स ॥
आदे धेरजे वा पट्टमसमोत्तरम तद्द णितिएसु ।
मुण्णे अक्कपिए अ अणाउंछे य संभोगे ॥
किंवा अक्कपिएगं गहियं फासुंषि होइ उ अमोजं ।
अणाउंछं को वा होइ गुणो कप्पए गहिए ॥
पंचमहव्ययघारी समगा सव्वेवि किं ण सुंजंति ।
इय चरणावितयवादी इतो वुच्छं गर्हसुं तु ॥

यथाहंस्स प्रहरणा उत्सुत्रा द्विविधा भवति ज्ञातव्या ।
चरणेषु गतिषु या तत्र चरणे इयं भवति ॥ १ ॥
प्रतिलेखनी-मुख्योक्तेका रजोहरण-निषद्या पात्रमात्रके पट्टे ।
पट्टलानि चोल(पट्टः) ऊर्णादरा प्रतिलेखनाभेदे ॥ २ ॥
इन्तच्छिन्नमलितं हरितस्थितं मार्जना चाद्यप्रस्य ।
अनुगत्यनुपातेप्ररूपणं चरणे गतिष्वपि ॥ ३ ॥
अनुपाताति ज्ञायते युक्तिवतितं खलु मायते एषः ।
अपुनः सुभावेनं तद् भवति अननुपाताति ॥
सागारिकादिपर्यङ्कनिषद्यालेखना च गृहिपात्रे ।
निर्भ्रंश्यास्थानादि प्रतिषेधो मासकचरस्य ॥
आदे धेरजे वा प्रथमसमयसरणे तथा नित्येषु ।
इत्ये अक्कपिक्के चाहातोच्छे च संभोगे ॥
किंपदक.त्वेकेन गृहीतप्रासुकमपि भवति खमोत्तरम् ।
अहातोच्छं को वा भवति गुणो कप्पिक्केन गृह्यते ॥
पञ्चमशमत्तधारिणो धमणाः सर्वेऽपि किं न कुञ्जते ! ।
इति चरणावितयवादी इतो वस्ये गतिषु तु ॥

रोक्तं गत्रो अहवि ह्यो सांघिह्यं तदि चेव ।
 तित्पयरो पुण पिपरो खेने पुण मात्रो सिद्धिंति ॥

एतामी गायानामयं संशेपार्ये—अहं इत्स्सत्ति । यथाछन्दस्य रूपणा
 च्चरया—उत्तादुतीर्णा द्विविधा भवति ज्ञातव्या । तद्यथा—चरणेषु चरणविषया,
 गतिषु गतिविषया ॥ १ ॥

तत्र या चरो चरणविषया सा इयं चक्ष्यमाणा भवति, तामेवाह—पडिले-
 हणित्ति । मुखपोतिका मुखवाक्त्रिका सं प्रतिलोखिनी पात्रप्रत्युपेतिका पात्रके-
 सरिका, िन्द्रोः परिग्रहेण ? अतिरिक्तोपधिग्रहणदेपादेकर्यैर मुखपोतिकया
 काय राजनोभरप्रत्युदेगकार्यनिर्वाहेगाररुक्त्वान् । तथा रयहरणणिसिम्पत्ति ।
 किं रजोहरणस्य द्वाभ्यां निपद्याभ्यां कर्तव्यम् ? एकं नियाज्जु । पायमस्त-
 पत्ति । यदेव पात्रं तदेव मात्रकं कियताम्, मात्रकं वा पात्रं कियताम्, किं
 द्वयोः परिग्रहेण ? एकैर्नान्यकार्यनिपत्तेः । भणित च—“यो निक्षुस्तरुणो
 भउरान् स एकं पात्रं गृह्णायाद् ” इति । तथा पट्टपत्ति । य एव चोलपट्टकः
 स एव रात्रो संहारकस्त्वैत्तरपट्टः कियताम्, किं पृथगुत्तरपट्टग्रहेण ? । तथा पडल.इं
 चोत्ति । पट्टजानि किमिति पृथम् ध्रियेते (यन्ते ?), चोलपट्टक एव भिशार्य
 द्विष्टनानेन द्विगुणस्त्रिगुणो वा कृत्वा पटलस्थाने वा निवेश्यताम् । उष्णादसि-
 यति । रजोहरणस्य दशाः किमित्यूर्णमप्यः कियन्ते, क्षौमिकाः कियन्ताम्,
 ता पूर्णमयीभ्यो मुदुतरा भरन्ति । पडिलेहणापीत्तन्ति । प्रतिलेखनावेलायामेकं
 योने प्रस्तार्य तस्योपरिसमस्त पत्र.त्युपेक्षणां कृत्वा तदनन्तरमुपाश्रयाद्बहिः
 प्रःपुोऽर्गावम्, एां हि महती जीवदया कृता भवतीति ॥ २ ॥

खं.छिप्रमिनि । हस्तगताः पादगता वा नखाः प्रवृद्धा दन्तैश्चेत्तव्याः
 न नखरदनेन । नखरदनं हि ध्रिमाणमधिकरणं भवति । तथा अलित्तन्ति ।
 पात्रमलिप्तं कर्तव्यम्, लेपे बहु दौषमंनवात्र पात्रं लेपनीयमिति भावः । हरि-
 यद्विपत्ति । हरितप्रतिष्ठिं मकरानादि उगलादि च ग्राह्यम्, दृष्टांणे हि तेषां
 हरितकायर्जीवानां भारापहारः कृत्वो भवति । पमञ्जणा पछन्नस्तति । यदि
 छत्रे जीवदयानिमिषं प्रनार्जना किरते ततो चहिरप्रःपुने कियताम्, दयापरि-

क्षेत्रं गत्रोऽट्टवामेक. संतिष्ठते तदेव ।
 सांघेकरः पुनः पिता क्षेत्रं पुनः भावतः सिद्धिपति ॥

पानामिशेषात् । ईदृशी यथाऋन्दस्य प्ररूपणा वरगेण गतिनू चानुस
पातिगी च भवति ।

अनुपातिव्यननुपातिन्योः स्वरूपमाह—अनुवात्ति । यद् अ
यथा ऋन्दो ज्ञायते, यथा नु निमित्तं युक्तिवतिर्त्तं युक्तिसंगतमं भाषते
मत्स्यगम् । यथा—यैव मुखपोतिका सैव प्रतिलेखनिकेत्यादि । यत्सुन
द्वारेते प्रतिभासते तत्रवत्यननुवाति । यथा चोलपट्टः पटलानि क्रि
पद्मदिकपतनतंभवेन स्रवयुक्तिवाद्यत् । अथवा सर्वाण्येव पदान्येव
भासापेक्षयाऽनुवातीनि, गीतार्थेतिभासापेक्षया स्तननुवातीनीति ॥ ४ ॥

इदं चान्यत्रत्यरूपगम्—सं.गारिपाइति । संगारिकः शृंग्यात्
श्रूते—शृंग्यातरपिण्डग्रहणे नास्ति दोषः, मत्स्युत शृंग्यातरस्य महालो
ज्जादिशब्दात्सापनाकुलेनापि नविशतो नास्ति दोषः, मत्स्युत भिन्नोद्भू
शासम् । पलिअंकेति । पर्वद्वादिषु मत्स्युगादिरहितेषु परिभुज्यमानेषु
दोषः, मत्स्युत भूमात्रविशतो लाघवाद्यो दोषः । निसे.जासत्रग.ति ।
पद्यायां न दोषः, मत्स्युत घर्नेश्रवणेन लाभ इति । गि.हि.रत्.ति ।
भोजनं कस्मान्न कियते ? नमत्र दोषः, मत्स्युत सुन्दरगोपभोगात् त्वचन
लक्षणोऽन्यथागभारावहनलक्षणश्च गुण इति । निगमंथिचेद्वणाइति ।
नामुपाश्रये च स्थानादौ को दोषः ? यत्र तत्र स्थितेन शुभं मनः म
तय स्थापयामिति । तथा मासकल्पस्य प्रतिषेधस्तेन कियते, यदि दोषो
तदा परवे.इ.पि तत्र स्थेयमिति ॥ ५ ॥

धारेति । चारपरत्वं गमनमित्यर्थस्तद्विषये श्रूते—वृष्ट्यभावे च
मध्येऽपि मत्स्युतां को दोष इति । तथा चरत्वे यति । दैराज्येऽपि श्रूते
तिशरं कुं तु, परित्यक्तं हि तैः शरी.रन्, सो.ड.भाः सतु साधुनिहातः
पद्मसन्तोसरंति । प्रथमसमवसरं वर्षाकालस्त । श्रूते—किमिति म
वतरने शुद्धं पद्मादि न प्राप्तम् ? द्वितीयसमवसरगेऽपि दुर्गमादिदोषा
गुणैः, तत्रे.इ.ं विरोधः ? इति । तद् णिइएस्तुति । तथा नित्येषु नि
प्रत्ययनि—नित्येणो न दोषः, मत्स्युत नभूयवादिग्रहणलक्षणो गुण
तत्रा श्रुति । पद्मकरं न केनापि द्वि.ते ततः शृंग्यायां वसती को
अकल्पये अति । अकल्पकोऽगीतार्थस्तादृशे श्रूते—अकल्पकैरानीतम

मंत्रांशे मूत्रे—मंत्रेणैव पञ्चमहाव्रतधारिणेन साक्षाः नां तैगिरा इति । अतस्त्रिण-
 अत्ति । त्रिणिष्य विह्वयोति किं च । ११५२—कंठं प्रकरोत्प्राणविदेनापीतार्थेन
 वृद्धीतं प्रासुकमजानोन्ममपि अभोज्यभषपिथोत्तम्यं भवति । दोषा वा कल्पिकेन
 (अत्र गायत्र्यां मन्त्रो वर्तितार्थे) गृहीते सुप्तो भवति । नैत्र दग्धिदुः उभयत्रापि
 सुद्वन्द्विनेषाद् । मन्त्रोऽस्ति व्यापकः—यन्महाव्रतधारिणि । पञ्चमहाव्रतधारिणः
 सर्वे भ्रमणाः किं नैत्रय भुञ्जते ? यदेते ज्ञानोभिरा ज्ञे अज्ञानोभिरा क्रियन्ते
 इति । इत्येवमुपदर्शितव्रतारोत्तमानोभितगुणदोषो यथाछन्दश्मन्त्रविषये वितथवादी ॥

अत्र ऊर्ध्वं तु गतिषु विधाणादिनं वक्ष्यामि—येत्तमाशो यत्ति । स यथा-
 छन्दो गतिष्वेवं प्ररूपणां करोति—एगो गात्रार्थः । वरस त्रिणिषु पुत्रा । ते
 सन्पेवि विनरुम्भोवर्जाभितो पिररंज त्रिनरुम्भे मित्रोद्भवा । तत्पेगो जहाणचं
 करोइ । एगो अडविं मश्रो देतं देनेष हिडइति । एगो त्रिमिउं देवकुलादिसु
 अच्छति । कालंतेरेण वेसिं विषा मश्रो । तेदि सन्पेवि- पितिसन्पियं- विहाउं रुमं
 विभक्तं । तेमिं जं एषेणं उपजिगं तं सन्पेमिं सामजं जायं । एयं अन्हं विषा
 निन्धयरो तस्मांते उपदेसेणं सन्पेवि समजां क्षायकिलेसं इव्यंति । अन्हं प
 करेमो । जं जुञ्चेदिं कर्यं नं अन्हं नामजं । जहा तुन्ने देरलेगं सुद्वेलपंचायोति
 मिदिं वा गच्छइ तदा अन्हेवि मच्छिस्सामोषि ” । एष माथाभाचार्यः ।
 अक्षरमोजनिषा त्वियमम्—एकः पुत्रः क्षेत्रं गतः । एरांऽऽयीदेदान्तरेषु
 पवित्रमनीत्यर्थः । अपर एवान्तरेव संतिष्ठते । पितरि च गृहे धनं-सर्वेषामपि
 नमानम् । एषमत्रापि मातापितृन्यानीयस्वाधिकारः, क्षेत्रं क्षेत्रफलं धनं पुत्रभीषतः
 परमार्थतः सिद्धिस्तां नृपभिर युष्मदुपाज्जेनेन वयमपि गमिष्याम इति ।

तद्वयं यथाछन्दस्याप्युक्तप्ररूपणात्पयस्थादर्शनात्कथमेवमर्वागृह-
 णा निर्णायने—यद्दुत भार्गपतितस्य यथाछन्दस्य कस्यचिदनाभोगा-

१. एको गाथायतिः । तस्य त्रयः पुत्राः । ते सर्वेऽपि क्षेत्रगतोपजीविनः पित्वा
 क्षेत्रकर्मणे निधोत्तनाः । तत्रतो यथाऽऽप्तं करोति । एकोऽऽर्जः-मनो देना-
 दान्तरेषु ध्रमते । एको त्रिमित्रा देवकुलादिप्रास्ते । कान्तामरेण तेषां पितृ
 मृतः । नः सर्वमपि पितृमन्त्रां प्रारुत्य वयं विभक्तम् । तेषां पदेवेनोपाजिनं
 तत्सर्वेषां सामान्यं ज्ञातम् । पयमस्माकं पिता तार्थकः, तन्पेभ्युपदेशेन सर्वेऽपि
 धमणा-कायलेर्ज्ञं सुपोन्ते । पयं न कुर्मः । यद्दुष्प्यामिः कुर्मं तदस्माकं सामान्यम् ।
 यथा युयं देवलाकं सुकुन्तप्रत्यायात्किं तिसिं यां चच्छत, तथा पयमपि गति-
 ष्याम इति ।

त्सूत्रभाषणम्, न च नानन्तसंसारकारणम्, उन्मार्गपतितानां तु-
 यामाभोगवतामनाभोगवतां वा तदनन्तसंसारकारणमेव, तीर्थो-
 दाभिप्रायमूलत्वादिति, साध्याचारोच्छेदाभिप्रायस्य यथाछन्द्रेऽप्य-
 त्पात् ।

अथ—“ उन्मार्गमगसंपादितानां साहृण गोत्रमातूर्णं (?) ।
 संसारो अ अणतो होइ य सनगणासीणं ॥ ”

इति गच्छाचारप्रकीर्णकवचनमलादुन्मार्गपतितानां निह्वानामनन्त
 संसारो ज्ञायते न तु यथाछन्दानामपि, अपरमार्गाश्रयणाभावादि-
 नेत् । उन्मार्गरतितो निह्वय एवेति कथमुद्देश्यनिर्णयः ? साधुपदेन
 त्वयाद्विषयवच्छेदेऽपि यथाछन्द्राद्विषयवच्छेदस्य कर्तुंनशक्यत्वात्,
 भेदादिनेव क्रियादिविपर्यासन् उरुद्रालम्बनप्ररूपणयाऽप्युन्मार्गभ-
 विशेषाद् । न हि ‘मार्गरतित’ इत्येतावता शिष्टाचारनाशको-
 छन्द्रादिरपि नोन्मार्गगामी ।

अथ यथाछन्द्रार्दानामप्युन्मार्गगामित्वमिदमेत एव, न स्वन्त-
 ारनियमः, तत्रियमाभियागकवचने उन्मार्गसंप्रस्थितपदेन तीर्थो-
 दाभिप्रायस्य एव प्राणनादिति चेत्, । अहो किंचिदपूर्वयुक्तिकौश-
 ! यदुवचयधनयलात्तीर्थच्छेदाभिप्रायत्वां निह्वानामनन्तसंसार-
 मनिर्द्धा पद्विदो रवानार्यप्रहः, तस्मिन्म सति तस्मिद्विरित्यन्योन्या-
 दोषणानन्तं न रीक्षणं । संप्रदायार्दादशोऽर्थो गृहीत इति न दोष
 चेत् । न, संप्रदायार्दव्यवसायं प्रतीत्य निह्वानामपि संख्यात्वादि-
 भित्तमैव संसारस्य निह्वानाद्, उन्मार्गसंप्रस्थितानां तत्राप्यप-
 त्तानामेव अहोः साधुत्याभिप्रायेण व्याख्याने दोषाभावात् । न
 इं सदा ‘वयमेव गृष्टिभित्त्यादिकारिणः’ इत्याहुन्मार्गप्रभाषिणोऽन्य-
 ष्ठनिध्यान्वसंतानसमवेतं तीर्थोच्छेदाभिप्रायवतां पदमद्रस्य जी-
 ताप्यनन्तसंसारोत्पत्तिः प्रसज्येत । न पैतृशास्त्रीयं पणनम्, त्रिय-
 नेतिचिद्विद्वेयन्मत्तव्यत् । तथाऽह—

“प्रतिपद्य तथा रामो जगाम भरतावनी ।
 तथैव कृत्वा ते रूपे दर्शयामास सर्वतः ॥
 एवमूचे च भो लोकाः ! कृत्वा नौ प्रतिमाः शुभाः ।
 प्रकृष्टदेयतापुद्गया पूर्य पूजयतादरात् ॥
 षपमेव दतः सृष्टिस्रितिमंहारकारिणः ।
 षयं दिव इहापामो यामथ स्वेच्छया दिवम् ॥
 निर्भिता द्वारकाज्जमाभिः संहृता च विद्यायुभिः ।
 कर्ता हर्ता च नान्योऽस्ति स्वर्गदा यमनेर च ॥
 एवं तस्य गिरा लोकः सर्वो शान्तुरादिषु ।
 प्रतिमाः कृष्णहस्तिनोः फारंकारमपूजयन् ॥
 प्रतिमाऽर्चनकर्तृणां भद्रान्तमुदयं ददां ।
 म गुरस्तेन गाँप्र तद्भवतोऽभूजनोऽखिलः ॥” इति ॥६॥

ननु बलभद्रस्योत्सवप्रदयनानिर्द्धं न स्यारतिफलगतो न नियतम् ।
 नियतोत्सवप्रं च निह्वयस्वकारणम्, अत एवापरापरोत्सवप्रभाषिणां
 यथाछन्दस्वमेव, नियतोत्सवप्रभाषिणां च निह्वयस्वमेव । तदुक्तमुत्सव-
 प्रकन्दकुबालहृता—

“तस्मादगिजोऽर्थं यथाऽऽस्तगेषु ।
 न तदवस्तिगजोऽर्थं निह्वयस्वमुत्सवम् ॥” इति

एतदेव च नियमनोऽनन्तान्मारकारणम् । अत एव यः कश्चिद्
 मार्गपतितोऽप्युत्सवप्रं भणित्वाऽभिमानाद्विषेण स्वोक्तदयनं गिरा-
 कर्तुं कुपुषितमुक्तायपति, न पुनरुत्सवप्रभयेन त्यजति स पुनर्गार्गमित
 इयापसातव्यः, नियतोत्सवप्रभाषित्यात्, तस्यापरमार्गभ्रयणताभावेऽपि
 निह्वयस्वेषामदाप्रह्वयवाद् इत्यस्मन्मनमित्यादाद्वापामाह—

णियउस्सुत्तणिभित्ता संसाराणंतया ण सुत्तुत्ता ।
 अज्झवसायाणुगओ भित्तो चिय कारणं तीसि ॥६॥

नियतोत्सवनिर्दिष्टा संसाराणन्तया न ह्यवोक्ता ।

अथवसायाणुगओ भित्तो चिय कारणं तीसि ॥ ६ ॥

णियत्सुत्तत्ति । नियतोत्सृष्टं-निमित्तं-यस्यां सा तथा, संसारा-
नन्तता न मूत्रोक्तता, नियतोत्सृष्टं विनार्जप मैनुनप्रतिमेवाशुन्मार्ग-
समाचरण-तद्वन्दनादिनःऽप्यनन्तसंसारार्जनेन व्यभिचारात् । न चो-
त्सृष्टभाषणजन्येऽनन्तसंसारार्जने नियतोत्सृष्टभाषणस्यैव हेतुत्वात्
दोषः, तादृशकार्यकारणभावबोधकनियतमूत्रानुपलब्धाद् ।

“ उत्सुचभाषणं, बोद्धीणासो अर्णवसंसारो ”—

इत्यादिवचनानां सामान्यतः एव कार्यकारणभावग्राहकत्वाद् ।
उत्तरकालं तत्र नियतत्वात्स्यो विशेषः कल्प्यते इति चेद्, नैतदेवम्,
तथा सति यथाछन्दस्य कत्याप्यनन्तसंसारानुपपत्तिप्रसक्तं, तस्य
त्वदभिप्रायेणापरापरभावेन गृहीतयुक्तोत्सृष्टस्य नियतोत्सृष्टभाषि-
त्वाभावात् ।

तथा च—

“ सन्वप्यवयणसारे मूलं संसारदुक्खमुक्खसस ।

संमत्तं मशलिता ते दुग्गइवडुया हुंति ॥ ”

इत्यादिभाष्यवचनविरोधः । अथ यथाछन्दस्त्रापि यस्यानन्तसंसा-
रार्जनं तस्य द्विप्राध्यवसायविशेषादेव, उन्मार्गपतितस्य निहृदस्य तु
नियतोत्सृष्टभाषणादेवेति न दोष इति चेद् । न, एवं सत्यनियतहेतु-
कत्वप्रसङ्गाद् । अनियतहेतुकत्वं नामेति व्यक्तमाहारे । तथा च विप्र-
तिपत्त उन्मार्गस्थाऽनन्तसंसारी, नियतोत्सृष्टभाषित्वाद् इत्यप्राप्रयोज-
कत्वम्, किं नार्हे अनन्तसंसारताप्यामनुगतं निषामकमित्यग्राह-
नस्याः संसारानन्ततायाः कारणं भिन्न एवानुगतोऽव्यवसायस्तीव्रव्यमंशितः
केवलिना, केवलिना निश्चीयमानोऽस्तीति गन्धम् । एष्य मंत्रहादेना-
त्स्यानन्त्येणैव तस्याननुगतं हेतुत्वम्, व्यवहारादेशाच्च क्रियाविशेषे
सहकारित्वं घटकत्वं च । शब्दमाप्रानुगन्तनीवाध्ययनायसहकृतापा-
न्तपूर्वाकाया या पापक्रियाया अनन्तसंसारहेतुत्वव्यवहारात् । स च

१ उत्सृष्टभाषणानां बोद्धीणासोऽनन्तसंसारः ॥

२ सन्वप्यवयणसारे मूलं संसारदुक्खमुक्खसस ।

३ सन्वप्यवयणसारे मूलं संसारदुक्खमुक्खसस ।

मीमांसायाम् आभोगयतामनाभोगयतां वा शासनमाहिन्यनिमित्त-
प्रवृत्तमगां रौद्रानुबन्धानां स्याद्, अनाभोगेनापि शासनमाहिन्यप्रवृत्ती
महाभिध्यात्स्वार्जनापदेशात् । तदुक्तमष्टकप्रकरणे—

“ यः ज्ञानस्य मालिन्येऽनाभोगेनापि वर्तते ।
स तन्निष्णात्वहेतुत्वादन्यथा प्रापिनां भुवम् ॥
दध्नात्वापि तदेवात् परं संसारकारणम् ।
विपाकदारुणं पोरं सर्वानर्थनिबन्धनम् ॥ ”

शासनमाहिन्यनिमित्तप्रवृत्तिश्च निह्वानानामिव यथाहन्द्रादीनाम-
प्यविशिष्टेति कोऽयं पक्षपातः ? यदुक्तं निह्वानामनन्तसंसारनियम
एव, यथाहन्द्रादीनां स्वनियम इति । अनाभोगेनापि विषयविशेषद्रोहस्य
विषयविषयकहेतुत्वाद्, अनियतोत्सृष्टप्रभाषणस्य निशङ्कनाऽभिव्यञ्जक-
तया सुनरां तथागायत् । यथा एताभोगेनोत्सृष्टप्रभाषिणां रागद्वेषोत्कृष्टा-
दृनिस्तस्तेऽस्मथाऽनाभोगेनोत्सृष्टप्रभाषिणामप्यप्रज्ञापनीयानां मोहोत्क-
ष्टादयं भयजनितवारित एव । अत एव तेषां भावशुद्धिरप्यप्रमाणम्,
मार्गाननुमारित्यात् । तदुक्तमष्टकप्रकरणे—

“ भावशुद्धिरपि ज्ञेया यथा मार्गानुमारिणी ।
प्रज्ञापना प्रियाऽस्य न पुनः स्वाप्रहात्मिका ॥
रागो द्वेषश्च मोहश्च भावमालिन्यहेतवः ।
एतदुत्कर्षतो ज्ञेयो हन्तोत्कर्षस्य तत्रतः ॥
तथोन्मृष्टे वगतस्मिन् शुद्धिर्देवं शुद्धमात्रकम् ।
स्वशुद्धिकल्पनाशिल्पनिर्मितं नार्थवद् भवेदिति ॥

किं च—पार्श्वस्थादीनां नियतोत्सृष्टमप्युपगतविहारिणामपवाद-
रक्षणं, द्वितीयपालान्तानियामकमस्त्येव । यदाचारमूत्रम्—

“ मीलमंता उवमंता संराण रीयमाणा असीला अणुवयमाणस्त भितिया
मन्दस्म बालया त्रिअट्टमाणा देगे आमाह्वरति भाणभहा दंसप-
स्तुसिपोनि ॥ ”

१ इतिवन्त उपशान्ता
अनुबद्धतो विनीया
मानस्य

) अशान्ता
यस्यास्य

एतद्वृत्तिर्येषा—शीलमष्टादशशीलाहसहस्रसंख्यम्, यदि वा महाव्रतनमा-
 चाने पञ्चेन्द्रियत्रयः कषायनिग्रहक्षिपुक्षिपुस्रता चेत्येतच्छीलं विद्यते येषां ते शील-
 चन्द्रः । तयोपशान्ताः, कषायोपशमाश्च । अत्र शीलवद्ग्रहणेनैव गतार्थत्वाद्
 ' उपशान्ताः ' इत्येतद्विशेषणं कषायनिग्रहनाधान्यग्न्यापनार्थम् । मम्यर्हृ ल्याप्यते
 प्रकाश्यतेऽनेचेति संख्या-शशा, तथा रीपमाणाः-संयमानुष्ठानेन पराक्रममाणाः ।
 कस्यचिद्विधान्तभागधेयतया 'अशीला एते' इत्येवमनुवदतो अनु पश्चाद् वदतोऽ
 पचदतः, अन्येव वा मिथ्याऽप्यादिना 'कुशीलाः' इत्येवमनुवदतोऽनुवदतः पार्थ-
 स्यादेर्द्विर्द्विषा मन्दसाहस धारुता-मूर्खता । एकं तावत्स्वतन्धारित्रापगमः,
 पुनरपरानुपुत्राविहारिणोऽप्यदनीत्येषा द्वितीया बालता । यदि वा 'शीलरन्ता
 एते, उपशान्ता वा' इत्येवमन्येनाभिहिते 'सर्वेषां प्रगुरोपकरणानां शीलरत्नोप-
 शान्तता वा' इत्येवमनुवदतो हीनाचारस्य द्वितीया बालता भवतीति । अपरे तु
 र्वाशान्तरापोदपास्त्रतोऽनसीदन्तोऽप्यपरसाधुःशंभान्विता यथावस्थितमाचारगो-
 चरमादेधेपुरिति एतदर्थमित्युवाह—णिअदृमाणा इत्यादि । एके कर्तोदया-
 स्मरनाभिरर्तना लिङ्गाश्च वाशब्दादनिरर्तनाना वा यथावस्थितमाचारगोचरमा-
 स्यते । 'वर्षं तु कर्तुमहिष्णवः, आचारस्यैवभूतः' इत्येवं वदतां तेषां द्वितीय-
 बालता न भवत्येव । न पुनरेदंनि एतंभू एव आचारो योऽभ्याभिरनुष्ठीयते,
 साग्न्यं दूत सनुभारेन बन्धायगमान्मप्यनभूतैर वर्तिनी धेयगी नोऽन्यर्थावसर
 इति । उच्यते हि—

“ नान्यायतं न शिथिलं यथा युञ्जीत मारुधिः ।

तथा मद्रं वदन्त्यथा योगः सर्वत्र वृत्तितः ॥ ”

अथ च—

“ ओ ज्ञेय होय मंगो भोगामं गो वरं अरिर्द्वौ ।

हेतुं ज्ञेय सर्वतो इव वदतीति धोमेह ॥ ” इत्यादि ।

विदूषणः पुनः ? एतदेव मरुतैरुपुत्तित्वाद्—जागवद्वा । मरुतैरुपुत्तित्वाद् जाग-
 वद्वाद्वा जागवद्वा । तथा मरुतैरुपुत्तित्वात् । मरुतैरुपुत्तित्वात् मरु-
 तैरुपुत्तित्वात् । मरुतैरुपुत्तित्वात् । मरुतैरुपुत्तित्वात् । मरुतैरुपुत्तित्वात् ॥

वा वाच मरुतैरुपुत्तित्वात् मरुतैरुपुत्तित्वात् ।

मरुतैरुपुत्तित्वात् मरुतैरुपुत्तित्वात् ।

मथा च संविन्नपाक्षिकानिर्वृतस्य पार्श्वस्वर्गदरपि द्विर्नोपयागना,
नियामकनियमोत्सृज्यमद्भावात्, तस्यानन्तसंसारनियमाक्षिह्यधरयापि
नदनिगम एव, भयभेदस्य भायभेदनियमत्वादिनि-प्रतिपत्तव्यम् ॥

ननु कर्म तावदुत्कर्षतोऽप्यसंख्येयकालस्थितिकमेव पर्युपते, तत्कथं
सिद्धिः पश्यसाययनामप्युत्सृज्यभाषिणामनन्तसंसारित्वं स्यात्? इत्या-
दाह्यायामाह—

**कम्मं वन्धइ पावं जो खलु अणुवरयतिव्वपरिणामो ।
अमुहाणुवन्धजोगा अणंतसंसारिआ तस्स ॥ ७ ॥**

कम्मंति । कर्म षध्नाति पापं यः खल्वनुपरततीव्रपरिणामः—
उचिच्छन्नथाविधसंक्लिष्टाप्यवसायः, स्वच्छानुरोपाग्नियताम्रयप्रवृत्तो
घाजनियताम्रयप्रवृत्तो वा निपतोत्सृज्यभाषी घाजनियतोत्सृज्यभाषी वाऽ-
प्राप्तानुशयस्तस्याशुभानां ज्ञानावरणीयादिपापप्रकृतीनामनुपन्धस्योत्तर-
वृद्धिरूपस्य षध्पमानप्रकृतिषु तज्जननशक्तिरूपस्य वा योगात्संयन्धाद-
नन्तसंसारिना भयति । प्रन्थिभेदात्प्राप्तमप्यनन्तसंसारार्जनेऽशुभानुप-
न्धस्यैव हेतुत्वात्प्राप्तसम्पद्दर्शनानामपि प्रतिपातेन तत एषानन्तसंसा-
रसंभवात् । तदुक्तमुपदेशपदे—

“गंठीइ आओ विट् अमई पंधो ण अग्रहा होइ ।

हाए मो वि हु एवं णेओ अमुहाणुपन्धोचि ॥”

तत्र च पन्धमाप्राधान्तसंसारिता, किन्त्वनुबन्धादिति स्थितम् ।
अत्र प्याभोगादनाभोगाद्दोत्सृज्यभाषिणामपीह जन्मनि जन्मान्तरे
वाऽऽद्योचितप्रतिश्रान्ततत्पातकानामनुपन्धविच्छेदाधान्तसंसारिता,
केवलमनन्तभववैशानिरूपकप्रकर्मपन्धे तन्निःशेषतां पायत्प्रापक्षिप्त-
प्रतिपत्तिरेव न स्यात्, अध्यवसायमिश्रीयाद् । नियतोपक्रमणीयस्वभाय-

कर्म षध्नाति पापं यो खल्वनुपरततीव्रपरिणामः ।

अशुभानुपन्धयोगादनन्तसंसारिता तस्य ॥ ७ ॥

इत्यादि चतुःशरणप्रकीर्णव्याक्षिप्तमूत्रादावुक्तम् । पापप्रतिपात-
शुणबीजाधानसूत्रं हरिभद्रसूरिभिरप्येतद्भवसंबन्धि भवान्तरसंबन्धि
या पापं यत्तत्पद्माभ्यां परामृश्य मिथ्यादुष्कृतप्रायश्चित्तेन विशोधनी-
यमित्युक्तम् । तथाहि—

भरणमुवगओ अ एमि गरिहामि दुकडं ।

जण्णं अरहंतेसु वा सिद्धेसु वा आयरिएसु वा उवज्जाएसु वा साहुसु वा साणु-
णीसु वा अत्तेसु वा धम्महाणेसु माणणिज्जेसु पूअणिज्जेसु तथा माईसु वा पिईसु
वा संभूसु वा मित्तेसु वा उवयारीसु वा ओहेण वा जीवेसु मग्गद्विएसु अमग्गद्विएसु
मग्गसाहणेसु अमग्गसाहणेसु जं किंचि वितहमायरिअं अणायरिअच्चं अणिच्छि-
अच्चं पावं पावाणुबंधि सुद्धमं वा वापरं वा मणेणं वायाए काएणं वा कयं वा
काराविअं वा अणुमोइअं वा रागेण वा दोसेण वा मोहेण वा इत्थ वा जम्भे
जम्मांतरेसु वा गरहियमेअं दुकडमेअं उज्झियच्चमेअं वियाणिअं मए कड्डाणमित्त-
गुरु-भगवंतवयणाओ ' एवमेअं ' ति रोइअं सद्दाए अरहंतसिद्धसमक्खं गरहामि
अहमिअं दुकडमेअं उज्झियच्चमेअं इत्थ भिच्छा मि दुकडं ।

एतद्व्याख्या—यथा चतुःशरणगमनानन्तरं दुष्कृतगर्हयता, तामाह—
शरणमुपगतश्च सन्नेतेषां अर्हदादीनां गर्हं दुष्कृतम् । किंविशिष्टम् ? इत्याह—
जण्णं अरहंतेसु वा इत्यादि । अर्हदादिविषयगोपेन वा जीवेषु मार्गस्थितेषु-
गन्धदर्शनादिपुत्रेषु, अमार्गस्थितेषु—एतद्विपरीतेषु, मार्गसाधनेषु—पुस्तकादिषु,
अमार्गसाधनेषु—खड्गादिषु, यत्किंचिद्विषयमाचरितम्—अविधिपरिभोगादि, अना-
चरितव्यं क्रियया, अनेष्टव्यं मनसा मापम् ; पापकारणत्वेन पापानुबन्धि, तथा-

१ शरणमुपगतश्च एतेषां गर्हं दुष्कृतं यद् ।

२ अर्हतेषु वा सिद्धेषु वा आचार्येषु वा उपाचार्येषु वा साधुषु वा साध्वीषु
या अन्येषु वा धर्मरक्षानेषु माननीयेषु पूजनीयेषु तथा मातृषु वा पितृषु वा
दन्तृषु वा मित्रेषु वा उपकारिषु वा ओघेण वा जीवेषु मार्गस्थितेषु अमार्गस्थि-
तेषु मार्गसाधनेषु अमार्गसाधनेषु यत्किंचिद्विषयमाचरितम् अनाचरितव्यम् अने-
ष्टव्यं पापं पापानुबन्धि सूक्ष्मं वा धादरं वा मनसा वाचा वायेन वा कृतं वा
कारितं वाऽनुमेदितं वा रागेण वा द्वेषेण वा मोहेण वा अत्र वा अज्ञानि जन्मा-
न्तरेषु वा गर्हितमेतद् दुष्कृतमेतद् उज्झितममेतद्, विशानं मया कल्याणमित्र-
गुरु-भगवद्भवनाद् ' एवमेतेदिति रोचितं थत्तया, अर्हतिज्जसमसं गर्हं । अहमिद
दुष्कृतममेतद् उज्झितव्यमेतद् अत्र मिथ्या मे दुष्कृतम् ।

विपाकभावेन गार्हितमेतद् कुत्साऽऽस्पदम्, दुष्कृतमेतद् धर्मवाच्यत्वेन, उज्झितव्य-
मेतद् हेयतया, विव्रातं मया कल्याणमित्रगुरुभगवद्वचनाद्, 'एवमेतद्' इति
संचितं श्रद्धया-तथाविधस्योपशमजया, अर्हस्मिद्धममं गंई कथम् ? इत्याह—
दुष्कृतमेतद्, उज्झितव्यमेतद् । अत्र व्यतिकरे 'मिच्छा मि दुष्कृतं' वारत्रयं पाठः ।

अथ हिंसादिकस्य पापस्य पारम्भिकस्यापि प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिः
स्यात्, न तूत्सृज्यभाषणजनितस्य, उन्मृज्यभाषिणो निहृवस्य क्रिया-
यलाद्देवकिल्बिषिकत्वप्राप्तावपि तत्र निजकृतपापपरिज्ञानाभावेन दुर्ल-
भयोधित्वभणनाद् ।

यद्भागमः—

लक्ष्णं वि देवत्वं उवन्नो देवकिञ्चिसे ।
तत्तयि से न याणद् किं मे किञ्चा इमं फलं ॥
तत्तोवि से चदत्ता णं लब्धिही एलमूअगं ।
णरगं तिरिक्खजोणिं वा वोही जत्थ सुदुल्लहा ॥

एतद्वृत्तिर्यथा—लक्ष्णाविति । लब्धाऽपि देवत्वं तथाविधक्रियापालन-
वशेनोपपन्नो देवकिल्बिषनिकाये, तत्राप्यसौ न जानाति विशुद्धाध्यसायाभावाद्
किं मम कृत्वेदं फलं किल्बिषिकदेवत्वमिति । अस्य दोषान्तरमाह—तत्तोविति ।
गनोऽपि देवलोकादसौ श्युत्वा लप्स्यते एतमूकताम्—अजमवानुकारि मनुष्यत्वम्,
तथा नरकं तिर्यग्योनिं वा पारम्पर्येण लप्स्यते । योधिर्मत्र
संपत्तिनिबन्धना यत्र जिनधर्मप्राप्तिर्दुरापा ।

“ इति मे परम्य अदाण कदाई कम्माई चाले पट्टजमाणे तेण दूदगेण मूले
विपर्यायममुवेः ”—

इत्याप्तानाद्द्वयपनान्कुराणि कर्माणि परस्परार्थाय कुर्यन्ते . हिताहिता-
पुत्र्यादिविपर्यायमतो हिंसादिदोषस्यापि भवान्तरे प्रायश्चित्तानुप-
पत्तिरेव स्यात् । अथ सर्वस्यैव पापस्य प्रमादेन कृतस्य विपर्यासाथाप-
कत्वाद्विपर्यासजलमिच्छमानानां क्लेशपादपानां पानुपन्धफलस्याद्
भवान्तरेऽपि तथाभव्यस्याविदोषात्कस्यचित्कदाचिद्विपर्यासनिवृत्तौ-
वानुपन्धनिवृत्तौ हिंसादिप्रायश्चित्तोपपत्तिरिति चेत्, तद्विदुस्तुत्रप्राय-
श्चित्तेऽपि तुल्यम् । न चैयमुत्तुत्रभाषणादनन्तसंसारानियमनात्ततो
भवानुपपत्तिरिति शङ्कनीयम्, एकान्ताभावेऽपि पादुल्लोचनफलापेक्षया
हिंसादेरिद्योत्तुत्राद्रास्तिकस्य भयोपपत्तेः । आस्मिन्पुं ह्यसत्प्रवृत्तिभय-
निमित्तमिति दिग् ।

अनन्तसंसारिताऽशुभानुपन्धयोगादित्युक्तम्, अथाशुभानुपन्ध-
स्य किं मूलम् ? के च तद्भेदाः ? इत्याह—

तन्मूलं मिच्छत्तं अभिगगहिआइ तं च पंचविहं ।
भव्वाणमभव्वाणं आभिगगहिअं वणाभोगो ॥ ८ ॥

तन्मूलं । तस्यानन्तसंसारहेत्वशुभानुपन्धस्य मूलं मिध्यात्वम्,
उत्कटहिंसादिदोषानामपि मिध्यात्वसहकृतानामेव तद्देतुत्वात्, अ-
न्वयाद्योपपत्त्यामृदनाञ्जुपपत्तेः । तथाभिप्रहिक्कादिकं पञ्चविधम् आभि-
प्रहिक्कमनाभिप्रहिक्कमाभिनिषेदिकं सांशयिकमनाभोगं चेति पञ्च-
प्रकारम् । यद्यपि जीवादिपदार्थेषु तत्त्वमिति निश्चयात्मकस्य सम्य-
पन्थस्य प्रतिपक्षभूतं मिध्यात्वं द्विविधमेव पर्ययस्पति—जीवाद्यो न
तत्त्वमिति विपर्यासात्मकं जीवाद्यस्तत्त्वमिति निश्चयाभापरूपानधि-

तन्मूलं मिध्यात्वमभिप्रहिक्कादि तत्र पञ्चविधम् ।

मप्यानाम्, अमप्यानामभिप्रहिक्कं पाञ्जाभोगः ॥ ८ ॥

१ इति ए परस्परार्थाय मू तानि कर्माणि मूः प्रकुर्यन् तेन पु.येण मूले
विपर्यासमुपैति ।

गमात्मकं च । तदाह याचकमुच्यः—“अनधिगमविपर्ययो
 इति, तथाऽपि ‘ धर्मोऽधर्मसंज्ञा ’ इत्येवमादयो दृश भेदा
 त्पक्षेने भेदाः शास्त्रप्रसिद्धाः । तत्राभिग्रहिकम्-अनाका
 ज्ञापनीयताप्रयोजकस्वस्वाभ्युपगतार्थश्रद्धानम् । यथा यौद्ध
 स्वस्वदर्शनप्रक्रियावादिनाम् । यद्यपि धैतण्डिको न किम
 भ्युपगच्छति, तथाऽपि तस्य स्वाभ्युपगतवितण्डावादार्थ ए
 ग्रहयत्यादाभिग्रहिकत्वमिति नाव्याप्तिः । ‘ अनाकलिततत्
 विशेषणाद् यो जैन एव धर्मवादेन परीक्षापूर्वं तत्त्वमाकलय्य
 गतार्थं श्रद्धत्तं तत्र नातिव्याप्तिः । यस्तु नाम्ना जैनोऽपि स्व
 ण्यागमपरीक्षां पाषण्णे तस्याभिग्रहिकत्वमेष, सम्यग्दर्शोऽपरी
 पानित्वायोगात् । तदुक्तं हरिभद्रहरिभिः—

“ पश्चातो न मे वीरे न द्वेषः कपिलादिषु ।
 सुखिनश्चयनं यम्य तम्य कार्यः परिग्रहः ॥ ” इति ।

यथार्थानाथो र्गितार्थनिश्चिंतो मायतुपादिकल्पः प्रज्ञापाट
 यादनाकलिततत्त्व एव स्वाभिगतार्थं जैनक्रियाकदम्बकल्पं श्र
 त्तस्य स्वाभ्युपगतार्थश्रद्धानं नाप्रज्ञापनीयताप्रयोजकम्, अगद
 शास्त्रनावात्, किन्तु गुणयद्राज्ञापामाप्यमुल्लस्येन गुणयन्पारतन्
 प्रयोजकमित्यप्रज्ञापनीयताप्रयोजकत्वविशेषणात् तत्रातिव्याप्तिः ।
 परान्युपगतार्थयोरविशेषेण श्रद्धानमनाभिग्रहिकम् । यथा ‘ मर्षो
 दर्शनानि शोभनानि ’ इति प्रतिज्ञादत्तां मुच्यन्तेऽज्ञानाम । यद्यपि पर
 मेषैश्चादत्तां निशयपरिक्रमिन्मर्षानां सम्यग्दर्शानां स्वस्थाने मर्षनप
 श्रद्धानमस्ति, निश्चयमनिविश्रान्तरणपरकारणं विनैकतत्त्वगणार्थनिर्द्धारण-
 म्नाशास्त्रार्थन्यात् । तदाह समर्था मिद्वयनः—

“ निरस्वकीयप्रमथा मन्त्रणया परमियादगे मदा ।
 न ह्यनं न हिदृममत्रादि भवः मर्षे व प्रलिपि व ॥ ”

१ इति न हिदृममत्रादि भवः मर्षे व प्रलिपि व ॥ ”
 २ इति न हिदृममत्रादि भवः मर्षे व प्रलिपि व ॥ ”
 ३ न पुनः स्वयमेव तत्त्वज्ञानं मन्त्रेण वा प्रलिपि व ॥ ”

तथाऽपि स्वस्वस्थानविनियोगलक्षणेन पिशोपेण तेषां सर्वनग-
 श्रद्धानमत्नोति नानिष्याप्तिः ।

विदुषोऽपि स्वरसवाहिभगवत्प्रणीतशास्त्रवाधितार्थश्रद्धानमाभि-
 निवेशिकम् । स्वस्वशास्त्रवाधितार्थश्रद्धानं विपर्यस्तशाक्यादेरपीति
 तद्वानिव्याप्तिवारणाय भगवत्प्रणीतत्वं शास्त्रविशेषणम् । भगवत्प्र-
 णीतशास्त्रे वाधितार्थश्रद्धानमिति सप्तमीगर्भसमासात्तात्त्विकान्ताद-
 पस्थ्यम्, तथाऽप्यनाभोगात्प्रज्ञापकदोषाद्वा वितथश्रद्धानवति सम्य-
 ग्दष्टावतिव्याप्तिः, अनाभोगाद् गुरुनियोगाद्वा सम्यग्दष्टेरपि वितथ-
 श्रद्धानभणनात् । तथा चोक्तमुत्तराध्ययननिर्युक्तौ—

“ मम्महिद्वी जीवो उपदृङ्गं पवयणं तु सदृहम् ।

। सदृहम् असन्मावं अणाभोगा गुरुणिभोगा वा ॥ ” (कर्मप्र.)

इति तद्वारणाय स्वरसवाहीति सम्पग्वक्तृवचनानिषर्त्तनीयत्वं
 तदर्थः । अनाभोगादिजनितं मुग्धश्रद्धादीनां वितथश्रद्धानं तु सम्प-
 ग्व्यक्तृवचननियर्त्तनीयमिति न दोषस्तथाऽपि जिनमद्रसिद्धसेनादि-
 प्रावचनिकप्रधानविप्रतिपत्तिविषयपक्षद्रव्यान्वतरस्य वस्तुनः शास्त्रवाधि-
 तत्यात्तदन्यतरश्रद्धानयतोऽभिनियेशित्वप्रसङ्ग इति तद्वारणार्थं विदु-
 षोऽपीति—शास्त्रतात्पर्यपाथप्रतिसंधानवत् इत्यर्थः । सिद्धसेनादयश्च
 स्वस्वाभ्युपगतमर्थं शास्त्रतात्पर्यपाथं प्रतिसंधायापि पक्षपातेन न प्रनि-
 पन्नवन्तः, किन्त्वविच्छिन्नप्रावचनिकपरम्परया शास्त्रतात्पर्यमेव स्वा-
 भ्युपगताथानुश्रुत्येन प्रतिसंधायेति न तेऽभिनियेशिनः । गोष्ठामाहि-
 लादयस्तु शास्त्रतात्पर्यपाथं प्रतिसंधायैवान्यथा श्रद्धते इति न दोषः ।

परिविशोन्मुदने मोहा—मुपन्तीति मोहा विभ्यात्प्रत्यया, परविषयस्यापि प्रत्ययेनोन्मुदविशुद्धताव-
 त्वात्, तदभावे स्वविषयस्याप्यव्यवस्थिते, मत्तथ परविषयस्याभावे स्वविषयस्याप्यवस्थात्, तत्र-
 दस्य विभ्यात्प्रत्ययम् । एवं तदभ्यतिरिक्तप्र.इत्यप्रमाणस्य चाभावात् तस्मात्प्रमेव नयान्, पुनरावृत्त-
 धारणार्थवान् । नैति प्रतिषेधो विभक्तविविधाना.।। २४. ४मद. गिदान्तात्पर्यमेव नान्तात्पर्यं बन्तुत्पर्यं
 येन पुंन म तथा सन् विभजते सत्वेतरतया, स्वतद्विषयप्रवधारयमाणोऽपि तथा तत्र विभजते,
 अपि त्वितरनविषयगच्छेत्प्रमेव स्वनयामिधेनं विषयं सत्यमेवप्रवधारयतीति दावत् ।)

१ सम्यग्दष्टर्त्तीय उपदिष्टं प्रयचनं तु धदत्ते ।

अदत्ते असन्मायमनाभोगाद् गुरुनियोगाद्वा ॥

अत्राद्वयत्वं तदा तदा संज्ञायामुक्तं उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 एतः सांख्येयैः सुखैः कति उक्तानि कति विदुः, इतरे तदा तदुक्तं न तदुक्तं
 न तदुक्तं । इति उक्तं । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।

सांख्योक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।
 इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च । इति उक्त्यानेतन्मताः सांख्यैः च ।

एतच्च पञ्चमकारमपि मिथ्यास्यं भव्यानां भवति । अत्र भव्यानां
 स्यान्निग्रहिकमनाभोगो वेति द्वे एव मिथ्यास्ये स्यान्नाम्, न स्यनाभि-
 ग्राहिकादीनि श्रीणि; अत्रानिग्रहिकस्य विच्छिन्नप्रक्षयान्तकस्य मन्वान्त-
 तानिमित्तकस्याद्, आभिनिवेशिकस्य व्यापन्नदृशोन्नतियतस्याद्, सां-
 दायिकस्य च सकल्पप्रवृत्तिनिपन्थनस्याद् अत्र भव्यानां च पाधिनापे
 निष्कर्ममेव प्रवृत्तः; अत्र एव भव्याभिव्यक्त्याद् द्वानपि तेषां निषिद्धा ।
 तदुक्तमाचारटीकायाम्—" अत्रभव्यस्य भव्याभिव्यक्त्याद् द्वानपि तेषां
 इति ॥ ८ ॥

नन्वभव्यानामन्तस्तस्य शून्यानामनाभोगः सार्थदिको भवतु,
 आभिग्रहिकं तु कथं स्याद् ? इति ध्रान्तस्याशङ्कामपाकर्तुमाभिग्रहिक-
 भेदानुपदर्शयति—

१ तदेष सत्यं निःशङ्कं यच्चिनं प्रयच्छितम्

नेत्यि वा निषां वा वृणह कथं वा वेत्तु वाग्धि विन्वार्णं ।
वाग्धि मोक्षार्थोपात्रो आभिन्नादित्रयं त्र विव्रणा ॥ ९ ॥

वाग्धिनि । १ नाभ्येदान्ना, २ न नित्य आन्ना, ३ न फला, ४ कृते
वेत्तुति, ५ नाग्नि निषाणम्, ६ नाग्नि मोक्षोपाय इत्यादिप्रतिष्कृत्य पार्याका
द्वयेनप्रवर्तकस्य परपथनिराकरणमदृष्टदृष्टानुसोदगगार्गमन्वादिग्रन्थप्रतिष्ठाः
विकल्पः, ते वा यदाज्जाभिषयमयानानमप्यनां प्यना एतेन कर्मणा
प्रादिकगणे संशय इति भावः ।

इत्थं च—

“ लोकेप्रमिच्छते पुन मरुपभेदेन इज पउभेत्त्रं ।
अभिग्निहजमगभिग्निहं संवत्त्रं तह अणामोगं ॥
तन्वधि जमणामोगं अव्यक्तं ममगाणि वणाणि ।
वणाग्नि जं जियमा मंत्रीणं हुंति मन्वार्णं ॥ ”

इति नर्पानवन्पनां कुर्यन् अभिषयानां व्यपत्तं मिध्यात्वं न भय
येति यदन् पर्यनुयोऽयः । ननु भोः कथमभ्ययानां व्यपत्तमिध्यात्वं
भवति ? , नाभ्यान्मेत्यादिमिध्यात्वविपरुपा हि व्यपत्ता एव ते
श्रुयन्ते । तथा—

“ अभिषयाधितमिध्यात्वेज्जायन्ता स्थितिर्मवेत् ।
ता मन्वाधितमिध्यात्वेज्जादिमान्ता पुनर्मता ॥

अभिषयानाधितमिध्यात्वे—माभ्यान्पेन व्यपत्ताव्यपत्तमिध्यात्वाविपरुजाय
स्थितिर्मवेति । तथा संव स्थितिर्मप्यजीवान्पुनराधित्यानादिमान्ता मता । यद

“ मिच्छन्तमभ्ययानं तमणाइमणंतयं मृणेष्यत्वं ।
अभ्ययानं तु अणाइमपउरमियं तु मरुमत्ते ॥ ”

१ नाग्नि न नित्यो न करोति कृते न वेद्यति नास्ति निर्घाणं
नास्ति मोक्षोपाय आभिप्रतिष्कृत्य यद् विकल्पः ॥

२ लौकिकमिध्यात्वं पुनः स्वरूपभेदेन भेदेष्वनुभेदम् ।
आभिप्रतिष्कृतमनाभिप्रतिष्कं सांशयिकं तथाऽभाभोगम् ॥
तथापि यदाभोगमव्यक्तं शेषकाणि व्यक्तानि ।
वत्वार्यधि यन्नियमात् संज्ञिनां भवन्ति भयानाम् ॥

३ मिध्यात्वमभ्ययानां तदनाद्यनन्तकं ज्ञातव्यम् ।
अभ्यानां यदादिभ्ययव्यपत्तितं तु स्वव्यक्तये ॥

इतदपि न मार्गगामी न षोन्मार्गगामीति व्यपदिश्यते, किन्तु गृह्णाति-
 र्गतः समोहितनगराभिमुखं गच्छन् मार्गगामी, अन्यथा तृन्मार्गगामीति
 व्यपदिश्यते । एवं तथाभव्यत्वयोगेनानादिमिध्यात्यासिर्गतो यदि
 जैनमार्गमाश्रयते तदा मार्गगामी, जैनमार्गस्यैव मोक्षमार्गत्वाद् । यदि
 च ज्ञानपादिदर्शनं जमालपादिदर्शनं दाऽऽश्रयते तदोन्मार्गगामीति
 व्यपदिश्यते, तदीयदर्शनस्य संसारमार्गत्वेन मोक्षं प्रत्युन्मार्गमृतत्वा-
 दिनि स्वकल्पितप्रक्रियापेक्षयाऽपरमपुद्गलपरावर्तवर्तिनः शाकपादयोऽ-
 पि षोन्मार्गगामिनो स्युरिति, “कुप्पवयगपासंडी सच्च्ये उम्मग्गपट्टिया”
 इत्यादि प्रवचनविरोधः । किं च-एवं धर्मधिया विन्द्याक्रियाकरणादु-
 न्मार्गगामित्वं यथा व्यक्तमिध्यात्वोपष्टम्भापरमपुद्गलपरावर्त एव तथा
 धर्मधिया हिंसाकरणाद्धिसकत्वमपि तदैवेत्यचरमपुद्गलपरावर्तेषु हिंसक-
 त्वादिकमपि न स्यादिति सर्वत्र शैराशिकमतानुसरणे जैनप्रक्रियाया
 मूलत एव विलोपापत्तेर्महदसमञ्जसम् । तस्मादभव्यानामपि दूरभव्या-
 नामिव योग्यतानुसारेणाभिग्रहिकव्यक्तमिध्यात्वोपगमे न दोष इति
 मन्तव्यम् ।

अथाभव्या अव्यक्तमिध्यात्वपन्तः, अव्यवहारित्वात्, संप्रतिपन्न-
 निगोत्रजीयषदु-इत्यनुमानात्तेषामव्यक्तमिध्यात्वसिद्धिः । अव्यवहारि-
 त्वं च तेषामनन्तपुद्गलपरावर्तकालस्यापित्वात् सिध्यति । व्यावहारि-
 काणामुल्लूषसंसारस्यावलिफासंख्येयभागपुद्गलपरावर्तमानत्वात् । तदु-
 पन्नं धापस्त्रित्स्त्रोत्रे—

“ जंजहारिचनञ्जे भमिऊण अणंतपुग्गलपरट्टे ।
 कइदि वचहारतामिं मंपणो नाह तत्थावि य ॥
 उवोणं विरियगई-अमणिग-एगिदि-वण-णडुंमेसु ।
 भमिओ आवलिअअमंरंभागममयपुग्गलपरट्टे ॥ ”

प्रवर्तनाभ्यामेव लीलयेव व्यावृष्य त्रिभृतोऽनन्तपुद्गलपरावर्तान्" इत्यादिना महता
ग्रन्थेन भुवनमानुकैवल्यस्त्रिधादौ व्यावहारिकत्वमुपेयुषोऽपि संसारि-
जीवस्य विचित्रभयान्तरितनयाऽनन्तपुद्गलपरावर्तभ्रमणस्य निगदसिद्ध-
त्वाम् । तथा योगविन्दुभूषणवृत्तावपि नरनारकादिभायेनानादौ संसारेऽ-
नन्तपुद्गलपरावर्तभ्रमणस्याभाष्यमुक्तम् । तथाहि—

“ अनादरेष संसारो नानागतिममाश्रयः ।

पुद्गलानां परारती अत्रानन्तास्तथा मताः ॥

अनादिरविद्यमानमूलारन्म एष प्रत्यक्षतो दृश्यमानः संसारो भवः, कीदृशः ?
इत्याह—नानागतिममाश्रयः—नरनारकादिविचित्रपर्यायपात्रं वर्तते ॥ ततश्च
पुद्गलानामादारेकादिवर्गगारूपाणां सर्वेषां परारती प्रहणमोक्षात्मका अत्र संसारेऽ-
नन्तशरस्वभावाः, तथा तेन—समयप्रसिद्धप्रकारेण गता अतीताः । केषाम् ?
इत्याह—

सर्वेषामेव सत्त्वानां तत्स्वाभाव्यनियोगतः ।

नान्यथा संविदे तेषां ग्रहभ्रमुद्भवा विभाष्यताम् ॥

सर्वेषामेव सत्त्वानां प्राणिनां तत्स्वाभाव्यम्—अनन्तपुद्गलपरावर्तपरिभ्रमण-
स्वभावात् तस्य नियोगो व्यापारस्तस्माद् । अथैव व्यतिरेकमाह—न नैव अन्यथा—
तत्स्वाभाव्यनियोगमन्तरेण संविद् अवबोधो घटतः । एतेषामनन्तपुद्गलपरावर्तानां
ग्रहभ्रमुद्भवा निपुणाभोगेऽविभाष्यताम्—अनुविचिन्त्यताभेतद् ।

इति व्यावहारिकत्वेऽप्यनन्तपुद्गलपरावर्तभ्रमणसंभवात्, तेना-
भव्यानामव्यावहारिकत्वसाधनमसंगतमिति द्रष्टव्यम् ॥

ननु प्रज्ञापनाश्रुतौ व्यावहारिकाणामुत्कर्षणोऽव्यावलिक्ताऽसंख्येय-
भागपुद्गलपरावर्तस्थितिः, ननु ऊर्ध्वं चावश्यं सिद्धिरिति स्फुटं प्रती-
यते । तथा च तद्ग्रन्थः—“ ननु यदि धनस्पतिकालप्रमाणमसंख्येयाः पुद्-
गलपरावर्तस्ततो यद्गीयते सिद्धान्ते “मरुदेवीजीवो यावज्जीवमावं धनस्पतिरासी-
द्” इति तत्कथं स्यात् ? कथं वा धनस्पतीनामनादित्वम् ?, प्रतिनियतकालप्रमाणतया
धनस्पतिभावस्यानादित्वविरोधात् । तथाहि—असंख्येयाः पुद्गलपरावर्तस्तेषामेव
स्थानमानम्, तत्र एतावति कालेऽतिशान्ते नियमान्मर्षेऽपि कायपरावर्तं कुर्वते,
यथा स्वस्थितिकाले मुरादयः । उवर्तं च—

अंश्च पुग्गलपरिअट्टा संखाइआ वणस्मई कालो ।
 तो अबंतवणम्मइजीवो कह नाम मस्सेवी ? ॥
 हुज्ज व वणस्मईणं अणाइअन्तमत एव हेज्जो ।
 जममंसेज्जा पोग्गलपरिअट्टा तत्थरत्थाणं ॥
 कान्हेवेइएणं तम्हा कुब्बंति कायपट्टं ।
 मन्वेदि वणस्मइणो ठिइकालंते जह सुराई ॥

क्रिष्ण—एषं यदूनस्पनीनां निर्लेपनमागमे प्रतिषिद्धम्, तदपीदा
 प्रमत्तं कथम् ? इति चेद् । उच्यते—इह प्रतिस्मयमसंख्येया धनस
 तिम्यो जीवा उद्वर्तन्ते, धनस्पनीनां च कायपरिमाणमसंख्येयाः पुद्ग
 लमायताः, ततो यायन्तोऽसंख्येयेषु पुद्गलपरायणेषु समयस्तरभ्यस
 णकामपोद्बृष्टा जीवा यायन्तो भयन्ति तापत्परिमाणमागतं धनस्प
 नाम् । ततः प्रतिनियतपरिमाणतया सिद्धं निर्लेपनम्, प्रतिनियतपरि
 माणत्वाद्, एषं गच्छता कालेन सिद्धिरपि सर्वेषां भव्यानां प्रसवत
 तत्प्रसवतो च मोक्षगभयवच्छेदोऽपि प्रसवतः, सर्वभयसिद्धिरामन
 मन्तरमन्यस्य सिद्धिगमनायोगात् । आह च—

“ कालेण कालेण नेगिममं गित्तपावहाणेण ।
 सिद्धेण नारायणं सिद्धीदि य मत्थमत्थाणं ॥
 एतमनरममं निग्गजा जेणुअइति तो तदस्मन्था ।
 कालेण मत्थना वणस्मइणे परिणाराणं ॥ ”

१. यदि पुद्गलपरायताः संख्यायिता वनस्पतिव्यादाः ।
 ततोऽन्तरात्तन्निर्लेपिताः कथं नाम मस्सेवी ? ॥
 महेज्जा वणस्पतीनामवापस्यस्य एव हेज्जा ।
 वणस्मइणा पुद्गलपरायताऽन्तरात्तन्निर्लेपिताः ॥
 कालेण कालेण मत्थनात्पुण्येण वणस्मइणेण ॥
 एवेइदि वनस्पतयः सिद्धिं चाप्यसते यथा सुराईः ॥
२. कालेण कालेण नेगिममं गित्तपावहाणेण ।
 सिद्धेण नारायणं सिद्धीदि य मत्थमत्थाणं ॥
 एतमनरममं निग्गजा जेणुअइति तो तदस्मन्था ।
 कालेण मत्थना वणस्मइणे परिणाराणं ॥

न चैतदस्ति, यनस्पतीनामनादित्वस्य निलेपनप्रतिषेधस्य सर्वभ-
 व्यासिद्धेर्माक्षपथाव्यवच्छेदस्य च तत्र तत्र प्रदेशे सिद्धान्तोऽभिधानात्

उच्यते—इह द्विविधा जीवाः—सांव्यवहारिका असांव्यवहारी-
 काश्च । तत्र ये निगोद्रायस्थात उद्भूतस्य पृथिवीकायिकादिभेषु यतः
 ते लोकेषु दृष्टिपथमागताः सन्तः पृथिवीकायिकादिव्यवहारमनुपतन्ती
 सांव्यवहारिका उच्यन्ते । ते च यद्यपि भूयोऽपि निगोद्रायस्थानुपया-
 तयाऽपि ते सांव्यवहारिका एव, संव्यवहारपतितत्वात् । ये पुनरन-
 कालादारभ्य निगोद्रायस्थानुपगता एवावतिष्ठन्ते ते व्यवहारपथा-
 त्वादसांव्यवहारिकाः । कथमेतदवसीयते ? द्विविधा जीवाः—
 व्यवहारिका असांव्यवहारिकाश्चेति उच्यते युक्तियशात् । इह प्र-
 यनस्पतीनामपि निलेपनमागमे प्रतिषिद्धम्, किं पुनः सकलयन-
 तथाभव्यानामपि । तद्य यच्चसांव्यवहारिकराशिनिपातता
 यनस्पतयो न स्युस्तातः कथमुपपद्येत ? तस्मादवसीयते—
 व्यवहारिकराशिरिति, यद्गतानां यनस्पतीनामनादिता । किं
 नपि गाथा गुरूपदेशादागता समये प्रसिद्धा—

“ अंतिय अणंता जीवा जेहि ण पचो तसापरिणामो ।
 वेवि णंताणंता णिगोअवासं अणुहवंति ॥ ”

तत इतोऽप्यसांव्यवहारिकराशिसिद्धिः । उक्तं च—

“ णंय पच्चुपपन्नवणस्सईणं णिहेपणं न भव्वाणं ।
 जुत्तं होइ ण तं छइ अघंतवणस्सई नतिय ॥
 एवं चाणाइवणस्सईणमतियत्तमत्त्यजो सिद्धं ।
 भण्णइ इमावि गाहा गुरूणएसागया समए ॥
 “ अतिय अणंता जीवा’ इत्यादि १८ पदे ॥ ”

१ स्वस्त्यनगता जीवा धेनं प्राञ्ज. त्रसादिपरिणाम-
 वेऽप्यनन्तानन्ता निगोद्रायस्थानुपयन्ति ॥

२ न च प्रत्युत्पन्नयनस्पतीना निलेपनं न भव्या-
 युक्तं भवति तद् यदि अत्यन्तयनस्पतीनां
 मयं चानादियनस्पतीनामस्ति त्वमयं त. सिद्धं
 नपि गाथा गुरूपदेशादागता समये

ततोऽभ्युपगन्त्या अव्यावहारिका एव, अन्यथाऽसंख्येषु दुर्गलपरा कालातिक्रमे तेषां सिद्धिगमनस्याव्यवहारित्वमभवनस्य वा प्रसङ्गात् अत एव चादरनिगोदजीवा अप्यव्यावहारिकराशावभ्युपगन्तव्ये अन्यथा चादरनिगोदजीवेभ्यः सिद्धानामनन्तगुणत्वप्रसङ्गात् । यावन् हि सांख्यव्यवहारिकराशितः सिध्यन्ति, तावन्त एव जीवा असांख्यव्यवहारिकराशेर्विनिर्गल्य सांख्यव्यवहारिकराशावागच्छन्ति । यत उक्तम्—

“सिद्ध्यन्ति जत्तिया किर इह संवहारजीवराशीओ ।
इति अणाइवणस्तइमज्जाओ तत्तिया चेव ॥” इति ।

एवं च व्यवहारराशितः सिद्धा अनन्तगुणा एवोक्ताः । तत्र यदि चादरनिगोदजीवानां व्यावहारिकत्वं भवति, तर्हि चादरनिगोदजीवेभ्यः सिद्धा अनन्तगुणाः संपद्येरन्, सन्ति च सिद्धेभ्यो चादरनिगोदजीवा अनन्तगुणाः; तेभ्यः सूक्ष्मजीवा असंख्येषुगुणाः । यदागमः—

“एएसि णं मंते ! जीवाणं मुहुमाणं पायराणं णोमुहुमाणं णोपायराणं कपरकपरंहितो अप्पा वा, बहुजा वा, तुल्ला वा, विसेसाहिजा वा ? । गोयमा ! सन्नयोवा जीवा णोमुहुमा णोपायरा, पायरा अणंतगुणा, मुहुमा अमंखेजगुणा” इति ।

एतद्वृत्तिर्यथा—“एएसि णं मंते ! जीवाणं मुहुमाणमित्यादि । सर्वस्तोका जीवा णोमुहुमा णोपायरा, सिद्धा इत्यर्थः; तेषां सूक्ष्मजीवराशेर्चादरजीवराशेश्चानन्तगुणत्वत्वात् । तेभ्यो चादरा अनन्तगुणाः; चादरनिगोदजीवानां सिद्धेभ्योऽनन्तगुणत्वात् । तेभ्यश्च सूक्ष्मा अमंख्येषुगुणाः; चादरनिगोदजीवेभ्यः सूक्ष्मान्-गोदजीवानाममंख्येषुगुणत्वात्” इति ।

तत्र एवमागमवाचापरिहारार्थं चादरनिगोदजीवा अव्यावहारिक-व्यवहारिकाः । प्रयोगश्चात्र—चादरनिगोदजीवा न व्यवहारिणः; ते-सिद्धेभ्योऽनन्तगुणत्वान् । यथा सूक्ष्मनिगोदजीवान् तथा अनादिमन्त-सिद्धेभ्योऽनन्तगुणत्वान् । यथा इह संवहारजीवराशितः । यन्मि अनादिमन्तव्यवहारित्वत्वात्तवन् यथे । एतेषां अणवत्तु जीवानां सूक्ष्माणां चादराणां नामूक्ष्माणां णोपायराणां । (सिद्धाणां) चत्तरेभ्योऽनन्त वा बहुया वा तुल्या वा वि. पायसिक्ता वा ? । गोयमा । यथा जीवा णोमुहुमा णोपायरा, चादरा अनन्तगुणाः, सूक्ष्मा अमंख्येषुगुणा इति ।

सूक्ष्मा वादराक्ष निगोदजीवा अप्यवहारिण एव, जन्यथा व्यवहारित्व-
 भवनमिद्विगमनयोरपर्यवसितत्वानुपपत्तेः । अपर्यवसितत्वं च “विभ्रंति
 जपिया किर०” इत्यादिना सिद्धम्, तथा सांख्यवहारिका जीवाः सित्य-
 न्येष, भावलिकाऽसंख्येष भागपुद्गलपरार्द्धसमवपरिमाणन्येन परि-
 मितत्वाद् । व्यतिरेके सिद्धा निगोदजीवाश्च दृष्टान्ततया याच्या इति ।

मनु “ सर्वे जीवा व्यवहार्यव्यवहारिणया द्विधा वृक्षमाः निगोद एवान्ताः,
 वेभ्योऽप्ये व्यवहारिणः” इति योगशास्त्रवृत्तिपचनाद् वादरनिगोदजायानां
 व्यवहारित्वसिद्धेः कथमव्यवहारित्वमिति चेत् । न, तत्र ‘सूक्ष्मनिगोदा
 एवान्ताः’ इति पाठस्यापि दर्शनात् तत्र सूक्ष्माश्च निगोदाधेर्नीतरंर-
 द्बन्द्वाकारेणऽसंगमिभान्धस्याप्यभावाद् । सूक्ष्मवृषिण्याद्विजीयानां चाप्यव-
 हारित्वं प्रज्ञापनावृत्त्याभिप्रायेण स्फुटमेव प्रतीयते, एवञ्चदृष्टपथमागताना-
 नामेव वृषिण्याद्विजीयानां व्यवहारित्वमणनाद्, अन्यथा ‘सर्वव्यवहारी-
 रिणो व्यावहारिकाः’ इत्येव वृत्तिवृद्धयश्चेत् । यद्य केवलं निगोदेभ्य उद्-
 वृत्तय वृषिर्वीकायिकादिमेषु वर्तन्ते इत्यादि भणितम्, तत्र सूक्ष्मवृषिण्या-
 द्विजीयानामसंख्येयत्वेनाल्पत्वाद् अप्यव्यवहारित्वव्याप्यव्याप्यव्य-
 षादिति संभाष्यते, सम्यसिद्धयस्तु बहुभुतमप्य इति । एवं चार्था-
 व्यवहारिका जीवाः सूक्ष्मवृषिण्यादिषु निगोदेषु च सर्वकालं गण्यगर्भाः
 कुर्वन्तीति संप्रसम् । इत्थं च तत्र येऽनादिसूक्ष्मनिगोदेभ्य उद्बृष्टय
 शेषजीवेषुत्पद्यन्ते वृषिण्याद्विषिषिष्यव्यवहारयोर्गण्यव्यवहारिणः । ये
 पुनरनादिकाद्यादराश्च सूक्ष्मनिगोदेष्वेव्यावर्तित्वे तथाविधव्यवहारा-
 र्त्तित्वात्संख्यव्यवहारिका इति । प्रपञ्चनमारोहारादृतादपि “ अनादि-
 सूक्ष्मनिगोदजीवा अव्यवहारिणः ” इत्यत्र सूक्ष्मा वृषिण्याद्व्यवहारिणो
 निगोदाश्च वादरमाधारणवन्तवन्तः, न पितृते आदिषोर्षां तेषां तेषां-
 अप्राप्तव्यवहारराशय इत्यर्थः । तथा च सूक्ष्माश्च निगोदजीवाश्चेति
 इन्द्रः, अनादयश्च ते सूक्ष्मनिगोदजीवाश्चेति कर्मधारयः, इति समास
 विधिद्वन्द्वः । सर्वत्रापि कर्मधारयकारण वादरनिगोदजीवानां अत्र
 वारिष्यव्यवहारपुत्रव्यवहारप्रसङ्गात् इति चेत् । उच्यते—एव एव एव
 वृत्त्याभिप्रायमनुसृत्या अन्तर्भावव्यवहारिणश्च एव एव एव एव
 व्यवहारिकत्वव्यवहारयोर्मातुष परिभाषान्तरादप्यप्य । ननु एव एव

भेमारिर्जीवमंत्रेण वास्तव्येन कुटुंबिना ।

कालो निर्गमितः पूर्यं तत्रानन्तो मयाऽपि हि ॥ ७४ ॥

तथा अर्धव कियदन्नरे—

तत्रैकाधनिवासव्ये नगरे प्रथमं सत्यु ।

जमीभिरस्ति गन्तव्यमर्थनं युवयोश्च तत् ॥ २६ ॥

साभ्यस्मदि तेथेल्युत्ते ते सर्वे तत्पुरं ययुः ।

तस्मिंश्च नगरं सन्ति महान्ताः पञ्च पाटकाः ॥ २७ ॥

एकं पाटकमहुल्या दर्शदन्नप्रतः स्थितम् ।

मामेदमथ तत्त्वंपि (?) तीव्रमोहोदयोऽग्रवीन् ॥ २८ ॥

त्वमत्र पाटके तिष्ठ भद्र ! विश्वम्नमानसः ।

पाथात्यपुरतुल्यन्वाद् भाव्येष धृतिदन्तव ॥ २९ ॥

यथा हि तत्र प्रासादगर्भागास्थिताः जनाः ।

मन्त्यनन्ता पिण्डिताङ्गास्तथैवापि पाटके ॥ ३० ॥

वर्तन्ते किन्तु ते लोकव्यवहारमगद्गुराः ।

मनिपिभिः ममास्नातास्तेनामांस्ववहारिकाः ॥ ३१ ॥

गमागमादिकं लोरुव्यवहारममी पुनः ।

कुर्वन्ति मदेदा तेन प्रोचताः सांध्यवहारिकाः ॥ ३२ ॥

अनादिवनस्पतय इति तेषां गमाभिधा ।

एषां तु वनस्पतय इति भेदपथापरः ॥ ३३ ॥ ”

पृष्ठापमित्तमवप्रपञ्चधन्धेःप्येयमेवोक्तमस्ति । तथाहि—

“ अस्मीह लोके आकान्तप्रतिष्ठमन्तजनमेकूलममं व्यवहारं नाम नगरम् ।
तत्र सर्वस्मिन्नगरेऽनादिवनस्पतिनामानः कूलपुत्रकाः प्रतिवमन्ति इत्यादि । XXX
उक्ता च भवितव्यतया महत्प्रकाराधिकृता—यदुत मया पृथाभ्यां चार्माभिः
महं यातव्यम् । यतो मन्त्रेदेवतानागीति न मोक्षतप्यां मया मंगारी जीवः ।
एवान्ति युवयोर्गर्भ प्रतिजागर्णापमेकाधनिवासं नाम नगरम् । तत्रार्माभिलोकैः
न्यमं मन्त्रव्यम् । ततो युग्मते पृथाभ्यां महं चार्माणां तत्रागितुं नान्यथा । ततो
यद्वदनी जानानीन्यभिधाप्य प्रतिवर्धं तद्वधनम् । महत्प्रकाराधिकृताभ्यां प्रवृत्ताः
सर्वेऽपि मनागतास्तेकाधनिवासं नगरम् । तत्र नगरे महान्तः पञ्च पाटका

ने । ततोऽहमेकं पाठकं चराग्रेण दर्शयता तीप्रमोहोदयेनामिहितः—मद्र-
 रिजीव । निष्ट न्यमत्र पाठके । यतोऽयं पाठकोऽर्ध्ववद्वाग्नगरेण बहुतरं तुन्यो-
 ति । ततो भविष्यत्यत्र तिष्ठतो धृतिगित्वादि । XXXX ततोऽष्टं यदा तत्रान-
 प्यहाग्नगरेऽभूरम्, तदा मम जीर्णोषां जीर्णोषामपरां गुटिकां दत्तवती, केवलं
 इममेव मे रूपमेकाकारं सर्वदा तन्त्रयोगेण विहितवती । तत्र पूनंकाद्यनिवास-
 नगरे ममागता तीप्रमोहात्यन्तसोपयोः कुतूहलमिव दर्शयन्ती तेन गुटिकाप्रयोगेण
 ममानेकाकारं स्वरूपं प्रकटयति स्मेत्यादि । ”

ममयस्मात्सृष्ट्रघृत्तयोरधुपनम्—
 “ अहंवा संववहागिया य अमंयवहागिया य । ”
 अधवेति द्विविधस्यैव प्रकारान्तराहचोत्तने ।
 एतदेव स्पष्टयन्नाह—

तन्थ जे अणादकालाजो आग्न्ध सुदुमणिगोणु चिहंनि न पयाइ तयाइ-
 भावं पचा ते अमंयवहागिया । जे पुण सुदुमणिगोणहंतो निग्गया गंगेजीवेगु
 उप्पसा ते संववहागिया । ते अ पुणांवि सुदुमणिगोअपणावि संववहागिअविषय
 भणंति ॥ ”

इदमत्र ह्ययम्—सर्वसंसारिणां प्रथममन्त्रशिष्यालाङ्कारभ्य गृह्य-
 निगोत्रेष्वेवायमभ्यासम्, तन्मन्त्र निर्गताः सोपजीवन्त्यस्य । शिष्यादि-
 ष्ययाहारयोगान्मन्त्रायवहागियाः । ते च पत्नीषु पत्नीषु भूयोऽपि
 तेष्वेव निगोत्रेषु गच्छन्ति, परं गत्वापि सांध्यवहागिस्त एव, परदार-
 धनितन्त्याम् । ये तु न पत्नीष्वित्येव निर्गताः
 “ अन्धि अणंता जीवा जेहि ए पत्तो तन्त्र पत्तितो
 तेवि अणंतापत्ता जेगोपत्ताय अज्जरी ॥ ”

अथ यत्तन्त्रादि...
 भाव यत्ता न...
 यथा...
 यत्तन्त्र...
 अथ यत्तन्त्र...
 यथा...
 यत्तन्त्र...

इति वचनात्तद्वैशेष्यसिद्ध्यभाजस्ये तथाविधव्यवहारानित्था-
दसांध्यवहारिका इति । तत्रैवागोप्युक्तम्—

“नेन विहा जहा गोमुद्रमणिगोभरूवे अमंयवहारमेण । वास्य मंयवहारिआ,
ते अ इने—पुडवी-आऊ-तेउ-वाउ-णिगोआ, मुद्रमपापरणेण दू दू भेआ, पभेअ-
वमन्ने तमा य ॥”

सांध्यवहारिकामांध्यवहारिकस्येन जीवानां द्वैविध्यं प्राग् दर्शित-
म् । तत्रामांध्यवहारिको राजिरैक एव, मुद्रमनिगोदानामेषामांध्यव-
हारिकस्यात् । सांध्यवहारिकमंथास्तु द्वादश । ते च इमे पृथिव्याश्चः
वम, मुद्रमपाश्चनपा त्रिभेदाः, प्रणेतयनस्यावयः प्रमाभेति ॥

तथा मयभारनापृशापप्युक्तम्—

अंयउमं ष्य भो, अगाइमं च जीवे, अगाइं अ मामभेण तस्य नागाव-
तदहमन्त्रंजोगो, अयत्तागिओ अमथ्याणं, मयअयगिओ उय भथ्याणं । विमेगओ
इय रिफ्ठणः रिउ यमाय-कमाय जोगेदिं कम्ममंजोगो आयइदि । मथेविधि
उंरत्तं कइंवे भेव एणं ज्राओ अहामणित्तग-वउत्तपोहम्म-गम्मपनागाविह-
मुदेदिं अयप्पनेा रिउइइदि । मथेवि मयत्तागिओ भेव । तेण य कम्मपोगल-
न्हेइइइइइइनें कयंदि । मथेवि पाणिणो पुंदि ताव अणंताणंनपोगलपमिइ
अयत्तागिओमिओणम् पीदिउंदि । मथेविगिओअमरे, अणंता पणिमंदि
अंयउमं ष्य भो, अगाइमं च जीवे, अगाइं अ मामभेण तस्य नागाव-

१ अतोपुंरित्तं कना सोम्यमनिगोपकपोःसंध्यवहारमेणः । तावत्तं मंयव-
हारिका, ते अने—पुडवी-आऊ-तेउ-वाउ-णिगोआ, मुद्रमपापरणेण दू दू भेआ,
पभेअवमन्ने तमा य ॥

२ अतोपुंरित्तं कना सोम्यमनिगोपकपोःसंध्यवहारमेणः । तावत्तं मंयव-
हारिका, ते अने—पुडवी-आऊ-तेउ-वाउ-णिगोआ, मुद्रमपापरणेण दू दू भेआ,
पभेअवमन्ने तमा य ॥

पीसंति, समगं आहारोति, समगं परिणामयंति, समगं उप्पज्जंति, समगं विज्जंति, धीणद्धीमहाणिदागाटनाणावरणाइकम्मपोग्गलोदएणं न वेअंति अप्पाणं, न सुणंति परं, न सुणंति सद्धं, न पेच्छंति सरुव्वं, न अग्घायंति गंधं, न घुग्गंति रसं, न विदंति फामं, न सरंति कयाकयं, मइपुव्वं न चलंति, न फंदंति, ण सीयमणुसरंति, नायवमुवगच्छंति । केवलं तिव्वाविसयवेयणाभेभूअमज्जपाणमच-
 ह्हादेयपुरिसव्व जहुषरकालेते वसिऊण कहमावे तहामप्यस-भविअन्वयाणिओगेणं किंपि तहाविहडिअकम्मपोग्गलसंजोगा तेहिंतो णिगंतुमुववज्जंति केइ साहारण-
 षणस्सइमुं.अल्लय-अरण-गज्जर- बज्जकंदाइरुवेण " इत्यादि ।

तथा तत्रैव प्रदेशान्तरे श्रोवतम्—“ ततो बालिनरेन्द्रेणोवतम्—स्वामिस्त-
 र्धादमेव श्रोतुमिच्छामि, प्रमादं विधाय निवेदयन्तु भगवन्तः । ततः केवलिना
 श्रोवतम्— महाराज ! सर्वाधुपाऽप्येतन्कथापितुं न शक्यते । केवलं यदि भवतां
 कृतद्वलं तर्हि ममाकर्णयत, मंक्षिष्य किंचित्कथ्यते—इतोऽनन्तकालात्परतो भवा-
 न्किल चारित्रसंन्यमहायो भूत्वा मोहारिपलक्षयं करिष्यतीति कर्मपरिणामेनासं-
 प्यवहारपुराभिष्काश्य समानीतो व्यवहारनिगादेषु । ततो विष्णोर्वदन्त्यतिरुमो-
 हारिभिः प्रकुपितं विभूतस्तेष्वेव त्वमनन्तं कालम् । ततः पृथिव्यप्तेजोवायुपनस्पति-
 द्वित्रैचतुःषष्टेन्द्रियतिर्थेषु नरकेष्वनार्यमनुष्येषु चानातस्त्वं कर्मपरिणामेन, इतः
 पुनरनन्तवाराः कुपितमोहादिभिर्व्यावर्त्य नीतोऽमि पश्चान्मुखो निगोदादिषु, एवं
 चावद् यावद्भूमितोऽन्यतिदुःखितस्तरनन्तानन्तपुद्गलपरावर्तान् । ततश्चापि धैर्येऽपि
 लब्धं मनुष्यत्वमनन्तवाराः, किन्तु हारिन् ववाचित् कुजातिमावेन, क्वापि बुल-
 दोषेण, क्वचिज्जाल्यन्धशरिखड्गान्वादिरूपेण, क्वापि कुष्टादिगैः, क्वचिद्-
 ल्यापुष्कत्वेन एवमनन्तवाराः(रम्), किन्तु धर्मस्य नामाप्यज्ञान्वा भ्रान्तस्तेष्वेव
 पराद्मुखो व्यावृत्त्यानन्तपुद्गलपरावर्तानेकेन्द्रियादिषु । ततोऽन्यदा धीनिलयनगो

निःश्वसन्ति, समकमाहारयन्ति, समकं परिणामयन्ति, समकमुत्पद्यन्ते, समकं
 विद्यन्ते, स्वानद्धीमहानिष्टा गाढ क्षानावरणादिकर्मपुद्गलोदयेन न वेदयन्ति आत्मान
 न जानन्ति परं, न शृण्वन्ति शब्दम्, न पश्यन्ति स्वरूपम्, नास्तिश्रान्ति शब्दम
 न बुध्यन्ते रसम्, न वेदयन्ति रूपंम्, न स्मरन्ति कृताकृतम् ज्ञानियुष न
 चलन्ति, न स्पन्दन्ते, न शोकमनुस्मरन्ति, आत्मपमुपशच्छन्ति । केवलं तीव्रविषय
 वेदनार्थभूतमद्यपानमम्ल-मुदितपुष्पयद् यथोक्तव्याजान्ते उपिष्या कथमात्र मया
 अध्यय-अपितस्यतानियोगेन किमपि तथार्थिणोऽेतकर्मपुद्गलसंयोगात्तथा निगोदा
 श्रयन्ते केनित्साधारणपनश्रानिषु आहूक मूलमज्ज इच्छकश्चात्तरुपेण ।

पनतिलकश्रेष्ठिनो ज्ञातस्त्वं वैश्रमणनामा पुत्रः । तत्र च 'स्वजन-धन-मवन-
 यौवन-चनिता-त्तत्त्वाद्यमित्यमिदमखिलं ज्ञात्वा यत्राणसहं धर्मं शरणं भजत लोकाः'
 इति वचनश्रवणाज्जाता धर्मकरणबुद्धिः केवलम् । साऽपि कुट्टासिभवा महापाप-
 बुद्धिरेव परमार्थतः मंजाता । तद्वशीकृतेन च स्वयंभूनाम्नास्त्रिदण्डिनः शिष्यत्वं
 प्रतिपन्नम् । ततस्तदपि मानुषत्वं हारयित्वा व्यावर्तितो भ्रामितः संसारेऽनन्त-
 पुद्गलपरावर्तानिति । ततोऽनन्तकालात्पुनरप्यन्तराऽन्तरा लघ्वं मानुषत्वम्, परं न
 निवृत्ताऽस्मां कुधर्मबुद्धिः । शुद्धधर्मश्रवणामावोऽपि क्वापि सद्गुरुयोगामावात्ववचि-
 दालस्पमोहादिहेतुकलापात् । क्वचिच्छुद्धधर्मश्रवणेऽपि तन्निवृत्तोऽसौ 'शून्यतया
 तदर्थानवधारणात् । क्वचिच्च श्रद्धानेन ततः कुधर्मबुद्धयुपदेशाद्दर्मच्छलेन पशु-
 पधादिमहापापानि कृत्वा भ्रान्तस्तेष्वेवानन्तपुद्गलपरावर्तानिति ॥ ”

तथा श्रावकदिनकृत्यवृत्तायप्युक्तम्—“ इह हि सदैव लोकाकाश-
 प्रतिष्ठितानाद्यपर्यवसितभयचक्राल्यपुरोदरविपरिवर्ती जन्तुरनादिचनस्पतिषु सूक्ष्म-
 निगोदापरपर्यायेष्वनन्तानन्तपुद्गलपर्यवर्तान्समकाहारोच्छ्वासनिःश्यामोऽन्तर्मुहूर्ता-
 न्तर्जन्ममरणादिवेदनात्रातमनुभवति इत्यादि । तथा XXXX एवं च तथाविध-
 मप्यजन्तुरप्यनन्तकालमव्यवहारराशौ स्थित्वा कर्मपरिणामनृपादेशात्तथाविधमवि-
 त्तव्यतानियोगेन व्यवहारराशिप्रवेशत उत्कर्षेण चादरनिगोदपृथिव्यप्तेजोवायुषु
 प्रत्येकं सप्ततिकोटिमागगेपमाणि तिष्ठन्ति । एषां च क्रिया सर्वत्र योज्या । एते-
 ष्वेवं सूक्ष्मेष्वमंग्यलोकाकाशप्रदेशममा उन्मर्षिष्यवमर्षिष्यः ” इत्यादि ॥

पुण्यमालावृहद्बृत्तायप्युक्तम्— ननु कथमित्यं मनुष्यजन्मान्त्रिर्लभं
 प्रतिपाद्यते ? उच्यते—मन्त्राकरणय कारणम् ।

“ अथ्ववहारनिगोदेषु ताव तिष्ठन्ति जंतुणो मध्ये ।

पटमं अणंतपोग्मलपरिश्रद्धे धावरत्नेण ॥ १ ॥

ततो विनिगमया वि हृ यवहाग्वणम्मांमि निवर्मति ।

वज्रमनंतपमायं अणंतकायाद्भारिणं ॥ २ ॥

१ अथ्ववहारनिगोदेषु तावतिष्ठन्ति जन्तवः मये ।

प्रथममनन्तपुद्गलपरावर्तानं व्यावर्तयेत् । १ ॥

ततो विनिगमिता अपि च अथ्ववहारचनस्पती विवर्मति ।

वाटमनन्तपमायं अणंतकायादिभाषयेत् ॥ २ ॥

गघोर्वि समुद्रदा वृद्धिजलात्तन्ममीरःसंभि ।
 प्रमंनोमपिपिमपिर्पात्रो णिवमंति पनेयं ॥ ३ ॥
 संरेजं पुन कालं धमंति विगलिदिपुमु पनेयं ।
 एवं पुनोपुणोवि य भमंति वचहाग्नामिभि ॥ ४ ॥ ”

भाद्रपुष्टतायप्युक्तम्—

आर्द्रा शुभनिगोदे जीवस्थानन्तपुद्गलविवर्तान् ।
 नम्मान्कालमनन्ते व्यवहारधनस्पर्ता वामः ॥ १ ॥
 उन्मर्षिणीरगंन्याः धत्वैकं भूजलाधिपवनेषु ।
 विकल्पेण च संत्येयं कालं भूयो भ्रमणमेव ॥ २ ॥
 दिव्यकरधेन्द्रियतां कथमपि मानुष्यकं ततोऽपीह ।
 क्षेप्रवृत्तारोम्यायुर्बुद्ध्यादि यथोत्तरं तु दृग्वापम् ॥ ३ ॥

धर्मस्तनप्रकरणशृत्तायप्युक्तम्—

इत्यम्लमनार्थं प्रथयां नत्वा गुरुन् ममयाविधिना ।
 निपमाद् यथास्थानक्रमेण ग्रहिर्देशनां चक्रे ॥ १ ॥
 अव्यवहारिकराशौ धर्मपित्वाऽनन्तपुद्गलविवर्तान् ।
 व्यवहारिराशौ कथमपि जीवोऽयं विशति तत्रापि ॥ २ ॥
 चाद्रनिगोद-शुधिवी-जल-दहन-ममीरणेषु जलधीनाम् ।
 नप्तिकोटाकोटाः कायस्थितिकाल उन्कृष्टः ॥ ३ ॥
 मूषमेष्मणीषु पञ्चम्ववमर्षिष्यो धर्मग्न्यलोकगमाः ।
 सामान्यरादरेऽन्तगणनातीतांशमानाम्नाः ॥ ४ ॥ ” इत्यादि ॥

संस्तृतनवनचनस्यसूत्रेऽप्युक्तम्—

निगोदा एव गदिता जिनेरव्यवहारिणः ।
 सूक्ष्मास्तदितरे जीवास्तान्यपि व्यवहारिणः ॥ १ ॥ ” इति ।

ततोऽपि समुद्रवृत्ता वृद्धिर्जी-जला-नल-ममीरःसंभि ।
 असंख्योत्सर्विण्यवसर्षिणांनिवसन्ति प्रत्येकम् ॥ ३ ॥
 संत्येयं पुन कालं धमंति विकल्पेन्द्रियेषु प्रत्येकम् ।
 धवं पुन पुनरपि च समन्ति व्यवहारराशौ ॥ ४ ॥

तदेवंविधवचनैरनादिसूक्ष्मनिर्गोदस्यैवामान्यद्वारिकत्वम्, अन्ये-
पां च व्यावहारिकत्वमिति स्थितौ परोक्ता युक्तिरेकाऽवनिष्टने । तत्र
“सिद्धंति जसिया किर०” इत्यादिना व्यवहारराहितः सिद्धानाम-
नन्तगुणत्वं व्यवस्थाप्य तदनन्तगुणत्वेन यादरनिर्गोदजीवानामव्याय-
हारिकत्वं च व्यवस्थापितम् । तदसत्, सिद्धवच्छिन्नव्यवहारराटप-
पेक्षया सिद्धानामनन्तगुणत्वसिद्धाद्यपि सामान्यापेक्षया तदसिद्धेः,
व्यवहारित्वभवनसिद्धिगमनयोरपर्यवसितत्वं चानादिसूक्ष्मनिर्गोदादि-
यतव्यवहारित्वाभिमुखजीवानां निर्गमादानुपपन्नम् । आवलिकासंख्ये-
यभागपुद्गलपरावर्तमानत्वेन व्यवहारिकाणां सर्वेषां सिद्ध्यापत्तिस्तु
स्यात् । तत्राभ्यस्य व्यावहारिकत्वानुरोधेन निर्गोदत्वेन निर्गोदत्वन-
पुंसकत्वादिना च कायस्थितिप्रतिपादकानां सूत्राणां व्यावहारिकविशं-
पधिपयत्वं वा कल्पनीयम्, अन्यो वा कश्चित्सूत्राभिप्राय इत्यत्र बहु-
श्रुता एव प्रमाणम् । अवश्यं च सूत्राभिप्रायः कोऽपि मृग्यः, अन्यथा
वहवो भव्यास्तावदेतावतः कालात्सिध्यन्ति, अन्ये तु स्वल्पात्, अपरे
तु स्वल्पतरात्, यावत्केचिन्मरुदेवीस्वामिनीवत्स्वल्पेनैव कालेन सिध्य-
न्ति । अभव्यास्तु कदाचिदपि न सिध्यन्ति, भवभावनावृत्त्यादिवचना-
दभव्यानां भव्यानां च यदुक्ताधिकसंसारभेदभणनं तन्नोपपद्येत ।
यत्तु परेणोक्तम्—यत्तु क्वचिदाधुनिकप्रकरणादौ प्रज्ञापनाद्यागमविरु-
द्धानि वचनानि भवन्ति, तत्र तीर्थान्तरवर्तिनामसद्ग्रहाभावाद्नाभोग
एव कारणम् । तथा अभव्या न व्यवहारिणो नाप्यव्यवहारिणः, किन्तु
व्यवहारित्वादिव्यपदेशपाह्या इति ते व्यावहारिकमध्ये विवक्षितास्तेषां
सम्पत्त्वप्रतिपतितानामनन्तभागवर्तित्वेनाल्पत्वादिनि ॥ तदतिसाह-
मयिजृम्भितम्, अभिप्रायमज्ञात्वा प्राचीनप्रकरणविलांसे महाशातना-
प्रसङ्गात् । अभव्यानामपि व्यावहारिकयाहिर्भाव-नियत-कायस्थितिभं-
सारपरिभ्रमणानुपपत्तेर्पाटञ्चिककल्पनयाऽसमंजसत्वप्रसङ्गात्, नोव्य-
वहारित्व-नोऽव्यवहारित्वपरिभाषामाश्रय चाभव्योप्यवोक्तताधिकसं-
सारिजीविष्यपि कल्पयितुं चाशक्यत्वाच्च न किञ्चिदेतदिति दिग् ॥ ९ ॥

तदेवमभव्यस्याप्याभिग्रहिकं मिथ्यात्वं भवतीति प्रदर्शयितुमा-
भिग्रहिकस्य पद-भेदा उपनाः । अधानाभिग्रहिकादीनामपि सामान्येन
पदप्रकारत्वं निर्दिशतेनेषु गुरुलघुभावं विवेचयति—

अणभिग्गहिआईणवि आसयभेएण हुंति बहुभेआ ।
लहुआइं तिण्णिण फलओ एएसुं दुन्नि गरुआइं ॥१०॥

अणभिग्गहिआईणवित्ति । अनाभिग्रहिकार्त्तनामपि मिध्यात्वा-
नामाशयभेदेन परिणामविशेषेण बहुषो भेदा भवन्ति । तथाहि—
अनाभिग्रहिकं किञ्चित्सर्वदर्शनविषयम्—यथा 'सर्वाणि दर्शनानि
शोभनानि' इति । किञ्चिद्दर्शविषयम्—यथा 'सर्व एव श्वेताम्पर-
दिगम्परादिपञ्चाः शोभनाः' इत्यादि । आभिनिवेशिकमपि मतिभेदा-
भिनिवेशादिमूलभेदादनेकविधम्—जमादिगोष्ठात्तिलादीनाम् । उक्तं
च स्ववहारभाष्ये—

“मेद्भेएण जमाली पुब्धिं पुग्गाहिण्ण गोविंदा ।

संगग्गाण भिरम् गोहामाहिल अहिणिवेगन्ति ॥” इति ।

सांशयिकमपि सर्वदर्शन-जैनदर्शन-तद्वेकदेशपदवाक्यादिभंगय-
भेदेन बहुविधम् । अनाभोगोऽपि सर्वादाधिषयान्यक्तयोपस्यरूपो धिय-
क्षितकिञ्चिद्दर्शान्यक्तयोपस्यरूपक्षेत्रानेकविधः । न खलु महाभोगोऽनैत-
दस्यैको नर्तनप्रकारोऽस्तीति । एतेष्व्याभिग्रहिकादिषु सिद्धान्त्येषु मध्यं
श्रीण्यनाभिग्रहिक-सांशयिकानाभोगरूपाणि फलतः प्रज्ञापनीयतारूप
गुरुपारतन्त्ररूपं च फलमपेक्ष्य लघूनि, धिपरीतावधारणरूपविषयान-
दवापृत्तत्वेनैतेषां क्तानुबन्धकालकत्वाभावात् । हे आभिग्रहितानिदि-
येशलक्षणे मिध्यान्वे गुरु, विरधीमरूपत्वेन सानुबन्धहेतुमूलत्वात् ।
उक्तं चोपदेशपदे—

“एगो अ एत्थं गुरुओ णाणअन्नमायमंमवा एरे ।

उग्हा अमप्यधिणी एणो मध्यन्धणन्धफला ॥”

अनाभिग्रहिकार्त्तनामपि आशयभेदेन भवन्ति बहुभेदाः ।

लघूनि श्रीणि फलता एतेषु हे गुरु ॥ १० ॥

१ मतिभेदेन जमाली पृथं अनुपपत्तिहेतुन गोविन्द

संशयगोऽभिग्रहोष्ठात्तिलादीनाम् अर्त्तनवशात्किं च

२ एतन्नात्र गुरुमौल्यवधारण-सांशयिकत्वम् ।

अनाभोगरूपानि मध्यंशयिकत्वात् ।

यत्तं जायद् जेसिं मिच्छत्तमंदयाएवि ।

असप्पवित्ती सदंघणाएण तेसिंपि ॥११॥

तत्त्वन्ति । मध्यस्थत्वं रागद्वेषरहितत्वं जायते येषां मिध्या-
याऽपि, किंपुनस्तत्क्षयोपशमाद् इत्यपिशब्दार्थः । तेषामपि
तत्त्वतामपि, किं पुनः सम्यग्दृष्ट्यादीनाम् । न तथा दृढ-
नेयतप्रकारेणासत्प्रवृत्तिः स्यात् । केन ? सदन्वज्ञानेन-ममी-
ष्टान्तेन । यथाहि-सदन्वः सातवेषोदयादनाभोगेनाऽपि मार्ग-
ति, तथा निर्धीजत्येन निर्धीजभावाभिमुखत्वेन वा मोहाप-
मन्द्रारागद्वेषभावोऽनाभोगवान्मिध्यादृष्टिरपि जिज्ञासादि-
न्मार्गमेवानुसरतीत्युक्तम् ।

तं च ललितविस्तरापाम्—“अनाभोगतोऽपि मार्गगमनमेव मदन-
सध्यात्मचिन्तकाः” । इदमत्र हृदयम्—यः खलु मिध्यादृष्टा-
चित्तस्थपक्षनिषेद्धोरानुमन्धानामपि प्रथममोहत्वे सत्यपि
रादुपजायमानो रागद्वेषमन्दतालक्षण उपशमो भूयानपि
त पापानुबन्धिपुण्यबन्धहेतुन्वात्पर्यन्तदारुण एव । तत्फलमुक्त-
तां तेषां पुण्याभासकमुपरमे नरकादिपातावदर्थभावादित्य-
हेतुरेवायम् । यत्र गुणवत्पुण्यप्रज्ञापनाऽर्हत्येन जिज्ञासादि-
न्मोहापकर्षप्रयुक्ततरागद्वेषशक्तिप्रतिघातलक्षण उपशमः, स
त्तिहेतुरेवाप्रदधिनिवृत्तेः सदर्थपक्षपातसारत्वादिति ॥११॥

एव मिध्यात्वमन्दताकृतं माध्यस्थ्यं नासत्प्रवृत्त्याथापकम् ।
तदुपष्टम्भकमनाभिग्रहिकमिध्यात्वमपि शोभनमित्याह—

रणभिग्गहियं भणिअं हियकारि पुव्वसेवाए ।

यविसेसाणं पढमिल्लयधम्ममहिगिच्च ॥१२॥

मध्यस्थत्वं जायते येषां मिध्यात्वमन्दतयाऽपि ।

न तथाऽसत्प्रवृत्तिः सदन्वज्ञानेन तेषामपि ॥ ११ ॥

तोऽनाभिग्रहिकं भणितं हितकारि पूर्वमेवायाम् ।

अज्ञानविशेषाणां श्रयमधर्ममपि हृत्य ॥ १२ ॥

इतोक्ति । इतः पूर्वोक्तकारणादज्ञातविशेषाणां देवगुर्वादिवि
परिज्ञानाभावात्प्राथमिकं धर्ममधिकृत्य-प्रथमारच्यस्फुलधर्ममा
पूर्वसेवायां योगप्रासादप्रथमभूमिकोचिनाचाररूपायां अन्ताभिर्मा
सर्वदेवगुर्वादिश्रद्धानलक्षणं मिथ्यात्वं हितकारि भणितम्, अनुप
सद्विषयमन्त्रितेनुत्वाद्, अविशेषश्रद्धानस्यापि दशामेदेत गुणत
तदुक्तं योगचिन्दा-—

अथ देवपूजाविधिमाह—

“ पुण्यैश्च बलिना चैव वस्त्रैः स्तोत्रैश्च शोभनैः ।
देवानां पूजनं श्रेयं शौचश्रद्धासमन्वितम् ॥ ”

पुष्पजातिशतपत्रकादिमन्त्रैः, बलिना पक्वान्नामूलाद्युपहाररूपेण,
वस्त्रैः, स्तोत्रैश्च शोभनैः स्तवनेः, चन्द्राद्यैश्चन्द्रैश्च समुचयार्थाः । शोभ
रापहितत्वेन गुन्दरैर्देवानामाराध्यमानानां पूजनं श्रेयम् । कीदृशम् ? इत्या
शौचश्रद्धासमन्वितम् । शौचेन शरीरवस्त्रद्रव्यव्यवहारशुद्धिरूपेण, श्रद्धया च
मानेन, समन्वितं युक्तमिति ।

“ अग्निश्रेणेण सर्वेषामधिभूतवशेन वा ।
गृहिणां माननीया यन्सर्वे देवा महात्मनाम् ॥ ”

अग्निश्रेणेण-भाषारणश्रुत्या सर्वेषां-वारण-युगत-हर-हरि-हिरण्यगर्मादीन्
पञ्चान्तरमाह-अधिभूतवशेन वा । अथवा यस्य यत्र देवतायामग्नियेन
वशेन । इतः ? इत्याह-गृहिणाम्-अपि इतोऽपि मतिमोहादनिर्णीतदेवता
षाणां माननीया-गौरवाद्वा यद् यस्मात्सर्वे देवा उपवत्रूपाः, महात्मनां पर
श्रयान्तया प्रशन्नात्मनामिति ॥ एतदपि कथम् ? इत्याह—

मरान्देवाभ्यमप्यन्ति नैकं देवं समाश्रिताः ।
त्रितेन्द्रिया त्रितक्रोधा दुर्गाप्यन्तिवसन्ति ते ॥

मरान् देवाभ्यमप्यन्ति-जमप्यन्ते । अत्रितेन्द्रमाह-नैकं रूपेण देवं समाश्रि
तवन्ति । येन ते त्रितेन्द्रिया त्रितक्रोधा त्रितक्रोधा अत्रितक्रो
दुर्गादि-जमप्यन्तादीनि अस्मन्तानि, अत्रितवन्ति-अत्रितक्रामन्ति ते सर्वे
जमप्यन्ताः ।

मनु नैते लोके भ्यवह्रियमाणाः सर्वेऽपि देवा भुक्तिपथप्रस्थितानामनुकूला-
चरणा भवन्तीति कथमविशेषेण नमस्करणीयाः ? इत्याशङ्क्याह—

धारिर्मंजीवनीचारन्याय एव सतां मतः ।

नान्यथाऽद्यैतसिद्धिः स्याद् विशेषणादिकर्मणाम् ॥

कारः प्रतीतिरूपाया मध्ये मंजीवनी-आधारविशेषधारिर्मंजीवनी, तस्या-
धारधरणं स एव न्यायो दृष्टान्तधारिर्मंजीवनीचारन्यायः । एषां विशेषेण
नमस्करणीयताऽप्यदेशः सतां द्रिष्टान्तं मतोऽभिप्रेतः ।

भावार्षस्तु कथागम्यः सा चैयमभिधीयते ।

अस्ति स्वस्तिमती नाम नगरी चागराङ्गला ॥ १ ॥

तस्यामासोत्सुता काचिद् बाढणम्य तथा मस्ती ।

तस्या एव परे पात्रं सदा प्रेम्णो गतावधेः ॥ २ ॥

वयोर्विवाहवशतो भिन्नस्थाननिवासिता ।

अज्ञेऽन्यदा द्विजगुता जाता चिन्तापरायणा ॥ ३ ॥

कथमास्ते सतीत्येवं ततः प्राधूर्णिका गता ।

एषा विपादजलधौ निमग्ना सा तथा ततः ॥ ४ ॥

प्रपच्छ किं त्वमत्यन्तविच्छायावदना मस्ति ।

तपोचे पापसपाऽहं पर्युर्दुभगतां गता ॥ ५ ॥

मा विपीद विपादोऽयं निर्विशेषो विपात् मस्ति ।

परोऽन्यदाहमहं पतिं ते मूलिकावलात् ॥ ६ ॥

तस्याः सा मूलिकां दद्या संनिदेशं निजं यया ।

अश्रीतमानसा तस्य प्रायच्छन्नादसां ततः ॥ ७ ॥

अभूद् गौरुदुरस्कन्धो ज्ञगित्येव च सा इदि

विद्राणाऽय कथं मयकार्याणामधमो भवेत् ॥ ८ ॥

गोपूधान्तर्गतो नित्यं षट्षात्तयिहं सकः ।

इयाऽऽरन्धो वटम्पाथः सोऽन्यदा विभ्रमं गतः ॥ ९ ॥

उच्छाखायां नभधारिमिधुनस्य कथंचन

विधानस्य मिथो जल्पप्रक्रमे रमणोऽब्रवीत् ॥ १० ॥

कार्षेय गौः स्वभावेन किन्तु वैगुण्यतोऽत्रनि ।

पत्नी प्रतिपमापे सा पुननांऽमो कथं भवेत् ? ॥

व्रतस्था लिङ्गिनः पाश्रमपचास्तु विशेषतः ।

स्वमिद्वान्ताविरोधेन वर्तन्ते ये मर्दव हि ॥

व्रतस्या हिमाञ्जुतादिपापस्थानविरतिमन्तः, लिङ्गिनो व्रतपूजकतयाविधेने-
पभ्ययन्तः पाश्रमविशेषेण वर्तते । अत्रापि विशेषमाह—अपचास्तु स्वयमेवपाचकाः,
पुनरुपलक्षणार्थपरिपाचयितारः पच्यमानाननुमन्तारो लिङ्गिन एव विशेषेण पाश्रम् ।
तथा ' स्वमिद्वान्ताविरोधेन ' स्वशास्त्रोक्तक्रियाञ्जुहनेन ' वर्तन्ते ' चेत्तन्ने,
' मर्दव हि ' मर्दकालमेवेति ॥

इत्थं आस्थानाभिप्रदिकमपि शुणकारि संपद्यम् । तथा आनाभि-
प्रदिकमप्याभिप्रदिककल्पस्यात्तीव्रमेवेति सुनिश्चितमित्यादि संमति-
प्रदर्शनपूर्वकं यः प्राह तस्मिन्समम्, सुगुणानां स्वप्रतिपत्ती तस्य गुणत्वात् ।
सुनिश्चितमित्यादिना विशेषज्ञस्यापि मायादिना माध्यस्थ्यप्रदर्शनस्यैव
दोषत्वप्रतिपादनाद् । न आस्थाविशेषप्रतिपत्तिः सम्यग्दृष्टेरिव दुष्टेति
शाङ्कनीयम्, अथवाभेदेन दोषव्यपरधानाद् । अन्यथा साधोषि
सम्यग्दृष्टाः साक्षाद्व्यपृजादिकमपि दुष्टं ग्यादिति विज्ञापनीयम् । एतेन
वृथिव्याचारम्भप्रवृत्तापेक्षया निजनिजदेवाराधनप्रवृत्तानामभ्यवसायः
शोभनः, देवादिशुभगतिहेतुत्यादित्यस्य, तथाभुजाध्यवसायस्य
शोभनत्वे सम्पत्त्वोच्चारिणो " कृष्ण अण्डादिषु पा० " इत्यादिशब्देण
मिथ्यात्वप्रत्याख्यानानुपपत्तिप्रसक्तैः । नहि द्रुभाध्यवसायस्य तदुत्तरो
प्रत्याख्यानं संभवति, ततः द्रुभाध्यवसायोऽपि तेषां पापानुपन्धिपुण्यप्र-
वृत्तिहेतुत्वेन नरकादिनिबन्धनस्यान्महानर्थहेतुरेव । नस्तदापेक्षितव्येति
शुभत्वं घटते, स्वस्त्रीसङ्गपरिग्रहोऽपि परस्त्रीसङ्गप्रवृत्तस्यैव वृत्तापत्तिरि-
गमन्तरेणाप्यपापपरित्यागस्याद्भ्रमत्वाद् । अत एव वृथिव्याचारम्भ-
प्रवृत्तस्यापि सम्यग्दृष्टोऽन्यत्रापिष्वेदेवाराधनपरित्यागोऽपत्तिरिति
परस्वैकान्ताभिनिवेशो निरस्तः । उत्कटमिथ्यात्वपन्नं दुष्टं सर्वत्र
निजदेवाराधनप्रवृत्तेर्महानर्थहेतुत्वेऽप्यनाप्रतिष्ठादिपरिनि-
तथात्वंस्यात्, तस्याविशेषप्रवृत्तेर्दुर्गतरणहेतुत्वात् इति च द्रु-
भिर्योषतस्यात् । प्रत्याख्यानं च पूर्वभूमिकायां द्रुभाध्यवसायो-
त्प्युत्तरभूमिकायां स्वप्रतिपत्तिदोषधर्मप्रतिपत्त्यवस्थात्वेन अस्ति, नै-
वता पूर्वभूमिकायामपि तस्य विशेषो युक्तः । एतद्वि—प्रतिपत्

कृत्स्नसंयमस्यं जिनपूजायाः साक्षात्करणनिबन्धात्, तस्य स्वप्रत्यक्ष-
 चारित्रविशेषिषुष्पादिप्रकरणरूपेण तन्प्रत्याख्यानोऽप्याकृत्स्नसंयमयतां
 आदानां न तदनौचित्यम्, तथा प्रतिपदासंयमदर्शनानां स्वप्रतिपदा-
 संयमपत्यमभियन्तकषिपर्यासहेतुत्येनाविशेषप्रवृत्तः प्रत्याख्यानोऽपि मा-
 दिधार्मिकाणां तदनौचित्यमिति विभाषनीयम् ।

नन्वेवमादिधार्मिकस्य देवादिमाधारणभक्तेः पूर्वसेवायामुचितत्वे
 जिनपूजायन्माभूनां साक्षात्करणव्यवस्थापामपि तद्वैधानुमोद्यत्वा-
 यत्तिमिति चेत् । न, सामान्यप्रवृत्तिकारणतदुपवेजादिना तदनुमोद्य-
 ताया इष्टत्यात्, केवलं सम्यवस्थापनुगमं कृत्यं स्वरूपेणाप्यनुमोद्यमि-
 तस्य मार्गदर्शकत्वादिनेत्यस्ति विशेष इत्येवशास्त्रे सम्यग् विदेषधि-
 यामः ॥ १२ ॥

अनामिप्रदिकस्य शोभनव्यमेव गुणान्तरापायकत्वेन समर्थपति-
 इतो अ गुणद्वयं पदमं खलु लङ्गजोगदिद्वीणं ।
 मिच्छत्तंवि पमिदं परमत्यगंधेसणपगणं ॥ १३ ॥

इत्यथानामिप्रदिकस्य शिवकारित्वादेव च मिथ्यात्वेऽपि यन्मिति
 निश्चये मन्त्रयोगदर्शनां मिथ्यादिप्रथमदर्शित्यनुष्ठानप्रतिमतां परमार्थ-
 संश्लेषणपरगतं मोक्षोक्तप्रयोजनानां योगिनां प्रथमं गुणस्थानसंन्ययं प्रति-
 द्दम । अयं भावः-मिथ्यादर्शयोऽपि परमार्थसंश्लेषणपरगः सन्तः परापर-
 चरित्वात्प्रादुर्भादिगुणव्याः वेदादिद्वेषादिशिरासाद् यदा सधेमात्तत्तस्य-
 क्षान्तिरिति तदा मार्गाभिमुखतात्तेवामिश्रुत्वा कदर-गुहकत्वा मिथ्या-
 भागवता द्वेषा चेति शक्तयो योगदर्शय उद्भवन्ति, नगण्यतत्तुः-
 मन्त्रनानाकारदीनां तदनुगममात्र । तत्र मिथ्यायां दर्शो मन्त्रो योषो
 यतः योगाद्देवकारिदाबन्धो योगपीतौपादान म्यादूमादिद्वेषेण
 चरित्वा चोत्थमो परमश्रद्धा मन्त्रगमय भवति, परमपथाप्रवृत्तकाल-
 मन्त्रादेव चरित्वात्तत्तत्कृतम् । अत्र तद्वद परमपथाप्रवृत्तकाल-
 मन्त्रादेव चरित्वात्तत्तत्कृतम् । अत्र तद्वद परमपथाप्रवृत्तकाल-

इति गुणद्वयं पदमं खलु लङ्गजोगदिद्वीणं

मिच्छत्तंवि पमिदं परमत्यगंधेसणपगणं ॥ १३ ॥

उपमं ६—

“अपूर्वोत्तमभावेन व्यभिचारविशेषतः ।
तत्रस्तौज्यैर्भवेदमिति योगविदो विदुः ॥”

अस्यां व्याख्यायां मिथ्यादृष्ट्यायै गुणस्थानपदस्य योगार्थदृष्टो-
पपत्तये । उपमं ७—

“प्रथमं यद्गुणस्थानं मामान्येनोपवर्णितम् ।
अस्यां तु तदवस्थायां मुख्यमन्वर्षयोगतः ॥”

तारायां तु मनाक् स्पष्टं दर्शनम्, शुभा निपमाः, तत्रजिज्ञासा,
योगकपारस्वपिच्छिन्ना प्रीतिः, भावयोगिषु यथाज्ञापत्युपचारः उदित-
क्रियाग्रहानिः, स्थापारदीनतायां महाप्रासः, जाधिकृत्यजिज्ञासा च
भवति । तथाऽस्यां स्थितः स्वप्रज्ञाकल्पिते दिशंसाद्दर्शनाज्ञानाधि-
गुमुत्तुप्रवृत्तेः कात्स्न्येन ज्ञातुमज्ञापयत्याप टिष्टापसिमंश्च पुरमृन्
प्रदर्शते ।

उपमं ७—

“नास्माकं महती प्रज्ञा तुमहायुं ज्ञापयितारः ।
गिष्ठाः प्रमायमिह तदित्यस्यां मन्यते तदा ॥”

पलायां दृष्टौ दृष्टं दर्शनम्, स्थिरसुखमासनम्, परमा तत्रदृष्ट्या,
योगगोपरोऽशेषः, स्थिरचित्ततया योगसाधनोपायवैलक्षण्यं च भवति ।
स्त्रीमायां दृष्टौ शोणायासः, प्रज्ञान्तपाणिना हाभाइयोगोपधानदितः,
तत्रध्वजणम्, प्राणेभ्योऽपि धर्मस्याधिक्येन परिज्ञानम्, तत्रध्वजणो
पुरुभरनेरद्रेकात्समापत्त्यादिभेदेन तर्पितृदर्शनं च भवति । तथा गिष्ठा-
दृष्टिसृष्ट्यामिषाजोपमा न तत्रशोऽर्भीत्वापेक्षमा, सम्यक् प्रयोगवत्तं
यापदनदस्थानात्, अल्पदीर्घतया ततः पुरमृन्निर्दीकृतंश्चात्ताना-
मुपपत्तैः, विज्ञानप्रयोगवत्तयाद् भावतो दृष्ट्यादिवाप्योपमादिनि ।
तारादृष्टिगोमयामिषाजत्तदृष्टौ, इयमप्युक्तवत्तयेव, तत्रशो दिष्टि-
र्दीर्घाविति विज्ञानवत्तयाद् । ज्ञानोऽपि प्रयोगवत्तये तद्विज्ञानवत्तये, तद

भावे प्रयोगवैकल्यात्, ततस्तथा तत्कार्याभावादिनि । अत्रादृष्टिः
 काष्ठाधिकणतुल्या, ईषद्विशिष्टोक्तयोचक्यात्, तद्भावेनात्र मनाद्व्यति-
 तिर्वीर्यं अतः पट्टप्राया स्मृतिरिह, प्रयोगममये नद्भावे चार्थप्रयोगमात्र-
 प्रीत्या यत्तलेशभावादिनि । वीप्रादृष्टिर्दीपप्रभामदृशी, विशिष्टतरा-
 ष्तवीर्यत्रयाद्, अतोऽत्रोदश्रे स्थितिर्वीर्यं, तत्पद्व्यपि प्रयोगसमये
 स्मृतिः । एवं भावतोऽप्यत्र द्रव्यप्रयोगो बन्दनादौ, तथा भक्तिता
 यत्र भेदप्रवृत्तेरिति प्रथमगुणस्थानप्रकर्ष एतावानिति समयविदः । इत्थं
 चोक्तस्य योगदृष्टिसमुच्चयग्रन्थार्थस्यानुसारेण मिथ्यादृष्टीनामपि मि-
 थ्यादिदृष्टियोगेन तथागुणस्थानकत्वसिद्धेः, तथाप्रवृत्तेरनाभिप्रदृष्टकत्व-
 मेव तेषां शोभनमित्यापन्नम् ॥ १३ ॥

ननु योगदृष्ट्याऽपि मिथ्यादृशां कथं गुणभाजनत्वम् ? जैतव-
 प्राप्तिं विना गुणलाभासंभवाद् दृष्टिविपर्ययस्य दोषस्य सत्त्वाद् ।
 अत एवोक्तम्—

“ मिथ्यात्वं परमो रोगो मिथ्यात्वं परमं तमः ।
 मिथ्यात्वं परमशुक्तिमिथ्यात्वं पदमापदाम् ॥ ”

इत्याशङ्क्याह—

गलिआसग्गहदोसा अविज्जसंविज्जपथगया तोवि ।
 सव्वण्णुभिच्चभावा जइत्तणं जंति भावेणं ॥ १४ ॥

गलिआसग्गहदोसत्ति । ते लब्धयोगदृष्टयो मिथ्यात्ववन्तोऽप्ये-
 संपेयपद्गता अपि तत्त्वश्रवणपर्यन्तगुणलाभेऽपि कर्तव्यमपि नदृष्ट्या-
 नन्तधर्मात्मकवन्तुपरिच्छेदरूपमृश्रमयोधाभावेन वंशसंबन्धपद्मपलन-
 पद्मस्थिता अपि भावेन जैतव्यं यान्ति वंशसंबन्धाः । वंशसंबन्धपदयो-
 र्ग्लेखनमिदम्—

गलितामग्गहदोसा अवंशसंबन्धपद्गतान्मेऽपि ।
 सव्वण्णुमावाह यान्ति यान्ति भावेन ॥ १४ ॥

“ देयं संवेद्यते यस्मिन्प्रपापादिनिबन्धनम् ।

पदं नद्वेषसंवेद्यमनन्देनद्विपर्ययात् ॥ ” इति ।

अस्यार्थः—देयं देयनीयं वस्तुस्थित्या तथामात्रयोगिसानान्येनाविकल्प-
ज्ञानप्राप्तमित्यर्थः । संवेद्यते ध्येयोपन्नमानुरूपं विज्ञापयते यस्मिन्प्राप्त्यस्थानेऽप्यापा-
दिनिबन्धनं भरतस्वर्गादिकारणं स्यादिति तद् देयमवेद्यपदं निश्चितागमत्रात्यर्था-
योगिनां भवति । अन्यदेद्यसंवेद्यपदम्, एतद्विपर्ययात्—उक्तकल्पणम्यत्पयात्
स्थूलबुद्धीनां भवति ॥

कथं ते भाषजनित्वं यान्ति ? इत्यत्र हेतुमाह—सर्वज्ञभूतपमावात्
सर्वत्र धर्मज्ञानपुरस्कारेण तद्व्यपत्सर्वज्ञमेवतन्वाभ्युपगमात् । नन्देमु-
च्छिन्ना जैनाः, जैनव्ययस्थाषाधौरपि सर्वैर्नाममात्रेण सर्वज्ञाभ्युपगमात्
तेषामपि जैनत्यप्रसङ्गादित्यतस्तेषां विशेषमाह—गणितान्द्रमहदोषा
इति । तेषां एतद्द्रमदोषास्त्वस्वाम्युपगमाधिपुरस्कारस्तेषां रागद्वेषादि-
विशिल्लनल्लितसर्वज्ञाभ्युपगन्तृत्वेऽपि न भावजनित्यम् । तेषां तु
भाष्यस्थापयज्ञानबुद्धीनां विप्रतिपत्तिविषयप्रकारांशे नामहस्तेषां मुक्त्य-
सर्वाज्ञाभ्युपगन्तृत्वाद् भाषजनित्वं स्यादेव इति भावः । गुण्यो हि सर्वज्ञ-
राजवरेक एव निरतिशयगुणयुक्त्येन तत्प्रतिपत्तिभ्यं यापनां तादृशां
सर्वज्ञात्पनविशिष्टमेव, सर्वद्विज्ञोपाणां उच्चस्तेनाप्रदाद् पुरातनादि-
भेदस्य च भूतपत्वजात्यभेदक्यादिति ।

तदुक्तं योगदृष्टिसमुच्चये—

“ न तत्पतो भिन्नताः सर्वज्ञा बहवो एतः ।

गोहृत्कृदधिगुवर्जितां तज्जेदाध्वर्यं ततः ॥ ”

सर्वज्ञो नाम यः पृथिव्यु पारमार्थिक एव हि ।

स एक एव सर्वत्र स्थितभेदेऽपि तत्पतः ॥

प्रतिपत्तिगतात्मस्य सामान्येनैव यावताम् ।

ते सर्वेऽपि समापजा इति न्यायगतिः परा ॥

विशेषस्तु पुनस्तस्य कातन्वेनासर्वदक्षिभिः ।

सर्वज्ञे ज्ञापये तेन समापजा न कश्चन ॥

समात्मानामान्यतोऽप्येनमभ्युपैति य एव हि ।

विस्वात्रै ह्येव एवासां तेनाज्ञेनैव धीमताम् ॥

यथैकस्य नृपतेर्यहवोऽपि समाधिताः ।
 दूरासन्नादिभेदेन तद्भृत्याः सर्व एव ते ॥
 सर्वज्ञत्वत्वाभेदेन तथा सर्वज्ञवादिनः ।
 सर्वे तत्तत्त्वगा ज्ञेया भिन्नाचारस्थिता अपि ॥
 न भेद एव तत्त्वेन सर्वज्ञानां महात्मनाम् ।
 तथा नामादिभेदेऽपि भाव्यमेतन्महात्मभिः ॥ ” इति ।

न च परेषां सर्वज्ञभक्तेरैवानुपपत्तिः, तेषामप्यध्यात्मशाले
 चित्राचित्रविभागेन भक्तिवर्णनात्, संसारिणां विचित्रफलार्थिन
 नानादेवेषु चित्रभक्तेः, एकमोक्षार्थिनां शैकास्मिन् सर्वज्ञे चित्रभवत्सु
 पपादनात् । तथा च ह्यारिभद्रं वचः—

“ चित्राचित्रविभागेन यद्य देवेषु वर्णिता ।
 भक्तिः सद्गुणशालेषु ततोऽप्येवमिदं स्थितम् ॥
 संसारिषु हि देवेषु भक्तिस्तत्कायधामिनाम् ।
 उदतीते पुनस्तत्रे तदतीतार्थयापिनाम् ॥
 चित्रा चाद्येषु तदुराग-तदन्वयेपसंगता ।
 अचित्रा परमे त्वेषा शमसारागदिलैव हि ॥ ” इति ।

प्राप्यस्य मोक्षस्य शैकत्वात् तदर्थिनां गुणस्थानपरिणतितारगम्
 अपि न मार्गभेद इति, तदनुकूलसर्वज्ञभक्तावप्यविवाद एव तेषाम
 उपपत्तं च—

प्राकृतेष्विह भावेषु तेषां चेतो निस्तमुकम् ।
 मयभोगाविरवतास्ते मयातीक्षाः शिष्यायिनः ॥
 एक एव तु मार्गोऽपि तेषां शरापरायणः ।
 अवस्थाभेदभेदेऽपि जलर्षी तीरतार्गवम् ॥
 संनारातीतनरं तु परं निर्वाणार्थं शिवम् ।
 तथैवमेव निपमाच्छब्दभेदेऽपि कस्ततः ॥
 संदाशिवः परं यन्न मिद्वान्मा तथा इति च ।
 शब्दस्य दृश्यते स्वार्थादिषु भवेवमादिभिः ॥
 तद्व्यनारिभंरातासिगरापापमनामयम् ।
 निर्दिष्टं च परं तत्रे पतो जन्माद्ययोगम् ॥

ज्ञाते निर्वाणस्येऽस्मिन् न संमोदेन संवृतः ।

प्रेषावता न तद्भवतां विवाद उपपद्यते ॥ ” इति ।

ननु देदानालेदाभैकः सर्वज्ञः इति सर्वेषां योगिनां नैकसर्वज्ञ-
भपतत्यमिति चेद् । न, विनेयानुगुण्येन सर्वेषां वेदानामेदोपपत्तेः,
एकस्या एव वा तस्या अन्तरचिन्त्यपुण्यप्रभावेन श्रोतृभेदेन भिन्नतया
परिणतः कपिलादीनामृषीणामेव वा कालादियोगेन नयभेदात्तद्वैचि-
न्योपपत्तेः, तन्मूलसर्वज्ञप्रतिक्षेपस्य महापापत्वात् । उक्तं च—

“ चित्रा तु देशनेतेषां स्याद्विनेयानुगुण्यतः ।

यस्मादेते महात्मानो सर्वव्याधिभिर्पंगवराः ॥

यस्य येन प्रकारेण पीजाधानादिसंभवेः ।

साधुबन्धो भवत्येते तथा तस्य जगुस्त्वतः ॥

एकापि देशनेतेषां यद्वा श्रोतृविभेदतः ।

अचिन्त्यपुण्यसामर्थ्याच्चया चित्राऽवभासते ॥

यथामन्यं च सर्वेषामुपकारोऽपि तत्कृतः ।

जायते बन्ध्यताऽप्येवमस्याः सर्वत्र मुस्त्वितो ॥

यद्वा तच्चमयापेक्षा तत्कालादियोगतः ।

ऋषिभ्यो देशना चित्रा तन्मूलैषाऽपि तत्त्वतः ॥

तदमिप्रायमज्ञात्वा न ततोऽर्थागृह्णां सताम् ।

युज्यते तत्प्रतिक्षेपो महानर्थकरः परः ॥

निदानायप्रतिक्षेपो यथाऽन्यानामसंगतः ।

तद्वेदपरिकल्पश्च तथैवार्थागृह्णामयम् ॥

न युज्यते प्रतिक्षेपः सामान्यस्यापि तत्तत्राम् ।

आर्यापवादवस्तु पुनर्विहाच्छेदाधिको मतः ॥

दुष्टादि च नो सन्तो भाषन्ते प्रायशः स्वधित् ।

निधितं सारवपय किन्तु सप्रार्थकृत्सना ॥ ” इति ।

ननु पंचेयंविधं भाष्यस्थं परेषां स्यात् तदा मार्गाभाष्यजन्यं
भवेत्, तदेव तु व्यपहारतो जैनमार्गानाश्रयणे दुर्घटमिति न तेषां
भाष्यस्थमिति चेद् । न, मोहमान्ये परेषामपि योगिनामेतादृशभाष्य-
स्थस्येष्टत्वाद्, पंचेयं कालातीतवचनानुयायो योगविन्दौ भाष्यस्थ-

भवत्स्यैवमैदं पर्यन्त्यपेक्षया तत्त्वं निरूपणीयं स्यात् । कालान्तरात्प्य-
दोऽग्रणीत्—

“ अन्वेषामप्ययं मार्गो युक्त्यादिवादिनाम् ।
अभिधानादिभेदेन तत्त्वनीत्या व्यवहितः ॥
सुक्तो बुद्धोऽर्हन् वापि यदश्वर्थेण सनन्वितः ।
सदीश्वरः स एव स्यात् संज्ञाभेदोऽथ वेदस्य ॥
अनादिशुद्ध इत्यादिर्यो भेदो यस्य कल्प्यते ।
तच्चन्त्रानुसारेण मन्ये सोऽपि निरर्थकः ॥
विशेषस्यापरिज्ञानाद् युक्तीनां जातिवादतः ।
प्रायो विरोधितर्थैव फलाभेदाच्च मान्तः ॥
अविद्याल्लेशकर्मादि यतश्च भयकारणम् ।
ततः प्रधानमेवैतत्संज्ञाभेदमुपागतम् ॥
अत्रापि यो परो भेदश्चित्रोपादिस्तथा तथा ।
गीयतेऽतीतहेतुभ्यो धीमतां सोऽप्यनर्थकः ॥
ततः स्थानप्रयातोऽयं यत्तद्रेदनिर्लभम् ।
सामान्यमनुमानस्य यतश्च विषयो मतः ॥
साधु ज्ञैतद् यतो नीत्या शास्त्रमत्र प्रवर्तते ।
तथाऽभिधानभेदानु भेदः लुचितिकाग्रहः ॥ ” इत्यादि ।

अथैतेषां भावजनत्वे आज्ञास्तंभग्रमाह—

दृग्वाणा खलु तेषिं भावाज्ञा कारणत्वतो ज्ञेया ।
जं अपुण्वंधगाणं चित्तभण्डाणास्तुद्वैतं ॥ १५ ॥

दृग्वाणत्ति । तेषामवेद्यसंवेद्यपदस्थानां आपत्तेरानां ‘खलु’ इति
निश्चये भावाज्ञायाः सम्यग्दर्शनादिरूपायाः कारणत्वभा द्रव्यज्ञा ज्ञेया-
ऽपुनर्यन्धकोचिताचारस्य पारम्पर्येण सम्यग्दर्शनादिरूपत्वात् ।
तदुक्तं चोपदेशपदे—

द्रव्याज्ञा खलु तेषां भावाज्ञा कारणत्वतो ज्ञेया ।
यदपुनर्यन्धकानां चित्रमनुष्ठानमुपदिष्टम् ॥ १५ ॥

“ गंठीगराणापुनर्बन्धगाह्याणं पि दम्बत्रो आना ।
 पदरभिह दम्बसदो मद्बन्वो समपनीर्ष ॥
 एगो अम्बाद्रे केवल ए चैव बहू ई एत्य ।
 अंगारगद्गो जह दन्गारिओ सयाभव्यो ॥
 अन्नो पुन जोग्गणे चित्तेन य भेअन्नो मुणेअन्वो ।
 पेनादिओत्तपायोपि दम्बदेवो जहा साह ॥
 उत्थानन्दादीणिं गंठीगतजणमप्यहापति ।
 इपरिणिं जोग्गपाए जाराजा कारणत्तेणं ॥ ”

अत्र हि द्रव्यरूपरूप द्वयार्थं—प्रधानमानकारणं भावांशविकलं केवलम-
 प्रापान्तरम् । संद्रव्यनजननविधेयाद् विचित्रमेतदविकवद्वापुष्काभिमुखनाम-
 शोभतत्परं क्वात्पर्यायमन्वितगाररूपं योग्यत्वं च । तत्र प्रथमार्थेनाभ्यसकृद्-
 पदस्य द्वीतिं द्रव्यविधान्यात्तपराणां द्रव्याणां । द्वितीयार्थेन चापुनर्बन्धकादीना-
 मितिं प्रतिज्ञात्वपर्ययः ।

नन्वेवमुनर्धन्यक्तानां द्रव्याणां व्यवस्थिता, तथाऽपि भिन्नमार्ग-
 स्थानां नध्यस्थानानि भिन्नगृहाणां कथनेषां संभवति ? जैनमार्गक्रिय-
 यैवानुत्पन्नद्रव्याणामुनर्धन्यक्तवन्निद्वे धीजाधानस्यैव तादृशत्वात्,
 तस्य च सर्वज्ञत्वनागुस्तारिजिनमुनिमभृतिपदार्थकुशलचित्तादिलक्ष्य-
 त्वात् । तदुक्तमुपप्रेषणमशुक्तिगुता—

“ द्वाणापरंतेहि वा धीजाहाणमेत्य कायच्यं ।

धनंति जहासधी परमगुहं इच्छमाणेहि ॥ ”— इति

१. अन्धिमर एवापुनर्बन्धगाह्याणामपि द्रव्यत आहा ।
 हेदतनिह द्रव्यसदो मद्बन्वो समपनीर्षा ॥
 एकाऽप्राधान्ये केवले एव वर्ततेऽयम् ।
 अङ्गारगद्गो यथा द्रव्याचार्यः सदाऽमव्यः ॥
 अन्व. पुन जोग्गणे चित्तेन य भेदतो ज्ञातव्यः ।
 पैमानिदापगत इति द्रव्यसदो यथा साधुः ।
 एनामन्दादीणिं गंठीगतजणमप्यहापति ।
 इतरं य यत्तथा भाषाया कारणत्वेन ॥
 २. आशापरतन्त्रं सास्माहो जाधानमत्र धर्तव्यम् ।
 धर्मं यथावद्विध परमसुखमिच्छन्निः ॥

गाथां विद्वेषता धर्मबीजानि चैवं व्याख्यानरे परिपठिता
रुदन्ते—

जिनपु कुशलं चित्तं तन्नमस्कार एव च ।
प्रणामादि च संशुद्धं योगवीजमनुत्तमम् ॥
उपादेयाधियाज्यन्तं संज्ञाविष्कम्भगान्वितम् ।
फलाभिसन्धिग्रहितं संशुद्धं धेतदीर्घम् ॥
आचार्यादिष्वपि धेताद्विशुद्धं भावयोगेषु ।
वैसादृत्यं च विधिवच्छुद्धाशयविशेषतः ॥
भवोद्देश्य महजो द्रव्यामिग्रहपालनम् ।
तथा सिद्धान्तमाश्रित्य विधिवद् लेखनानि च ।
लेखना पूजना दानं श्रवणं वाचनोद्ग्रहः ।
प्रकाशनाय्य स्वाध्यापचिन्तना भावनेति च ॥
दुःखितेषु दयाज्यन्तमद्वेषो गुणवत्सु च ।
औचित्यामेव च सर्वश्रेयाविशेषतः ॥ शिवे ।

प्रतिप्रतिस्तरापामप्युक्तम्—“ एतन्निद्वयधर्मं तु यत्तिसन्दमादिकर्माणि
परिहर्तव्योऽक्रान्त्यानिमित्तयोगः, मवितव्यानि कल्याणनिष्ठाणि, न लङ्घनीयवित
न्यतिः, प्रवेधितव्यो लोकमार्गः, माननीया गुरुमन्त्रिः, मवितव्यमेतत्तन्त्रेण
प्रवर्तितव्यं दानादी, कर्तव्योदारपूजा भगवताम्, निरूपणीयः सापुत्रिण
भोतव्यं विधिना धर्मशाम्, भावनीयं महायत्नेन, प्रवर्तितव्यं विधानतोऽयत्
म्बनीयम्, परालोचनीयाऽन्यतिः, अलोकनीयो मृत्युः, परिहर्तव्यो रिशेधमार्गः
पतितव्ये योगसिद्धौ, कारयितव्या भगवत्प्रतिमा, लेखनीयं ध्वजेश्वरवचनम
हर्तव्यो महलत्रायः, प्रतिपत्तव्यं शत्रुःशरणम्, गर्हितव्यानि दूषृतानि, अनुमोद
नीयं कुशलम्, पूजनीया मन्त्रदेवता, भोतव्यानि मधेष्टितानि, भावनीयमौदायम्
वर्तितव्यमनुत्तमत्तानेन ” एवंभूतस्य पदं प्रवृत्तिः सा मयैव ताप्या मार्गा
नुसारिण्ययं निष्माद्रपूनर्पण्यतादिस्मद्व्यस्यैषंभूतगुणसंपदोन्मायादि
म्यत आह—यद् यस्माद् अगूनर्पण्यकानां विप्रमनेकविधमनुष्ठानगुण
दिष्टम्, अतो विद्याधारण्यितानामपि तेषां द्रव्याज्ञाया मानुषवृत्ति
तिनि ।

इदमत्र शब्दम्—नद्यादियार्थिकस्य विधिः सर्व एव सर्वश्रोपयु-
ज्यते, किन्तु पद्यन्तिकर्तृदेवेति । भिन्नाचारास्थितानामप्यन्तःशुद्धिमता-
मपुनर्वन्धकत्वमचिच्छम्, अपुनर्वन्धकस्य हि नानास्वरूपत्वात् गत्त-
तन्त्रांशनाऽपि मोक्षार्था क्रिया घटते, मम्यगृष्टेऽथ स्वतन्त्रक्रियेवेति
व्ययन्धितत्वात् । तदुक्तं योगविन्दुगृह्यस्योः—

अपुनर्वन्धकस्यैवं मम्यगृहीत्वोपपद्यते ।

तत्तन्त्रोपगतमग्निलमरम्भाभेदसंभ्रयात् ॥

अपुनर्वन्धकस्योपरूपस्यैवमुक्तत्वात् मम्यगृहीत्या-शुद्धयुक्तिरूपया उप-
पद्यते-घटते । किम् ? इत्याह—‘ तत्तन्त्रोपगतं ’ कापिल-सांगतादिशास्त्रप्रणीतं
सुमुशुजनयोग्यमनुष्ठानमग्निलं समस्तम्, कुतः ? इत्याह—अवस्थाभेदसंभ्रयात्—
अपुनर्वन्धकस्यानेकस्वरूपाङ्गीकरणत्वात्, अनेकरूपत्वाभ्युपगमे हि अपुनर्वन्ध-
कस्य किमप्यनुष्ठानं कस्यामप्यवस्थायामवगततीति । अथापुनर्वन्धकानन्तरं यद्भवति
तदशेषति—

“ स्वतन्त्रनीतितन्त्रेय गान्धिभेदे तथा मति ।

मम्यगृष्टिर्भवत्युचैः प्रशमादिगुणान्वितः ॥

‘ स्वतन्त्रनीतितन्त्रेय ’ जैनशास्त्रनीतिरेव, न पुनस्तन्त्रान्तराभिप्रायेणापि,
‘ गान्धिभेदे ’ शास्त्रेणमोक्षपरिणामस्यातीवच्छब्दस्य विदारणे, ‘ तथा ’ यथाप्रकृत्या-
दिकरणप्रकारेण ‘ मति ’ विद्यमाने, किम् ? इत्याह—‘ मम्यगृष्टिः ’ शुद्धमम्य-
पन्वधरो ‘ भवति ’ मंपद्यते । कीदृशः ? इत्याह—‘ उचैः ’ अत्यर्थं प्रागवस्थातः
मकाशात् ‘ प्रशमादिगुणान्वितः ’ उपशम-संबन्ध-निर्बन्धानुकम्पाऽऽस्तिवयाभि-
प्यवितयुक्त इति ।

एवं परेषामपि भाष्यस्थे द्रव्याज्जासद्भायः सिद्धः ॥ १५ ॥

ननु द्रव्याज्जाऽपि सिद्धान्तोदितक्रियाकरणं विना कथं परेषां स्यात् ?
इत्यत आह—

मग्गाणुसारिभावो आणाए लक्षणं मुणेयन्वं ।

किरिया तस्म ण णियया पडिवंधे वावि उपगारे ॥१६॥

मार्गानुसारिभाव आजाया लक्षणं ज्ञातव्यम् ।

क्रिया तस्य न नियता प्रतिबन्धे वाऽप्युपकारे ॥ १६ ॥

मार्गानुसारिभाष्येति । मार्गानुसारिभाष्ये निमग्नतत्त्वानुकूल-
प्रवृत्तिहेतुः परिणाम आज्ञाया लक्षणं 'मुणेर्यच्च'ति ज्ञानव्यम् । क्रिया
स्वसमयपरसमयोदिताचाररूपा, तस्य मार्गानुसारिभाष्यस्योपकारे प्रति-
बन्धे वा न नियता, स्वसमयोदितक्रियानूतमुपकारं विनाऽपि मेघ-
कुमारजीवहस्तादीनां तथाभव्यत्वपरिपाकादिनाऽनुकम्पादिमहिम्ना
मार्गानुसारिन्वसिद्धेः, परसमयक्रियायां च सत्त्वामपि समुल्लसितयोग-
दृष्टिमहिम्नां पत्रञ्जल्यादीनां मार्गानुसारिन्व्याप्रतिघातान् ।

अत्र कश्चिदाह—ननु पत्रञ्जल्यादीनां मार्गानुसारिन्वमशास्त्र-
सिद्धम्, उच्यते—नैनद्वयम्, योगदृष्टिममुद्यमग्रन्थ एव योगदृष्ट्याभि-
धानात् तेषां मार्गानुसारित्वमिद्धेः । उच्यते च—“ निरूपितं पुनर्योग-
मार्गविरचयान्निधिः पत्रञ्जलिप्रभृतिभिस्तपोनिर्जतकल्मषैः प्रथमप्रधानेन तपसा
धीप्रायमार्गानुसारिषोषशोधकमोहमलैरिति ” । उच्यते च—“ योगमार्गविर-
चयान्निर्जतकल्मषैः ”—इति प्रतीकं विगृह्यता योगविन्दुपृत्तिकृताऽपि
तेषां मदभिधानाद्येति । अयमिह परमार्थः—अव्युत्पत्तानां विपरीत-
व्युत्पत्तानां वा परसमयस्थानां जैनाभिमतक्रिया यथाऽमद्ग्रहपरिष्ठा-
जनद्वारा द्रव्यसम्यक्त्वाद्यध्यारोपणेन मार्गानुसारिनाहेतुः, तथा मद्-
ग्रहप्रवृत्तानां तेषामुभयाभिमतपमनियमादिस्वरूपशुद्धक्रियाऽपि पार-
मार्थिकत्वमुत्पिपयपक्षपाताधानद्वारा । तथाहि—योगादेयविषयमात्र-
परीक्षाप्रवणव्यादृष्टयान्मविदां तथा च नियतक्रियाया मार्गानुसारि-
भाष्यजननेनैकान्तिकन्यमान्यन्तिकत्वं वा, तथा च जैनक्रियां विनाऽपि
भावजनानां तेषां मार्गानुसारिन्व्यादाज्ञासंभवांश्चिच्छेद इति । युक्तं
चैतद्, न चेदेवं तदा जैनक्रियां विना भाष्यलिङ्गपर्यायाभावाद् भाष्यलिङ्ग-
स्यापि पर्यायमनुपपत्तावन्यलिङ्गमिद्धादिभेदानुपपत्तेः ।

यः पुनराह—परसमयानभिमतसममयाभिमतक्रियाय अमद्ग्रह-
विनाशद्वारा मार्गानुसारिनाहेतुर्गति तदस्य, उभयाभिमताकरण-
नियमादिनेव पत्रञ्जल्यादीना मार्गानुसारिनाभिधानात्, व्युत्पत्तय
मार्गानुसारिनाया तन्व्याजज्ञानाभ्युत्पिचारमयै हतुम्यात्, अद्युत्पत्तय
तस्या युक्तपक्षव्याधानद्वारा स्वसमया क्रियाहेतुव्य परसमयानभिमत-
सममयाभिमताभ्याम् नपार्तिनन्दिदायवनिपक्षा गुणा एव हि

नियता मार्गानुसारित्वाहेतवः, क्रिया तु इत्यपिदुभयाभिमतता, यद्यपि स्वसमयाभिमतत्वं नियता, हेतुः परकीयसंगतेर्निजमार्गदर्शाहेतुत्वं वाप्युत्पन्नमभिनियिष्टं वा प्रति, न तु व्युत्पन्नमभिनियिष्टं प्रतीति ।

यत्तु निश्चयतः परममयात्मानमेव संगम नयसाराण्यदप्रमुखाणां मार्गानुसारित्वं स्यात्, नान्येषामिति केषांश्चिन्मनम्, तत्तेषामेव प्रतिकूलम्, सद्महप्रवृत्तिजनितनैर्धायिकपरममयपाश्र्वतया पनञ्जल्यादीनामप्यन्पटादीनामिव मार्गानुसारित्वाप्रतिघातात् । इयामेष हि विशेपो यदेतेषामपुनर्पन्धकत्वेन तथात्वम्, अपरेषां तु श्राद्धत्वादिनेति ॥१६॥

अयं मार्गानुसारिभावः कदा स्यात् ? इत्येतत्कालमाननाद्—

मग्गाणुसारिभावो जायइ चरमांशि चैव परिअट्टे ।
गुणवृद्धीए विगमे भवाभिनन्दिदोसाणं ॥ १७ ॥

मग्गाणुसारिभावोक्ति । भवाभिनन्दिदोसाणाम्—

“ क्षुद्रो लोभराशिर्दीनो मन्मरी भयवान् शठः ।
अत्रो भवाभिनन्दी स्याद्विष्णुकारम्ममंगतः ॥ ”

इति इत्येकोक्तानां विगमे सति गुणवृद्ध्या चरमपुद्गलपरावर्त एव मार्गानुसारिभावो भवति । अपुनर्पन्धकादेर्मार्गानुसारिप्रौढप्रज्ञानुगत-
त्वचचनात् तस्य धैर्यायत्कालमानत्वात् । अत एव च नौपयप्रयोगकाल-
श्चरमपुद्गलपरावर्त एवोक्तो व्यवहारतः, निश्चयस्तु ग्रन्थिभेदकाल-
स्तत्रापि ग्रन्थिभेदकाल एव न्यूनत्वेन पुरस्कृतः । तथा चोपदेशपदसूत्र-
वृत्ती—

“ पणमिच्छतो कालो एत्थ अकालो उ होइ णायव्वो ।
कालो अ अपुणवंधमपभिई धीरेहिं णिदिहो ॥

मार्गानुसारिभावो जायते चरम एव परिवर्ते ।
गुणवृद्ध्या विगमे भवाभिनन्दिदोसाणाम् ॥ १७ ॥

१

यन्मिच्छत्ययः कालोऽत्रकालस्तु भवति कालः ।
कालश्चापुनर्पन्धकप्रवृत्तिधैरिर्निर्दिष्टः ॥

इतरथाऽपि विधेः मदायातनामन्तरेत्यादि. इन्दोति पूर्वदत्. एतस्मिन् ग्रन्थभेदे क्वो मन्त्रेण वचनप्रयोग आरोग्यमाधकर्मैवभारोग्यानिष्पादक एव सगजो । तथा च पठते—

“ लब्ध्वा मुहूर्तमपि ये पाण्डिपन्थि
 मन्त्रवत्वरत्नमनवद्यपदप्रदायि ।
 पाव्यान्ति तेऽपि न चिरं भयकारिणो
 तद्विभ्रतां चिरतरं क्रिमिहासि वाच्यम् ॥

अत्र हेतुमाह— पुद्गलानामौदारिक- तैजस- भाषा-ऽऽनप्राण-ममः कर्म-ग्रहणपरिणतानां विधाधेत्कालमादौ कृत्वा यावतां मामस्त्येनैकजीवस्य ग्रहनियमो मंपद्यते स कालः पुद्गलपरावर्त इत्युच्यते, पुद्गलग्रहणनिमगोभ्यां परिवर्तन्ते परापर-परिणतिं लभन्ते तस्मिन्नि ति व्युत्पत्तेः, तस्यादौ यावद् यद् यस्मादूनं किंचिद्वी-नम्, एतस्मिन् ग्रन्थभेदे सति मंसारजीवानां तीर्थकराद्यासातनाबहलानामपि । अत्र दृष्टान्ताः कूलबालकगोशालकादयो वाच्या इति । एवं चोत्कर्षतोऽप्यपार्थ-पुद्गलपरावर्तविशेषमंसारस्यैव मागानुसारित्वमिति यत्केनचिद्वक्तम्, तत्केनाभि-प्रायेणेति विचारणार्थं मन्त्रस्यैः । नद्येवमपूनर्वन्धकापेक्षया कालभेदेन ग्रन्थभेदस्य पुरस्करणमुपपद्यते, पराभिप्रायेणापार्थपुद्गलमावर्तकालमानस्योभयत्राधिक्येपाद् एवं यदतो भ्रान्तिमूलं तावच्चरमयथाप्रवृत्तरूपणभागमाजामेधापुनर्वन्धकादीनामधिकारित्वभणनम्, तादृशानां तेषां सम्यक्वन्धनिहितत्वाद् । अत एव—

“ भंजहेउनाणमेयस्म पायसो मष्पवित्तिभावेणं ।
 तद् तयणुबंधो गिय तत्तेपरनिदणाइओ ॥ ”

मरहेतुः मंसारनिबन्धनं ज्ञानं-शास्त्राभ्यासजन्यो बोध एतस्य विध्यादृष्टेः, कथम् ? इत्याह— प्रायशो बाहुन्येन, अमन्प्रवृत्तिभावेन-विषयैस्त्वचेष्टाकरणत्, तस्य यदिह प्रायोग्रहणं तद् यथाप्रवृत्तरूपणचरमविभागभाजो मंनिहितग्रन्थिभे-दानामत्यन्तजीर्णमिध्यान्ववराणां केषांचिदःमितदया-गुणयदद्रेष-समुचिताचार-प्रवृत्तिमागणां सुन्दरप्रवृत्तिभावेन व्यभिचारारणार्थम् । तथेति हेवन्तरममुद्यये । तदनुबन्धत एवामन्प्रवृत्त्यनुबन्धादेष । एतदपि कुतः ? इत्याह-तत्रोत्तरनिन्दना

१ मरहेतुज्ञानमेतस्य प्रायशोऽसंप्रवृत्तिभावेन ।
 तथा तदनुबन्धत एव तत्रोत्तरनिन्दनादित् ॥

दितः । ग ङि मिथ्यात्वोपघातात्समुपाचविपरीतरुधिः, तत्र च मद्भू-
 दिक्रमहर्त्वादि लक्षणम्, 'निद'त्ति इतरचातत्रं तत्क्युक्तिसमुपन्यासेन पुर-
 ततस्तत्रेतरनिन्दनादितो दोषाद् भवान्तेरेऽप्यसत्प्रवृत्तिरनुबन्धयुक्तस्यैव
 त्युपदेशपदवचनान्तरमनुसृत्यात्रानादिप्रवाहपतितस्य यथाप्रवृत्तकरणस्य
 त्रिभागः सम्यक्त्वप्राप्तिहेतुकर्मक्षयोपशमलक्षितावस्थाविशेषस्तद्वतां सं-
 ग्रन्धिभेदानां स्वल्पकालप्राप्तव्यसम्यक्त्वानामत्यन्तजीर्णमिथ्यात्वञ्चराणां
 प्रवृत्तिरिति भणनेन तद्व्यतिरिक्तानां तु सर्वेषामपि मिथ्यादृशामनुन्द-
 रेवोक्तंति सूक्ष्मदृशा पर्यालोच्यमिति तेनोक्तम् । तत्रेदं विचारणीयम्-
 यथाप्रवृत्तकरणस्यानन्तपुद्गलपरावर्तभाविनश्रमैकावर्तमात्रेणापि निर्वाह-
 निहितग्रन्धिभेदत्वस्य तु स्वल्पकालप्राप्तव्यसम्यक्त्वाद्येपकता ।

“ आसन्ना चेयमस्योच्चैश्रमावर्तिनो यतः ।

भूयांसोऽमी व्यतिक्रान्तास्तदेकोऽत्र न किञ्चन ॥

आसन्ना चाभ्यर्णवर्तिन्येव इयमुक्तिरस्योच्चैरतीवचरमावर्तिनश्रमपुद्-
 गर्तमाजो जीवस्य, यतः कारणाद् भूयांसोऽतीवचरवोऽमी आवर्ता व्यति-
 अनादौ संसारे व्यतीतास्तत एकोऽप्यश्रिमोऽत्र ' न किञ्चन ' न किञ्चिन्न-
 मेप इत्यर्थः ॥

इति योगविन्दुसूत्रवृत्तिवचनाञ्चरमावर्तिन आसन्नसिद्धि-
 स्थापि स्वल्पकालप्राप्तव्यसिद्ध्याक्षेपकत्यापत्तेः, आपेक्षिकास-
 समाधानं चांभयत्र सुघटमिति

अपैकमविकाशचितयोग्यतानियतत्वाद् द्रव्याज्ञायाः सम्-
 प्राप्त्यपेक्षया तदधिकव्ययधाने मिथ्यादृशो न मार्गानुसारितेति
 यत्ते इति चेद् । न, असति प्रतिबन्धे परिपाके षाऽपुनर्यन्धकादेम-
 स्सारिणोऽभावाज्ञाप्ययधानेऽपि सति प्रतिबन्धादौ तद्रूपयधान-
 संभयान् तत्कालेऽपि भावाज्ञामह्यमानाप्रतिघातात्, उचितप्रवृत्ति-
 तथा द्रव्याज्ञाया अविरोधाद्, अन्यथा चारिन्नलक्षणाद् भावस-
 क्तमविकाशधिकव्ययधाने द्रव्यस्तयस्याप्यसंभयप्रसङ्गाद्, भा-
 हेनुर्येनैव द्रव्यस्तयत्वप्रतिपादनात् । तदुपतं पश्चात्तकं—

ता भावत्ययदेऊ जो सो दग्गत्यओ इहं इहो ।
जो उण णेवं भूओ स अप्पहाणो परं होइ ॥ ” इति ।

यदि च भावलेशयोगाद्ब्रह्मव्यवहितस्यापि द्रव्यस्त्वचत्वमविरुद्धं तदा
सम एव तादृशस्य मार्गानुसारिणो द्रव्याज्ञाप्यविरुद्धैव । यथाहि—
निर्निदानं सूत्रविधिलक्षणेन भावस्त्वचानुरागलक्षणेन वा प्रकारेण
जिनभयनापुचितानुष्ठानस्य द्रव्यस्त्वचत्वमव्याहृतम्, एकान्तेन भाव-
शून्यस्यैव विपरीतत्वात् । तथा अपुनर्यन्धकस्यापि भावाज्ञानुराग-भाव-
लेशयुक्तस्य व्यवधानेऽपि द्रव्याज्ञाया न विरोध इति । अत्र एव भवा-
भिष्यद्गानाभोगासंगतत्वात् अन्यायवर्नापेक्षया विलक्षणमेव परमावर्ते
शुद्धेयादिपूजनं व्यचस्थितम् । तदुक्तं योगविन्दो—

एतद् युक्तमनुष्ठानमन्यावर्तेषु तद् ध्रुवम् ।
परमे त्वन्यथा श्रेयं सहजाल्पमलत्वतः ॥
एकमेव अनुष्ठानं कर्तृभेदेन भिद्यते ।
सरुज्जतर भेदेन भोजनादिगतं यथा ॥
इत्थं श्वेतद् यतः प्रोक्तं सामान्येनैव पञ्चधा ।
विषादिकगनुष्ठानं विचारेऽत्रैव योगिभिः ॥
विषं गरोऽननुष्ठानं तद्वैतुरमृतं परम् ।
गुर्वादिपूजाऽनुष्ठानमपेक्षादिविधानतः ॥
विषं लब्ध्याद्यपेक्षान् इदं मक्षितमारणात् ।
महतोऽर्पार्थनाद् श्रेयं लघुत्वापादनात्तथा ॥
दिव्यभोगाभिलाषेण गरमाद्गुर्मनीषिणः ।
एतद्विहितनीत्यैव कालान्तरनिषाननात् ॥
अनाभोगवत्श्वेतदननुष्ठानमुच्यते ।
संप्रमुग्धं मनोऽस्पृष्टेति तत्तथैतद् यथोदितम् ॥
एतन्प्रागादिदं हेतुः श्रेष्ठो योगविदो विदुः ।
सदनुष्ठानभावस्य शुभमावांशयोगतः ॥
जिनोदितमिति त्वाद्गुर्भाविस्सारमदः पुनः ।
संवेगगर्भमत्यन्तममृतं मुनिपुङ्गवाः ॥

एतं च कर्मभेदेन चर्गाज्जाह्नवं भिन्नम् ।
पुण्यदानं परमं गुरुदेवादिपूजनम् ॥
यतो विविष्टकृतो यो नदन्येभ्यो नियोगतः ।
तद् योग्योत्तरता भेदादिति मन्त्रम् विधिभ्यताम् ॥

एतत् पूर्वं श्लोकान्तेन योग्ययोग्यस्यैव देवादिपूजनमासीत्, य-
त्तं तु मन्त्रमिति योग्ययोग्यभावोऽस्ति । चर्गाज्जाह्नवं देवादिपूजन-
न्यायनं देवादिपूजनाद्व्याहृतान्वानिति वृत्तिकृद् विद्वन्मानेन । य-
त्तं विधिभेदाभिन्नताकरणनियमादेः सुन्दरस्येन भजनं तद् हिंसादा-
यजनस्य मनुष्यत्वस्यैव स्वरूपयोग्यतया व्यवहारतो मन्त्रव्य-
निश्चयतस्तु मिथ्याह्नकरणादिति हिंसायामकनजनमनुष्यत्वं हे-
तुमिति संस्कारकारणस्येनानर्भहेतुत्वाद्गुन्दरमेवेति यत्तेन विदुषाम-
मद्यमप्यम् । नद्येवाह्नं यजनमभिनिवेशं चित्ता संभवति, यतः पूर्वं
संशान्तिं पुरस्कारेणादिगंगता चर्गाज्जाह्नं भाविनी, निश्चयतः प्राज्ञादा-
भादिभिर्यज्ञश्रुत्या योग्ययोग्यतयाऽऽचार्यरतिजायितोक्तता, किं पुनस्कारण-
नियमस्य भाशाद् योग्याह्नस्य यत्तव्यमिति । नहि मनुष्यत्वमह्नम-
कारणनियमादिकम्, अन्येषामपि मद्राचाररूपस्य तस्य सामान्यधर्म-
परिष्टव्यात्, सामान्यधर्मस्य च भाव्यंजायमानस्य विजायमानमूर्ति-
मत्तम्, मनुष्यत्वं चार्नाह्नम । किं च-हिंसायानरतमनुष्यत्वमथानीयं
यदि मिथ्यान्वयिजिष्टमकरणनियमादिकं तदा भंरगृह्यमाणायह्न्यादि-
ह्न्याऽपि माहर्त्ता म्याद्, उक्तमिथ्यान्वयिजिष्टस्य तस्य मथार्ये
वेष्टाऽपिः, भूतन्येवकार्त्तानामृत्कटमिथ्यान्वयाभावान्पूर्वमेवापःमपि
च तेनानेवाऽऽह्नव्यात् । तद्भूतम्—

“ अर्पिता मृगयन्ता मद्राह्नंमया यथादिता ।
कन्तवाशयकोपेन भोग्यापुत्रावातः ॥ ” इति

त चानुनयेवकार्त्तानि न सम्यगनुष्ठानमिति ज्ञानेनियम् ।

“ मन्त्रानुष्ठानं विधिना कर्तव्यमिति तत्र प्र- ३४ ।
स ह त्रयु- ३४ मन्त्रं ३४ ३४ ३४ ॥ ”

मन्त्रानुष्ठानं विधिना कर्तव्यमिति तत्र प्र- ३४ ।
स ह त्रयु- ३४ मन्त्रं ३४ ३४ ३४ ॥

सन्ध्यागनुष्ठानमेवाप्तानुह्लात्परणमेव, तत्-तस्मात्सर्वं विप्रकारमपि इदमनुष्ठानं तत्परतः-पारमार्थिकं प्रव्यवहारनयच्छास्त्रं धर्मम् । अत्र हेतुमाह—'न' नैव, यतोऽपुनर्वन्धक-भार्गाभिन्नुग-भार्गपतितान् सुखत्वा एतदनुष्ठानमिदंतेषु जीवेषु भवति 'अपुनर्वन्धकादयश्च सम्यगनुष्ठानमन्त एव'-इति उपदेशपदद्वयवृत्ति-पवनाद् अपुनर्वन्धकादेः सन्ध्यागनुष्ठाननियमप्रतिपादनात् विप्रकारं धनुष्ठानं मन्त्राभ्यास-विषयाभ्यास-भावाभ्यासभेदात् । तत्र नित्यमेवोपादेयतया लोकोपरगुणावाप्तियोग्यतापादकमातापितृविनयादिवृत्तिः सतताभ्यासः । विषयेऽर्ह-दशये मोक्षमार्गस्वामिनि वा विनयादिवृत्तिः स विषयाभ्यासः । दूरं भवादुद्विगस्य सन्ध्यादर्शनादीनां भावानामभ्यासय भावस्याभ्यास इति । तच्च निश्चयतो मोक्षा-नुह्लाभाप्रतिपत्तिरित्याहृषिषयगतमेवेत्यपुनर्वन्धकादिः सन्ध्यागनुष्ठानवानेवेति योग-मार्गोपनिषदिदः, येन चाल्यन्तं सम्यक्त्वाभिमुख एव सिद्ध्यादृष्टिर्मागानुसारी श्रुतं, तेनादिधार्मिकप्रतिषेधाद् अपुनर्वन्धकादयद्यो धर्माधिकारिण इति मूल-प्रवृत्त्य एव न प्रातः, सम्यक्त्वाभिमुखस्यैवापुनर्वन्धकस्य पृथग्गगने चारियाभि-स्युपादीनामपि पृथग्गगनापत्त्या विभागन्यायागात् । तस्माद् यथा चारियादृष्ट्याहृषि-न्यापि सम्यग्दृष्टः शमसंबेगादिना सम्यग्दृष्टित्वं निश्चीयते, तथा सम्यक्त्वाद् स्वबहितस्यापुनर्वन्धकादेरपि तदर्थस्तद्भावो निर्धेयः । तद्व्यवस्थाप्रतिपादित्वात् येन पञ्चाशत्तथा—

“ पापं न निवृत्तत्वा कुपड न बहु मदाह भवं घोरं ।
उचिरदृष्टिं च मेवइ मन्वन्धमि अपुनर्वन्धो ॥ ” इति ।

एतद्वृत्तिर्यथा—पापमशुद्धं कर्म, तत्कारणत्वाद् हिंसाद्यपि पापं तद् 'न' नैव तीव्रभावाद् ग्राहं मंलिष्टपरिणामान्करोति विधत्ते, अत्यन्तोत्कटमिध्वात्वादि-धर्मोपशमेन लब्धात्मनैर्मन्यविशेषत्वाद् । तीव्रिति विशेषणादापन्नमतीक्ष्णभावान्-सोत्यपि, तथाविधकर्मदोषात् । तथा 'न बहु मन्वते' न बहु मानविषयी करोति ' भवं ' मंसारं ' घोरं ' नैट्रम्, तस्य घोरत्वावगमान् । तथा उचितस्मिन्निम्-धनुस्वरूपप्रतिपत्तिम्, पशुशब्दः मनुष्ये, मन्वते भजते, कर्मलापवान् मन्त्रापि, प्रास्तामिकश्च, दंष्ट्रकालावस्थापेक्षया ममन्तेऽपि देवातिथि-माता-पितृप्रभृतिषु,

पापं न तीव्रभावात्करोति, न बहु मन्वते भवं घोरम् ।
उचिरदृष्टिं च मेवइ मन्वन्धमि अपुनर्वन्धो ॥

मार्गानुसारिवाजभेदत्वत्वेन मयूरशिशुश्छान्तादपुनर्बन्धक उक्तनिर्बन्धनो धीर
इत्येवंविधक्रियालिङ्गं भवतीति गाथार्थं इति ।

न चापुनर्बन्धकस्य क्वचिन्मार्गानुसारितायाः क्वचिच्च तदभि-
मुख्यत्वदर्शने भ्रमकालुषितं चेन्नो विधेयम्, द्रव्यभाययोगाभिद्रावेणो-
भयान्निघानाविरोधात् । एतेन 'मार्गानुसारित्वात्' इत्यत्र धर्मपिन्दु-
प्रकरणे मार्गस्य सम्यग्ज्ञानादेर्मुक्तिपथस्यानुवर्तनादिति व्याख्यानात्,
बन्दारुहृत्तादपि 'मग्गाणुसारिअ'ति असाद्ग्रहपरित्यागेनैव तत्त्वप्रति-
पत्तिर्मानानुसारित्वेव व्याख्यानाद् मिथ्यादृष्टेरकरणनियमादिकारि-
णोऽपि मार्गानुसारित्वमित्यपास्तम्, पराभिमतस्य सम्यक्त्वदाभिदुष-
रदेचापुनर्बन्धकादेः सर्वस्यापि धर्मोधिकारिणो योग्यतया तत्त्वप्रतिपत्ते-
र्मार्गानुसारिताया अप्रतिघातात्, मुख्यतत्त्वप्रतिपत्तेश्च मेघदूना-
जोयहस्यादापि यत्तुमशक्त्यत्वात् । तस्मात्संगमनयसारादिव्यक्ति-
संनिहितसम्यक्त्यप्राप्तीनामेव मार्गानुसारित्वमिति मुख्यप्रकरण-
भाष्यम्, अपुनर्बन्धकाद्विद्वक्षणवदानेव तथाभावाद्, अन्यथा तादृश-
संनिहितस्यानिश्रयंअपुनर्बन्धकाद्युद्देशेनाश्रियार्थिकापाराशुपदेशोऽप्यु-
च्छिद्येदिति लक्षणनैवप्रक्रियाविलानापत्तिः । किं च-धीजादीनां परम-
पुण्यवर्तमानादित्यस्य तत्प्राप्त्यागुत्कर्षेण पदपुण्यलक्षणापर्यवसानानस्य
तेषां शान्तरत्त्वमेदस्य च प्रतिपादनात् सम्यक्त्वदाभिर्निहितमेव
मार्गानुसारित्वं भवतीति नियमः श्रद्धेयः । तद्युक्तं पद्मार्थिशास्त्रायम्-

वीजोदकमेव धृगो जायते एगुण्य मय्यगगाथं ।
निदना न अपहा वि दृ इहकलो कपधनतुध ॥ १ ॥
सर्वं विनम्य पदं दृष्टं एषकारिणो जीवे ।
एतन्मनसंवाण सुदुर्गमाद् करिष्ये ॥ २ ॥
नीरु धेवदुर्धरो अकरोको अहमे इहं ज्ञेयो ।

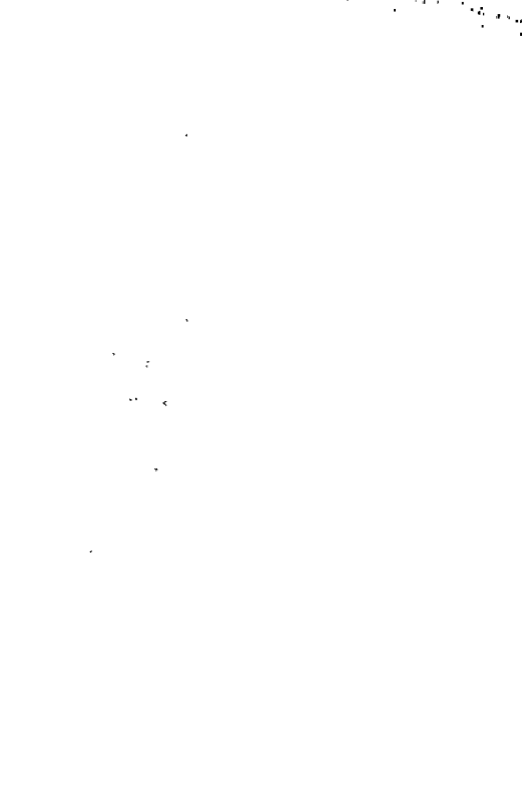
१. वीजोदकमेव धृगो जायते एगुण्य मय्यगगाथम् ।
निदनाद् म. मय्यगगाथं । अगु इहकल. कपधनतुध ॥ १ ॥
वीजमन्त्रस्य इत्ये इच्छया मन्त्रकारिणो प्रीयात् ।
एतन्मनसंवाण सुदुर्गमागाथा इति शेषः ॥ २ ॥
अकरोको अहमे इहं ज्ञेयो ।

एतं पुन दिग्नेषो उदुमान्नेरुणा पिता ॥ ३ ॥
 देवु पयपी य तदा चित्ता पचाइ सरसिगा होइ ।
 एस्मंयपी दुष्पं गुरुसंजोगादरुचं तु ॥ ४ ॥
 एचो सुदेनगार्हि होइ जो भावधम्मसंपणी ।
 सं कलमिह विज्ञेयं परमफलप्रसाहमं णियमा ॥ ५ ॥
 बीजस्साधि संपणी जायइ चरमंमि थंय परिअट्टे ।
 अयंतमुंदरा जं एमावि तओ ण सेमेसु ॥ ६ ॥
 ग य एअंमि अणंतो जुजइ णेयस्य णाम काळुषि ।
 उस्सापिणी अणंता हुंवि जओ एगपरिअट्टे ॥ ७ ॥
 धीजाइजा य एए तदा तदा संतरेतरा पेया ।
 वरुगज्जचत्तिता एगंतसहाव दाहाए ॥ ८ ॥

एतेन यजुच्यते केनचिद् धीजादिप्राप्तौ मार्गानुसार्पा सम्पत्स्वो-
 पलन्मं संशित्वमेव न ध्यमिचरन्तीति तदपास्तं द्रष्टव्यम् ॥ “संणीर्षं
 दुष्पञ्ज-भोग्या ! जज्ञेर्जं अंतोमुहुचं, उक्कोसेणं सागरोपमसतद्दुहुचं सातिरेगं ।”
 इत्यागनयचनात्संक्षिपालस्त्रोत्कर्षतः सातिरेकसागरोपमशतपृथक्स्थ-
 मान्नाद्, अपुनर्वैन्धपापदस्यापुनर्वैन्धकृत्येनोत्कृष्टधर्मास्थितिः। अपणार्थ-
 पर्षालोचनापानप्येतदधिकृतं सारायश्चकृत्वाद् धीजादिप्राप्तौर्ष्येद्
 पुञ्जवरायर्ननियतानन्तोत्सर्षिष्यदसर्षिणीरूपकालमाननिर्देशात् ।

- १
- एतं पुन दिग्नेषो उदुमान्नेरुणा चित्ता ॥ ३ ॥
 देवु प्रगुतिव्य तथा चित्ता
 सरसंमाप्ताः पुष्पं गुचसंयोगादिकं तु ॥ ४ ॥
 एतः सुदेनगार्हिर्नैयति यो भावधर्मसंप्राप्तिः ।
 तत्फलमिह विज्ञेयं परमफलप्रसाहकं णियमाद् ॥ ५ ॥
 धीजस्साधि संप्राप्तिर्जायते चरम एव परावर्षे ।
 अत्यन्तमुंदरा वदेयाऽपि न दोषेषु ॥ ६ ॥
 ग यैत्रस्मिन् अनन्तो युज्यते नैतस्य नाम काळ इति ।
 उस्सापिण्योऽवन्ता नयन्ति यत् एकाग्रयते ॥ ७ ॥
 धीजादिकाश्च जेया तथा तथा सान्तरेतरा जेया ।
 तथागज्जचत्तिता एतान्नस्यभाषयाधया ॥ इति ॥ ८ ॥

२ संक्षिप्तं प्रथमः—गौतम ! जपयेनास्तुमुहुर्तम्, उक्कोसेण सागरोपमसतद्दुहुचं
 एतद्विरोधम् ।

इति ग्रन्थेन परनादर्शितज्ञानपरपरादर्शित्वनिर्णी परिभद्रगिरिभ्य-
 यान्, तात्त्विकत्वं इमेवान्वा अपाद्धेपुद्गलपरादर्शादिमानस्य चानजनाप-
 राशमाय नत्पूर्वज्ञानविद्यमानैश्चैनामवश्यम् ग्रन्थकार इति । अपि च-
 “ मनागपि हि तन्निर्णयं तस्यापुनर्बन्धकत्वमेव स्यात् ”-इति चक्षुनात् मना-
 गपि संनारासहनिवृत्तौ जीविभ्यापुनर्बन्धकत्वं विद्यमानि, तद्विद्वत्तत्त्वं
 मुन्यव्यक्षेपेणापि स्यात्, तस्य च परमपुद्गलपरापरमव्यवधानेनापि संश-
 द्हेतुत्वमुच्यते । तथा च योगविन्दुग्रन्थवृत्ति—

“ नास्ति येषामयं तत्र तेऽपि धन्याः प्रकीर्तिताः ।
 भवधीजपरित्यागाद्यथा कन्याणभागिनः ॥

‘ न ’ नैव, ‘ अस्ति ’ विद्यते, ‘ येषां ’ मध्यविशेषणाम्, ‘ अयं ’ हेतुः,
 ‘ तत्र ’ सूत्रो, ‘ तेऽपि ’ किपुनस्तत्रानुरागमात् इत्यपिदशार्थः, ‘ धन्याः ’
 धर्मपन्नमाः प्रकीर्तिताः । पुनरपि कीदृशाः ? इत्याह—‘ मयपीअपरित्यागात् ’
 मनाः स्वगतमंगारयोग्यतापरिहाणः शक्यतात्, ‘ तथा ’ तेनप्रकारेण परम-
 पुद्गलपरावर्तव्यवधानादिनाः, ‘ कन्याणभागिनः ’ धर्मैवरादिपरमाभिहाणः
 धर्मैवमज्ञ इति ॥ ”

तथा च परमपुद्गलपरापरमवर्तिनां मुन्यव्यक्षेपनद्वाराणाहुत्वादि-
 गुणवर्तां तद्विभक्त्याप्रकाराणां सम्यक्त्वमाप्तिरांनिष्पत्त्यवधानविद्योपे-
 पि सर्वेषामपुनर्बन्धकादीनामविद्योपेण मार्गानुसारित्वमर्हाकर्मव्यपत् ।

पशु “ पेटमकरणोऽस्ति तदा अणदिनिविहाण संग्रहा एता ”-इति
 चक्षुनात्प्रथमकरणोपर्येष स्वतन्त्राभिनिवेदितां भवन्तीति । ‘ परमकर-
 णोऽस्ति सर्वमानानामपुनर्बन्धकादीनां ह्युद्बन्धना भवति ’ इत्यभिप्राय—

“ वी भवन्तो हमीए परोषि तु अहृदोग्गला अहिरो ।
 संतारो जीवानं रंदि वमिदं श्रितमदेमि ॥ ”

इत्यनेन ग्रन्थेन पुद्गलपरपरादर्शायां बन्धनायां सत्यात्पूर्वज्ञान-
 व्यपार्यपुद्गलपरार्थाधिकः संतारो जीवानां च भवन्तीति वक्ष्यात्तद्व्यो-

१ अद्यमकरणोऽस्ति तदाऽर्थाभिनिवेदितां संग्रहा एता ॥
 २ वी भवन्तो हमीए परोषि तु अहृदोग्गला अहिरो ।
 संतारो जीवानां रंदि वमिदं श्रितमदेमि ॥

एतद्, तद्पुनर्यन्वयकारणात्पत्याभेदेन विधिप्रत्ययानु विविच्यते
ऽऽराधनामपुनर्यन्वयमधिकृत्याऽसंगतः सर्वत्राप्यनर्थक्यस्य
गुणत्वेदाप्यन्तःप्रमाणानि रमन्तु भाव्यशुद्धजनक्रियाया एव एता
नियतस्वात् । अत एवास्मिन्नर्थे—

“ कालमणवं च गुण प्रदा परिपृच्छो अ देशणो ।
शासायणवद्वुलाणं उक्तोमं अंतरं हाइ ॥ ”—

इति संमतितयोद्भावितं वृत्तिकृता । भोक्षार्थिनया क्रियम
दि विधिद्वारा जैनक्रिया उत्कर्षत एतावत्कालव्ययधानेन मोक्षं प्रा
पतीति विषयविशेष एव । भवति न भावाविशेषेऽपि विषयविशेष
फलविशेषः, सामान्यसाधु-भगवदानादौ तद्दर्शनादिति अद्वेयम् । न
एदेवं तदा स्वतन्त्रान्यतन्त्रस्तिद्धक्रियाकार्यपुनर्यन्वयभेदो न स्यादिति
भादनीयं सुधीभिः ।

पदपि श्रीजाधानमपि लापुनर्यन्वयस्य, न चास्यापि पुद्गलपरावर्तः
संसार इति भगवतां सर्वसत्यनाथत्वेऽन्यतरस्माद् भगवतो श्रीजाधा-
नादिसिद्धेरल्पेनैव कालेन सर्वभन्वयगुणितः स्यादित्यत्र हेतुतयोदत्तं
तदपि भगवत्प्रदेयविचित्रधीजापेक्षया । अत एव पूर्वोक्तादेः वृथान्त-
नया श्रीजाधाने पुद्गलपरावर्ताभ्यन्तरसंसारजननोपपत्तिः, जन्मद-
स्पन्दरकालाक्षेपकतया, न चास्याप्यपार्द्धपुद्गलपरावर्ताधिकः संसार
इत्येवोपन्यसनीयं स्यादिति सूक्ष्माधिया विभावनी तम् ।

ये तु पदनि—“ मिथ्यादृष्टीनां मार्गानुगता न्याभ्युपगमे तेषां
गुणप्रत्यापश्यंभानाद् मिथ्यात्वेऽपि गुणश्रेण्याभ्युपगमे प्रसङ्गः ” । न
चैतद्विष्टम, सम्यक्त्वप्रतिरतिमारभ्यैव कर्मप्रन्धादौ गुणश्रेण्याभिधा-
नादिति तेषाञ्चतुर्विधानां इतिभद्राचार्योपदर्शिताऽन्यगुणग्रन्थानपत्र-
प्रवृत्तिरेव मिथ्यात्वेऽपि गुणात्तद्भावमाश्रिणी गुणश्रेणी न धर्मवृत्त्यादौ
मिथ्यादृष्टामपि सम्यक्त्वान्तरस्याद्युपपत्त्यादौ नैव प्रकृत्या । यद्वाचार्यसि-
द्धे—“ इदं मिथ्यादृष्टयो देशानकौटोकोटिकाम्भितिकाश्च प्रान्तिकमथाम्ने
कालमनग्न च धुने अर्धपान्यन्तं च देशाव ।
द्वानात्तवाप्युद्गमानुद्गमत्तरं मयश्चि ।

एतेनिर्जराभासितवृत्त्याः, धर्मशुद्धनोत्तरसंगमप्रार्थन्याऽन्वयेवगुणनिर्जरता
 एतौभवे विपुच्छिद्युः सत्तापुत्रिगमिषु, तस्मादपि क्रियाऽपदिष्टः प्रविष्टमन
 एसाः अपि पूर्वप्रतिपन्नोभ्यंत्वेवगुणनिर्जरताः इति” सम्प्रत्ययोत्पत्तिर्याऽन
 र्हेति । यदि चैतद्दूषयनयत्तार्थेय चरिप्रारब्धावपि सम्प्रत्ययेऽप्यभिमु
 प्रतिपद्यमान-प्रतिपन्नप्रत्ययैव गुणश्रेण्यसद्भावात् सम्प्रत्ययदानभिमु
 मिध्यादष्टेन मार्गानुसारित्यमित्याग्रहस्तथा संगम-नयन्यदत्तार्थेऽपि म
 र्गानुसारित्यं न स्यात् । न हि भवान्तरव्यवधानेऽपि गुणश्रेण्यनु
 भाभिमुक्तं संभयतीति सम्प्रत्ययादिनिपतगुणश्रेणिं विनाऽपि मिथ्य
 दृष्ट्याऽप्यत्यन्तोहमत्तानां संसारप्रतनुतात्परिणी ज्यादानादिगणपरि
 तिर्हीनानुसारिनानिपत्यनं भयतीति प्रतिपद्यन् ॥ अत्र ९८—

“ मवागिनन्दिदोषाणां प्रतिपद्यगुणैर्युतः ।
 पूर्वमानगुणः प्रायो तपुनरन्धकां मतः ॥ ”

इति योगविन्द्यायुक्तम्, । अगुनरन्धकाः प्रथमगुणरथानादर
 दिदोष इति तत्र नयथा गुणप्रतिदोषपपनं निर्गुणानन्देदति मत्त
 प्यन् ॥ १७ ॥

तद्वेवं मार्गानुसारिभावस्य कालमानयुक्तम्, अपाभेन मद्रापा
 विदायेन ज्ञानदर्शनयोगायोगाभ्यां यथा यदुर्भेदी निष्पद्यते तथाऽऽ

**एतस्मि नाणदंसणजोगाजोगेहिं देतमव्यकओ ।
 एतसंगो आराहगविराहगत्तेनु सुआमित्तो ॥१८॥**

एतस्मिति । एतस्मिन्— मार्गानुसारित्वात् मद्रापादिदा
 त्त एतन्नेनयोगायोगात्प्रामास्यव्यव्ययः ॥ १८ ॥ एतसंगो अणुमन् - १
 २ ॥ तत्रः अणुमन् ॥ तर्थाह— १ ॥ २ ॥ एतसंगो अणुमन् - १
 २ ॥ एतसंगो अणुमन् - १ २ ॥ एतसंगो अणुमन् - १ २ ॥
 ३ ॥ एतसंगो अणुमन् - १ २ ॥ एतसंगो अणुमन् - १ २ ॥

एतस्मिन् ज्ञानदर्शनयोगात्प्रामास्यव्यव्ययः ॥
 एतसंगो अणुमन् - १ २ ॥ एतसंगो अणुमन् - १ २ ॥

महोत्सव इति सूत्रियः । ४ ज्ञानदर्शनासंपन्नः शिवादिभिश्च सर्वशि-
 रात्वा इति शत्रुघ्नः । तथा च भगवतामृषम्—

“ एवं गुरु मत्पत्न्याश्च पुरिमजाया पण्यता । तं जडा- १ श्रीलक्ष्मी
 पत्ने एते षो मुञ्जसंभवे । २ मुञ्जसंभवे पत्न्ये एते षो सीलसंपत्ते । ३ एते भी-
 र्वादेः मुञ्जसंभवे । ४ एते षो मुञ्जसंपत्ते षो भीलसंपत्ते ॥ तथा षो जे मे
 एते पुरिमजाया मे षो पुरिमे भीलान् अमुञ्जं, उग्रम् अविष्णापभम् । एत
 षो जे मे मत्पुत्रिमे देवाग्राए पण्यते । तथा षो जे मे दूषे पुरिमजाया से षो
 दूषे मत्पुत्रिमे सुदरे, अग्रम् अविष्णापभम् । एत षो गोभमा । मत्पुत्रिमे
 देवाग्राए पण्यते । तथा षो जे मे तमे पुरिमजाया से षो पुरिमे भीलान् मुञ्जं,
 उग्रम् अविष्णापभम् । एत षो गोभमा । मत्पुत्रिमे देवाग्राए पण्यते । तथा
 षो जे मे मत्पुत्रिमे अग्रम् अमुञ्जं, अग्रम् अविष्णापभम् । एत षो गोभमा मत्पुत्रिमे
 देवाग्राए पण्यते ॥ ”

चान्तव्याः प्रसज्येरन्, मोक्षमार्गभूतशीलस्योपादिष्टत्वात् । तस्माद्
 भव्या अभव्याश्च निखिलजैनसामाचार्यनुष्ठानयुक्ता मिथ्यादृष्टय एव
 देशाराधका आद्याः, तेषां द्रव्यशीलस्यापि मार्गपतितत्वेन व्यवहार-
 जयापेक्षया प्रशस्तत्वाद् । अत एवाराधकानां सनामेतेषां नयमग्रैवेपकं
 यावदुपपातो न विद्मः, अखण्डसामाचारीपरिपालनयत्नेन तत्रोत्पा-
 दात् । यदागमः—“ अहं भंते असंजयमविअद्व्यदेवाणं... यावत्—जहण्णेण
 अक्खवात्तीमु उक्कोमेण उवरिमगेविज्जएसुं ”ति भ० श० २३२ घृत्येकदेशो
 यथा—“ तस्मान्मिथ्यादृष्टय एव भव्या अभव्याथामंयतमव्यद्रव्यदेवाः श्रमण-
 गुणधारिणो निखिलसामाचार्यनुष्ठाने युक्ता द्रव्यलिङ्गधारिणो गृह्यन्ते । ते शील-
 सामाचारीप्रभावत एवोपरितनयैवेपकेपूत्पद्यन्ते, असंयताश्च सत्यप्यनुष्ठाने चारित्र्य-
 परिणामशून्यत्वादिति ” । इत्थं चैनद्रङ्गीकर्तव्यम्—जिनोक्तमनुष्ठानम-
 न्तरेणाराधकत्वाभावाद् मिथ्यादृष्टित्वमन्तरेण धालनपरिचिन्वाभावा-
 येति ॥१९॥

एमन्मत्तं कृपयानि—

तं मिच्छा, जं फलओ मुक्खं आराहगत्तमिह पगयं ।
 तं च ण एगंतेणं किरियाण् भावमुद्धाण् ॥२०॥

तंमिच्छति । तस्मिं प्रदायपाद्योक्तं मतं मिथ्या, यद् परमादिह
 प्रकृतचतुर्नदीप्रतिपादकमगवतोमृष्टं मुत्तं मोक्षानुकूलनाराधकत्वं प्रकृ-
 तम्, ज्ञान-श्रियान्दतरमोक्षकारणवादिनामन्यतीर्थिकानां मननिरा-
 मार्थं तस्ममुच्ययादे विजादीकरणायैतत्प्रमृष्टेः । प्रत्येकं ज्ञानक्रि-
 ययोः ध्यन्पमामध्यम्य समुदितयोश्च मयोः संपूर्णसामध्यम्य प्रवृत्तौ
 नार्थं देशाराधकादिचतुर्भद्रयुग्मासम्य सार्थकयाग, प्रत्येकं ध्यन्पमा-
 मध्यम्याभावे च निकताममृदायासंयम्येय तस्ममुद्रायादपि मोक्षसा-
 नुत्पत्तेः । अतिदयःशशेषसमाधानपर्यं माण्यकारः—

१ अथ अणवदं अणवदजपप्रवरेयासा यावत् अणवदं गणवर्णागिदु,
 दृक् दृक्पारागणवदं प्रवत्तु इति १

तस्मिन्मदं दत्ततना हृत्तयमागधक्यमिह प्रकृतम् ।
 तद् नैव नन । इवया नावदु-दया ॥ २० ॥

“ यन्नैयममावाश्रे णिव्याणं ममुदियासु षा तुर्त्ताः
 नाणकिरियासु चीतुं निकताममुदाये तल्लं व ॥
 चीतुं ष मच्छह थिय मिकतानेत्तं व माहणाभावो ।
 देसोवगारिया जा ममवायंमि संपुष्णा ॥”

अग्रिमगाथाधो यथा—न च विषयकं पृथक् सर्वधैयं निकताकणानर्त्त
 तैल इव माद्ये ज्ञानक्रिययोर्मोक्षं प्रति स्थापनत्याभासः, किन्तु या च
 पावती च तयोर्मोक्षं प्रति देशोपकारिता प्रत्येकायस्थापामप्सस्ति सा
 च समुदाये संज्ञा भवत्येतावान् पिशोपः, अतः संयोग एव ज्ञान-
 क्रिययोः कार्यनिद्विरिति ॥

तत्र मुन्यपमाराधकन्यमसंयतमन्यद्रूप्यदेयानामेकान्तेन भाषण-
 न्यया क्रियया न संभवतीति । यदि च देशाराधकन्यमभ्युदयापेक्षया
 व्याख्येयं तदा सर्वाराधकत्वमप्यभ्युदयापेक्षयै पर्यपस्येदिति न का-
 चित्प्रयोजननिद्विः, प्रत्युत प्रत्येकपक्षपिशोपसंघटनानुपपत्तिः । किं च-
 ‘शालियान् ध्रुतयान् देशाराधकः’ इत्यत्र योग्यतापलादपि भार्यानुगामि
 पालतपस्येव गृहीतुं मुञ्चते नान्यः, तद्गतभाषणन्यक्रियायाः समुदा-
 यादेशत्वात्पुनर्यन्धकात्रिक्रियायामेव मोक्षसमुचितशक्तिममर्षनात्,
 अनुपचितशक्तिकोपादानकारणस्यैव देशत्वेन धाम्ने व्यवहारात्,
 अत एव मुद्रद्रूप्यमेव घटदेशो न तु तन्वादिर्दृष्टादिषां । मोक्षोपा-
 दानस्य च क्रियायां योग्यतायामुपयोग्यतायां येष्वन्यदेतत् ॥ २० ॥

अमुक्याराधकन्याङ्गाकारेणैव होदान्तरमा—

जङ्गीणं किरियाणं द्रव्येगाराहगतपक्त्वे य ।
 सव्याराहगभावो होज्ज अभव्वाइलिङ्गणं ॥ २१ ॥

मन्व्यपमाराधकन्याङ्गाकारेणैव होदान्तरमा—
 जङ्गीणं किरियाणं द्रव्येगाराहगतपक्त्वे य ।
 सव्याराहगभावो होज्ज अभव्वाइलिङ्गणं ॥ २१ ॥

जडणीय'ति । जैन्या क्रियया निखिलमाधुसामाचार्यनुष्ठानरूपया
 द्रव्येणाराधकत्वपक्षे च देशाराधकत्वाभ्युपगमे चाभव्यादिन्द्रिज्ञान-
 भव्यादीनां द्रव्यलिङ्गधारिणां सर्वाराधकभावो भवेत्, कुतोऽपि प्रयो-
 जनान्तेषां निखिलसाधुसामाचारीग्रहणे तस्याः पञ्चारूपत्वाद्, द्रव्य-
 तश्चारित्रस्येव द्रव्यतो ज्ञानदर्शनयोरप्याराधकत्वस्य तेषां जलादुपनि-
 पानाद् । न हि ते सम्यक्त्वांशेऽनाराधका एव चारित्र्यांशे त्वाराधका
 इत्यर्थजरतीयन्यायाश्रयणं प्रेक्षावतां घटते । सम्यक्त्वांशे भावनः
 सम्यक्त्वाभावेनोत्सृज्यभाषण-व्रतभङ्गाद्यभावेन चाराधकविराधकत्व-
 भावाभावादनाराधकत्वस्येव चारित्र्यांशेऽपि भावतश्चारित्र्याभावेन
 प्राणातिपातादिव्रतभङ्गाद्यभावेन चाराधकविराधकत्वभावाभावादन-
 राधकत्वस्याविशेषाद् द्रव्यतश्चोभयाराधकत्वाविशेषादिति । यत्तु तेषां
 द्रव्यतोऽपि स्वेच्छाविशेषाद् व्रतांशस्यैव ग्रहणं न तु श्रद्धानांश इति
 परस्य मतम्, तदुन्मत्तप्रलपितम्, अखण्डसामाचारीपालनयत्नैव
 तेषां प्रवेयकोत्पादाभिधानादिति ॥ २१ ॥

दोषान्तरमप्याह—

तह णिण्हवाण देसाराहगभावो अवड्ढिओ हुज्जा ।
 तो परिभासा जुत्ता वित्ति परिगिज्झ बुत्तुं जे ॥२२॥

'तह'ति । मथेगि दोषान्तरसमुपगे । एतान्नद्रव्यापिपयैयाराध-
 कत्वाभ्युपगमे निह्वयानामभिनियेशादिना परिग्यकतरत्नप्रयाणां सर्व-
 विराधकत्वकालेऽपि देशाराधकत्वाभावो भवेत् । यथा प्रतिज्ञातद्रव्य-
 क्रियया अगित्यरतत्यादिप्राप्तौ को दोषः? इति चेत्, एवकारविशेष
 एव, न हि सर्वविराधको देशाराधकश्च कोऽपि एवमिष्यते । अपि द्र-
 व्यश्रियामाश्रयैवाराधकत्व-विराधकत्वव्यवस्थाकरणस्यैवविराधकत्व-
 निह्वयानो नप्यत एव, प्रतिपत्तवःप्रतिगिपयकद्रव्याज्ञाभङ्गाभावादेश-
 राधकत्वम्, उन्मत्तभाषणत सम्यक्त्वश्रिययकप्रतिपत्तजिनाज्ञापरिग्या-

तया निह्वयानो देशाराधकभावोऽवस्थितो भवेत् ।

उत्तः १. भावा वृत्ता वृत्ति परिग्रह वस्तुं हि ॥२२॥

गादेशविराधकृत्यं चायिन्द्रमेव, अंशभेदादेकत्रैय मप्रतिपक्षोभयधर्म-
समापेशाविरोधादिति चेद् । न, एवं मत्वसंगतभव्यद्रव्यदेवानां निह-
वानामभव्यादीनां शोपपत्तिमधिकृत्य साम्याभायप्रसङ्गात् । अथ ना-
स्त्येव तेषामुपपातसाम्यम्, प्रैवेयकेष्वपि निहवस्य देवदुर्गतयोत्पा-
दाद् । देवदुर्गतत्वं च न केवलं देवकिल्बिषिकत्वादिनैव, तत्र तेषाम-
भावाद्, किन्तु संमोहत्वेन । स च देवदुर्गतस्ततश्च्युतोऽनन्तकालं
संसारं परिभ्रमति । यदागमः—

“ कंदर्पदेवकिल्बिमभिओगा आसुरी य संमोहा ।
तो देवदुर्गर्हो मरणंमि विराहिआ हुंति ॥ ”ति ।

आतुरप्रत्याख्यानप्रकीर्णके व्याख्यादेशो यथा—“ संमोह”ति संमोह-
यन्ति-उन्मार्गदेशनादिना मोक्षमार्गाद् भ्रंशयन्ति ये ते संमोहाः, संयता अप्येवं-
विधा देवत्वेनोत्पन्ना संमोहा एवं रूपा दुर्गतिः, ता एव देवदुर्गतयो मरणाप्य-
ध्यानादिना विराधिता भवन्ति, ततश्च्युता अनन्तसंसारं परिभ्रमन्तीति चेद् ।
न, अभव्यादीनामप्यकालवचनापधप्रयोगात् प्राप्तप्रैवेयकोत्पादानां संमोहप्राप्त्येन
लुप्तमुखानां देवदुर्गतत्वाविशेषाद् । उक्तं शोपदेशपदे—

“ कह णु अकालपओगे ह्त्तो गोवेजगाइ मुहासिदी ।
णणु साहिगओसहजोगमोवसतुहा म्णुणयव्या ॥ १ ॥
कुणइ इह मंणिताण सदोमहजोगमुवररमिधं तु ।
तह एयं विण्णयं अणोरपारंमि संसारे ॥ २ ॥
ण य तत्तओ तयांमि हु सुवरं मिच्छवमोहिअमइम्म ।
जह रोहवाहिगहिअस्स आमहदेवे य न्णभावे ॥ ३ ॥

- १ कंदर्पदेव किल्बिषाभिओगा आसुरी य संमोहाः ।
ता देवदुर्गतयो मरणे विराधिता भवन्ति ॥
कथं स्वकालप्रयोगे इतो प्रैवेयकादिसुखमिच्छिः ।
मनु साधिर्वापधयोगसौम्यतुन्या ज्ञातव्या ॥ १ ॥
करोतीह संज्ञितया रदोपधयोगमौल्यमाधं तु ।
तथैतद् विज्ञेयं अनपारपारे संसारे ॥ २ ॥
न च मर्यतस्तदपि मनु सौख्यं मिध्यावमोहितमते ।
यथा रोद्रप्याधिष्ठीतस्य.....

तह चैवोवहयनयणो मग्मं त्वं ण पासइ पुरिमा ।
 तह चे । मिच्छदिदी विउलं सुखं ण पवेइ ॥ ४ ॥
 अमदभिणिवेमवसो णिअंगओ ताण तत्तओ भोगो ।
 सव्वत्थ तदुवयायाणि मघारियजोगतुल्लोत्ति ॥ ५ ॥

एतस्माद्धि यचनाद्भव्यादीनामेव निह्वयाद्यपेक्षयाऽप्यकालवचनौ-
 पधप्रयोगेण मिथ्याभिनिवेशादाख्यादितिदुःखितत्वेन क्लिष्टनरदेवदुर्गाद्यं
 प्रतीयते, परेण त्वमच्यनिह्ववानामनाराधकत्वविराधकत्वान्यां चैपरीत्य-
 मङ्गीकृतं प्रसज्यते च तत्प्रक्रियया द्रव्याज्ञापेक्षयाऽभव्यादीनामपि
 सर्वाराधकत्वात् तात्त्विकसुदेयत्वमेवेति यत्किञ्चिदेतत् ।

अथ चारित्र्यापेक्षयाऽऽराधकत्वं द्रव्यप्रतिपत्तयैव परिभाष्यते, ज्ञान-
 दर्शनापेक्षया तु भावप्रतिपत्त्या ततोऽभव्यादीनां द्रव्यलिङ्गिनां देशा-
 राधकत्वमेव । निह्ववानां च देशाराधकत्वं देशविराधकत्वं च ततो
 देशाराधकत्वापेक्षयोऽभयोपपानमान्यं घुर्गतित्वनिपन्थनं पैकस्य साह-
 जिकं मिथ्यात्वम्, अपरस्य च विराधनाजन्यमिति परिभाषायां को
 दोषः ? इति चेद्, नन्येवं परिभाषाश्रयणायदयकत्वे घृत्तिकृतस्यारस्ये-
 नैव भाऽऽश्रयणी या इत्यभिप्राययानाह-तत् तस्माद्घृति परिदृष्ट
 परिभाषा यक्तुं युक्ता । 'जे' इति पादपूरणार्थो निपातः । घृत्तां हि
 धृतशब्देन ज्ञानदर्शनयोः जीलशब्देन च प्राणानिपातादिक्रियाया
 एव परिभाषणाद् । अश्रुतवान् जीलयांश्च मार्गानुनायेंय घालनपर्या
 पर्यवगन्तीति भावः । नहि द्रव्यलिङ्गघरोऽभव्यादिरगदकारेण घाल-
 नपर्या यक्तुं युज्यते । " तां एते घालनयमिणां दृष्ट्येति " महानिद्वेषे
 नागिलयचनेन कृत्वात्तियु घालनिक्षयाभिप्रायकमयात् । न च, कामिनेय
 वाक्ये देशाराधकत्वमङ्गीकृत्यवहासम्, नदुपपादकं घालनपरिवर्णं च
 निक्षयादिति यक्तुं युक्तम्, संदर्भविशेषात्, किन्तु निक्षयप्रायका-

यथापारहमयना मध्यम इति न परमं विदुः ।
 मध्यम इत्यत्रादृष्टं विदुः वाक्यं न मान्यं ॥ ४ ॥
 अमदभिनिवेशादङ्गीकृतं तदुपपादकं मध्यमं ॥ ५ ॥
 संदर्भं नदुपपादकं यथापारहमं ॥ ५ ॥

१ मध्यम इति घालनपरिवर्णं दृष्ट्या इति ।

द्वयवहारोद्देशाराधकत्वं तदुपपादकं च मार्गानुसारियमनियमादिप्रियावस्यं पालनपस्वित्वामित्येवं संदर्भाशिरोधः । न च व्यवहारे निश्चये प्रायस्कन्याप्रायकत्याभ्यां विशेषः शास्त्रासिद्ध इति ध्यामृद्धयिया शङ्कनीयम्, योगविन्दूपदेशपदाद्वायेन द्विशेषप्रसिद्धेः । नन्यस्यामपि परिभाषायां कथं पालनपस्विनां उद्देशाराधकत्वम्, तद्गहनमार्गानुसारिक्रियाया अपि मोक्षमार्गत्वाभावात्, संदर्शाधारिप्रक्रियाया एवांशान्वादिनिषेद् । न, संग्रहनयाद्देशादनुयोगद्वारसिद्धप्रदेशादृष्टान्तेन स्वदेशदेशस्यापि स्वदेशत्वाविराधादिति सूक्ष्ममोक्षणीयम् ॥ २२ ॥

नन्यन्यमार्गस्यशीलादिप्रियाया अपि जैनमार्गानुष्ठानस्याभाषाकथं तथा उद्देशाराधकत्वम् ? इत्यत्राह—

**मग्गाणुसारिकिरिया जङ्गिणच्चिय भावओ उ सव्वत्थ ।
जेणं जिणोवण्णो चित्तो अयमायसारोवि ॥ २३ ॥**

‘मग्गाणुसारिकिरिय’ इति । मार्गानुसारिणी क्रिया शीलद्वयादानादिरूपा सर्वत्र भाष्यतस्तु जैन्येष, आदिनां भगवत्प्रणीताया एव तस्याः सर्वप्रोपनिषःधान्, मार्गानुसारिणां च मन्मात्र एव तावदर्थम् । ते हि क्षीरनीरदियेककृत्यां संसा इय निरत एव शुद्धाशुद्धमियाविशेषव्याप्तिय इति कथंभयं जना ? इत्यत्र हेतुमाह—यद्—परमाद् अग्रमाद्भूनातोऽपि परमोपेधाप्रमादमुत्तरोद्देशोऽपि जिनोपदेशः विप्रः—पुण्यविशेषोपेक्षयोर्विस्तृणाप्रायकत्वया नानाप्रकारो यो परममाणोपदेशोऽप्येतस्य तावत्प्रमाणशुणाधानपर्यन्त इति यावत् । तदुक्तममुददेशपदे

एवं जिणोवण्णो उचियोवण्णो विप्रवण्णोति ।
अयमायमारया ए वि तो कश्चिमओ मुण्यवण्णो ॥ १ ॥

मार्गानुसारिक्रिया जैन्येष भाष्यतस्तु मयम् ।
येन जिनोपदेशोऽप्यग्रमादमारोऽपि ॥ २३ ॥

१ एवं जिणोपदेश उचियोवण्णो विप्रवण्णो इति ।
अग्रमादमारोऽप्यग्रमादमारोऽपि मत्. इवांशवधो इत्यत्र. १

एतद्वृत्तिर्यथा—एवं गुरुवर्षेण प्रव्रज्याप्रतिपत्त्यमाहिष्णुत्वे मति जिनोप-
 देशः—वर्षव्रज्यापनारूप उचितापेक्षया यो यथाप्रामाणस्योपदेशस्य योग्यतदपेक्षया
 निवृत्तौ नानारूपतया प्रवर्तते इति प्राग्वन् । अप्रमादमारतायामपि अप्रमादः
 मार्गः कर्मापनया यत्र जिनापदेशे स तथा तस्य भावस्तथा, तस्यामपि एव
 तन्मातृ मतिरयः सयोगो 'दुषेपच्चो'ति गुणितव्यः । ”

यदा हि जिनापदेशाभिधिरूपतया व्यवस्थितोऽप्रमादमारतोऽपि
 मत्तः पुनर्व्यवहारादी निर्याणमार्गप्रज्ञापनायोग्यानाधिकृत्य केचित्तमात्मा-
 न्यदेशनायाः, केचित्तमस्यगृह्णित्गुणयोग्यप्रज्ञापनायाः, केचिद्देशविरति-
 युक्तानादृशरूपनायाः, केचिद्विद्वत्तयादिप्रमोहमादिभ्या अप्रमत्तता-
 न्यप्रवृत्त्यादेशनाया योग्या इति नाऽपिपथाऽप्रमत्तताप्रज्ञापनेति ।
 तत्रैव मार्गानुशासिकाऽपि भगवत्प्रामाण्यदेशमार्थ इति भावो
 ज्ञेयवेति मनिरतायाम् ॥ २३ ॥

नन्वेवं भागवतीं शास्त्रान्देशनामनुश्रुत्य प्रवर्तमानानां भिद्यार-
 द्यामपि वा मार्गानुशासिका क्रिया सिद्धानुश्रुत्यादुःसाधिका जैनी, पत्त-
 न्यप्रवृत्तमनुश्रुत्य प्रवर्तमानानां तु वा कथं जैनी? जिनदेशनाः दुर्मोहा
 नमुत्तमवृत्तानुश्रुत्यादिभ्याः साहचर्यामाह—

अपमथयि जमभिषणं अत्यपयं तं जिणिदमु अमलं ।
 अमोवि तयणुमार्गं तो देमागहमो जुत्तो ॥ २४ ॥

अपमथयि विति । अपमथयि पातश्रुत्यादिशास्त्रेणैव यत्र 'प' ।
 दुर्मोहादिभ्याः प्रवृत्तौ प्रवृत्तिं प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ मतिनेः । अ-
 नमुत्तमवृत्तौ च सप्र सप्रवृत्तौ च । यत्र 'य' तमोऽपि तापमाना मागा
 दुर्मोहादिभ्याः जिना कन्तुतो 'मगच्छेदना' नियम्येन 'भावमो' क्रिया । न
 हि इत्यन्वयान्तरात्प्रवृत्तौ सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च
 इति च सप्रवृत्तौ च । अत्र सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च

अपमथयि विति । अपमथयि पातश्रुत्यादिशास्त्रेणैव यत्र 'प' ।
 दुर्मोहादिभ्याः प्रवृत्तौ प्रवृत्तिं प्रवृत्तौ मतिनेः । अ-
 नमुत्तमवृत्तौ च सप्र सप्रवृत्तौ च । यत्र 'य' तमोऽपि तापमाना मागा
 दुर्मोहादिभ्याः जिना कन्तुतो 'मगच्छेदना' नियम्येन 'भावमो' क्रिया । न
 हि इत्यन्वयान्तरात्प्रवृत्तौ सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च
 इति च सप्रवृत्तौ च । अत्र सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च सप्रवृत्तौ च

“ गुणतस्तत्त्वे तुल्ये मन्वाभेदागमान्यथाद्यष्टिः ।
भवति यतोऽग्नावधमो दांपः खलु द्यष्टिसंमोहः ॥ ” इति

गणतस्सर्वं समर्थेयमाह—

“ संव्यपवायमूलं देवात्मर्गे जओ समन्त्रकार्यं ।
रमणागरतुलं खलु तो सव्यं सुंदरं तीमे ॥ ”

मवेप्रवादमूलं—भिक्षु-कणभक्षाधपादादितीर्थान्तरीयदर्शनप्रज्ञापनानामादे-
फारगम् । किं तद् ? इत्याह—द्वादशाङ्गे-द्वादशानामाचारादीनामज्ञानां प्ररचन-
पुत्राश्चवभूवानां समाहारो यतः कारं गात्समाख्यातं मम्यक् प्रज्ञप्तम् । सिद्ध-
ननदीवाकरादिभिर्पतः पश्यते—

“ उदघाविव गर्वसिन्धवः समुदीर्णास्त्राधि नाथ ! दृष्टयः ।
न च तागु भवान् प्रदश्यते प्रविभक्तोगु मरित्स्विवांदाधिः ॥ ”

अत एव ग्नाकरतुल्यं-धीरोदाधिप्रमृतिजलनिधिनिभम्, यदु निथयं,
गतम्भात् गर्वमपरिशेषगुन्दरं यतिकचित्प्रयादान्तरेण समुपलभ्यते तत्र सगर-
नारणापम् ।

इत्यकरणनियमाद्दीन्यपि धाक्यामि तेषु तेषु योगाजालेषु ध्यामि-
कापिन्द्रानिपतञ्ज्यादीनि प्रणितानि जिनयगनमटोद्धिमच्छल्लग्यो-
दयान्येव दृश्यन्तीति । तेषामयज्ञाकरणे सकलदुःखमूलमूलाया भग-
वदयज्ञायाः प्रसङ्गात् न काचित्कल्प्याणसिद्धिरिति ।

यसु कश्चिदाह—“ त्रैतानामकरणनियमपरिहारशून्यानिराधारभेद गोधी-
न्दीर्घवित्तत्वमुपवर्णितं मन्वन्वर्तीयिकेणकरणनियमोऽस्तीति भणितम् ।
यत्किं च वर्णनीयवस्तुविषयकयथार्थज्ञानसापेक्षमेव, अन्यथा न तथा-
ज्ञानवर्तनं मम्यगंय स्यात्, तथा न तदज्ञानेऽपि यमेमक्ष्मावप्रसङ्गः ।
इत्थं च कश्चिदस्य पुरस्तात्तनागिहापि धर्मोऽस्तीति परिग्रहात्कश्चि-
त्कश्चिद् मरीचिवचनमुत्सृज्यं च स्यादिति । तद्वन्तु, तीर्थात्तरीयाणा-

मवेप्रवादमूलं द्वादशाङ्गं यतः समन्त्रकार्यम् ।
इत्याह—द्वादशाङ्गे-द्वादशानामाचारादीनामज्ञानां प्ररचन-
पुत्राश्चवभूवानां समाहारो यतः कारं गात्समाख्यातं मम्यक् प्रज्ञप्तम् । सिद्ध-
ननदीवाकरादिभिर्पतः पश्यते—

अपि मद्भूताकरणनियमवर्णनस्य शुभभावविशेषसापेक्षत्वेन माग
स्सारितया तेषु सामान्यधर्मसिद्धेः । शुभभावविशेषसापेक्षत्वं. च. त

“ ईतो अरुणनियमो अणोहिवि वणिओ समत्यामिं ।

सुहमावविमोसाओ. ण चवमेगो ण जुचोति. ॥ ” इति

उपदेशपदवचनेनैव प्रसिद्धम् । न. सैयंविधस्तेषां शुभाध्ययस
स्मभाभूतमोहनीपक्षयोपशामजनितत्वेन स्वयमेवोक्तो. निरनुपन्धशु
प्रकृतिहेतुत्वादनर्भहेतुरेवेति परेण षक्तुं युवतम्. ।. निरुपधिभययी
प्रहणोच्छागोचरमार्गानुसारिशुभाध्यवसायस्य शुभानुपन्धिपुष्पनि
वेनेत्तवत्याम् । तदुक्तमपुनर्षन्धकाधिकारे योगविन्दौ

“ क्रोधाघवाधितः शान्त उदासस्तु महाशयः ।

शुभानुपन्धिपुष्पाद्य विप्रिष्टमतिमंगतः ॥”

उक्तं यमनः प्रायो भवतीत्यादिगोचरम् ।

फान्नादिगणगेयादि तथा भोगीय सुन्दरम् ॥” इति. ।

अत्र एव. परेषामकरगनिचनरगैत्रं हेतुः. शुभभावविशेषो यत्र
दमेयः प्रशस्तपरिणामभेदः उपदेशपदवृत्तौ विवृतः. ।. अयमेव. हा
विशेषो यद्विशेषे. शत्रापत्तिसंधानं विनाऽपि. तद्विशेषपर्ययसायित
मिति. । अत्र एव. मार्गानुसारिणां परेषां जैनाभिमतप्रकारेण जीवा
नभ्युपगमात् नास्ति कड्यम्, विप्रतिपक्षांशे पक्षपातपरिहाराः. तां
चभुनस्तदभ्युपगमपर्यवसानाद्. अत एव शुभभावविशेषादकर
नियमवर्णनं मार्गानुसारिणामेव यदच्छाप्रणयनप्रवृत्तानामर्षाधीना
च प्रयाहपतितत्वेन गुणाक्षरन्यायेनैवाते जिनवचनविषयकपरोपनि
न्येऽप्यस्ति विशेषः । तदिदमुक्तं धर्मविन्दुवृत्तौ-“ यद्य यदृष्ट्या
यनप्रवृत्तेषु तीर्थान्तरिषु रागादिमत्स्यापि गुणाक्षरोत्तिकरणव्यवहारं
कथचित्किञ्चिद्द्विगुणमपि. वचनमुपलभ्यते मार्गानुसारिषु द्वौ वा प्राणि
वधितः तदपि जिनप्रणोतमेव, तन्मूलस्यात्तस्येति । एतेन गुणाक्ष
न्यायेन जैनाभिमतवस्तुवर्णनानुकारि वर्णनमन्यतीर्थे-

१. इतोऽप्यरुणनियमोऽन्वयसिद्धिः कर्तव्या. गणनाम् ।
शुभभावविशेषात् न चिद्वेत्तु न युवत इति. ॥

प्रबन्धने प्रवीणमेवेति तेषामकरण नियमबन्धनमाहूनिमाधमवेत्यसाम् ।
 मार्गानुसारिदृश्या मद्गुणस्य पुष्पाक्षरविलक्षणत्वाद् , औदयिकयो-
 रदृश्या सर्वे विशेषायमादिसम्यक्स्त्वाभावेऽपि सामान्यधर्मप्रदर्शनादि-
 योवाद् , सामान्यधर्मसत्ता च तेषु यौद्धादिसामान्यधार्मिकजनस्यातीनि-
 यत्न उपदेशप्रदगुत्तित्तुमेव यचनाद् अग्रमं प्रतीयते । एवं तांनि
 प्रमाणाति धर्मोऽस्तीति मरीचियजनस्योत्सृजत्यं न स्यादिति त्वसमी-
 शितानिधानम् , गलन्त्रप्रमाणानिपत्यनुबन्धिविषयनयाध्यक्षीने
 प्रमाद् धर्मोवाप्यभावेन मद्गुणस्योत्सृज्यत्वात् , तद्गुत्तिसामान्यधर्मो-
 ऽपि अत्रप्रगुणस्यैव स्यन्त्रप्रमाणस्याद् । अथवा कपिलस्य पाण्ड्याद्-
 श्यौत्सृजेदाप्यक्षीनेत्येव त्वेन प्रतीयम् , तत्र च मानिष्णिककारणा-
 विशेषेण न कोऽपि धर्मोऽस्तीति भाषासाध्यस्यात् तद्गुणस्योत्सृज्यत्वा-
 वयत्तत्र इति यथाचन्ने विनायनीयम् ।

अत्रैवमप्युक्षीने कथयितावयवम् , यद्यपिभाषास्यत्तमिति मिश्र-
 द्याद् मरीचिकामिथ्यास्याद् , न श्रीरमिथ्यने , तस्यैकान्तमिथ्यास्योप-
 बाध्यतासम् । तद्गुणं म्क्षीनत्तत्कनियुः सौ—

“ मन्मोर्दीर्घ मुग्धीणि प्रयुत्सौ अंतुः शेर ।
 २ नमस्त वा शेषा सिद्धीददीति न संशयः ॥ ”

यद्यप्युक्तेः—मन्मोर्दीर्घेण शोभायामुपयुक्तः प्रमादात् परिच्छिद्य-
 हेतुः तस्य कृत्तरीदृशः यथा सर्वत्र कदम्बाः पश्यन्ते । तर्हि । इत्यदि मा-
 द्वा । तद्वदपि तत्र नान्यदिति । अतएव सिद्धीने तन्मोवप्युक्तो मुपयुक्ते-
 र्वात्तु कर्षेण स्यात्सुगुणस्यैवमेव तर्हि । मन्मोर्दीर्घेण तद्गुणं
 प्रवेत्स्यत इत्युक्तेः तस्य स्यात्तः , इति चेद् । न , अत्रविच्छिद्येण प्रयुक्त-
 न्मोवप्युक्तं तद्वत्तः तत्र प्रयत्नः , मार्गा-दुर्गादिषु तत्र न ह्यु-
 द्यमन्तः तत्रैव कर्षेण तद्वत्तः तत्र प्रयत्नः , मार्गा-दुर्गादिषु तत्र न ह्यु-
 द्यमन्तः तत्रैव कर्षेण तद्वत्तः तत्र प्रयत्नः , मार्गा-दुर्गादिषु तत्र न ह्यु-
 द्यमन्तः तत्रैव कर्षेण तद्वत्तः तत्र प्रयत्नः , मार्गा-दुर्गादिषु तत्र न ह्यु-

इतिहास इत्युक्तेः तत्रैव कर्षेण तद्वत्तः तत्र प्रयत्नः , मार्गा-दुर्गादिषु तत्र न ह्यु-
 द्यमन्तः तत्रैव कर्षेण तद्वत्तः तत्र प्रयत्नः , मार्गा-दुर्गादिषु तत्र न ह्यु-
 द्यमन्तः तत्रैव कर्षेण तद्वत्तः तत्र प्रयत्नः , मार्गा-दुर्गादिषु तत्र न ह्यु-
 द्यमन्तः तत्रैव कर्षेण तद्वत्तः तत्र प्रयत्नः , मार्गा-दुर्गादिषु तत्र न ह्यु-

इयागुपदेशवद्गाथायामिमामनुपपातेमुद्गाद्यति- 'सर्वप्रदादानां मूलं
द्वादशाहम्' इत्यत्र प्रवादो नयवादि विशेषान्ते च सर्वप्रहणेन शुभा
अशुभाश्च प्राणाः । तत्र शुभा जीवरक्षायाभिप्रायवष्टिताः, अशुभाश्च
मर्तो विलक्षणः तेषां च मूलं द्वादशाहं श्रीतीरयचनादीधितश्रीमुपम-
स्यामिसधन्धि न भवति . अशुभानामपि प्रवादानां प्रवृत्तेर्जिमयत्नमूल-
लक्ष्यप्रमत्तया शुभानामियोपादेयता स्यादिति । ते च प्रवादाः शुभा-
शुभरूपा अपि संलक्ष्या च न संलक्ष्याकाः । तदुक्तम्- " जीवोश्चा वयस्य
पडा० " इत्यादि, तेषां प्रवृत्तिरनादिप्रशाहपतिता कथं जिमयत्नमृत्कता
संभवति ? प्रत्यक्षदायात् । किं च-तेषां सर्वेषामप्यवशाकारणेन जिना-
घजाभ्युपगमे " जीवो हलव्यः " इत्यादिनयमप्रदानामप्यवशाकारणे
तथाप्यापत्तिरिति ॥ एतदन्यभावे कल्पयति-द्वादशाहं हि सर्वोत्कृष्टं
श्रुतज्ञानं केवलज्ञानदिशाकारम् प्रकाशममं केवलज्ञानमिष्य प्रत्याप्य-
निर्वापि करणभेदेन भिन्नमपि त्यक्तवत् न भिन्नम् , किन्तु केवलज्ञान-
मिषैकमेव, तुल्यविषयकत्वात् तुल्यसंरन्धित्याद्य । उक्तमपिपृष्ट्य तु
वत्त्वमोऽपि भिन्नमेव, तत्कारणस्य क्षयोपशमस्य प्रत्याप्यभिरुपाय ,
श्रुतज्ञानोदयस्य च क्षयोपशमिभिरुपायत् । ते च प्रवादा निजद्वादशाह-
मूलका अपि सामान्यतो द्वादशाहमूलका एवोच्यन्ते । यथा नाना-
जलसंश्रुतान्यपि कामलानि सामान्यतो जलजान्येव, अत एव सर्वप्र-
वादानां मूलं द्वादशाहमेवेति सामान्यतोऽभिहितम् . सर्वस्यापि द्वाद-
शाहस्य सर्वोत्कृष्टश्रुतत्वेन सर्वोक्षरसंनिपातात्मकत्वात् प्रवादा अप्य-
क्षरात्मका एव । अत एव द्वादशाहं रक्षितवत्तुल्यम् , रक्षितवत्तुल्य-
तत्वात्प्यनेकजलीयशुभानाशुभनयवक्षणवत्तुल्यम् . अत एव सर्व-
प्रदादानां पदं द्वादशाहं तत्पररूपम् एव सर्वनयान्वयं, रक्षितवत्तुल्य-
न पुनः फलतोऽपि वरस्यापि मिथ्यादत्ताः कदापिदपि सर्वोत्कृष्टोपश-
माभावात् , मिथ्यादत्तमाप्रयोत्कृष्टतोऽपि क्षयोपशमः सर्वोत्कृष्टो
पशमलक्षणमनुश्रयोपशया विन्दुक्तवो भवति । तदुक्तम् " इत्ये-
विविक्तमप० " इत्यादि । सम्पत्तया तु केवोऽवयवतानां वत्त्वोऽपि
द्वादशाहाय सर्वनयान्वयत्तुल्यम् . सर्वोत्कृष्टोपशमस्य रक्षितवत्

प्रयत्ने प्रतीतमेवेति तेषामंकरण नियमवचनमाकृतिमाश्रमेवेत्यस्तम् ।
 मार्गानुसारिदृष्ट्या तदूर्णनस्य शुणाक्षरविलक्षणत्वाद् , औदयिकयोग-
 दृष्ट्या सर्व विशेषायगाहिसन्ध्यक्त्वाभावेऽपि सामान्यधर्मप्रदर्शनावि-
 रोधात् , सामान्यधर्मसत्ता च तेषु यौद्धादिसामान्यधार्मिकजनस्यातीति
 यत्र उपदेशपदवृत्तिर्नुरेव वचनाद् व्यक्तं प्रतीयते । एवं सति
 मनागिहापि धर्मोऽस्तीति मरीचिवचनस्योत्सृज्यत्वं न स्यादिति त्यसमा-
 क्षिमाभिधानम् , स्यन्त्रप्रमाणमनिपत्यनुयन्त्रविषयनयाऽन्यदर्शने
 मनागु धर्मस्याप्यभावेन तद्वचनस्योत्सृज्यत्वात् , तद्वृत्तिसामान्यधर्म-
 ऽपि भगवद्वचनस्यैव स्यन्त्रप्रमाणत्वाद् । अथवा कापिलस्य चालत्वाद्-
 न्यग्लिहमेदान्यदर्शनत्वेन तेन प्रतीतम् , तत्र च स्मिन्नरूपिनकारणता-
 विशेषेण न कोऽपि धर्मोऽस्तीति भावासत्यत्वात् तद्वचनस्योत्सृज्यत्वा-
 प्यायान इति यथान्त्रं विभायनीयम् ।

अथैवमन्पदर्शने क्वचित्सात्यत्वम् , पचच्चियामत्यत्वामिति मिश्रयं
 म्याद् नयैकान्तमिध्यात्वम् , न चैयमिष्यते , तस्यैकान्तमिध्यारूपस्यै-
 याभ्युपगमात् । तदुक्तं दशधैकाधिकनिर्णयैः—

“ मन्मदिद्वीउ गुंमि अणुरउपो अहेउअं चै ।

उं माणइ मा भोगा मिच्छदिद्वीउि य तहेवति ॥ ”

एतद्वृत्तियथा—मन्मदिद्वीउेय धुने‘आगनेऽनुपपुत्रः प्रमादाद् यकिरिदि-
 हेतुहं चैर युक्तिरित्तं चैर भावते ‘ तन्नुष्यः एट एण भवति ’ इत्यादि, मा
 ह्या, विज्ञानदिग्नि नत एण भावतिदिति । मिध्यादिष्टमि तथैवोपपुत्रोऽनुपपुत्रो
 वा एड भावते मा मूर्ति पृथाध्यायत्वेन संज्ञादे‘ वि “ नदगतेगरिदोपाद् एदगता-
 एदगतेगन्तवत् ” इति भावात्, इति चेद् । न, अनभिनिधिष्टं एणन्य
 उदोन्नय मरुत्तैव एदतोऽप्रामत्त्यात् , मार्गानुसारिणं प्रति न गुणद
 वचनस्य जैनवचनपरिचयित्तमयाव्यतिष्ठमान्यदोशनस्यैकान्तमिध्या-
 स्वतादवन्त्यात् ।

अथिः ददद्विगगाविद्वृत्तिः पादत्रयादिगगावरात्रिगमा-
 दिवचनानां त्रिवचनानुत्सृज्यत्वं न स्यात् । “ मन्मदिद्वीउेय धुने ‘आगनेऽनुपपुत्रः प्रमादाद् यकिरिदि-
 हेतुहं चैर युक्तिरित्तं चैर भावते ‘ तन्नुष्यः एट एण भवति ’ इत्यादि, मा
 ह्या, विज्ञानदिग्नि नत एण भावतिदिति । मिध्यादिष्टमि तथैवोपपुत्रोऽनुपपुत्रो
 वा एड भावते मा मूर्ति पृथाध्यायत्वेन संज्ञादे‘ वि “ नदगतेगरिदोपाद् एदगता-
 एदगतेगन्तवत् ” इति भावात्, इति चेद् । न, अनभिनिधिष्टं एणन्य
 उदोन्नय मरुत्तैव एदतोऽप्रामत्त्यात् , मार्गानुसारिणं प्रति न गुणद
 वचनस्य जैनवचनपरिचयित्तमयाव्यतिष्ठमान्यदोशनस्यैकान्तमिध्या-
 स्वतादवन्त्यात् ।

मन्मदिद्वीउेय धुने ‘आगनेऽनुपपुत्रः प्रमादाद् यकिरिदि-
 हेतुहं चैर युक्तिरित्तं चैर भावते ‘ तन्नुष्यः एट एण भवति ’ इत्यादि, मा
 ह्या, विज्ञानदिग्नि नत एण भावतिदिति । मिध्यादिष्टमि तथैवोपपुत्रोऽनुपपुत्रो
 वा एड भावते मा मूर्ति पृथाध्यायत्वेन संज्ञादे‘ वि “ नदगतेगरिदोपाद् एदगता-
 एदगतेगन्तवत् ” इति भावात्, इति चेद् । न, अनभिनिधिष्टं एणन्य
 उदोन्नय मरुत्तैव एदतोऽप्रामत्त्यात् , मार्गानुसारिणं प्रति न गुणद
 वचनस्य जैनवचनपरिचयित्तमयाव्यतिष्ठमान्यदोशनस्यैकान्तमिध्या-
 स्वतादवन्त्यात् ।

इत्याद्युद्देशवद्ग्राह्यायामिमामनुपपत्तिमुद्गाहयति—' सर्वप्रवादा
 द्वादशाङ्गम् ' इत्यत्र प्रवादा नपवादविशेषास्ते च सर्वग्रहणेन
 अशुभाश्च ग्राह्याः । तत्र शुभा जीवदक्षायामिमाद्यदिताः, अ
 ततो विलक्षणाः तेषां च मूलं द्वादशाङ्गं श्रीदीरवचनादोषितं
 स्वामिस्यन्धि न भवति . अशुभानामपि प्रवादानां प्रवृत्तिर्जिमा
 लकत्वप्रसक्त्या शुभानामिषोपादेयता स्यादिति । ते च प्रवादा
 शुभरूपा अपि संकल्पया च न संकल्पाकाः । तदुक्तम्—“ जीवद
 पहा० ” इत्यादि, तेषां प्रवृत्तिरनादिप्रवाहपतिता कथं जिनवचन
 संभवति ?, प्रत्यक्षदाघात् । किं च—तेषां सर्वेषामप्यवज्ञाकरणेन
 यज्ञाभ्युपगमे “ जीवो हतव्यः ” इत्यादिनयप्रशदानामप्यवज्ञ
 तयात्वापत्तिरिति ॥ एतद्व्यभयं कल्पयति—द्वादशाङ्गं हि स
 श्रुतज्ञानं केवलज्ञानदिद्याकरस्य प्रकाशमूलं केवलज्ञानमिव प्रत्य
 निन्वाधिकरणभेदेन भिन्नमपि त्यक्त्वतो न भिन्नम् , किन्तु केव
 मिवैकमेव, तुल्यविषयकत्वात् तुल्यसंघनित्वाच्च । उदयमधि
 न्यक्त्वतोऽपि भिन्नमेव, तत्कारणस्य क्षयोपशमस्य प्रत्यात्मभिन्न
 श्रुतज्ञानोदयस्य च क्षायोपशमिकत्वात् । ते च प्रवादा निजद्वार
 मूलका अपि सामान्यतो द्वादशाङ्गमूलका एवोच्यन्ते । यथा
 जलसमुत्थान्यपि कमलानि सामान्यतो जलजान्येव, अत एव
 वादानां मूलं द्वादशाङ्गमेवेति सामान्यतोऽभिहितम् . सर्वस्यापि
 द्वादशस्य सर्वोत्कृष्टश्रुतत्वेन सर्वाक्षरसंनिपातात्मकत्वात् प्रवादा
 क्षरान्महा एव । अत एव द्वादशाङ्गं रत्नाकरतुल्यम् , रत्नाकर
 नायाप्यनेकज तोपशुभाशुभनयलक्षणवद्भूतम्, अथवा तत्परं
 दृशां पद् द्वादशाङ्गं तत्स्वरूपं एव सर्वतन्मात्मकं सत्तामात्रवर्ति
 न पुनः कलतोऽपि कस्यापि मिथ्यादृशः कदाचिदपि सर्वाक्षर
 माभावात् . मिथ्यादृशमात्रस्याऽङ्गदृशतोऽपि क्षयोपशमः सर्वाक्ष
 रमलक्षणसमुद्गाहोपक्षया विन्दुवन्तो भवति । यदुक्तं
 विजितनाथ० ” इत्यादि । सम्प्रदृशा तु तेषां चित्तसंघनानां च
 द्वादशाङ्गस्य सर्वतन्मात्मकत्वम् . सर्वाक्षरक्षयोपशमस्य

अत एव गौतमादयः सयाक्षरसंनिपातिनः प्रथमने भणिताः, परं
नेषां संयतानां सकलमपि द्वादशाहं शुभनयात्मकत्वेनैव परिणमति,
मायघनप्रविषयकानुजादिवचनप्रवृत्तेरप्यभावाद् । एतेन स्वैरपि
शाक्त्यादिप्रवादा जैनागमसमुद्रसंयन्धिनां विन्द्व्य इति ध्रान्तिरपि
निगन्ता. " इत्युक्तानि नियुग्यन्ते पशूनां मध्यमेहन " इत्यादि
प्रवादानामपि जैनागममूलकत्वापरत्या संयतानां मायघभाषाप्रवृत्तिर-
गतेः । तस्मान्मयांशाधपोपशमसमुत्थद्वादशाहलक्षणमसुद्रस्य पु-
न्नाद्व्यपत्तीभिः काभिनतप्रवादाः समुद्गीता अपि विन्दूपमा इत्यर्थो युक्तः,
अन्यथा 'विन्दुमां भजन्ते' इति प्रयोगानुपपत्तिः स्यात् । अवयवावयवि-
नोत्तरमानोपमेयभावेन वर्णने निजावयवापेक्षया महत्त्वेऽप्यवयविनो गौ-
र्याभावाद्, नष्टहृदो हस्ताययवभावं भजन्ते इति हस्तस्य स्तुतिः सं-
भवति । हिं स-समुद्रस्य विन्द्व्य इति भणनमप्यसङ्गतम्, समुद्रमवया
हि वेदादद्वेलादयोर्यदियं अवन्ति न पुनर्विन्द्व्यः, तेषां शोत्पत्तिर्मेयाद्
हःवयव्यादिप्रापागडा स्यादिति सयानुभववतिहम । अन्यथा समुद्रा-
दिर्गतविन्दुभिः समुद्रस्य न्यूनत्वापरत्या तस्य गान्धीर्गहानिः स्प.दु
इत्येवंविधेन वृत्तित्याख्यानामंनितिरियम्-यद् यस्मात्कारणाद् द्वादशाहं
स्वाकारोपमेयां शुभाशुभमर्थप्रवादमूलम्, तस्मात्कारणात्प्रकृतः
क.कनञ्च यावन्मुन्द्रमन्त्रनिष्ठाकारणानियमादिषाच्ययाचकं यावत्परि-
हं ललन्नित्र द्वादशाहं, एवकारं गध्यः, द्वादशाह एव समयताणीयं,
तत्र वर्तते एवेत्यर्थः. द्वादशाहस्य सयोरुत्थ श्रुतत्वेन तदुत्पत्तकगत्या
सरेमुन्द्रमन्त्रकृत्यन्यावयवभयात्; परं गध्याहर्तां यावन्मुन्द्रं ताव-
त्सर्वमपि द्वादशाहमूलकमुक्तिर् भवति, कलनांनिधं शुभाशुभ, तदा-
समकर्मिपरिमाणस्य । तत्र मानुषन्यायप्रवृत्तिहन्तुः । विद्याहर्तां तु
इत्येवतः कश्चिदहं शुभाशुभे हि क.कनञ्च न वम्याति । विन्दुलक्ष-
द्विन्दुलक्षणेभ्यस्तस्य विन्दुः द्वादशाहकारणद्वयपरपरपरपर अत्रमुद्रि-
त्तद्वत्त्वं निरुपमासवत्तया त्रिनाशना स्यात् ना यावन्ममताहर्तु
निनि अन्विष्य यदा क.कनञ्च इत्येव न शुभाशुभ मन्त्रगत्य यावन्त्तरे-
यत् क.कनञ्चि द्वादशव माध्याह्नवत्तन्म मुनिनिहन्त्यात् । तदु-
त्पत्तत्तरे द्वादशैः क.कनञ्च न-मय तावत्तावत्तावत्तन्मन्त्रवत्तरे ।

निहेतुत्वान् । एवं मत्वपि भेदे द्वयोरपि मनुष्यत्वयोरतुल्यतया भणने
 मंदतजनमनुष्यत्वस्यावज्ञया जिनावज्ञेय, जिनेनैव भेदेनाभिधानात् दृ-
 ष्यते च लोकैरेपि लक्षणोपेत-तदनुपेतयोर्मर्ष्यास्तुल्यतया भणने लक्षणो-
 पेतमणेरवज्ञया तत्परिक्षकरणायज्ञेवेति ॥ तद्विदमपिलमकाण्डतुल्यता-
 पदवाङ्मपरमाद्यम्, अनुपपत्तेरेवाभावात् । द्वादशाङ्गस्य विधिनिषेध-
 विधयो म्यसमयपरममयप्रज्ञापनाविधया षोडशुभाद्युभयसर्वप्रवादमूलत्वे
 दोषाभावात् । न षोडशुभानामपि प्रवादानां ततः प्रवृत्तेस्तन्मूलकत-
 योपादेयतामङ्गः, तन्नन्यत्रनिषेधविषयत्वस्य तन्मूलकत्वस्यो-
 पादेयत्वोपयोजकत्वात्, जिनधननविहितत्वस्यैयोपादेयतायां तन्ध-
 न्वात् । सर्वेषामपि परषाद्रामावज्ञाकरणे च न जिनावज्ञाऽभ्युपग-
 म्यते, किन्तु तद्गतसुन्दरप्रवादानामेवेति । 'जीवो हन्तव्यः' इत्यादि-
 मयप्रवादानामवज्ञायां जिनावज्ञाऽऽपादनमसंभूयानमेवेति, ततो भाव-
 न्तरकल्पनं निर्मूलकमेवामंगतरं च । अन्योक्ताकरणाभियमायज्ञाप-
 रितारार्थं प्रकृतगार्थोपन्यासान्तरकल्पितभावस्य च तद्विपरीतत्वान्
 तदनुसंगिणोभयाकरणनियमवर्णनामेदे भगवद्भवज्ञाप्रसङ्गात्, तदे-
 द्यप्यक्तये अन्याकरणनियमवर्णनावज्ञाया एव न्याय्यत्वप्रसङ्गादिति ।
 तथाऽपि तत्र किञ्चिदुच्यते—द्वादशाङ्गं हि सर्वोत्कृष्टशुभज्ञानं सन्ता-
 नभेदाविवक्षया गृह्यते, तच्छुद्धज्ञानमेव ज्ञानाज्ञानसाधारणं चाद्येतरस्य
 सर्वप्रवादमूलत्वानुपपत्तिः, शुद्धाशुद्धपरिचयार्थमाद् । अन्ये च संग्रह-
 नयाश्रयणेन द्वादशाङ्गमामन्यस्य घस्तुतः सर्वनयप्रवादात्मकत्वति-
 द्धार्यापि व्यक्त्यनुपसंग्रहापत्तिः । न हि यथा नानाजलोत्पन्नानि जल-
 जानि जलजत्वनाच्यन्ते तथा 'जलं सर्वजलजोत्पादकम्' इत्यपि
 व्यवहारः क्रियते, एवमेव हि 'सर्वप्रवादमूलं द्वादशाङ्गम्' इत्या-
 न स्यात् । यदि यैकवचनेनापि व्यक्त्युपसंग्रहः क्रियते, भेदविच्छे-
 द्वा च मिथ्यादृशां द्वादशाङ्गमत्यल्पक्षयोपशमात्मकं सर्वाङ्गक्षयो-
 शुद्धमम्यदृष्टिद्वादशाङ्गरत्नाकराण्येभ्यो विन्दुतुल्यं व्यवस्थ-
 तद्रा केषं वाचोयुक्तिः ? 'सर्वेऽपि जाक्यादिप्रवादा जैनागम-
 संवन्धिनां विन्दव इति भ्रान्तिः' इति ज्ञानवाक्ययोर्मिथ्यात्वात् ।
 शिष्टयोरेकत्र जैनागमसंवन्धित्वमपर्ययं मन्व्यत्र प्रमाणाभावात्, "

निहेतुत्यान् । एवं मत्वपि भेदे द्वयोरपि मनुष्यत्वयोरतुल्यतया भणने
 भयतजनमनुष्यत्वस्यावज्ञया जिनायज्ञैव, जितेनैव भेदेनाभिधानात् कृ-
 द्यते च लोकेऽपि लक्षणापेक्षतदनुपेतयोर्मण्योस्तुल्यतया भणने लक्षणा-
 पेक्षमणेरवज्ञया तत्परिक्षकस्यापज्ञैवेति ॥ तद्विद्वमपिलमकाण्डतुण्डता-
 षड्वाडम्परमात्रम्, अनुपपत्तेरेवाभावात् । द्वादशाहस्य विधिनिरपेक्ष-
 विधयो म्वममपरमेभ्यप्रज्ञापनाविधया द्योऽशुभाद्युभसर्वप्रवादमूलत्वे
 द्योपाभावात् । न चोऽशुभानामपि प्रवादानां ततः प्रवृत्तैस्तन्मूलकत-
 योपादेयतासङ्गः, तद्व्यतिरेकविधिरपेक्ष्यत्वस्य तन्मूलकत्वस्यो-
 पादेयत्वोपयोजकत्वात्, जिनदनविहितत्वस्योपादेयतायां तद्व्य-
 न्यात् । सर्वेषामपि परवादात्प्रामवज्ञाकरणे च न जिनायज्ञाऽभ्युपग-
 म्यते, किन्तु तद्गतसुन्दरप्रवादानामेवेति । 'जीवो हन्तव्यः' इत्यादि-
 मपर्ववादानामवज्ञायां जिनायज्ञाऽऽपादनमसङ्गतमेवेति, ततो भादा-
 न्तरकल्पनं निर्मूलकमेवामंगतरं च । अन्याकृताकरणनियमावज्ञाप-
 रिहारार्थं प्रकृतगाथोपन्यासात्परकल्पितभावस्य च तद्विपरिणत्यान्
 तदनुमारेणोभयाकरणनियमयर्णनामेदे भगवद्व्यज्ञाप्रसङ्गात्, तद्वे-
 दव्यक्तये अन्याकरणनियमयर्णनावज्ञाया एव न्याय्यत्वप्रसङ्गादिनि ।
 तथाऽपि तत्र किञ्चिदुच्यते-द्वादशाहं हि सर्वोत्कृष्टशुभज्ञानं सन्ता-
 मभेदाविवक्षया गृह्यते, तच्छुद्धज्ञानमेव ज्ञानाज्ञानसाधारणं वा क्षेत्रस्य
 सर्वप्रवादमूलत्वानुपपत्तिः, शुद्धाशुद्धयोरैक्यायोगाद् । अन्ये च संग्रह-
 नयाश्रयणेन द्वादशाहसामान्यस्य यस्तुतः सर्वनयप्रवादात्मकत्ववि-
 क्षार्थं व्यक्त्युपसंग्रहापत्तिः । न हि यथा जानाजलोत्पत्तानि ज-
 जानि जलजत्वेनाच्यन्ते तथा 'जलं सर्वजलजोत्पादकम्' इत्यपि
 व्यवहारः क्रियते, एवमेव हि 'सर्वप्रवादमूलं द्वादशाहम्' इत्या-
 न स्यात् । यदि चैकवचनेनापि व्यक्त्युपसंग्रहः क्रियते, भेदविध-
 य मिथ्यादृशां द्वादशाहमव्यल्पक्षयोपशामात्मकं सर्वांशक्षयो १
 शुद्धमभ्यगद्विद्वादशाहगरत्नाकरापेक्षया चिन्दुतुल्यं व्यव-
 तदा केषं वाचोयुक्तिः १, 'सर्वेऽपि जात्रयादिप्रवादा जैनाग-
 संवन्धिनो चिन्द्व इति भ्रान्तिः' इति ज्ञानवाच्ययोर्मिथ्याभ्या-
 शिष्टयोरैक्य जैनागमसंवन्धित्वमारथं संत्यज्य प्रमाणाभावात्,

अन एव गौतमादयः सर्वाक्षरसंनिपातिनः प्रवचने भणितान्, परं
 तेषां संयतानां सकलमपि द्वादशाङ्गं शुभनयात्मकत्वेनैव परिणमन्ति,
 सावयवविषयकानुज्ञादिवचनप्रवृत्तेरप्यभावाद् । एतेन सर्वेऽपि
 शाक्यादिप्रवादा जैनागमसमुद्रसंबन्धिनो विन्दव इति भ्रान्तिरपि
 निरस्ता, “ पद्गतानि नियुज्यन्ते पशूनां मध्यभेऽहनि ” इत्यादि
 प्रवादानामपि जैनागममूलकत्वापत्त्या संयतानां सावयवभाषाप्रकृतिप्र-
 मक्तैः । तस्मात्सर्वांशाक्षयोपगमसमुत्थद्वादशाङ्गलक्षणसमुद्रस्य पुर-
 स्तादन्यनीर्धिकाभिमतप्रवादाः समुदीता अपि विन्दूपमा इत्यर्थो युक्तः,
 अन्यथा ‘विन्दुभावं भजन्ते’ इति प्रयोगानुपपत्तिः स्यात् । अवयववि-
 नोरुपमानोपमेयभावेन वर्णने निजावयवापेक्षया महत्त्वेऽप्यवयविनो गौ-
 रवाभावाद्, नष्टद्रष्टो हस्तावयवभावं भजते इति हस्तस्य स्तुतिः सं-
 भवति । किं च-समुद्रस्य विन्दव इति भणनमप्यसङ्गतम्, समुद्रप्रभवा-
 दि घेलाकट्टोलोर्म्यादयो भवन्ति न पुनर्विन्दवः, तेषां चोत्पत्तिर्मेघाद्
 हस्तवज्रादिचरापाराद्वा स्यादिति सर्वानुभवतिदम् । अन्यथा समुद्रो-
 लिर्गतविन्दुभिः समुद्रस्य न्यूनत्वापत्त्या तस्य गाम्भीर्यहानिः स्यात्
 इत्येवंस्थिते घृतिव्याख्यानसंगनिरियम्-यद् यस्मात्कारणाद् द्वादशाङ्ग-
 रत्नाकरोपमया शुभाशुभसर्षप्रवादमूलम्, तस्मात्कारणात्स्वरूपतः
 फलतश्च यावत्सुन्दरमात्मनिष्ठाकरणनियमादिविच्यवाचकं वायव्यादि-
 कं तत्तन्निम्नं द्वादशाङ्गं, एवकारो गम्यः, द्वादशाङ्ग एव समवतारणीयं,
 तत्र वर्तते एवेत्यर्थः, द्वादशाङ्गस्य सर्वोत्कृष्टश्रुतत्वेन तद्रूपापकमूनस्य
 सर्वसुन्दरात्मकत्वस्यावश्यंभावात्; परं सम्यग्दशां यावत्सुन्दरं ताव-
 त्मयमपि द्वादशाङ्गमूलकमुदितं भवति, फलतोऽपि शुभत्वात्, तदा-
 गमनविधिपरिज्ञानाय । तद्य स्तानुपन्यपुण्यप्रकृतिहेतुः । मिथ्यादशां तु
 न्यायतः क्वचिदंशे शुभस्येति फलतोऽपि भवेत्येति । विकृतस्वरूप-
 परिज्ञानयोग्ययोः सम्यग्मिथ्यादशात्कारणनियमयोत्पत्तेर्देन भणनमुदि-
 तदशात्कारणनियमस्यावश्यया जिनायज्ञा स्यात्, सा शानन्तमनारहेत्-
 तिति भवितुम् । एषा संज्ञा ह्यस्वरूपतः शुभमपि मनुष्यस्य संगतजन्-
 स्य फलतोऽपि शुभमेव माक्षप्रार्थितव्यम् मुनिहेतुम्यात् । तदेष-
 मन्तव्यं स्यात् । एतत् शुभमेव, तीव्रघाताद्यगमहेतुम्येन एव-

तिहेतुत्यात् । एवं सत्यपि भेदे द्वयोरपि मनुष्यत्वगोरतुल्यतया भणनं
 संपतजनमनुष्यत्वस्यावज्ञया जिनायज्ञैव, जिनेनैव भेदेनाभिधानात् दृ-
 श्यते च लोकेऽपि लक्षणोपेत-तदनुपेतयोर्मर्ण्योस्तुल्यतया भणने लक्षणो-
 पेतमणेरवज्ञया तत्परिक्षकर्त्तव्यत्वज्ञैवेति ॥ तद्विद्वमपिलमकाण्डतुण्डता-
 षड्वाडम्परमात्रम्, अनुपपत्तेरेयाभावात् । द्वादशाङ्गस्य धिधिनिर्पे-
 धियो स्वसमयपरसमयप्रज्ञापनाविधया वाञ्छुभाञ्छुभसर्षधभादमूलत्वे
 दोषाभावात् । न चाञ्छुभानामपि प्रवादानां मतः प्रवृत्तेस्तन्मूलकत-
 थांपादेयतासङ्गाः, तन्नन्यत्रनिपत्तिविषयत्वसुरस्य तन्मूलकत्वस्यो-
 पादेयत्वाप्रयोजकत्वात्, जिनवननविहितत्वस्यैवोपादेयतायां मन्त्र-
 न्वान् । सर्वेषामपि परवादासामयज्ञाकरणे च न जिनायज्ञाऽभ्युपग-
 म्यते, किन्तु तद्गतमुन्दरप्रवादानामेवेति । 'जीवो हन्तव्यः' इत्यादि-
 मप्यवादानामवज्ञायां जिनायज्ञाऽऽपादनमसङ्गतमेवेति, मतां भाष्य-
 न्तरकल्पनं निर्मूलकमेवासांगततरं च । अन्याकताकरणनियमायज्ञाप-
 रिहारार्थं प्रकृतगाथोपन्यासान्तरकल्पितभाष्यस्य च तद्विपरितत्याम्
 तदनुसारेणोभयाकरणनियमवर्णनाभेदे भगवद्वयज्ञाप्रसङ्गात्, तद्वि-
 द्धयव्यक्तये अन्याकरणनियमवर्णनावज्ञाया एव न्याय्यत्वप्रसङ्गादिभिः ।
 तथाऽपि तत्र किञ्चिदुच्यते-द्वादशाङ्गं हि सर्वैस्तुष्टभुजज्ञानं मन्ता-
 नभेदाविवक्षया गृह्यते, तच्छुद्धज्ञानमेव ज्ञानाज्ञानसाधारणे वा सैतस्य
 सर्वप्रवादमूलत्वानुपपत्तिः, शुद्धाञ्छुद्धयोरेक्यायोगाद् । अन्ये च संप्र-
 चयाश्रयणेन द्वादशाङ्गसामान्यस्य घस्तुतः सर्वेनयप्रवादान्मकम्यति
 ज्ञायपि व्यवत्यनुपसंग्रहापत्तिः । न हि यथा जानाजलोत्पत्तानि ज-
 ज्ञानि जलजत्वेनाच्यन्ते तथा 'जलं सर्वजलजोत्पादकम्' इत्यादि
 व्यवहारः क्रियते, एवमेव हि 'सर्वप्रवादमूलं द्वादशाङ्गम्' इत्यादि
 न स्यात् । यदि एकवचनेनापि व्यवस्त्युपसंग्रहः क्रियते, भेदविष्-
 च मिथ्याईशां द्वादशाङ्गमत्यल्पक्षयोपशमात्मकं सर्वांशक्षयो न
 शुद्धमभ्यरष्टिद्वादशाङ्गरत्नाकरांप्रशया पिन्दुमुल्यं व्यपगत
 तदा केयं याचोयुक्तिः ? 'सर्वेऽपि शास्त्रादिप्रवादा जैनात्म-
 संवन्धिनो चिन्त्य इति ध्यान्तिः' इति ज्ञानधारययोर्मिथ्यात्व-
 शिष्टयोरेकप्र जैनागमसं-
 चिन्त्यमररः मन्त्रप्र समागाभावात्,

अत्र एव गौतमादयः सर्वाक्षरसंनिपातिनः प्रच्यवने भणितः, परं
 तेषां संघनानां सकलमपि द्वादशाङ्गं शुभनयात्मकत्वेनैव परिणमति,
 सावयवविषयकानुज्ञादिवचनप्रवृत्तेरप्यभावाद् । एतेन सर्वेषुपि
 शाक्त्यादिप्रवादा जैनागमसमुद्रसंघन्यनो विन्द्व इति भ्रान्तिरपि
 निरस्ता, “ पशूनां नियुज्यन्ते पशूनां मध्येऽहनि ” इत्यादि
 प्रवादानामपि जैनागममूलकत्वापत्त्या संघनानां सावयवभाषाप्रवृत्तिप्र-
 सक्तेः । तस्मात्सर्वांशक्षयोपगमसमुत्थद्वादशाङ्गलक्षणसमुद्रस्य पुर-
 स्नादन्यनीर्धिकाभिमतप्रवादाः समुदीता अपि विन्दूपमा इत्यर्थो युक्तः,
 अन्यथा ‘विन्दुभावं भजन्ते’ इति प्रयोगानुपपत्तिः स्यात् । अवयववि-
 नोरुपमानोपमेयभावेन वर्णने निजावयवविषयया महत्त्वेऽप्यवयविनो गौ-
 रवाभावाद्, नष्टद्रष्टो हस्तावयवभावं भजन्ते इति हस्तस्य स्तुतिः सं-
 भवति । किं च-समुद्रस्य विन्द्व इति भणनमप्यसङ्गतम्, समुद्रप्रभवा
 हि वेलाकट्टोलोम्यादयो भवन्ति न पुनर्विन्दवः, तेषां सौत्पत्तिर्दंष्ट्राद्
 हस्तवज्रादित्रासाराद्वा स्यादिति सर्वानुभवतिद्वयम् । अन्यथा समुद्रा-
 दिर्गतविन्दुभिः समुद्रस्य न्यूनत्वापत्त्या तस्य गाम्भीर्यहानिः स्यात्
 इत्येवंस्थिते घृतिव्याख्यानसंगतिरियम्-यद् यस्मात्कारणाद् द्वादशाङ्गं
 रत्नाकरोपमया शुभाशुभसंप्रवादमूलम्, तस्मात्कारणात्स्वरूपतः
 फलत्रयं यावन्मुन्दरमात्मनिष्ठाकरणनियमादिव्यवहारकं वाक्यादि-
 कं तत्तन्मिन् द्वादशाङ्गं एवकारो गम्यः, द्वादशाङ्ग एव समयनारणीयं,
 तत्र वर्तते एवेत्यर्थः, द्वादशाङ्गस्य सर्वोत्कृष्टश्रुतत्वेन तद्व्यापकमूलस्य
 सर्वमुन्दरान्मकन्यस्यावश्यंभावात् ; परं सम्यग्दृशां यावन्मुन्दरं ताव-
 न्मयमपि द्वादशाङ्गमूलकमुदिकं भवति, फलत्रोऽपि शुभन्यात्, तत्रा-
 गमनविधिपरिज्ञानाय । तत्र मानुषव्यपुण्यप्रकृतिहेतुः । मिथ्यादृशां तु
 स्वल्पतः क्वचिदंशे शुभन्येऽपि फलत्रोऽपि भवेति । विन्द्वस्वरूप-
 परिगतयोग्यभावाः सम्यग्दृशाः पादशास्त्रकारणानियमयोरभेदेन भणनमुद्रि-
 तशस्त्रजनिममयावयवया जिनायज्ञा स्यात्, सा यानन्तमसारहेतु-
 त्ति भवति । एता द्वादशाङ्गं स्वरूपतः शुभस्यैव मनुष्यस्य संपत्तय-
 स्य फलत्रोऽपि शुभस्य साक्षात्प्रतिपत्त्यं मुमक्षित्वात् । तदेष-
 मूलस्यैव दृशादिः फलत्रोऽपि शुभस्य साक्षात्प्रतिपत्त्यं मुमक्षित्वात् ।

निहेतुन्यान् । एवं मन्वपि भेदे द्वयोरपि मनुष्यत्वयोस्तुल्यतया भणनं
 भयतजनमनुष्यत्वस्यावज्ञया जिनाघर्ज्ञय, जिनैर्नैव भेदेमाभिधानात् तृ-
 टयने च लोकेऽपि लक्षणोपेन-तदनुपेतेयोर्मण्योस्तुल्यतया भणने लक्षणो-
 पेनमणेरवज्ञया तत्परिक्षकस्याघर्ज्ञवेति ॥ तद्विद्वमणिलमकाण्डतुण्डता-
 षट्बाहम्परमाद्यम्, अनुपपत्तेरेवाभावात् । द्वादशाह्गस्य विधिनिषेध-
 विधयो म्यममपपरममयप्रज्ञापनाधिधया धाञ्शुभाञ्शुभसर्वप्रवादमूलत्वे
 द्वापाभावात् । न चाञ्शुभानामपि प्रवादानां ततः प्रवृत्तेस्तन्मूलकत-
 यां पादेयतामसङ्गः, तज्जन्यनिपत्तिरिष्यत्वस्य तन्मूलकत्वस्यो-
 पादेयत्वोपयोगकत्वात्, जिनघननिहितत्वस्योपादेयतायां तन्म-
 न्यात् । सर्वेषामपि परवादात्प्रामाण्यज्ञाकरणे च न जिनावज्ञाभ्युपमा-
 म्यमे, किन्तु तद्गतसुन्दरप्रवादानामेवेति । 'जीवो हन्तव्यः' इत्यादि-
 नयप्रवादानामवज्ञायां जिनावज्ञाऽऽपादनमसङ्घातमेवेति, ततो भादा-
 न्तरकल्पनं निर्मूलकमेवामंगततरं च । अन्यांक्ताकरणनियमावज्ञाप-
 रिहारार्थं प्रकृतगार्थान्यामान्परकल्पितभाषस्य च तद्विपरीतत्वात्
 तदनुसरिणोभयाकरणनियमवर्णनाभेदे भगवद्व्यज्ञाप्रसङ्गान्, तत्रे-
 दस्यकतये अन्याकरणनियमवर्णनावज्ञाया एव न्याय्यत्वप्रसङ्गादिनि ।
 तथाऽपि तत्र किञ्चिदुच्यते-द्वादशाह्गं हि सर्वैस्तृष्टश्रुतज्ञानं सन्ता-
 नभेद्राविवक्षया गृह्यते, तच्छुद्धज्ञानमेव ज्ञानाज्ञानसाधारणं वा स्येत्स्य
 सर्वप्रवादमूलत्वानुपपत्तिः, शुद्धाशुद्धयोरेक्यायोगाद् । अन्ये च संग्रह-
 नवाश्रयणेन द्वादशाह्गमामान्यस्य घस्तुतः सर्वनयप्रवादात्मकत्वसि-
 द्धावपि व्यक्त्यनुपसंग्रहापत्तिः । न हि यथा नानाजलोत्पत्तानि जल-
 जानि जलजत्वेनाच्यन्ते तथा 'जलं सर्वजलजोत्पादकम्' इत्यपि
 व्यथहारः क्रियते, एवमेव हि 'सर्वप्रवादमूलं द्वादशाह्गम्' इत्यादि
 न स्यात् । यदि चैकवचनेनापि व्यक्त्यनुपसंग्रहः क्रियते, भेदविषयस्यैव
 च मिथ्यादृशां द्वादशाह्गमखल्पक्षयापशामात्मकं सर्वाशक्षयोऽत्रम
 शुद्धसम्यग्दृष्टिद्वादशाह्गरत्नाकराणेशया चिन्दुतुल्यं व्यथाथ
 तदा केयं वाचोयुक्ताः ? 'सर्वेऽपि शाक्यादिप्रवादा जैनागम-
 संवन्धिनो चिन्द्व इति भ्रान्तिः' इति ज्ञानपारम्ययोर्भिन्नाकारण-
 शिष्टयोरैक्य जैनागमसंवन्धित्यमवस्था संत्यप्र प्रमाणाभावात्, ३-५

वाक्यमुत्सर्गो न प्रनाणं न वाऽप्रमाणम्, अर्थापेक्षया तु तत्र प्र
 प्यमप्रामाण्यं वा व्यवतिष्ठते इति कल्पभाष्यप्रसिद्धाथोनुसारेणां
 सीनेषु वाक्यरूपपरवादेषु तन्मन्दन्यित्वमत्यसुन्दरम्, साक्षात्प्रति
 क्षमूनेषु मिथ्याज्ञानरूपेषु प्रवादेषु तदत्यन्तासुन्दरमिति भाष्यभेद
 सति वाक्यरचनायां न विरोधः । 'सन्मद्वटिरिगृहीतं मिथ्याश्रुतम्' इति
 मन्यकश्रुतम्, मिथ्यादोषादिगृहीतं च मन्यकश्रुतमपि मिथ्याश्रुतम्' इति
 सिद्धान्तव्यवस्थितन्याच्छाक्यादिप्रवादेषु जैनागमोद्धृतवदल्पतरुमंश-
 न्यिन्याभ्युपगमस्य तदेकानुपूर्वाकरचनारूपमन्वयाभावेन स्वच्छेदं स्वपा-
 ण्डित्यपिजृम्भितमेव । नतोवन्भूतसंबन्धेन मायुनां तद्वचनाद्रमंयतत्वा-
 पत्तिः, शुद्धाशुद्धाधिकेनैव मायुभिस्तत्परिग्रहात् । न च 'आख्यादि-
 प्रनादा जैनागमसमुद्भवंगन्धितो विन्दवः' इति प्रवात्प्रवृत्तिसंबन्धेन च्यतम्,

" पावन्ति प्रमंजमावि रयणोहिं जेहिं परममेवा ।
 तुह ममयमहोअहिणो ते मंदा विदुणेमंदा ॥ "

इति परमश्रावकेण धनपालपण्डितेनापीन्धमभिधानात् । किं च—

" उ स्तोत्रं दक्षिणं एत्रं दृष्ट्वादिप्रभम वनज्यं ।
 गुहोअयतणयस्म उ परिगुहो पज्जविअप्पो ॥
 दोहिवि वण्णिं णोअं मन्थयुद्धएण तद्वरि मिन्दन ।
 उं मरिगपपदाणतणेअ अणुणाणिग्गवंपं । "

इत्यादि संमतिग्रन्थेषु शाक्यादिप्रवादानां जैनागममूल्ये मुन-
 सिद्धम्, तत्र दृष्ट्वादिप्रवादानां नय-रत्नान् ।

पद्य सिद्धमेतः—

१. प्रमु, त्रिक समान इति अत्रा वेदजन परममेवा ।
 २. ममयम इति न न मया । इति न जय ।
 ३. दक्षिण, न. द. अत्र उं मन्थयुद्ध एण वनज्यम् ।
 ४. उं मरिग १ । १ । उं मरिग १ । १ ।
 ५. उं मरिग १ । १ । उं मरिग १ । १ ।
 ६. उं मरिग १ । १ । उं मरिग १ । १ ।

“ निःशररवपणमंगहदिमेगपन्थारमूलवापरणी ।
द्व्यद्विजो अ पज्जवगथो अ सेमा विअप्पासिं ॥” इति ।

(संमति नयकाण्ड. गा. ३)

यद्योक्तम्—‘ विन्दुभावं भजन्ते ’ इति प्रयोगानुपपत्तिः, अद्य-
षाययदिनोरुपमानोपमेयभावे गौरवाभावादिति । तदसन्, नद्यप्र एस्ता
अययवसाधारणमयवत्वम्, किन्तु समुद्रितेषु परप्रवादेषु तदंकेदशा-
र्थत्वमिति गौरवाप्रतिघातात् ।

यद्योक्तम्—‘ समुद्रस्य विन्दुश्च इति भणननप्यसंगतम् ’ इत्यादि,
तदपि असन्, समुद्रस्थानीपजैनमहाशास्त्रप्रभवकल्लोलस्थानीयाया-
न्तरशास्त्रेभ्यः सामान्यदृष्टिपवनपेरितपरममपविन्दुङ्गमस्याविरोधात्,
‘ समुद्रात्प्रिगतविन्दुभिः समुद्रस्य शास्त्रीर्यहानिः ’ इति तु न पामर-
स्यापि संमतमिति यत्किञ्चिदेतत् । एवकाराद्यध्याहारेण घृत्तिसंघटना
तु घृत्तिद्वन्द्वभिन्नापेणैव सिद्धा, ‘ अन्यत्र न सुन्दरम् ’ इत्यस्वार्थस्य
घृत्तिद्वन्द्वभिन्नेतन्वात्, उदिनालुदितयोः करणनियमयोरभेदेन भणनं
च यद्युदितस्वाकरणनियमत्पावजा तद्भेदवादिभगवद्वशापर्यवसायिनी
स्यात्, तदा तद्भेदवर्णनमपि सामान्याररणनियमावज्ञा तदभेदवादि-
भगवद्वशापर्यवसायिनी स्यात्, न हि तद्भेदमेव भगवान् पदति ना-
भेदमित्येकान्तोऽस्ति, भेदाभेदवादित्यात्तरेणि यज्जनां परित्यज्य
विचारणीयम्; परगुणद्वेष एव भगवतामवज्जेति । एतदर्थसमर्थनायैव
हि ‘ सर्वप्रवादमूलं द्वादशाङ्गं रत्नाकरतुल्यम् ’ इत्यत्र “ उदधाविष ”
इत्यादिमंसमितयोद्गाविनें घृत्तिगुणा ।

अत्र परः प्राह—यत्तु ‘ सर्वप्रवादानां द्वादशाङ्गं रत्नाकरतुल्यम् ’ इति
समर्थनाय टीकाकारेण “ उदधाविष सर्वमिन्धरः० ” इत्यादिग्रन्थं श्रीमिद-
सेनद्वियाकरवचनं संमनितयोद्गावितं तत्र विधायमाणमसंगतमिदा-
भानि । तथाहि—यदि द्वादशाङ्गं रत्नाकरतुल्यम्, तर्हि महीतुल्याः
प्रवादा न भवेयुः, समुद्रात्तदीनामुत्पत्तेर्भावात्, समुद्रस्य च नदी-

तीर्थद्वयवचनमंगहदिमेगपन्थारमूलवापरणी ।

द्व्यद्विजो अ पज्जवगथो अ सेमा विअप्पासिं ॥

धेपितृत्वापत्या 'नदीपतिः समुद्रः' इति कविममपद्यादनिप्रसन्ते,
 समुद्रस्य गाम्भीर्यहानिप्रसक्तेश्च । तस्मात्स्नुतिकर्तुरभिप्रायोऽयन्—
 हे नाथ । 'त्वयि' सर्वज्ञे दृष्टयोऽन्यतीर्थिकानां निजनिजमार्गश्रद्धान-
 लक्षणाः 'समुद्रीर्णाः' सम्यगुदयं प्राप्ताः तद्विषयो भगवान् ज्ञात
 इत्यर्थः । अयं भावः—यत्किंचिदकरणानिषमादिकं जिनेन सुन्दरतया
 भणितम्, तदन्यतीर्थिकैरपि तथैव प्रणिपद्यम् । एतच्च साम्प्रतं नालि-
 केरादिफलाहारेणैकादशीपर्वोपवासं कुर्वाणा जैनाभिमनोपवासं सम्य-
 क्तया मन्यन्ते, जैनाश्च तदुपवासं लेशतोऽपि न मन्यन्ते । अत एव
 च 'न च तासु भवान् प्रदृश्यते' इति । तासु—अन्यतीर्थिकदृष्टिषु
 'भवान् न प्रदृश्यते' अन्यतीर्थिकश्रद्धानविषयीभूतं धार्मिकानुष्ठानं
 गङ्गास्तानादिकं भवान् लेशतोऽपि न मन्यते इत्यर्थः । अन्यतीर्थिकानां
 दृष्टयो भगवति वर्तन्ते । तत्र दृष्टान्तमाह—पथोदधौ सर्वाः सिन्धवः
 समुद्रीर्णा भवन्ति—सम्यगुदयं प्राप्ताः स्तुः, लोकेऽपि भर्तृसंबन्धेन
 क्षिप्र उदिता भवन्तीति प्रसिद्धेः । 'तासु भवान्नास्ति' इत्यत्र दृष्टान्त-
 माह—यथा प्रविभक्ततासु सरित्सु नदीषु समुद्रो नास्ति । तासु च
 समुद्रो नाथनरतीत्यर्थः । अनेनाभिप्रायेण स्तुतिः, न पुनरर्हदुपदिष्ट-
 प्रयत्नद्वाराऽर्हत्सकाशादन्यतीर्थिकदृष्टयः समुत्पन्ना इत्यभिप्रायेणेति ॥

तदसत्, प्राचीनाचार्यव्याख्यामुल्लङ्घ्य विपरीतव्याख्यानस्याप-
 मिद्वान्तत्वात् । तदाहः श्रीहेमचन्द्रमूरयः—

“यदाज्ञेवाद्वक्तमपुत्रमन्यैस्तद्व्यथाकारमकारिशिष्यैः ।

न विप्रबोध्यं तव शमनेऽभूदहो अष्टप्या तव शमनश्रीः ॥” इति ।

न श्रेष्ठगुणदेशपदशक्तिकृम एव दूषणदानम्, किन्तु “एक एव
 आर्षोऽपि तेषां शमनपरायणः ।” इत्यादिवदतां श्रीहर्मिभद्रमूरीणां 'म-
 मात्पानम्' इति पदमूचितग्रन्थकृदेकयाकपनाशादिश्रीमिदमेन्द्रिया-
 करणां तदनुमतिनामन्येषां वेद्यनिदुरन्तोऽयं कोऽपि मोहमहिमा ।
 यावानुपपत्तिरुद्दिष्टा 'यदि द्वादशाहं मन्ताकरनुन्यम्' इत्यादिना
 गान्धुपदना, समुद्राज्जलं गृह्णत्या मेषो वर्षति, नतश्च नयः प्रष्टुदा
 अहं इति प्रसिद्धेः, परमवादानामां नदीतुल्यानां त्रिणागमस्य समुद्र-

मृतीगार्भजलादांशिराभयोपशममेवात्मवृद्धिसंभवात् । एवं गतीनुत्पन्ना-
नां परत्रयादातां जैनागमनमुद्रमूलत्वे लोकनीत्याऽपि बाधकाभावात् ॥
अथ एव न समुद्रस्य नदीरितृत्वापत्तिदोषोऽपि, लोकनीत्याऽपि तदनु-
पपत्तेः । यदि चोपमानफलभ्यभर्मेण तत्सहचरितानभिमतधर्मापत्तिः
स्यात्, तदा चन्द्रोपमया मुखादौ फलङ्कितत्वाद्यापत्तिरपि स्यादिति ।
न चैवं मेघात्प्राज्ञदीनामित्य जैनागमानुसारिक्षयोपशमत्प्राक् परवादा-
नामनुपचिन्तावस्यत्वप्रसङ्गः, इष्टत्वात्, जैनागमानुसारिन्यपरिज्ञाने
विनाभ्युपनिषद्मिध्यात्वस्त्वनर्थात् तेषां न्यितत्वात् । न चैवं जिनदेश-
नाया उपचिन्मिध्यात्वमूलत्वेनानर्धमूलत्वापत्तिः, विश्वहितार्थिप्रवृ-
त्तापनुपहतस्तदुपस्थितापि दोषाभावाद् भावस्यैव प्राधान्यात् ॥
तदुक्तमष्टके—

“ इत्थं चैतदिदृष्टव्यमन्यया देशनाज्यलम् ।
दुधर्मादिनिमित्तादोषास्यैव प्रमथ्यते ॥ ” इति

पराभिप्रायेण प्रकृतस्तुतिवृत्तव्याख्यानं च त्वत्तः समुद्धीर्णाः—
इति वाच्ये 'त्वयि समुद्धीर्णाः' इति पाठस्य झिष्टत्वापत्तिः । किं च—
'एवं परेषां भगवदभिहितार्थश्रद्धानं भगवन्तस्य तद्व्येष्टस्याप्यकृत्वात् ॥'
एतावता भगवत्यतिशयालाभः । सांप्रदायिके त्वर्थे 'भगवत्यन्यदृष्टयः
समवतरन्ति, भवांध न तानु' इत्येवं त्वेतरसफलदर्शनार्थश्याप्यार्थ-
प्रचयनवचनृत्वस्त्वानिजयालाभ इत्युपमया व्यतिरेकालंकाराशेषात्
दुष्टार्थशक्त्यं कल्प्यस्य स्यात् । किं च—एवमपि परेषां जिनाभिहितार्थ-
श्रद्धानाभ्युपगमे मत्प्रशंसात्पयोजलाभाभ्युपगमप्रसङ्गः । न च तेषां
एवंचिद् यथार्थजिनोपश्रद्धानेऽपि तत्प्रशंसायैति द्वेषत्वेन भावाभा-
वाद् । द्वेषो रागद्वेषरहितः सर्वज्ञ एव भवति नापरः, न चाम्भदभि-
मतः सुगतादिरिषेति शास्त्रादीनाम्, द्वेषोऽस्तेव, परमगन्तार्थप्रणो-
त्वादि च मिध्यात्वपीजं दिगम्परादीनामस्त्येति न तेषु धर्मसंभव-
इति वाच्यम् । तथाऽपि मादृशपक्षपातरहितानां 'यः कश्चिद् रागादि-
रहितो विशिष्टपुरुषः स द्वेषः' इत्यादिमेगुग्धश्रद्धानयनां भगवदभि-
हितकनिषात्सुद्वेदार्थशाहिणां धर्मपीजमज्ञापरस्य प्रनिरन्तुमदावय-

（一）

（二）

（三）

（四）

（五）

（六）

（七）

（八）

（九）

（十）

（十一）

（十二）

（十三）

（十四）

（十五）

（十六）

（十七）

（十八）

（十九）

（二十）

（二十一）

（二十二）

（二十三）

（二十四）

（二十五）

（二十六）

अयं भावः—एकाकिनस्त्वायत्प्रायश्चारिणात्मंभव एव, स्वयं गीता-
 म्भ्य ततिश्रितामोत्तार्थस्य या चारिद्रसंभदान् । न हि चारिद्रपरिणामे
 नति गुरुकुलवासमोक्षणनादिकमसमसमापचने ।

उक्तं च पद्यादौके—

ना ण चरणपरिणामे एयं अममंजमं इह होइ ।
 आमस्रमिद्विद्याणं जीवाण तथा य भणियमिणं ॥
 नाणस्म होइ भागी स्थिररो दंमणं चारिते य ।
 धम्मा आणसाहाण गुरुकुलवासं ष मुंचंति ॥

ततः कष्टविहारिणोऽप्येकाकिनो गुरुकुलवासैकाकिविहारयोगुण-
 दोपविपर्याममयपुष्यमानस्य स्वाभिनिवेशात्तपोरतस्पानागमिकत्वेनै-
 काकिन्त्वेन च प्रयचननिन्दाकारिणः शेषसाधुषु पूजाविच्छेदाभिप्राय-
 तश्च प्रापोऽभिमग्नान्धितकारित्वेनाभिन्नग्रन्थित्याद् पाश्वयदसाधुत्वमेव
 तदुपनम्—

“ जे उ तह विवज्जत्या मम्मं गुरुलापरं अयाणंता ।
 मग्गाहा किगियरया पवयणांसिंसावहा सुदा ॥
 पायं अभिगगंठी तमा(वो)उ तह दुकरंपि कुप्पंता ।
 पञ्चव ण ते साह धंसाहरणेण विमेया ॥ ” चि ।

तथापि न सर्वेषां सदृशः परिणाम इति यस्यैकाकिनो विहारिणो
 नानिन्द्रः परिणामः, किन्तु भृगुपपदन्तर्गतस्य साधोरपवादादिभीरु-
 त्तपैय तथाविधकर्मवशाद् गच्छयामभीरुतयैकाकित्यं संपन्नम्, सूत्र-

१. ततो न चरणपरिणामे एतद्समजगमिह भवति ।
 आसन्नमिद्विद्याणां जीवाणां तथा च भणितमिदम् ॥
 ज्ञानस्य भवति भागी स्थिरतरो दर्शने चाग्निं च ।
 धन्या वाचकधायां गुरुकुलवासं न मुञ्चन्ति ॥
२. ये तु तथा विपर्ययायाः सम्यग गुरुलापवमजातस्त ।
 सदृशाहा क्रियास्ता प्रयचननिन्दावहा शुद्धाः ॥
 प्रापोऽभिग्नान्धि तपरस्तु तथा दुष्कर्मपि कुर्वन्त ।
 वाता एव न ते साधय पञ्चाशहरणे न विमेया ॥

अविद्य न निवृत्ता, तस्य स्वगतानुसारेण सद्रूपवृत्तेर्बहजानकण्ठे पतति
 किञ्चित् कदाचित्परिणासादिशेषवशाद्वाङ्मनानुपाल्यपि स्यात् ।

सद्गुरुननुपदेशनाद्यायाम्—

“अपनिविष्टय गुञ्जनिहगम्भ केवलमभिमनुपगन्तारिस्म ।
 ननुज्जमेनवि रूपं अवापनो बहुं पड ॥” इति ।

एतद्वृत्तिर्था—“अपनिविष्टयः सम्पत्पनिविष्टयः श्रुतनिष्ठा भावम-
 ग्नासो येन न तथा गत, केवलमभिनमद्विद्वत्तार्थं यत्पुत्रं विशिष्टव्याप्त्यानतरत्वे
 मन्मथनिष्ठयोः, तेन चमिन्तुं तदनुसारेणानुष्ठानं कर्तुं यमो गत सोऽभिमतवार्ता
 गत, यमोऽभिन्तारि समन्वयस्येनापि कृतमनुष्ठानमज्ञानतपसि पश्चात्तिरेकवार्ति-
 र्त्वे ननु पति। तस्यमेवमनानुसारेण भवति, विपत्तिभावादिज्ञानस्यैववार्तिर्त्वादि।।”

एतद्विषयस्यैव प्रवर्तमानानां पुत्राक्षरव्यापारमनामर्गं किञ्चित्पुत्र-
 मपि कृत्यं नामनानुपानि, अन्यथा निष्ठा तन्नपि सद्रूपयोः; तथापि
 सद्गुरुननुपदेशनाद्यायाम् अन्वयनिष्ठिरूपेण गतिरुच्यते। तदनुपानि
 दिव्यमनसं च स्वयमवापनं, न नु सन्मथानुसारेणैवैवामनाः प्रत्या-
 मित्तये विमोचननिष्ठैरुच्यते। अतएव इति न शेषः । सर्वेषांविधो
 मोक्षार्थनिष्ठैरुच्यते। तदनुपानि अन्वयनिष्ठैः स्वयमवापनं च इति। तत्र श्रु-
 त्वात् सन्मथानुसारेणैवैवामनाः अन्वयनिष्ठैः अन्वयनिष्ठैः पक्षयोर्जातिविधौ च इति
 इति।। ॥ २२ ॥

ननु “सर्वैरुच्यते। तदनुपानि अन्वयनिष्ठैः स्वयमवापनं च इति” इति न
 शेषः अन्वयनिष्ठैः अन्वयनिष्ठैः अन्वयनिष्ठैः—

एतद्विषयस्यैव प्रवर्तमानानां पुत्राक्षरव्यापारमनामर्गं किञ्चित्पुत्र-
 मपि कृत्यं नामनानुपानि, अन्यथा निष्ठा तन्नपि सद्रूपयोः; तथापि

सद्गुरुननुपदेशनाद्यायाम् अन्वयनिष्ठिरूपेण गतिरुच्यते। तदनुपानि
 दिव्यमनसं च स्वयमवापनं, न नु सन्मथानुसारेणैवैवामनाः प्रत्या-
 मित्तये विमोचननिष्ठैरुच्यते। अतएव इति न शेषः । सर्वेषांविधो
 मोक्षार्थनिष्ठैरुच्यते। तदनुपानि अन्वयनिष्ठैः स्वयमवापनं च इति। तत्र श्रु-
 त्वात् सन्मथानुसारेणैवैवामनाः अन्वयनिष्ठैः अन्वयनिष्ठैः पक्षयोर्जातिविधौ च इति
 इति।। ॥ २२ ॥

लोकामिच्छताओति । 'लौकिकमिध्यात्वाद्भोकोत्तरिकं सत्
मिध्यात्वं महापापम्' इत्येकान्तो न युक्तः, यत्परिणामाद्बहुविकल्पा
नानाभेदाः संभवन्ति । तथा च यथा लौकिकं मिध्यात्वं सीमामन्दादि-
भेदास्मानादिषु तथा लोकोत्तरमपीति न विशेषः, प्रत्युत ग्रन्थिभेदा-
नन्तरमन्यपन्थापेक्षया लोकोत्तरमेवान्यपापमिति । तदुक्तं योगपिन्दु-
सूत्रप्रत्ययोः—

“ मित्रग्रन्थेस्तृतीये तु मम्यगृहेरगो हि न ।

पतितस्याप्यगो बोधो ग्रन्थिमुल्लङ्घ्य दक्षितः ॥

‘ मित्रग्रन्थेस्तृतीये तु ’ अनिशुचिकरणं पुनर्भवति । एवं सति यत्सिद्धं
सदाह—गम्यगृहेर्जीवस्य ‘अतो हि’ अत एव करणत्रयत्वाभादेव हेतोः ‘न’
नैव ‘पतितस्य’ तथाविधमेहेशान्परिग्रहस्य अतो लभ्यते पन्थो प्राणापरणादि-
शुद्धलक्षणरूपः, कीदृशः ? इत्याह—‘ग्रन्थि’ ग्रन्थिभेदकालभाविनी कर्गस्विति-
मिन्यर्थः, ‘उल्लङ्घ्य’ अतिक्रम्य ‘दक्षितः’ सप्ततिकादिप्रमाणतया प्रवृत्तः,
“बंधेण ण वोल्लङ्घयार” इत्यादिपञ्चनप्रामाण्यात् ॥ ”

“ एवं सामान्यतो ज्ञेयः परिणामोऽस्य शोभनः ।

मिध्यादृष्टेरपि मनो महाबन्धविशेषतः ॥

‘ एवं ’ ग्रन्थेस्तद्वहनेन चन्धामायात् ‘ सामान्यतः ’ न विशेषेण ज्ञेयः परि-
णामोऽस्य—सम्यगृह्यः ‘ शोभनः ’ प्रशस्तो मिध्यादृष्टेरपि ‘ मनः ’ तथाविध-
मिध्यात्वमोहोदयात्, कुतः ? इत्याह—‘ महाबन्धविशेषतः ’ इह द्विधा बन्धः, प्रदा-
बन्ध इतरबन्धश्च । तत्र मिध्यादृष्टेर्महाबन्धः, शेषेतरस्य । ततो महाबन्धस्य शि-
शेषतोऽन्यन्तरविशेषात् । इदमुक्तं भवति—लघ्वनन्यवस्वस्य प्राणिनो मिध्यादृ-
ष्टिरनेपि न सामान्यमिध्यादृष्टेरिव बन्धः, किन्तु कश्चिदत्यन्तान्यूनः ॥ ”

नद्विशेष एव कुतः ? इत्याह—

“ सागरोपमजोटीनां कौश्यां मांसस्य गमतिः ।

अमित्रग्रन्थिबन्धो न न्येकार्पातरस्य तु ॥

— ? बन्धेन नातिक्रामति कदाचिद् ।

मागरोपमकोटीनां कोट्यां मोहस्य ममतिः कर्मग्रन्थप्रामेद्या अभिन्नप्र-
 चस्योत्कर्षतो बन्धो 'यद्' यस्मान्काग्णाव 'न तु' न पुनरंकाग्नि मागरोप-
 चीपन्धः, 'इतरस्य तु' भिन्नग्रन्थेः पुनर्मिध्यादृशेणैव मतः ॥

अधोपसंहरन्नाह—

तदत्र परिणामस्य भेदकत्वं नियाोगतः ।
 बाह्यं त्वसदनुष्ठानं प्रायस्तुल्यं द्वयोःपि ॥

यतो ग्रन्थिमतिक्रम्याम्य न बन्धन्तु तस्माद् 'अत्र' अनयोभिन्नग्रन्थोत्तर-
 जीवयोर्विषये 'परिणामस्य' अन्तःकरणस्य भेदकत्वं भेदकभावो 'नियाोगत-
 नियाोगेन, 'बाह्यं तु' बहिर्भवं पुनरसदनुष्ठानमर्थोपाजनादि 'प्रायो' बाहुल्येन
 'तुल्यं' समं द्वयोरप्यनयोरिति "सैद्धान्तिकमनमेतद् । येऽपि कर्मग्रन्थि
 का. भिन्नग्रन्थेरापि मिध्यात्वप्राप्तावुत्कृष्टस्थितियन्वमिच्छन्ति, तेषाम-
 पि मतेन तथाविधरसाभावात् नस्य शोभनपरिणामत्वे न विप्रतिपत्तिः।
 यद्यपि अल्पबन्धेऽपि भिन्नग्रन्थेरगुभानुयन्वान्मिध्यात्वप्रायत्वेऽनन्त-
 संसारित्वं संभवति, तथाऽपि मन्दीभूतं लोकोत्तरमिध्यात्वं मंनिहित-
 मार्गाधतरणधीजं स्यादिति विशेषः ।

न चैवं 'लौकिकमिध्यात्वाद्भोकोत्तरमिध्यात्वं शोभनं' इत्यंका-
 न्तोऽपि ग्राह्यः, लोकोत्तरस्यपि भिन्नग्रन्थोत्तरमाधारणत्वात्, मुग्धा-
 नां परेषां मिध्यात्ववृद्धिजनकतया लोकोत्तरमिध्यात्वस्यापि महापाप-
 त्वेनोक्तत्वाच्च । यदागमः—

"जो जहवायं ण कुण्ड मिच्छदिदो तत्रो हू को अण्णो ।
 वट्ठेइ मिच्छतं परस्स संकं जणेमाणो ॥" इति ।

तस्माद्ग्रानेकान्त एव श्रेयानिति ॥ २६ ॥

गीनार्थनिश्चितमपि देशाराधकमाह—

यो यथा यात्र न करोति मिध्यादादिमतः सन्तु कोऽन्व ।
 यद्वैवति मिध्याग्र परंय शङ्का जनयन ॥

पट्टमकरणभेदेणं गंधासन्नो जई व सङ्घो वा ।
नेगमणयमयभेआ इह देसाराहगो णेओ ॥ २७ ॥

पट्टमत्ति । प्रथमकरणभेदेन यथाप्रवृत्तकरणावस्थाविशेषेण ग्रन्थ्या-
सन्नो ग्रन्थिनिकटयर्त्तौ अनुबन्धकादिभावशाली यतिर्वा श्राद्धो वा इह
प्रकृतविषये नैगमनयभेदात्प्रस्यकन्यापेन-विचित्रावस्थाभ्युपगन्तृ-
नैगमनयमतविशेषाश्रयणादेशाराधको ज्ञेयः ।।

अयं भावः—गीतार्थस्तावत्प्रकृतनिमद्रक्तवादिगुणवर्तां प्राणिनां
योग्यताविशेषमवगम्य केषांचिन्नपूजा-तपोविशेष-प्रतिक्रमण-सा-
मायिकादि श्रावकधर्मं समर्पयन्ति, केषांचिय प्रव्रज्यामपि; तेषां चा-
दपुत्रपुत्रदृशायां सद्नुष्ठानरागमाश्रेण तद्नुष्ठानं धर्ममाश्रहेतुतया पर्य-
वस्यति । तदुक्तं पूजामधिकृत्य विंशिकायाम्—

“ पट्टमकरणभेदेणं गंधासन्नस धम्ममित्तकलो ।
साहुचगाइभावो जायइ तह नाशुबंधति ॥ ”

तपोविशेषमाश्रित्योक्तं पञ्चाशके—

“ एवं पट्टिद्वत्तीए इत्तो मग्गाणुसारिमावाओ ।
वरणं विहितं बहवे पत्ता जीवा महामागा ॥ ”

तथा प्रव्रज्यामाश्रित्य तत्रैवोक्तम्—

“ दिवैखाविहाणमेअं माविज्जंतं तु संतणीईए ।
सइअपुणबंधगाणं कुगाहविरहं लहु कुणइ ॥ ”

प्रथमकरणभेदेन ग्रन्थ्यासन्नो यतिर्वा श्राद्धो वा ।
नैगमनयमतभेदादिह देशाराधको ज्ञेयः ॥ २७ ॥

१. प्रथमकरणभेदेन ग्रन्थ्यासन्नस धर्ममाश्रित्यो ।
साधुत्वकादिभावो जायते नानुबन्ध इति ॥
२. एवं प्रतिपश्येतः मार्गानुसारिमावात् ।
वरणं विहितं बहवो प्राप्ता जीवा महामागाः ॥
३. दिवसाविधानमेतत् भाष्यमार्गं तु तन्त्रनीत्या ।
अहोरात्रपुनर्वन्धकयोः कुप्रविरहं लहु करोति ॥

“ एतद्वृत्तिर्यथा—दक्षाधिधाने जिनर्द्धाक्षाभिभवेनदनन्तरोत्तमं ‘ माविश्वरे
 तु ’ चि भाव्यमानमपि पर्यालोच्यमानमपि आस्तामामेव्यमानं सकृद्वन्धकापुन-
 र्बन्धकाभ्यामिति गम्यम् । अथवा भाव्यमानमेव नामाव्यमानमपि, तुमुडोर्निग-
 द्वार्थ एवकारार्थो वा, तन्त्रनीत्या-आगमन्यायेन, कयोः ? इत्याह-सकृदेकदा न
 पुनरपि च बन्धो मोहनीयकर्मोत्कृष्टस्थिति बन्धनं यथास्तां सकृदपुनर्बन्धको तयोः,
 सकृद्वन्धकस्यापुनर्बन्धकस्य चेत्यर्थः । तथा यो यथाप्रवृत्तरूपेण ग्रन्थिप्रदेशमा-
 गतोऽभिन्नग्रन्थिः सकृदेवोत्कृष्टां सागरोत्पमकोटाकोटिगतनिलक्षणं स्थितिं मन्त्स्य-
 ति अर्थां सकृद्वन्धक उच्यते, यस्तु तां तथैव क्षपयन् ग्रन्थिप्रदेशमागतः पुनर्नतां
 मन्त्स्यति मत्स्यति च ग्रन्थि मोऽपुनर्बन्धक उच्यते । एतयोश्चाभिन्नग्रन्थित्वेन कु-
 ग्रहः संभवति, न पुनर्विरतसम्यग्द्रष्टयादीनाम्, मार्गाभिमुखमार्गपतितयोस्तु इन्द्र-
 हसंभवेऽपि तत्त्याग एतद्भावनामात्रसाध्य इत्यत उक्तं—सकृद्वन्धकापुनर्बन्धकौ-
 रिति । एतयोश्च भावसम्यक्त्वाभावाद्दीक्षायां द्रव्यसम्यक्त्वेनैवमार्गोप्यते इति कुग्र-
 हाविरहमसदभिनिवेशवियोगं लघु शीघ्रं करोति विधत्ते इति ॥ ”

तथा च धर्ममात्रफलानुष्ठानयतां गीतार्थनिश्चितंसाधुप्रायकाणा-
 मपि भावतोऽधिगतश्रुतज्ञानत्वाच्छीलवत्त्वाच्च देशाराधकत्वमेव त-
 थैव परिभाषणात्, चारित्रमोहनीयक्षयोपशमविशेषाद्भावतोऽधिगतश्रु-
 तज्ञानानां शीलवतां द्रव्यतोऽल्पश्रुतानामपि प्रापतुपादीनां त्वेयं सर्वा-
 राधकत्वमेव परिशिष्यते इति द्रष्टव्यम् ॥ २७ ॥

विवेचितः प्रथमो भद्रः, अथ द्वितीयं भद्रं विवेचयन्नाह—

देसस्स भंगओ वा अलाहओ वा विराहगो वीओ।
 संविग्गपक्खिओ वा सम्पद्दिट्ठी अविरओ वा ॥२८॥

देसस्सत्ति । देशस्य मोक्षमार्गं तृतीयांशगूतस्य चारित्रस्य गृहीत-
 स्य भद्रादत्याभाद्वा देशस्य विराधको ज्ञेयः । स च देशभद्रापेक्षया
 संविग्रपाक्षिको देशाप्राप्त्यपेक्षया चाविरगमस्यग्द्रष्टिः, तथा च ज्ञान-
 दर्शनयस्ये रानि चारित्रभद्राप्राप्त्यन्धनरसत्वं देशाविराधकत्वमिति
 परिभाषितं भवति ॥ इत्थं च जिगोक्तानुष्ठानमधिकृत्यैव गूतप्रतिज्ञा-

देशस्य भद्रतो वा प्रागधको वा विराधको द्वितीयः ।

संविग्रपाक्षिको वा सम्पद्द्रष्टिगविरतो वा ॥ २८ ॥

निर्देशणः देशाराधकः, विरतिपरित्यागेनैव चाविरामसम्पगृह्णतिरपि देश-
विराधकः, “ प्रातस तस्यापालनाइ ” इति वचनात् इत्युभयोरपि प्रका-
रयोः सविषयत्वेन प्राणाण्यसिद्धे ‘ यदप्राप्तेर्वा ’ इति विकल्पेन ज्ञा-
रूपानं तत्केनाभिप्रायेण ? इति संशये सम्पगृह्णत्वचनं यवभावे श्रो-
तुकामाः स्म इति बोध्यम्, यतो यद्यप्राप्तिमात्रेण विराधकत्वं स्यात्
तर्हि चरकपरिव्राजकादीनां ज्योतिष्कादूर्ध्वमुपपाताभावः प्रसज्येत,
भोक्षकारणभूतानां सम्पगृह्णानादीनां श्रयाणां लेशतोऽप्यभावेन देश-
विरतिसर्वविरत्योर्पुंगपद्विराधकत्वात् । तथा ‘ द्वादशज्ञानपर्यन्तानानाश्रुताव-
धिप्रदृश्यप्राप्तिमान् छप्रस्यसंततो दूरे, केवल्यप्यप्राप्तमिनकलतादेर्विराधकः प्रसज्येत ’
इति यत्परेण प्राचीनग्रन्थदूषणरासिकेण प्रोक्तं तत्परिभाषाज्ञानाभाव-
विजृम्भितमिति द्रष्टव्यम् । यो यदप्राप्तिमान् स तद्विराधक इति व्या-
प्तौ च तत्र तात्पर्याभावात्, किन्तूक्तपरिभाषापामेव तात्पर्यात् ।
तत्फलं च देशविराधकत्वेन देशद्वयाराधकत्वाक्षेपः । तथा च पूर्वजन्मा-
दाधिक्यं लभ्यते, तेन देशविराधकत्वेऽविरतसम्पगृह्णेशाराधकाद-
प्यधमत्वं स्यादित्यपास्तम्, परिभाषितस्य विराधकत्वस्याधमत्याप्रयो-
जकत्वात् प्रत्युत देशद्वयाराधकत्वाक्षेपकतयोत्कर्षप्रयोजकत्वात् । न च
परिभाषा न सुश्रुतीतिरिति शाङ्कनीयम्, “ संव्रामगंधं पारिव्रज निरामगंधो-
परिव्रज ” इत्यादीनां परिभाषासूत्राणामपि तन्ग्रन्थयस्थापितत्वाद् ।
यदि च देशविराधकत्वं नैवं पारिभाषिकमङ्गीक्रियते, तदाऽनुपात्तघ्नः
सम्पगृह्णतिः कस्मिन् भङ्गेऽवतारणीयः ? । न च नावतारणीय एव, स्वर्वा-
राधकादन्यत्र सहकारियोग्यताभावाभिधानाय त्रिभिरेव भङ्गैः सर्वेषां
तद्विलक्षणानां संप्राप्यत्वादिति सूक्ष्ममीक्षणीयम् ॥ २८ ॥

तृतीयपुत्रुर्धमद्गौ विवेचयति-

तद्गुं भंगे साहू सुअवंतो चैव सीलवंतो अ ।

उवयारा सङ्गोवि य भवाभिणंदी चउत्थंमि ॥२९॥

तृतीये भङ्गे साधुः श्रुतवैर्धैव शीलवैर्ध ।

उपचाराद् भ्राद्वोऽपि च भवाभिनिन्दी चतुर्ये ॥ २९ ॥

१ सर्वांगगंधं परित्यज्य निरामगंधः परिव्रजेत् ॥ (भाष्य)

नइह भंगेति। श्रुनयौश्चैव शीलयौश्च साधुस्मृतीपभङ्गे सर्वाघक-
लक्षणे समवतारणीयः, उपरतत्वाद् भावतो विज्ञानधर्मत्वाच्च त्रिप्र-
कारस्यापि मोक्षमार्गस्याराधकत्वात् । आद्वोऽपि चोपचारात्तृतीयभङ्ग
एव, देशविरतौ सर्वाविरत्युपचारात् ज्ञानदर्शनयोश्चाप्रतिहतत्वात् ।
तत्र च चतुर्थभङ्गे सर्वाविराधकलक्षणे भवाभिनन्दी क्षुद्रत्वादिदोषयान्
देशतोऽप्यनुपरतो मिथ्यादष्टिरिति ॥ २९ ॥

अथ कंचिद्ब्रूवन्ति यो मिथ्यादष्टिरन्यमार्गस्यः स सर्वविराधको
भयतु, यस्तु जैनमार्गस्यः स भवाभिनन्धपि न तथा, व्यवहारस्य
पलवत्त्वात्, “वैवहारोवि ह् वलवन्तो” इति वचनप्रानाण्यादिति
तन्नननिराकरणार्थमाह-

भावो जेसिमसुद्धो ते ववहारड्डियावि एरिसया ।
णिच्छयपरंसुहो खलु ववहारो होइ उम्मगो ॥३०॥

भाष्येति । भावश्चित्तपरिणामो येषामशुद्धः-अपुनर्पन्थकागुप्ती-
र्णत्वेन लेशेनापि निश्चयात्पर्शो ते व्यवहारस्थिता अपि-स्वाभिमत-
हिकप्रयोजनार्थं व्यवहारमाश्रिता अपि ईदृशकाः सर्वविराधका एव,
निश्चयपरास्वरः सन् व्यवहार उन्मार्गो भवतीति न तेषां छिष्ट-
कर्मणां स प्राणायेति, यस्तु व्यवहारो पलवानभ्यप्राधि स निश्चय-
प्रापको न तु तदा व्यवहारः । अत्र एव “अविधिनाप्यभ्यासो विभोः,
दुःसमायां विभोः” इति सूत्रम् । तस्यैव चाश्रयणे मार्गोच्छेदप्रसङ्गाद्-
इत्याद्यशास्त्रीय विधिनिदेशात्तन्निवारणार्थं विधियन्त एव व्यवहारशुद्धिः
मात्रे कर्मव्यवहारः । ननु क्वं पञ्चाशके-

“आलोकेण सन् तं हं हनतरेण हरीति ।
रिधियं तू कलमो इदं च विद्वान् मम ॥” इति ।
भावो जेसिमसुद्धो ते ववहारड्डियावि एरिसया ।
निश्चयपरास्वरः सन् व्यवहारो होइ उम्मगो ॥ ३० ॥

१ व्यवहारोऽपि सन् व्यवहारः ।
२ अन्वयेन तं हं हनतरेण हरीति ।
विधियन्तः इति तेषां मुग्धाणां विज्ञानाच्च तत्रापि ॥

एनद्रूपतिर्यथा—“आलोच्य-विमृश्यैवं पूर्वोचितन्यायेन तन्त्रवचनम्, इत्याह-पूर्वध-नन्त्रस्य पूर्वो भागोऽपरध-नस्यैवापरो भागः पूर्वापरं तेन, सप या एनप्रत्यये मति पूर्वापरैणेति पूर्वापरमावयोरित्यर्थः, तयोरविरोधेनेति य अनेन आलोचनमात्रस्य व्यवच्छेदः, तस्य तद्भावबोधोपासमर्थत्वादिति सूचि चार्थः पण्डितैर्ना विधा विधाने बन्दनागतवेलापाराधनरूपे यत्न उद्यमो यत्नः स कर्तव्यो विधातव्यो विमुक्ततालस्यैः। स्वयं विधिना बन्दना अन्येऽपि विधिर्न तां विधापयितव्या इत्यर्थः। किमर्थमेतदेवम् ? इत्याह— नामप्युत्पन्नपुद्गीनां हितं भेषस्तद्रूपो योऽर्थः स हितार्थस्तस्मै हितार्थाय, स विपरीततया। यदा हि शीतार्था विधिना स्वयं बन्दनां विदधति, अन्योऽथ विधापयन्ति, तदा शुभबुद्धयोऽपि तथैव प्रवर्तन्ते, प्रधानानुसारित्वान्मार्गाणा

आह च—

“ जौ उच्चमेहि मग्गो पहाओ सो दुक्करो न सेमाणं ।
आपरिअंभि जयंते तयणुचरा के णु सीयंति ॥

तथा—

‘जे जत्य जया जहा बहुस्तुआ चरणकरणउज्जुता ।
जं ते समायरंती आलंरणं तिण्वसद्दार्णं ॥’

‘जय’ति दुपमादौ, ‘जइअ’ति बुभिक्षादाविति। तथाप्रवृत्ते चन्द्रनाधनजन्यं हितमासादयन्ति, तद्विराधनाजन्यद्रव्यपापे मोचिता भवन्तीति। अयं चोपदेशोऽस्ममञ्जसतया स्वयं चन्द्रना धानास्तयाऽनवासापुनर्यन्धकायस्थेभ्यस्तथाविधजिज्ञासादितद्धि क्लेशेभ्यो जनेभ्यस्तां प्रयच्छतः सूरीन् धीक्ष्य आचार्येण विहितः, हि तत्प्रवृत्तौ तेषामन्येषां धानर्थोऽस्ममञ्जसक्रियाजन्या च शासना जना मा भूदित्यभिप्रायेणेति गार्थार्थः। इति। अत एव च कालात् याज्ञैनप्रयचनेऽप्यल्पस्यैव जनस्याराधकस्य दर्शनात् जिनाज्ञागच्छि त्वेव भस्त्रिमानादिकार्यमिति पूर्वाचार्या वदन्ति ॥

१. य उच्चमेमाणं प्रहतः स दुक्करो न शेषाणाम् ।
आच ये जयन्ति तद्रजुचरा के णु सीयन्ति ॥
२. य यत्र यदा यदा बहुभुक्ताऽचरणकरणोपयुक्ता ।
ये, समाचरन्ति आमन्त्रणं तीक्ष्णज्ञानाय

उक्तं चोपदेशपदे—

“ एवं पादण जना कालशुभाया इहंपि सव्योवि ।
 णो सुंदरात्ति तम्हा आणामुद्धेसु पडिपंघो ॥ ” ति ॥

एतद्भूतिर्यथा—एवमनन्तरोक्तोदाहरणवत्प्रायो बाहुल्येन जना लोकाः कालानुभावाद्भवतानानकालसामर्थ्याद् इहापिजनमतेजपि सर्वेजपि माघवः थावकाथ नो-नैव सुन्दरा वर्तन्ते, किन्त्वनामोगादिदोषाच्छात्रप्रतिकूलवृत्तय इति पूर्ववत् तन्मात्कारणादाग्राशुद्धेषु— सम्यगधीतजिनागमाचारवशाच्छुद्धिमागतेषु सायुष्य थावकेषु च बहुमानः कर्तव्य इति ॥ ३० ॥

नन्वेवं विधिविकलव्यवहारस्याराधकत्वप्रयोजकत्वेजपि विधिशुद्धव्यवहारस्य भावहीनस्याप्याराधकत्वप्रयोजकत्वं किं बाधकं परं प्रति, तस्य निश्चयप्रापकत्वाद् इत्यत्र आह—

भावुज्जियववहारा ण किंपि आराहगतणं होइ ।
 भावो उ वोहिवीजं सबवण्णुमयंमि थोवोवि ॥३१॥

भाषोक्तिरजति । भाषोक्तिरप्यपहाराद् भयाभिनन्दिनां द्रव्य-धनधारिणां विधिनमग्रादपि न किमप्याराधकत्वं भवति, परं प्रति निश्चयप्रापकत्वापि तस्य स्वकार्यकारित्वाद् । भावस्तु सर्वशमने स्तो-कोऽपि धोधिर्वाजम्, विदोषधर्मविषयस्य स्तोकाभ्यापि भावस्य विदोष-कत्वाद् । अत्र ग्वापूर्वा धर्मयिन्नाऽपि प्रथमं समाधिस्थानमुक्तम् ।

तदुक्तं मनसावाहे—“ धेम्मचिंता वा मे अगमूपाग्यपूव्या गमूपाजंजा मध्वं धम्मं ज्ञादिमण ” ति ॥

एतद्भूतिर्यथा—“ तत्र धर्मा जीसादिद्रव्यानां संयोगोत्पादादयः स्वमारा-धेयां विन्ता-अनुद्धा, धनस्य वा श्रुत्वात्त्राग्यकल्प मर्यत्रमापितस्य ” इतिग

भाषोक्तिरप्यपहाराद् किमप्याराधकत्वं भवति ।

भावस्तु बोधिवात्रं सर्वशमने स्तोकोऽपि ॥ ३१ ॥

एव पादण जना कालशुभाया इहंपि सव्योवि ।

णो सुन्दरा इति तम्हा आणामुद्धेसु पडिपंघो ॥

• धर्मचिंता वा मे वागमूपाग्यपूव्या गमूपाजंजा मध्वं धम्मं ज्ञादिमण ॥

देवित्वात्तत्त्वभेदः प्रधानोऽयम्' इत्येवं चिन्ता, पात्रच्छेदो वक्ष्यमाणनमाधि-
 र्दानोपेक्षया विकल्पार्थः 'मे' इति, यः कल्याणमार्गात्म्यमाधोगममुत्पन्नपूर्वा-
 पूर्वस्मिन्प्रानादावर्तनिकालेऽनुपजाता, तदनुपादे सपादेषु पुद्गलपरावर्तान्ते कल्याण-
 म्वावस्थंभावात् ममूत्पन्न-जायेत । किं प्रयोजनायेन् ? अत आह-मर्थं निम्नश्रे-
 ष्ठं जीनादिद्रव्यस्वभावमृत्तयोर्गोत्यादादिकं श्रुतादिरूपं वा 'जायिष्य' शक्ति-
 यया प्राप्तुं शक्या च प्रत्याग्न्यानपरिग्रया परिहरणीयमर्थं परिहर्तुम् । इदमुक्तं
 भवति धर्मचिन्ता धर्मज्ञानरक्षणरूपा जायते इति ॥ "

अध्यात्मधर्मचिन्ताया उत्कर्षतोऽपार्द्धपुद्गलपरावर्त व्यवधानेन
 कल्याणकारणत्वमुक्तम्, अन्यत्र च मृत्पदद्वेषादिगुणानां परमपुद्गल-
 परावर्तत्वं दधानेनेति प्रपञ्चपूर्वापरभावपर्यालोचनया गुणमामान्यत्वं
 परमायत्नमानत्वमस्माभिर्ग्राह्यते । यद्दि धर्ममपि स्वतन्त्रपरतन्त्रसा-
 धारणापुनर्यन्त्रसादिगुणानामपार्द्धपुद्गलपरावर्तमानत्वमेव सकलगति-
 धर्ममन्तं न्यात् नदा नास्मारुमाग्रह इत्यस्यां परीक्षायामुपयुक्तनेर्भवि-
 त्वं गीतार्थः प्रायनाशाननाभीगमिः ॥ ३१ ॥

नदेयं धियेष्टिता चतुर्भङ्गी, अधान्यां को भङ्गोऽनुमोद्यः ? को वान
 इति परीक्षते—

**तिष्ठिण अणुमोयणिज्जा एणमुं णो पुणो तुरियभंगो ।
 जेणमणुसेयणिज्जो लेमोवि हु होइ भावस्स ॥३२॥**

तिष्ठिणसि । एतेषु देशागधकादिषु चतुर्षु भङ्गेषु त्रयो भङ्गा । देशा-
 राधक-देशविराधक-सर्वराधकलक्षणानुमोदनीया न पुदत्तुरिय-
 भङ्गः सर्वविराधकलक्षणः, येन कारणेन भावस्य देशोऽपि अनुमोद-
 नीयः, न चार्थः सर्वधिगधके संभवति, देशागधकादिषु तु नार्थानु-
 जातिजायत्वियेषमं भवान्, तदनुमोदनीयत्वं तद्द्वारा भेषानाप्यनुमोद-
 नीयत्वमाध्यायकमिति भावः ॥३२॥

अथ किमनुमोदनीयं तत्र ? त. चान्ताः ? त. इत्येवत्तद्व्यवधानम्—

त्रयो तुमा । । । । । । । । । । । ।
 यतानुमोदते । । । । । । । । । । । ।

अणुमोअणाइ विसओ जं तं अणुमोअणि
सो पुण पमोअमूलो वावारो तिण्ह जोगा

‘अणुमोअणाइ’ति । अनुमांदनाया विषयो यद्वस्तु तद-
भवति । तद्विषयत्वं च भावस्य साक्षाद् भावप्रधानत्वान्साधु-
तदुक्तमोघनिर्मुक्तौ—

“ परमगृह्णममिमाणं ममत्तगोणेपिडयत्तग्निमागणं ।
पणिणामयं पमाणं पिच्छपमवलंबमाणं ॥ ”ति ।
नन्कारणक्रियायाश्च तदुत्पादनद्वारा ।
यद् हरिभद्रं वचः—

“ कथं इच्छतेण प्रणंतरं कारणापि इट्टति ।
जड आहारजतिंति इच्छतेणोदमाहारो ॥ ”ति ।

पुरश्चय च तन्मयनिधनपेति तत्त्वतः सर्वत्र भायापेक्षमेवति
भायश्च पर्ययस्यति । साऽनुमांदना पुनः प्रमांदमूलो हर्षपर्ययश्च
योगानां काययाद्यनमां दयापारो रोमाक्षोद्गम-प्रशंसा प्रणिधानलक्ष-
न तु मानसदयापार एव, अनुमांदनाया अपि सांगभेदेन प्रशमादिमा-
सिदान्तप्रतिपादनात् । मानसदयापारस्यैवानुमांदनायै प्रशमादिमा-
सनादनुमांदनाकल्पविशेषानुपपत्तेश्च । न च यथा नैपायि रै.व.दिशि
मदुल्लस्यति च मानसदयापारो जतिविसृष्टो दयापारोऽनुमांदननि वसुधैवि-
नयनि श्रयागास्यपि यागानां हर्षमूलो दयापारोऽनुमांदननि वसुधैवि-
यधऽनुमांदनादयपदेन जतिविसृष्टो दयापारोऽनुमांदननि वसुधैवि-
वसुधैवि विदयस्यसाद् निशयाश्रयणादुत्पद्यते ॥

अनुमांदना इति यदनुमांदनात् - १ ॥
अनुमांदनात् - १ ॥
अनुमांदनात् - १ ॥
अनुमांदनात् - १ ॥
अनुमांदनात् - १ ॥

एवं मति योऽनुमोदनाप्रशंसयोर्विषयभेदेन भेदमेवाभ्युपगच्छति-

१५. एवमतनिरासार्थमाह—

सामन्नविसेसत्ता भेदो अणुमोअणापसंसाणं ।

जह पुढ्वीदव्वाणं ण पुढो विसयस्स भेएणं ॥३४॥

‘सामन्नविसेसत्त’ति । अनुमोदनाप्रशंसयोः सामान्यविशेषत्वात् सामान्यविशेषभावाद्भेदः, यथा पृथिवीद्रव्ययोः । द्रव्यं हि सामान्यं, पृथिवीः च विशेषः । एवमनुमोदना सामान्यं प्रशंसा च विशेष इत्येतावानुक्तयोर्भेदः, न पुनः पृथग् विषयस्य भेदेनात्यन्तिको भेदः, प्रशंसाया अनुमोदनाभेदत्वेन तदन्यविषयत्वामिदं । नहि घटप्रत्यक्षं प्रत्यक्षभिन्नविषयमिति विपक्षिता एवतुं युक्तम्, न च मानमोत्साहरूपाऽनुमोदनाया अपि प्रशंसाया भिन्नविषयत्वनियमः; प्रकृतिसुन्दरस्यैव वस्तुनः सम्पगृहशामनुमोदनीयत्वात्प्रशंसनीयत्वाच्च । न चानुमोदनायाः स्वैष्टसाधकमेव वस्तु विषयः, तादृशस्यैव तपःसंप्रसादेरारम्भपरिग्रहादेर्वा विरतैरविरतैश्चानुमोदनात्, न तु परैष्टसाधकम्, आत्मनश्चानिष्टसाधनमपि निजघनापहारस्याप्यनुमोदनीयत्वापत्तेः । प्रशंसायाभेष्टमनिष्टं च वस्तु विषयः, इष्टस्य धार्मिकानुष्ठानस्यानिष्टस्य चाज्ञायाद्यस्य वस्तुनः प्रशंसात्पयस्थितेः । भवति हि निजकार्यादिनिमित्तमसद्गुणस्यापि प्रशंसा । अत एवापमागमोऽपि—

“ चउहिं ठाणेहिं अगंते गुणे दीवेज्जा, १ अग्गासवसियं २ एउंदाणुवसियं ३ कउहेउ ४ कयपदिवए”ति ।

या चेयमनिष्टप्रशंसाऽतिशाररूपापि प्रयोजनविशेषेण कस्यचित्कादाचित्की स्यादित्येतदपि घपनं शोभनम्, स्यारमित्यप्रशंसाया अनिष्टाविषयत्वात्, पुद्गलम्पनकानिष्टप्रशंसाया अपीष्टविषयत्वपर्यवसानात् । न हि किञ्चिद्वालेष्टमनिष्टं वा वस्तु विद्यते, किंतु परिणा-

सामान्यविशेषत्वाद् भेदोऽनुमोदनाप्रशंसयोः ।

यथा पृथिवीद्रव्ययोः, न पृथग् विषयस्य भेदेन ॥ ३४ ॥

१ चतुर्भिः धार्मिकसम्प्रदायैः गुणान् दीवयेत्, २ अग्गासवसियं ३ एउंदाणुवसियं ४ कयपदिवए इति ४

नविशेषेण भजनीयमिति । यद्युवाच कल्पाकल्पविभागमाश्रित्य वाच-
कमुत्पत्तयः—

किञ्चिच्छुद्धं कल्पमकल्प्यं सादकल्पमपि कल्पम् ।

पिण्डः शय्या वस्त्रं पात्रं वा भेषजाद्यं वा ॥ ३१ ॥ इति ।

नोद्ग्रहप्रमादादिनाऽनिष्टविषयत्वं ॥ प्रशंसाया इवानुमोदनाया
अपि भवतीति न कोऽपि विषयभेदः । न चानिष्टविषयतावच्छदेनाप-
चारानुपचारप्रवृत्त्याऽनघोरतिचारभङ्गभावाद् भेदः, अभिमनोपचार-
णानिचारत्वाभावात् । अन्यथा—

“ संशयंमि अमुद्धे दोण्हवि गिण्हंतदितयाणहियं ।

आउरदिद्धंतेणं तं चेव हियं असंशरणे ॥ ”

इत्यादौ कारणिकाशुद्धग्रहणप्रशंसाया अप्यनिचारयत्प्रसङ्गाद् ।
अनभिमनोपचारादतिचारभङ्गयोस्तु परिणामभेदः प्रयोजको न तु
विषयभेद इति यत्किञ्चिदेतत् । शास्त्रेऽपि प्रशंसा अनुमोदनाविशेष-
एव गीयते ।

तदुक्तं पञ्चानुरूपचिह्नता—“ जेदणोवि ह्नु दव्यत्ययभेओ अनुमोअणेन
अन्यिनि ” इति प्रतिकं विवृण्वता यतेरपि-भावन्नारुढमाधोगपि न केवलमृदि-
एत् । ह्नुदोअंठुनी । द्रव्यभारभेदो द्रव्यलपरिशेषोऽनुमोदनेन तिनपूजादि-
दर्शनजनितप्रमोदप्रसंगदिलक्षणायाऽनुमत्त्वा अमि विद्यते इतिशब्दो वाच्यपरि-
नमानमिति ॥

एवमनुमोदनाप्रसंगपर्योपपत्त्यभेदाभावे सिद्धेऽनुमोदनीयप्रसंग-
नीयपर्योपपत्त्यपि परित्यज्याह—

तेजमणुमोअणिज्जं पमंमणिज्जं च होइ जाईए ।

मुद्धं किच्चं मच्चं भावविमिद्धं तु अन्नंपि ॥ ३२ ॥

तेजानुमोदनीये प्रसंगनीये च होइ जाल्या ।

मुद्धं कच्चं मच्चं भावविमिद्धं एवमपि ॥ ३२ ॥

१. मच्चं मच्चं अमुद्धं उवाचपि एवमुद्धंमोदनीयमिति ।

२. मुद्धं कच्चं मच्चं भावविमिद्धं एवमपि ।

३. मच्चं मच्चं अमुद्धं उवाचपि एवमुद्धंमोदनीयमिति ।

‘नेणं’ति । मेनानुमोदनाप्रदानप्रयोगविषयमेतन्नायंनानुमोदनीयं प्रदांसनीयं च सर्वं शुद्धं स्वरूपकृत्यं दयादान-दीप्यादिकं च जाग्रा स्वरूपयोग्यताञ्जच्छेदकार्येण भवति । तद्रूपायच्छेदेन यत्र सुन्दरप्रदानं तद्रूपविशिष्टप्रतिबंधानस्य तद्रूपायच्छेदविषयकार्यजनकत्वात् । अत्र एव शुद्धाहारग्रहणदानादिर्यवर्तनीनां सर्वमात्मसुन्दरत्वेऽपि तासांविषयाशुद्धाहारदानादिर्यवर्तनीनामप्यदादकार्यमाधिर्तनीनां सुन्दरत्वेऽपि साधोः शुद्धाहारग्रहणं सुन्दरम् , आदात्म्यं च शुद्धाहारदानविषय-भयोपदेशो युक्तो न त्वशुद्धाहारग्रहणदानोपदेशोऽपि, सामान्यपरि-यमापिस्वात्तस्य; सामान्यपर्यवसानस्य च स्वस्वशुद्ध एव परशुद्धि-तन्त्यात्, स्वरूपशुद्धेऽपि यस्तु जाग्राञ्ज्यनुमोद्यमानं विनाशकमिति । भायविशिष्टं तु-अपुनर्बन्धकादिभावसंबन्धितं तु, अन्यत्रापि विषयशु-द्धादिकमपि परन्वनुमोद्यम् । ‘भायविशिष्टा क्रिया सुन्दरा’ इत्यादि-प्रदांसया भायकारणत्वेन विषयशुद्धादायपि कृत्ये इत्येतासां भवति । न पर्ययपुनर्बन्धकोपि न विषयशुद्धकृत्येऽपि साधोः प्रकृत्यापत्तिः, इत्या-निमततत्त्वमाधिकारीष्टराधनत्वेन प्रतिबंधितेऽप्यप्यननुमोद्यमान-शुद्धानं स्वोक्तसाहसंभवेऽपि स्थाधिकाराभावेन तत्राप्रवृत्तेः । अत्र एव ‘शांभनमिदमेतावन्नन्मपात्तमविरतानाम्’ इतिपद्यनदित्युक्तस्यसंज्ञाया-हविषयेऽपि जिनपूजादौ आदाचार्ये न साधूनां प्रवृत्तिरिति ईदृशम् । इत्थं च भायानुरोधात्पुनर्बन्धकादेशाख्यापयोगिरेष्वपिपुनरुपदानं एत-त्सर्वमपि धर्मानुष्ठानमनुमोदनीयं प्रदांसनीयं चेति सिद्धम् ॥

उक्तं शोपदेशात्प्रवृत्तयोः—

नो एतन्मिदं ददतो जीतेषु दीक्षताश्चरन्ते ।
 इदमपि वाच्यं दीर्घेण कथं परित्यजेत् ॥”

“तत्र तस्मात् एतन्मिदं परित्यजेत् इदमपि वाच्यं दीक्षताश्चरन्ते” इति ।
 इदमपि वाच्यं । इतिपद्यनदित्युक्तस्यसंज्ञाया-हविषयेऽपि जिनपूजादौ आदाचार्ये न साधूनां प्रवृत्तिरिति ईदृशम् । इत्थं च भायानुरोधात्पुनर्बन्धकादेशाख्यापयोगिरेष्वपिपुनरुपदानं एत-त्सर्वमपि धर्मानुष्ठानमनुमोदनीयं प्रदांसनीयं चेति सिद्धम् ॥

१. तत्र तस्मात् एतन्मिदं परित्यजेत् इदमपि वाच्यं दीक्षताश्चरन्ते ।
 इदमपि वाच्यं इति । इतिपद्यनदित्युक्तस्यसंज्ञाया-हविषयेऽपि जिनपूजादौ आदाचार्ये न साधूनां प्रवृत्तिरिति ईदृशम् ।

ध्वंसाने तत्तच्चिशुद्धसमाचारे दृढमानो भावप्रतिबन्धः ध्वयोपशमवर्चिष्यान्वृद्धम-
ध्याधिमात्रः कर्तव्यो धीर्बुद्धिमद्भिः । उपसंहरन्नाह—कृतं प्रसङ्गेन पर्याप्तधर्मवीज-
प्रख्यापनेनेति । भावानुरोधेन ह्यनुष्ठानस्यानुमोदनप्रशंसे विहिते, भावथापुनर्व-
न्धकाद्यनुष्ठाने नियत एव, अन्ततो मोक्षाशयस्यापि सत्त्वात्, तस्याप्यचरमपुद्गल-
परावर्ताभावित्वेन मोक्षमलमन्दतानिमित्तकत्वेन शुद्धत्वात् ।

तदुक्तं विंशिकायाम्—

“मोक्षसाप्तओवि णण्णत्थ होइ गुरुभावमलपहावेणं ।

जह गुरुयाहिविगारेण जाउ. पच्छासओ सम्मं ॥” इति

अन्यत्र चरमपुद्गलपरावर्तादन्यथ । ततो विषयशुद्धादिकं त्रिविध-
सप्यनुष्ठानं प्रशस्तमिति सिद्धम् ॥

उक्तं च विंशिकायामेव—

“विषयसरुचशुभंधेण होइ सुद्धो तिहा. इहं धम्मो ।

जं ता मुक्खासपाओ सप्यो किल सुद्धगे. येओ ॥” इति

विषयशुद्धादिभेदभायं योगविन्दाद्युपदर्शितः—

“विषयात्मानुषन्वेस्तु त्रिधा शुद्धमुदाहृतम् ।

अनुष्ठानप्रधानत्वं श्रेयसस्य यथात्तरम् ॥

आद्ये यदेव मुख्यार्थे क्रियते पतनाद्यपि ।

तदेव ह्यन्युपादेयलेशभावाच्छुभं मतम् ॥

द्वितीयं तु यमाद्येव शंकरश्चपा. यमादिकम् ।

न यथाशास्त्रमेवेह सम्यग्ज्ञानाद्ययोगतः ॥

तृतीयमप्यदः किन्तु तत्त्वमर्देदनानुगम् ।

प्रशान्तवृत्त्या सर्वत्र दृढमोग्युत्पन्नितम् ॥” इति ।

ननु भवतु विषयशुद्धाद्यनुष्ठानत्रयमपुनर्पन्थकाशी कथंविशुद्धरम्,
कथंवि धीतरागद्वेषनप्रतिपादितस्यैव तद्गतस्यानुष्ठानस्यानुमांशत्वं

१. मोक्षासाप्तोऽपि भाष्यत्र भवति गुरुभावमलपहावेण ।

यथा मुक्खासपाओ सप्यो किल सुद्धगे. येओ ॥

२. विषयस्यवृत्तानुषन्धेन भवति शुद्धो त्रिधेय धर्मः ।

यत्ततो मोक्षासाप्तोऽपि भाष्यत्र भवति गुरुभावमलपहावेण ।

ग्लानामपि नार्थत्वात् जिनायैवत्वत्वात् । तथाऽत्रापि मिथ्यादृशां गुणाः
 'सर्वेषां जीवानां दयाशीलादिकं शोभनम्' इत्येवं सामान्यरूपेणा-
 नुमोद्यमानाः केन वारयितुं शक्यन्ते? इति । युक्तं चैतत्, यमचिन्दु-
 न्द्रवृत्तयोरपि सद्धर्मदेशनाधिकारसामारण्येन लोकलोकौत्तरगुणप्रशं-
 साप्रतिपादनात् । तथाहि "साधारणगुणप्रशंसोति" ॥ "मायागणानां
 लोकलोकौत्तरयोः सामान्यानां गुणानां प्रशंसा-पुरस्कारं देयनाहम्याप्रतो विधेयम् ।

यथा-

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते मंत्रमविधेः

प्रियं कृत्वा मानं सद्धमि कथनं चाप्युपहृतेः ।

अनुत्सैको लक्ष्म्या निरभिभवमाराः परकथाः

श्रुते चामंतोपः कथमनभिजाते निवसति ॥"—इति ।

इत्थं च पुरुषविशेषानुपग्रहात्सामान्यप्रशंसोति । यद्यप्यत्रापि
 चाप्यर्थस्य विशेष एव पर्यवसानम्, तथाऽपि साधारणगुणानुराग-
 स्यैवान्वित्यङ्गत्वत्वात् मिथ्यात्वाभिवृद्धिरिति द्रष्टव्यम् । स्यादत्र पर-
 स्येदमाशङ्कत-एवं सति मिथ्यादृष्टेः पुरुषविशेषस्य दयाशीलादिगुण-
 पुरस्कारेण प्रशंसा न कर्तव्या स्यात्, अन्यतीर्थिकपरिगृहीतानाहृत्प्रति-
 माया विशेषेणावन्यत्वदद् अन्यतीर्थिकपरिगृहीतगुणानामपि विशेष-
 तोऽप्रशंसनीयत्वात् । दोषवत्त्वेन प्रतिसंधीयमाने पुरुषे न ह्यनुगुणप्रशं-
 सायास्तद्गतदोषानुमतिपर्यवसितत्वात् । अत एव सुखशीलजनयन्दन-
 प्रशंसयोस्तद्गतप्रमादस्थानानुमोदनापत्तिरुच्यते ।

"किं कर्म च परमा सुहृत्तुल्यजगामि कर्मबंधाय ।

जे जे परमायठाना जे ते उचवृद्धिया हुंति ॥"

इत्यादिना आवश्यकादाविति ॥

तत्र श्रुतः-यदि नाम तद्गतदोषज्ञानमेव तत्प्रशंसायास्तदोषयत-
 पानुमतिपर्यवसायकमिति मिथ्यादृष्टिगुणप्रशंसामान्यागस्तथाभिमतस्त-
 दाऽदिरनमन्यदृष्टेः सम्यक्त्वादिगुणप्रशंसोऽप्यकर्तव्या स्यात्, न ह्य-
 तादिरनिदोषज्ञानात्स्यास्तदनुमतिपर्यवसानम् ।

१

ननु इत्थं च प्रशंसा सुखशीलं च कर्मबंधाय ।

य मे प्रमादम्याजानि न न उपशुभानि नयन्ति ॥

अथाविरतसम्यग्गृह्यथादावविरत्यादेन स्फुटदोषप्रतिसन्धानमेव च तद्गतप्रशंसाया द्रोपानुमतिपर्यवसानयोऽजम्, अत एव शैलकराज-
पिप्रभृतीनां पार्श्वस्थत्वादिस्फुटदोषप्रतिसन्धाने हीलनीपत्वमेवोक्तं
शास्त्रे न तु गुणसामान्यमादाय प्रशंसनीयत्वम्, तत्कालीनतत्प्रशं-
साया दोषानुमतिरूपत्वादित्यविरतसम्यग्गृह्यथादीनां सम्यक्त्वादि-
गुणानुमोदनेन दोष इति चेत् । तर्हि मार्गानुसारिणां मिथ्यादृशां मि-
थ्यात्वमपि न स्फुटो दोषः, तत्त्वेतरनिन्दनाद्युपहितप्रयत्नमिथ्यात्वस्यैव
स्फुटदोषत्वादिति तद्गतगुणप्रशंसायामपि न दोषः, । अवश्यं चैतदित्यं
प्रतिपत्तव्यम्, अन्यथा मेघशुमारजीवहस्तिनोर्जपि दयागुणपुरस्कारेण
प्रशंसानुपपत्तिरिति । अन्यतीर्थिकपरिगृहीतत्वं चार्त्तप्रतिमायामिव
दयादिगुणेषु न स्फुटो दोषः, दयादिगुणानामभिविष्टान्यतीर्थिकमा-
त्रिकन्याभावेन मिथ्यात्ववृद्धिनिषन्धनन्याभावात्, प्रत्युत तत्त्वतो
जिनप्रचयगामिहितत्वप्रतिसन्धानेन तदस्फुटीकृतमेव । अतः 'स्वीक-
त्यापि भगवदभिमन्त्य गुणत्योपेक्षा न श्रेयसी' इत्यध्यवसायदृष्टायां
तत्प्रशंसा गुणानुरागानिश्चयद्वारा कल्याणायैवा । अत एव गुणानुराग-
संकोचपरिहाराय स्वीकृताण्यन्वयेनापि भरतमुद्धानं विधेयमित्युपदि-
शन्ति पूर्वोक्ताः ।

तदुक्तां वृहत्तल्पभाष्यवृत्तयोः—

दृग्गणनायचरिते तददिशयं जन्तु जनिष्य पामे ।

त्रिपपन्नत्तं भतीए पूयए ते तर्हि भावं ॥

“ दर्शनं च निःशङ्कतादिगुणोपेतं सम्यक्तरं, ज्ञानं चाद्यागादि, चाग्निं च
मूलाक्षरगुणानुपालनान्मकं दर्शनज्ञानचाग्निं इन्द्रैकवद्भावः । एवं तपधानशनादि,
विनयश्चाभ्युत्थानादिस्वप्नप्रायिनयम् । एतदनेनादि यत्र पार्श्वभाटां पुण्ये यावत्,
यन्परिमाणं स्वल्पं यत्र वा जानीयात्, तत्र तपोर भावं जितप्रज्ञं स्वप्ने यि
स्वप्न्याप्य नापत्यैव मन्त्रा जितकर्मणि एतत् एतत् ॥ ११ ॥

तेन मार्गानुसारात्कः सधेसपि भावरोसात्सुयोऽनेत्यं प्रजापतिर
चेति मिदम् ॥ ३७ ॥

‘नतश्च’ ‘मिथ्यादृशां गुणा न प्राप्याः’ इति कदाग्रहः परित्याग्य
इत्याभिप्रायेणाह—

इअ लोइअलोउत्तर सामन्नगुणप्पसंसणे सिद्धे ।
मिच्छदिद्वीण गुणे ण पसंसा मोत्ति दुव्वयणं ॥३६॥

‘इअ’ इति । इत्यमुना प्रकारेण लौकिकलोकोत्तरसामान्यगुणप्र-
शंसने सिद्धे इष्टसाधनत्वेन व्यवस्थिते ‘मिथ्यादृशीनां गुणात् प्रशंसा
मः’ इति दुर्वचनं गुणमात्सर्यादेव, तथावचनप्रवृत्तेः । न च नैवंमूर्तं
मात्सर्यादेवोच्यते, किन्तु सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टिसाधारणगुणप्रशंसया
विशेषगुणानि शयभङ्गापत्तिभयादेवेति शङ्कनीयम् । एवं सति विरता-
विरतसाधारणसम्यक्त्वादिगुणप्रशंसाया अपि परिहारापत्तेः, तथापि
विरतविशेषगुणानि शयभङ्गापत्तिभयतावदस्थ्यादिनि ॥ ३६ ॥

दुर्वचनत्वं चास्य व्यक्त्या तत्प्रशंसाविधायकस्तद्वचनवाचात्सि-
ध्यतीति तदुपदर्शयति—

मग्गाणुसारिकिच्चं तेसिमणुमोअणिज्जमुवइद्वं ।
सिवमग्गकारणं तं गम्मं लिंगोहिं धीरोहिं ॥३७॥

मग्गाणुसारिचि । मार्गानुसारिकृत्यं तेषामपि मिथ्यादृशानप्यनु-
मोदनीयमुपदिष्टं भगवता ।

तदुक्तं चतुःशरणप्रकीर्णके—

“अहवा मव्वं चिय वावरायवयणाणुमारि जं गुकडं ।
कालत्तएवि निविहं अणुमोएमो तयं सव्वं ॥”

इति लौकिकलोकोत्तरसामान्यगुणप्रशंसने सिद्धे ।
मिथ्यादृशीनां गुणान् न प्रशंसाम इति दुर्वचनम् ॥ ३६ ॥
मार्गानुसारिकृत्यं तेषामनुमोदनीयमुपदिष्टम् ।
शिवमार्गकारणं तद् गम्यं लिंगधारीः ॥ ३७ ॥

१

अथवा सर्वमेव धीतरागवचनानुसारि यत्पुरतन् ।
कालत्रयेऽपि त्रिभिधमनुमोदयामस्तन्सर्वम् ॥

एतद्दर्शनिर्यथा—“अथवेति सामान्यरूपप्रकारदर्शने । ‘चिय’ इति एवार्थेति । ततः सर्वमेव धीतरागवचनानुसारि जिनमतानुयायि यत्सुकृतं जिनभवन-विश्व-कारण-तत्प्रतिष्ठा-सिद्धान्तपुस्तकलेखन-तीर्थयात्रा-श्रीसंपवात्मव्य-जिनशासन-प्रभावना-ज्ञानानुपपद्यन्-धर्मसंनिध्यक्षमामार्दवसंबेगादिरूपं मिथ्यादृक्संबन्धयपि मार्गानुयायिकृत्यं कालत्रयेऽपि त्रिविधं मनोवाककार्यैः कृतं कारित्वमनुमतं च-यद्-भूद् भवति भविष्यति चेति तत्तदित्यर्थः, तत्सर्वं निरवशेषमनुमन्यामहे हर्षगोच-रतां प्राययाम. इति ॥”

ननु मार्गानुसारिकृत्यं न जैनाभिमतधार्मिकानुष्ठानानुकारिमिथ्या-दृष्टिमार्गोपहितं क्षमादिकम्, किन्तु सम्पत्त्याभिमुख्यगतं जैनाभिमत-मेव, तच्च सम्पद्दृष्टिगतानुष्ठानान्नां पार्थक्येन गणयितुं शक्यामित्या-शङ्कापामाह—तन्मार्गानुसारिकृत्यं शिष्यमार्गस्य ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्ष-णस्य कारणं धीरैर्निश्चितागमतत्त्वैर्लिङ्गैः “पायं ण तिव्व भावा कुणई” इत्याद्यपुनर्बन्धकादिलक्षणैर्गम्यम् । अयं भावः—सम्पद्दृष्टिकृत्यं यथा यस्तुतद्धारिद्रानुहूलमेवानुमोदनीयं तथा मार्गानुसारिकृत्यमपि सम्प-त्त्वानुहूलमेव । स्वल्पकालप्राप्तव्याफलज्ञानं च तत्रानुमोदनीयतायां न तन्मम्, किन्तु स्वल्पक्षणज्ञानमेव । तथा च यत्र भवाभिन्नन्दिदोपप्र-तिपक्षगुणानामपुनर्बन्धकादिलक्षणानां निवृत्त्यस्तत्र मार्गानुसारिकृत्या-नुमोदनायां न. यायथ्यम्, यिविच्यार्थिमकालभाविफलज्ञानस्य प्रवर्तक-त्वं तु छद्मार्थस्य प्रवृत्तिमात्रोच्छेदप्रसङ्ग इति । अत एव मार्गानुयायि-कृत्यं लक्षणशुद्धं जिनभवनकारणाद्यैर्वाक्तम्, तस्यैव मोक्षमार्गकारण-त्वाद् । मोक्षमार्गो हि भावाज्ञा सम्पद्दर्शनादिरूपा, तत्कारणं चा-पुनर्बन्धकचेष्टा द्रव्याज्ञा । तत्र भावाज्ञा मोक्षं प्रति कारणत्येनानुमोद-नीया, द्रव्याज्ञा तु कारणकारणत्वेनेति न कश्चिदोप. इति ।

नदिदमुक्तं व्यक्तैवाराधनापताकायाम्—

अहं दुकटगर्हानरुज्जामिपरुम्मिधणो पुणो भागइ । ?)

मुकडाणमांजणं तिव्वमुदपुलयांचियगरीरो ॥ १ ॥

१ पापं न त्रीप्रभाजं कर्मात् ॥

२ अथ दुकटं नगरात्तन्नापातयन्मन्त्रेण पुन
मुहं जानुमोक्षं नारायणमुपैष्यामि

वैश्वानरुद्र(सु)अद्भुतअद्भुतशापादिरेषाम्महा ।
 त्रिचरणाननभिर्द्वि अणुमोष्मि त्रिणिदानं ॥ २ ॥
 निरुचननानां वरदंमनानाणगुणगिगिआर्दं ।
 इगनीमं निरुगुणे अणुमधे मज्जामिदानं ॥ ३ ॥
 चंचरितं जायारं देसकुलाईगुणे य छत्तमिं ।
 निम्मेणु अन्धमामगमुठं गुरीण अणुमोष् ॥ ४ ॥
 अंगान उांगानं पद्मगुणगुठेअमूलगंधाणं ।
 उान्नायाणं अग्नाणाद मयं ममणुमधे ॥ ५ ॥
 मानिंदगुणीमन्नायगंजमज्जाम्मगुणुत्तजिगामं ।
 उाणुअग्निनारपमुठं अणुमोष् ममणममणीणं ॥ ६ ॥
 मामाअणोपगडाई अणुदरपाई त्रिणिद्विदिष्णुयं ।
 एतागुठिमामिर्द्वि अणुमधे मद्गुणुद्वीणं ॥ ७ ॥
 त्रिगज्जमाशु उगवकर्णं गद मद्गुणीणं पाणण ।
 त्रिगपाणगभि मनीपमुठं देवाण अणुमधे ॥ ८ ॥
 त्रिगिगण देवशिर्द्वि पद्मनागणं व अणुमोष् ।
 ममज्जाम्मदमे अणुमधे तारपाणीणि ॥ ९ ॥

२

अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ।
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ॥ २ ॥
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ।
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ॥ ३ ॥
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ।
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ॥ ४ ॥
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ।
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ॥ ५ ॥
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ।
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ॥ ६ ॥
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ।
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ॥ ७ ॥
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ।
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ॥ ८ ॥
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ।
 अर्धशतपुत्रानिजायापुत्रादापानिजाय-नांशुभा ॥ ९ ॥

मेनेषां जीवाणं दानकृत्तं नृजाददिपिबन्तं ।
 तद पयपुकनाचरं एतेरवाग्नि भस्वरं ॥ १० ॥
 दक्षिणपदपालुषं विषभागिनाह त्रिदिगुणधिरहं ।
 त्रिवमगसार्णं जं मे मय्यं अणुमयं मग्ग ॥ ११ ॥

पञ्चमन्यामप्युक्तम्—

“ अणुमोणमि मज्जेमि जग्हेत्ताणमणुत्ताणं, मज्जेमि गिट्ठार्यं गिट्ठभावं, मज्जेमि आपगिआणं आपरे, मज्जेमि उरग्गसायाणं (गुणरवाणं) मज्जेमि गार्हणं मत्तिसिरियं, मज्जेमि मज्जेमि माधगार्णं गुग्गमाहणजाणं, मज्जेमि देवराणं मग्गे जीवाणं हाउत्तामाणं क्कात्ताणान्वाणां मग्गमाहणजाणं । हाउ मे एग्गा अणुमोअत्ता ।

एतन्पूर्वनिर्घा—“अनुमोदे” इति प्रथमः । सर्वेषामर्ततामज्जानं धर्मवदादि सर्वेषां सिद्धानां गिट्ठभावं मज्जासाधादिरूपम्, एवं सर्वेषामापायाणामापायां ज्ञानसाहाय्यलक्षणम्, एवं सर्वेषामुपायायानां छत्रप्रदानं मत्तिसिरिहं, एवं सर्वेषां मपूनां माधुक्रियां मग्गवाध्यायादिरूपम्, एवं सर्वेषां भावकानां मोदसाधनसंसाधनसंसाधनादीन् एवं सर्वेषां देवानामिन्द्रादीनां सर्वेषां जीवानां सामान्येनैव भविष्यत्कामानामाश्रयभक्ष्यानां कल्याणसाधनाम्, एतेषां किम् ? इत्याह—साधनसाधनयोः यान् सामान्येनैव इत्यन्वयापादान् ‘अनुमोदे’ इति विद्वानुक्तिः । अर्थात्सर्वेषामपि मार्गसाधनसंसाधनं, सिध्याददीनामपि गुणस्थानकल्पामुपपत्त्याह । अत्र गिरिहं गतिं प्रणिधिमुदिमाह—अप्यु सर्वेषामनुमादेनेत्यादि ॥”

अत्र हि सामान्येनैव कुशलसाधनसाधनानामनुमोदप्रमुक्तमिति सिध्याददीनामपि स्वरभाषिकानामपि सिध्यादिगुणाममूर्तेः एवकारः अनुमोदं न तु मत्तिसिरियं एवाश्रयणीयः । यद्यु ह्यनमपि परेषामधर्मसंसाधनसाधन

१) एतन् पूर्वनिर्घा—
 २) अनुमोदे इति प्रथमः । सर्वेषामर्ततामज्जानं धर्मवदादि सर्वेषां सिद्धानां गिट्ठभावं मज्जासाधादिरूपम्, एवं सर्वेषामापायाणामापायां ज्ञानसाहाय्यलक्षणम्, एवं सर्वेषामुपायायानां छत्रप्रदानं मत्तिसिरिहं, एवं सर्वेषां मपूनां माधुक्रियां मग्गवाध्यायादिरूपम्, एवं सर्वेषां भावकानां मोदसाधनसंसाधनसंसाधनादीन् एवं सर्वेषां देवानामिन्द्रादीनां सर्वेषां जीवानां सामान्येनैव भविष्यत्कामानामाश्रयभक्ष्यानां कल्याणसाधनाम्, एतेषां किम् ? इत्याह—साधनसाधनयोः यान् सामान्येनैव इत्यन्वयापादान् ‘अनुमोदे’ इति विद्वानुक्तिः । अर्थात्सर्वेषामपि मार्गसाधनसंसाधनं, सिध्याददीनामपि गुणस्थानकल्पामुपपत्त्याह । अत्र गिरिहं गतिं प्रणिधिमुदिमाह—अप्यु सर्वेषामनुमादेनेत्यादि ॥”

१)	२)	३)	४)	५)	६)	७)	८)	९)	१०)
१)	२)	३)	४)	५)	६)	७)	८)	९)	१०)
१)	२)	३)	४)	५)	६)	७)	८)	९)	१०)
१)	२)	३)	४)	५)	६)	७)	८)	९)	१०)

धिकरणमिति दानरुचित्वादिगुणेष्वपि विशेषाश्रयणमाद्यत्रयकर्मि
सन्नसम्यक्त्यसंगमनयसारादिसदृशसाधुदानादिनैव दानरुचित्वात्
ग्राह्यमिति परस्याभिमतम्, तदसत् । भूमिकाभेदेन दानविधे
भेदात्, सम्यग्दृष्टिं प्रति प्रासुकैपणीयादिदानविधेरिवादिधार्मिकं
“ पात्रे दीनादिवर्गे च ” इत्यादेरपि दानविधेः- प्रतिपादनात् । त
सामान्येन कुशलव्यापारा आदिधार्मिकयोग्या एव ग्राह्या इति पु
पश्यामः । एतेन पुण्यप्रकृतिहेतुरेवानुमोद्यत्वे क्षुत्तृदसहन-रञ्जुग्रह
विषभक्षणादीनामप्यनुमोद्यत्वापत्तिः । पुण्यप्रकृत्युद्गयमानस्यैव ध
स्यानुमोद्यत्वे च चक्रवर्तिनः स्त्रीरत्नोपभोगादेरप्यनुमोद्यत्वापत्ति
सम्यक्त्यनिमित्तमात्रस्य चानुमोद्यत्वेऽकामनिर्जराव्यसनादेरप्यनु
द्यत्वापत्तिः ।

“ अणुकंप-कामणिजर-वालतयो-विणय-दाण-विग्भंगे ।
संजोगविष्पओगे वसणूसव-इडिसकारे ॥ ”

इत्यादिनाऽनुकम्पादीनामपि सम्यक्त्यप्राक्षिनिमित्तप्रतिपादनात्
धर्मबुद्ध्या क्रियमाणस्यैवानुष्ठानस्यानुमोद्यत्वे चाभिग्रहिकमिध्याह
धर्मबुद्ध्या क्रियमाणस्य जैनसमयत्यजनतयाजनादेरप्यनुमोद्यत्वापत्ति
रिति ‘ सम्यक्त्याभिमुख्यस्यैव मार्गानुसारिकृत्यं नाधुदानधर्मश्रवण
चनुमोद्यम्, नत्वन्यमार्गस्थस्य क्षमादिकमपि ’ इति परस्य कल्प
जालमपास्तम्, सामान्येनैव कुशलव्यापाराणामादिधार्मिकयोग्यान्
मनुमोद्यत्वप्रतिपादनात्, असत्कल्पनाश्नवकाशान्, तीव्रप्रमादात्
शबलस्य सम्यक्त्यस्यैव तीव्राभिनिवेशदुष्टस्य मोक्षादायादेरप्यनु
मोद्यत्वेऽपि जात्या तदनुमोद्यत्वाऽनपायादिनि कलतः स्वल्पनद्याः
मोद्यत्वविशेषव्ययस्था न काप्यनुपत्तिरिति ।

यस्याह-सम्यग्दृष्ट्य एव क्रियायादिनः शुद्धप्राक्षिकाश्च न
मिध्यादृष्ट्य इति तेषां कृत्यं किमपि नानुमोद्यमिति । तेन न सु
दृष्टम्, धर्मरुचिशालिनां सम्यग्दृशां मिध्यादृशां चाविशेषेन क्रिय
यादिव्यस्य शुद्धप्राक्षिकृत्यस्य च प्रतिपादनात् ॥

अनुकम्पाऽकामनिर्जराव्यसनादेरप्यनुमोद्यत्वापत्तिः ॥
संजोगविष्पओगे धमना-गर्थाऽसत्ताम् ॥

सहात, सम्मादद्वी वा मिच्छादद्वी वा हुजात् ॥

देशरत्नाकरेऽप्येवमुक्तम्—तथाहि—“केचित्संसा-
गतौ च्यवनादिदुःखभग्ना भोक्षसौख्यमनुपमं
कर्मपरिणतिवशादेव मनुष्यगतिं प्रापुः । तत्र
प्रशास्त्रार्थभाविनतयाऽभिगृहीतमिध्यात्वे दि-
शान् पूर्वोक्तमिध्याक्रियासु मनोवाक्कापधनादि-
विष्णुपुराणोक्तशतधनुर्द्वैपादिदृष्टान्तेभ्यो चेद-
तानजिनधर्मद्वेपात्स्वज्ञानक्रियागर्वाच्च यक्षतुल्यं
दूरतः परिहारादिनाऽवगणय्य सर्वेभ्यः प्रागेवे-
मुत्थितो ज्ञानक्रियादि गर्वादिनाऽन्यदूर्ध्वनिः-
या मार्गमिलितसम्पक्पधिकतुल्यान् जैनमुनि-
इन् यथा यथा प्रदलपादत्वरितगतिसमा अन-
न-सेवालादिभोजनाभिहोत्रादिका मिध्यात्वे-
तथा तथा तज्जनितमहारम्भर्जावघातादिपाप-
पुरोहितवद् गाढगाढतरगाढतमदुःखमयकुमा-
तिपनितो दुर्लभयोधितयाऽनन्तचतुरशितिलक्ष-
वपुराद् भृशं दुरवर्त्येव जायते पुनरनन्तेन का-

यमा भविओ, गिपमा सुकूपविखओ, अंतो पु-
सिञ्जिहिति, सम्मदिह्ठी वा मिच्छादिह्ठी वा
धृतस्कन्धचूर्ण्युपासकप्रनिमाधिकारादिवचनात्
यगामितया यथाप्रवृत्तवर्णादुत्तीर्णोऽपूर्वकरण-
भ्यो वा, नियमात्कृष्णशक्तिः । क्रियायादी नियमाद्
अन्तःपुट्टलपरावर्तस्य नियमात्सेत्स्यति, सम्यक्दृष्टिर्षो

अन्तः, नियमात्कृष्णशक्तिः, अन्तः पुट्टल परावर्तस्य
दृष्टिर्षो मिथ्यादृष्टिर्षो भवेदिति ॥

सृष्टौदये स्वं भ्रान्तं मन्यमानोऽकामनिर्जरायोगादिना कथंचिन्मनुजमयं प्राप्य कर्मक्षयोपशमवशाद्भ्रान्ततत्त्वान्वेषणभ्रष्टो मिथ्यादिगुणस्यानक-
योगादपगतदिग्गमोऽहसममिथ्यात्वहेतुकनश्यव्यामोहः कथमपि यश्चम-
मसद्गुरुं प्राप्य तदुपदेशयद्गुमानाद्यगतं ज्ञानादिमोक्षनार्गं तदनुग-
तसम्यगनुष्ठानादिना भजमान उत्कर्षतः पुद्गलपरावर्तमध्ये परेभ्यः प-
ञ्चेभ्योऽपि मित्रेभ्यः पश्चादनन्तेन कालेन स्वप्नपुरसमं मोक्षमवा-
प्नोतीति ।

ननु यद्यप्येवं दशाश्रुतस्कन्धचूर्ण्यनुसारेण क्रियावादिनः सम्यग्द-
ष्टि-मिथ्यादृष्टयन्यतरत्वमुत्कर्षनोऽन्तःपुद्गलपरावर्तमानसंसारत्वेन शुद्ध-
पाक्षिकत्वं च नियमतो लभ्यते, अक्रियावादिनश्च नियमान्मिथ्यादृष्टित्वं
कृष्णपाक्षिकत्वं च तथापि नात्र निश्चयः कर्तुं पार्षते, अन्यत्रापार्द्धपुद्ग-
लपरावर्ताधिकसंसारस्यैव कृष्णपाक्षिकत्वप्रतिपादनात् ।

तयुक्तम्—

“जेभिमवद्दो पुगलपरिअट्ठो सेमओ उ संसारो ।

ते मुक्कपाक्खिआ खलु अहिण पुण क्हपक्खिया ॥”

“येषामपार्द्धपुद्गलपरावर्त एव शेषः संसारस्तत ऊर्ध्वं सेत्स्यते ते शुद्धपाक्षि-
काः शीणप्रायसंसारः । सतुशब्दो विशेषणार्थः । प्राप्तदर्शना अप्राप्तदर्शना वा स-
न्तीति विशेषयति । अधिके पुनरपार्द्धपुद्गलपरावर्तान्संसारं कृष्णपाक्षिकाः दूरकर्माण
इत्यर्थः ॥” इत्यादिश्रावकप्रज्ञप्तिवृत्ता योगविन्दुवृत्तावप्युक्तम् । तत्रापि शुद्धपाक्षि-
कौऽपार्द्धपुद्गलपरावर्तान्तर्गतसंसारः । यत उक्तं “जेभिमवद्दो पुगल०” इत्यादि ।
ततो हि क्रियावादिनः शुद्धपाक्षिकत्वं भजनीयमेव लभ्यते, अक्रिया-
वादेनोऽपि नियमतः कृष्णपाक्षिकत्वमिति विद्यते एव; अपार्द्धपुद्गल-
परावर्तान्वन्तरीभूतसंसारणामप्यक्रियावादिनां संभवात्, तस्याऽपि
कृष्णपाक्षिकत्वमजनाया एव संभवात् । नास्तिकत्वपक्षो ह्यक्रियावादः
“अस्तिवन्ति किरियवाडं वयन्ति णन्धिन्ति अकिरियवाडं” इति वचनात् ।

१ येषामपार्द्धः पुद्गलपरावर्त इत्यन्तु संसारः ।

ते शुद्धपाक्षिका इत्यु अतिक पुन कृष्णपाक्षिका ॥

२ ज्ञानंतेति शिवावादिनां यदन्वि, नामानि जाकिरापार्द्धान् ॥

स च कर्मवैचित्र्यवशादल्पतरभवानामपि श्रद्धेश्यादियद् भयतीति ।
अत एव भगवतां “कुण्डपाक्षिण्यपाजहा सलेस्त” इति सलेश्यातिदेशेन
शुद्धपाक्षिण्यस्याप्यक्रियावादसंभव उपदर्शितः । तथा च सलेश्याधि-
कारमक्षनिर्वचनसूत्रम्—

“सलेस्ता षं भंते जीवा किं किरियावादी ? पुच्छा ।

गोयमा ! किरियावादीवि, जाव वेणइअवादीवि” इति ॥

तत इमामनुपपत्तिं दृष्ट्वा भगवत्यर्थ एव मनो देयम् । भगवत्यां
हि सम्यग्दृष्टय एव क्रियावादिनः प्रतिपादिताः, “मिच्छद्विष्टी जहा
कण्डपाक्षिण्यपा” इति प्रतिदेशात् ।

“कुण्डपाक्षिण्यपा षं भंते जीवा किं किरियावादी ? पुच्छा । गोयमा षो
किरियावादी, अकिरियावादीवि अजाणियवादीवि, वेणइअवादीवि” इति-वचना-
त्कुण्डपाक्षिण्यपां च क्रियावादित्वप्रतिपेधादिति । युरतं चैतत्, यत्र कुण्डपाक्षिण्य-
समसंस्तरणाध्ययननियुक्ततावित्यं प्रतिपादितत्वात् । तथा तत्र चत्पाठः—

“संन्माद्विष्टी किरियावादी मिच्छा च सेसगा वादी ।

जहिऊण मिच्छवायं सेवह मादं इमं सयं ॥”

इति चेत् ।

मेयम् । एकजान्त्रात्त्वल्पमेनापरशास्त्रदूषणस्य महाशातनास्प-
त्वाद् उभयशास्त्रसमाधानस्यैव न्याय्यत्वात् । तत्र भगवत्यां सूत्रकृत-
नियुक्तौ च क्रियावादिविशेषस्यैव द्रष्टव्याद् (अत्र) अक्रियावादिमा-
सान्यस्य द्रष्टव्यात् ग्रन्थविरोधः । तदुक्तं भगवतीवृत्तौ—“एते च सर्वे-
ऽप्यन्यत्र यद्यपि मिथ्यादृष्टय एवोक्तास्तथापीह क्रियावादिनः सम्यग्दृ-

१ शुद्धपाक्षिण्यपा यथा सलेश्या इति ।

२ सलेश्या भगवत् ! जीवाः किं क्रियावादिनः ? प्रश्नः ।

गोयमा ! क्रियावादिनोऽपि यावत् धैर्यक्रियादिनोऽपीति ॥

३ कुण्डपाक्षिण्यपा भगवन् जीवाः किं क्रियावादिनः ? प्रश्नः । गोयमा ! नोक्रिया-
वादिनः, अक्रियावादिनोऽपि, अजाणिक्रियादिनोऽपि धैर्यक्रियादिनोऽपीति ।

४ सम्यग्दृष्टयः क्रियावादिनो मिथ्या च शेषका वादिनः ।

द्विधा मिथ्यावाः, तेषां पादनिर्भक्तयत् ॥

'प्रयां प्राणाः, सम्पत्तौ नित्ययादिनामैव तेषां समाश्रयणात्
 मृत्रकृतवृत्तावप्युक्तम्—' ननु च क्रियायाद्यत्प्यशीत्युत्तरश्च
 तत्र तत्र प्रदेशे कालादीनिभ्युपगच्छन्नेव मिथ्यायादित्वेनोपन्य
 श्मिह सम्पद्दृष्टित्वेनोच्यते ? उच्यते—न तत्र ' अस्त्येव जीव
 सावधारणतयाभ्युपगमं कुर्यस्तथा ' काल एवैकः सर्वस्यास्य
 कारणं ' तथा ' स्वभावे एव नियतिश्च पूर्वकृतमेव पुरुषाकार एव
 मपरनिरपेक्षतयैकान्तेन कालादीनां कारणत्वेनाश्रयणान्मिध्य
 तथाहि—' अस्त्येव जीवः ' इत्येवमस्तिना सह जीवस्य सामाना
 एयाद् यदस्ति तर्हीय इति प्राप्तम्, अतो नित्यधारणपक्षसमाश्र
 दिह सम्पत्कृत्यमभिहितम् । तथा कालादीनामपि समुदितानां पर
 मत्यपेक्षाणां कारणत्वेनेताश्रयणात्सम्पत्कृत्यमिति । ननु च कथं
 लादीनां प्रत्येकं निरपेक्षाणां मिथ्यास्यस्यभायत्ये सति समुदितानां
 न्यक्त्यसङ्गायः ?, न हि यत्प्रत्येकं नास्ति तत्समुदायं भवितुमर्ह
 मिकतानैल्यत । नैतदस्ति, प्रत्येकं पद्यगादिमणित्यविद्यमानाभि
 रत्नायादी समुदाये भवन्ती दृष्टा, न च दृष्टेऽनुपपत्ते नामिति यत्किञ्चि
 देतदित्यादि ॥ " या च क्रियायादिनामान्यस्यान्तःपुद्गलपराधर्माभ्यन्त
 रतंमारब्धेन नियमतः पुद्गलाक्षिकृत्यानुपपत्तिः सा क्रियाकर्मरूपेण
 पुद्गलपक्षेण पुद्गलाक्षिकृत्यमयत्तस्य परिहर्तव्या । अत एवाक्रियायादि
 नो नियमान्पुद्गलापाक्षिकृत्यमपि संगच्छते, क्रियापक्ष एव पुद्गलोऽक्रिया
 पक्षस्तु कृष्ण इति । अन्यथा नित्यधारणपक्षाश्रयणं क्रियायादियत्कि
 यावाच्ये सम्पद्दृष्टिः स्यात् । अथयोऽपुद्गलः पुद्गलपराधर्मसमाधिजा
 नीयत्यमत्र पुद्गलाक्षिकृत्यं तदधिकसंसारिजानीयत्वं च कृष्णपाक्ष
 कृत्यं विवक्षितमित्यत्रोप इति प्रतिभाति । तस्य तु पदभूता विकृतिः ॥
 यत्तद्वचने—कर्मनिवृत्तकामनिर्जराद्गत्यात् मिथ्यापञ्चार्तं किमपि कृत्य
 मनुमोर्त्तं पमिति तदमत्र मिथ्यापञ्चार्तं प्रकृतिभेदकृत्यादिगुण
 वतां 'कर्मधया च सुखात् इत्यादिपञ्चार्तं प्रकृतिभेदकृत्यादिगुण
 नवार्तना मकामनिर्जरा नवापान् तद्वचनमाध्यानिष्ठापणं चनेन
 या सा मकामः न, पञ्चार्तं नवापान् न नवापान् नवापान् नवापान्

अथ

तदुक्तं योगशास्त्रेण-“मा निर्जरा इषा । यद् कामेन-“निर्जरा मे भूयाः” इत्यभिलाषेण युक्ता सकामा, न त्रिहलोकपरलोकफलादिकामेन युक्ता, तस्य प्रतिषेधश्चात् । यदाहुः-“नो इहलोकद्वयाणं तथ महिद्विजा” इत्यादि-इत्येका निर्जरा । द्वितीया त्वकामा कामेन, पूर्वोक्तेन वर्जितेति ।

न च वाच्यं “ज्ञेया सकामा यमिनामकामा त्यन्यदेहिनाम्” इत्यनेन योगशास्त्रस्यैव ध्यनान्तरेण यतीनामेव सकामा निर्जरा सिध्यन्ति मिथेयाहशां तु कर्मक्षयार्थं तत्रः कष्टं तन्कामासकामैवेति । “ज्ञेया सकामा यमिनाम्”-इत्यादिना ध्यनस्योन्मूलकसकामनिर्जरा-स्वामिकथनपरत्वाद् उन्मूलका हि सकामनिर्जरा तेषामेव भवेदिति । अन्यथा त्रैशायिरतमस्यन्दशां साकामनिर्जरेषु प्राप्नोति, तेषामपि यमि-शब्दाख्यपदद्वयस्येन विशेषाभावाद् । न चैतद्विष्टम्, तस्मादेतद्वचन-गुणमूलकसकामनिर्जराधिकारिकथनपरमिति न दोषः । किं च-ज्ञेया सकामेत्यादिश्लोकव्याख्यानेऽप्यसकामनिर्जरास्वामिनो निर्भिलाषे निर्भिश्रायं च कष्टं महत्मानः एकेन्द्रियादय एवोक्ताः, न तु बालतपस्यादय मित्याहशाऽपि । तथाहि-सकामा निर्जरागभिलाषवतां यमिनां यतीनां विज्ञेया । ते हि कर्मक्षयार्थं तपस्तप्यन्ते । अकामा तु कर्मक्षयलक्षणफलनिरपेक्षा निर्जरा अन्यदेहिनां यतिव्यतिरिक्तानामेकेन्द्रियादीनां प्रा-गिनाम् । तथाहि-एकेन्द्रियाः पृथिव्यादयो धनस्पतिपर्यन्ताः शीतोष्ण-वर्षजलाग्निशस्त्राद्यभिधानच्छेदभेदादिनाऽमद्रेयं कर्मानुभूय नीरसं त-स्वप्रदेशेभ्यः परिशाटयन्ति, विकलन्द्रियाश्च क्षुत्पिपासा शीतोष्णया-नादिभिः, पञ्चेन्द्रियास्तिर्यक्ष्य च्छेदभेददाहशस्त्रादिभिः, नारकाद्य-प्रियिधया वेदनया, मनुष्याश्च क्षुत्पिपासाद्याधिदारिद्र्यादिना, देवाश्च पराभिषोगकित्पिपत्यादिनाऽमद्रेयं कर्मानुभूय स्वप्रदेशेभ्यः परिशाट-यन्तीत्येषामकामनिर्जरेति ॥

समयसारसूत्रप्रवृत्तयोरप्येवमेवोक्तम् । तथाहि-“इदानीं निर्जरा तत्त्वं निगद्यते-“अणुभ्रुअरमाणं कम्मपुग्गलाणं परिमइणं णिअरा ।”

१ न इहलोकार्थं तयोऽधिकित्तेन ।

२ अनुभूतत्वानां कर्मपुद्गलानां परिशाटनं निर्जरा ।

उपमुक्तविपाकाणां परिशंटेनमात्मप्रदेशेभ्यः प्रच्यवनें निर्जरा ।
अथ तस्या भेदाच्चाह-सा द्विविधा पूर्णता सकामा अकामा च । सह
कामेन 'निर्जरा मे भूयाद्' इत्यभिलाषिण न त्विह परलोकादिकामेन
युक्ता सकामा । अनन्तरोक्तकामवर्जिता त्वकामा । चशब्दः समुच्चये ।
उपायात्स्वतोऽपि वा फलानामिधं कर्मणां पाकस्तु भावात्निर्जराया इदं
द्वैविध्यमिति भावः । तथाकामा केयाम् ? इत्याह-" तैत्य अकामा
सत्त्वजीवाणं," निर्जराभिलाषिणां तपस्तप्यमानानां सकामनिर्जरेति
पश्यमाणत्वाद्-तद्व्यतिरिक्तानां सर्वेषां जीवानामकामा, कर्मक्षयलक्ष-
णाभिलाषवर्जिनत्वाद् । एतदेव चतुर्गतिगतजन्तुषु व्यक्तनीकृषंज्ञाह ।
नयाहि-" ऐगिदिर्भाई तिरिआ जहासंमत्रं छेअ ज्ञेअ-सी-उण्ह-वान जण गि-
एउदा पिआगा-कमं कृमाईण्दि, नारण विविहए वेअजाए, मणुआ एउदा पिआगा-
पाहि दाहिद-चारणगिणेहणाइआ, देवा पराभिओग किविअजाएणा अतायावेअ-
निअं कम्ममणुमविउं पडिमाईति वेगिमकामणिअरा ॥ "

" तथाहीति पूर्वोक्तस्यैवोपशेषे । छेद-भेद-शान्तेष्वा-वर्षे-जहाभिधुषा-
पिआगा-कामाद्गमादय एकोन्द्रियादिषु पञ्चन्द्रियपर्यन्तपर्यन्तु योऽप्या । नारकाणां
शिविभा वेदना धेयज्ञान्यप्रयोदीरित-परमाधामिकजनितभरुषा । 'वाहि वि-
व्याधि', पाकजिनेषः कागमारग्रह' । शेषं गुणोपमम् । सकामनिर्जरा-ह-मेका
मविजराभूत विजराभिलाषिण अणमण उणोयस्सिआ-ग्गयाय-कादकिल्लेम-प-
सेणियआभेअं छविहं दाहिद पायच्छिअ-विणअ वेयावअ-संम-ज्ञाय ज्ञाय-पि-
एउदाअभेअं छविदम-ईनतं च तपं वरंताणं । निर्जराभिलाषिणामनननादिभेदं
पद्विधं श्रातं श्रावविआदिभदं पद्विधमाभ्यन्तं च नपानप्यमानादीं नदमि ग-
कामा निरेति संटेक इत्यादि ॥ "

१ सा द्विविधा प्रकृत्या सकामा अकामा च ।
२ तथाकामा सर्वोपायसम ।
३ एदेन्द्रियादियत्किञ्चिदपि पञ्चन्द्रियपर्यन्तं छेद-भेद-शान्तेष्वा-वर्षे-जहाभिधुषा-
नित्याय-एउदा-जुगर्ताःपि, नारकाणिर्जराया एतन्वदा ह-मुजा मुवा-पिआगा
इत्यादि-दोहा-अप्येवदे वेदवपेदसा देवा पराभिओग इव अणुआइना अताया
वेदनेऽं कम्मं कृद् एवेणकामणिअरा इवमप्यप्येव इव ।
४ तथाकामा इति पूर्वोक्तस्यैवोपशेषे । छेद-भेद-शान्तेष्वा-वर्षे-जहाभिधुषा-
पिआगा-कामाद्गमादय एकोन्द्रियादिषु पञ्चन्द्रियपर्यन्तपर्यन्तु योऽप्या । नारकाणां
शिविभा वेदना धेयज्ञान्यप्रयोदीरित-परमाधामिकजनितभरुषा । 'वाहि वि-
व्याधि', पाकजिनेषः कागमारग्रह' । शेषं गुणोपमम् । सकामनिर्जरा-ह-मेका
मविजराभूत विजराभिलाषिण अणमण उणोयस्सिआ-ग्गयाय-कादकिल्लेम-प-
सेणियआभेअं छविहं दाहिद पायच्छिअ-विणअ वेयावअ-संम-ज्ञाय ज्ञाय-पि-
एउदाअभेअं छविदम-ईनतं च तपं वरंताणं । निर्जराभिलाषिणामनननादिभेदं
पद्विधं श्रातं श्रावविआदिभदं पद्विधमाभ्यन्तं च नपानप्यमानादीं नदमि ग-
कामा निरेति संटेक इत्यादि ॥ "

ननुक्तम्—

“ गुणज्ञानगपरिणामे संते तंहे बुद्धिमैपि दांण ।

जायह जीरो तण्फलमवेचरमधे उ णियमनि ॥ ”

गुणविशेषस्य जीवदयादिरूपस्यात्मनि परिणामे मति, तथेति मनुष्ये बुद्धि-
मानपि युक्तायुक्तविवेचनशुद्धीपरिणतोऽपि न कथलधर्ममार मदा भवति प्रा-
येग बाह्येन जायते जीव । महतामध्यानाभोगमंभोगे फदाचिन्तित्यप्यु द्विमर-
भवि कलधिःस्वादिदि थापोऽग्रहम् । अत्रैव मतान्तरमाह-न कलं बुद्धिमभ्यफलं
स्योपवर्गादिप्राप्तिलभगमवेक्ष्यान्वे पुनराचार्या नियमोऽध्ययमात्रे बुद्धिमदभ्य
अनाभानेऽपि गुणभ्यान्परिणतो मत्यामिति प्रेते । अयमभिप्रायः—एषप्रनिर्जन-
प्रवरिणामाः प्राणिने जिनमजिनिमिदमिति भद्रधानाः क्वचिदंशनाभोगफलतया
पाररहं, वाह विरयश्चान्तरांशवि ने सम्यक्त्वादिगुणन, भाजां जायन्ते ।

यथाकम्—

“ मन्महृष्टी जीरो उदहृष्टं पदसर्गं तु नरतः ।

मदहृष्टं अमन्मात्रं अयाणमापो गुणनिशोभा ॥ ”

इति बुद्धिमन्थे सति धर्मपरिणामफलमाधिक्यलमुपलभन्त एवेति ।
यथा च सम्यग्दृष्ट्यादिगुणस्यानायान्तरपरिणानेकारणमयेऽपि बुद्धिभ-
वसामान्यफलाभेदसंस्था मार्गानुसारेणां मिथ्यादृष्टां मिथ्याप्यगुण-
स्थानावान्तरपरिणानिकारणमयेऽपि । अत्र एवापुनरप्यकार्यनिामादिन
एवारम्भानाभोगतोऽपि सदन्यन्गायेन मार्गगमनमेवेत्युपादिशान्त्वप्या-
स्मचिन्तकाः । यत्तु मिथ्यादृष्टां स्वकामनिर्जरासंभवे सम्यग्दृष्टिमिथ्या-
दृष्टपोरविशेषप्रसङ्ग इति केनचिदुच्यते, तदग्रम् । एवं सति मिथ्याद-
ृष्ट्यादीनां सयोगिकेषलिपर्यन्तरानां शुद्धदृष्ट्यापत्त्येनाविशेषप्रसङ्गात् ।
अवान्तरविशेषात् तदविशेष इति चेत् । सोऽयं प्रकृत्येऽपि तुल्यः,
सम्यग्दृष्टिनिर्जराऽपेक्षया मिथ्यादृष्टिनिर्जराया आप्तव्यस्वाभ्युपगमा-
दिति यथाशास्त्रं भावनीयम् ॥ ४१ ॥

१ गुणस्यानकारणानि सति तथा बुद्धिमात्रेव साधयेत् ।

जायते जायन्तममवेचराम्भे नु विषम इति ।

२ मन्महृष्टिर्नैव उपरिष्ठे मद्ययने नु अहृष्टानि ।

भद्रात्पत्तनज्ञायमानेन गुणनिशोभात् ॥

सम्पत्त्वगुणविशेषप्रदर्शनार्थं मिथ्यादृग्गुणमात्रस्य शास्त्रेर्कचित्कर-
त्वप्रतिपादनं नैतावता सर्वथा तद्विलोप एव सिध्यति, चारित्रगुण-
विशेषप्रदर्शनार्थं—

“दत्तारम्भीहस्त य सेणियस्म पेदालपुत्रस्त य सवहस्म ।

अशुचरा दंशणसंपया मिया विना चरित्तेण हरं गरं गया ॥”—

इत्यादिना सम्पत्त्वस्यापि तत्प्रतिपादनादिति द्रष्टव्यम् ॥४३॥

तदेवमन्येषामपि मार्गानुसारिगुणानामनुमोद्यत्वसिद्धौ सम्पत्-
दृशाजन्येषां गुणा नानुमोद्या एवेत्युत्सृष्टं त्यक्तव्यम्, स्तोत्रस्याप्युत्स-
ृष्टस्य महानर्थहेतुत्वादित्युपदेशमाह—

ता उस्सुत्तं मुत्तुं अणुमोइज्जा गुणे उ सव्वेसिं ।

जं थोवावि तओ लहेज्ज दुख्खं मरीइव्व ॥४४॥

ता उस्सुत्तंति । तत् तस्मात्कारणादुत्सृष्टं मुक्त्वा, तुरेवकारार्थः
‘स च ‘सर्वेषाम्’ इत्यनन्तरं योज्यः; सर्वेषामेव गुणाननुमोदेन;
भव्य इति शेषः । यद् यस्मात्स्तोकादपि तत्र उत्सृष्टान्मरीचिरिच
दुःखं लभते । मरीचिर्हि “केविला इत्यपि इह्यपि ” इति स्तोकादप्यु-
त्सृष्टात्सागरोपमकोटाकोटीमानसंसारपरिभ्रमणजन्यदुःखं लब्धवान्,
ततो यो मार्गानुसार्यनुमोदनां लुम्पन्नुत्सृष्टसहस्रवादी तस्य किं वाच्य-
मिति भावः ॥

अत्र केचिद्राहृर्मरीचिरुत्सृष्टाद् दुःखं लब्धवानिति वयं न सहामहे,
उत्सृष्टस्य नियमतोऽनन्तसंसारकारणत्वात्, तेन चासंलक्ष्यमंमाराज-
नात्, तत्र उत्सृष्टमिध्रितमेवेदं मरीचिचचनं ननुत्सृष्टमिति प्रतिपत्त-

तत उन्मृष्टं मुक्त्वाऽनुमोदेन गुणान् सर्वेषाम् तु ।

यस्मिंकादपि ततो लभेत दुःखं मरीचिचि ॥ ४४ ॥

१ दत्तारम्भीहस्त च सेणिकस्य पेदालपुत्रस्य च मत्स्यके ।

अनुत्तरा दंशणसम्पद म्याद् विना चारित्रेणाधरा गति गता ॥

२ कथित ! इत्यमरप्रकाशे ।

व्यम् । तथाहि-साधुधर्मं द्विरुक्तोऽपि साधुधर्मानभिमुखेन कपिलेन
 युष्मत्समीपं कश्चिद्धर्मोऽस्तीति वृष्टे, आबद्ध्यकवृत्त्यभिप्रायेण तु भव-
 दर्शने किञ्चिद्धर्मोऽस्तीति वृष्टे अहो ! अयं प्रचुरकर्मा द्विरुक्तोऽपि साधु-
 धर्मानभिमुखो बहुविधः सहायः संवृत्त इति विचिन्त्य मम देशविर-
 तिधर्मोऽस्तीत्यभिप्रायेण मनागिहाप्स्यस्तीति मरीचिकरुत्तयान् । तत्र मरीचे-
 र्यदि देशविरतिविमर्शना नामविष्यत् तर्हि मनागिति नामणिष्यत् ।
 एतद्वचनं परित्राजकवेये सति परित्राजकदर्शने किञ्चिद्धर्मोऽप्यवस्थापकं
 संपन्नम् । इहशाब्दस्यास्पष्टार्थवाचकत्वेन श्रोतुः कपिलस्य परित्राजकदर्-
 शनेऽपि किञ्चिद्धर्मोऽस्तीत्यवबोध्यात्, अन्यथा कपिलः परित्राजकवेयं
 नामहीष्यत्, तस्य धर्मधिकीर्यैव तद्वेषोपादानात्, राजपुत्रत्वं नान्य-
 त्कारणसंभवात्, ततश्च कपिलीयदर्शनमवृत्तिः । मा च कपिलस्य
 मरीचेरन्येषां च महानर्थकारणम्, कुप्रवचनरूपत्वात् । तद्व्यंभुतं प-
 यन्ननुसृष्टमिष्टं, मरीच्यपेक्षया सुप्रत्वेऽपि कपिलापेक्षया (उक्त्) सुप्र-
 त्वात् । मम पार्श्वे मनाग् धर्मोऽस्तीति देशविरतरस्य मरीचेरभिप्राया-
 न्मरीच्यपेक्षया हि सत्यमेवेतत्, परित्राजकदर्शने धर्मोऽस्तीति कपिल-
 स्य बुद्धिजनकत्वेन कपिलापेक्षया चासत्यरूपमेवेति ।

तद्वचनं, उक्तप्रवचनानभिप्रायेण प्रवृत्तस्यास्य वचनस्य मागानि-
 श्रितामन्यरूपस्योक्तत्वाद् । आपेक्षिकरस्यासत्यभाषाभ्यामुक्त्यामि-
 श्रितत्वाभ्युपगमे च भगवद्रचनस्यापि तथान्वयसद्भावात् । तदपि हि
 भगवत्सत्प्रवचनानां चापेक्षया सत्यं पापवृत्तानां चापेक्षयाऽसत्यमिति ।
 अथ भगवता वचनं परस्पासत्यवबोध्याभिप्रायेण न प्रयुक्तमिति नोक्त-
 यम्, मरीचिना तु प्रवृत्तवचनं कपिलस्यासत्यवबोध्याभिप्रायेणैव प्रयुक्तम् ।
 स तेषां ज्ञातवान्-एतन्मद्रचनं कपिलस्य परित्राजकदर्शने धर्मबुद्धि-
 जनकं भविष्यतीत्येवमेवायं बोधनीय इति, कथमन्यथाऽयं परित्राज-
 कवेयमदास्यत् ? इति मर्ह्यप्यमिति चेत् । एतन् तर्हि उक्तप्रमेदं
 प्राप्तिमिति वचनमुक्त्यामिष्टेण । द्रव्यतोऽसत्यस्य हि सात्त्विकवृत्तवृत्त-
 तापरत्वात्प्रवचनस्यैव द्रव्यतः सत्यस्य प्रवृत्तवचनस्योक्त्याऽसत्यतां
 मिश्रत्यापेक्षात् नृदानुद्द्रव्यभाषाभ्यां मिथस्ताभ्युपगमे तिनृज-
 हापि मिथस्ताभ्युपगमसद्भावात् । अथ देशविरतिविमर्शने मर्ह्यप्य

मया सत्यं यद्वक्तव्यम्, परिव्राजकवेद्याभिप्रायेण कपिलापेक्षया त्व-
 मित्येवं भावभेदादेवेदमुत्सृष्टमिश्रमिति चेत्, न, एतादृशभा-
 कदाऽसंभवात्, उपयोगद्वययोगपद्याभ्युपगमस्यापसिद्धान्तत्वाद्
 एवासं समूहालम्बनोपयोग इति चेत्, तर्हि केन कस्य मिश्रत्व-
 निषेधतः पदार्थद्वयापेक्षयैतादिति विषयभेदादेकत्रापि मिश्रत्व-
 चेत् । तर्हि गतं केवलेनोत्सृष्टेण, सर्वस्याप्यसत्याभिप्रायस्य घ-
 सत्पत्त्यात् "सर्वं ज्ञानं धर्मिष्वन्नान्तं प्रकारं तु विपर्ययः" इति शास्त्र-
 यादप्रसिद्धं । तर्हि प्रकारभेदादस्तु मिश्रत्वम्, एकत्रैव चने स-
 सत्यसोपकृत्वायच्छिन्नप्रकारभेदोपरकताभिप्रायोपक्षे सादुत्सृष्टमि-
 संभवादिति चेत् । न, सूत्रकथनांशोऽभिप्रायस्य प्रायत्येऽनुत्सृष्टस्य
 प्रकथनांशे तत्प्राप्तये चोत्सृष्टस्यैवं संभवान्मिथ्याव्यपदेशेन
 स्थानवकाशाद् । अन्यथा 'क्रियमाणं न कृतम्' इत्यंशोऽसत्यं
 पादुपामि इतरांशे च सत्यमिति मिथ्याव्यपदेशेन वदतो जमा-
 सारिणोऽपि नोत्सृष्टं स्यात् किन्तुत्सृष्टमिश्रमिति महत्समन्व-
 अपि च-इदं मरीचियचनमुत्सृष्टमिश्रमिति यदन्ता मूलत एव
 प्रकीर्णा न ज्ञाता । यतः सूत्रोत्सृष्टव्यवस्था तावच्छ्रुतभावभाषामा-
 क्रियते । सा च सत्यासत्यानुभयरूपत्वात् त्रिभिषैव दशयै कालिक-
 कल्यादिमिद्धान्तमतिपादिता । पराभिप्रायेण तु मिश्ररूपाया
 सत्याः मिदो भगवद्द्रष्टृषाहृत्कविभागव्याघातप्रसङ्ग इति न किंचिदे-
 इत्थं च मरीच्यपेक्षया मरीचिरनुत्सृष्टप्रमेयेदं यत्नं कपिलापेक्ष-
 विपर्ययमुद्दिजनकव्यजानेऽर्थमुच्यमानमन्तद्व्यनं समोत्सृष्टमि-
 रिज्ञानाभावात्कथं चिदनाभोगहेतुकमुत्सृष्टमिति वदतो माना
 वन्त्या चेति न्यायापाते इति द्रष्टव्यम् । किञ्च-तस्योत्सृष्टाभोगो न
 दिव्यपि दुःश्रदानन, द्युत्सृष्टस्य तस्य तादृशात्प्रवचनेऽप्युत्सृष्ट-
 त्वात्तद्व्यवस्थाद् । न च साधुवक्तव्यं तस्य तथोत्सृष्टभाषणमा-
 व्यमिति शङ्कनीयम्, कर्मपरिणतोर्विचित्रव्याद् । अल्पसत्यं च तत्र
 सत्तामिज्जन्तविचिनिपयायथागक्षप्रत्यक्षं न, उत्सृष्टाभोग-
 क्तः किञ्चननिज्जन्तकथात्वात् दृष्टविध्यासंप्रत्याक्षकथाविधय-
 नात् । अत एव सूत्राद्व्यवस्थात्वात्प्रवचनविशेषज्ञा-

म्प्ररूपण एव पर्यवस्यति । तदुक्तं पाक्षिकसप्ततिकावृत्तौ-उत्प्र-
प्ररूपणायाः संसारहेतुत्वात् ।

यथोक्तम्—

कुण्डपागडमकईतो जहद्वियं षोडशिलाममुवहणद् ।

जह भगवओ विसालो जरामरणमहो अदिआमि ॥” ति ।

किंच-इहति देशविरत्यभिप्रायेण योक्तमिति निर्णयितम् । उप-
देशमालावृत्तौ “कपिल । इहान्याग्रपीति ” मत्संयन्धिनि साधुसंय-
न्धिनि चानुष्ठाने धर्मोऽस्तीति भणनात् । न च तत्र ‘साधुसंयन्धिनि’
इति भणनेन ‘मत्संयन्धिनि देशविरत्यनुष्ठाने धर्मोऽस्ति’ इत्येवाभि-
प्राय इति चाप्यम् । जिनधर्मालम् ज्ञान्वा शिष्यमिच्छन् म तं जगौ-
मार्गे जनेऽपि धर्मोऽस्ति, मम मार्गेऽपि विद्यते इति हेमधर्मपरिग्रह-
नात्प्रमार्गेऽपि तेन धर्माभिधानात् । स्वमार्गश्च तस्य स्वपरिग्रहीतशिष्या-
चारदक्षणे कपिलदर्शनमेव । तत्र च मार्गे नियतकारणतादिशेषसं-
न्धेन धर्मनाशमेव नास्ति कुतो देशविरत्यनुष्ठानम् ? इत्युत्प्रप्रमेधत-
दिति । अनियमाभिप्रायेण त्वस्योत्प्रपरिहारोऽन्यलिङ्गः इति गिज्ञाभ्युप-
गमाधारिप्रादेरपि तत्राभ्युपगमापत्तिरिति न किञ्चिदन्तम् । एतेन दक्षिणा
‘इत्थंपि’ति अपिशब्दस्यैवकारार्थत्वात्परिग्रहपरितः स्वत्वग्रह साधुमार्गे,
‘इत्थंपि’ति स्वल्पस्यप्रापि विद्यते । स शंयमाकर्ण्य तस्मिन्कादा एव
प्रयोजितः । मरीचिनाऽप्यनेन दुर्बलनेन संसारोऽभिनिर्यन्ति इति ज्ञान-
सागरमृदिवचनमपि व्याख्यानं तत्रापि मार्गभेदाभिप्रायेणैव धर्मभेदा-
भिधानात् । नहि साधुधायकयोर्मार्गभेदेन धर्मभेदः संभवदुश्चित्तोऽ-
पीति विचारणीयम् ।

यद्यु मरीचिवचनमिदमावश्यकनिर्मुक्तौ दुर्भाषितं ननु सूत्रमिति
नेदमुत्प्रं यथतत्त्वमिति केनपिदुष्यते । तदन्तम्, दुर्भाषितपदस्या-
नागमिकायांपदशेदे रुद्व्यात्, तदुत्प्रप्रताया व्यपनस्यात् ।

तदुपने पधादावमुत्प्रप्रयोः—

१. इत्युत्प्रपदमकईतो यथागत्य न चोपेत् नमुपगत-
यथा नमुपगतो विज्ञान उपायस्यमे ३ ३३३३३३

उन्मगदेसयाए चरणे धामंति जिणपरिदारण ।

वावण्णदेसयाए रउडु नहु मग्गा मग्गा दहुं ॥ ३ ॥”

इत्यागमयनानि श्रुत्याऽपि श्याम्रहप्रस्तथेतमो यदन्यथा (च)अने विश्रुति च मन्महासाहसमेव, अनर्वाकपारामारमंसारपारोदराबिषा-
भापिभुरिदुःखभाराङ्गीकारादिनि ॥

तथा श्राद्धविधिवृत्तावप्याशातनाधिकारे प्रोक्तम्—

“एतानु घोस्यवभाषणाहंशुवीधवज्रादिमहत्वाशातनाऽनन्तमंसादेतुध मा-
वयाचार्य-मरीचि-जमानि-मूलसालकादेरिव । यतः—

उन्मुचमामणां घोहीणां अर्णतयंमारां ।

पाणदण्वि धीम उन्मुनें गा ष भागंति ॥

तिन्धयरपरषणमुशं आदग्निं गणहरं महिर्दुःय ।” इत्यादि ॥

तथा योगशास्त्रवृत्तावप्युक्तम्—“भगवानपि हि भुवनपुराणसाग-
देनानास्मागरोपमकोटाकोटो घावद्भवे धान्नस्तस्याऽऽप्या श्यापपत्नी-
कारं कर्तुमजायनुयतां धनिरिति । तथा मर्येय—“अल्पादपि शूपादाडाद्”
इत्यस्य ज्ञात्वा—“या त्यल्पस्यापि शूपादादरय महानर्थस्तुभे समति-
यचनमिद्रमुपदृशीतम्—

अहह मयलपपासा वितदपसषणमणुमपि दुरेते ।

जे मरीचिभय उवजिय-दुवय-भवमेम-रोम-वगा ॥ १ ॥

उन्मगदेसयाए चरणे धामंति जिणपरिदारण ।
वावण्णदेसयाए रउडु नहु मग्गा मग्गा दहुं ॥ ३ ॥
उन्मगदेसयाए चरणे धामंति जिणपरिदारण ।
वावण्णदेसयाए रउडु नहु मग्गा मग्गा दहुं ॥ ३ ॥
१ उन्मुचमामणां घोहीणां अर्णतयंमारां ।
पाणदण्वि धीम उन्मुनें गा ष भागंति ॥
तिन्धयरपरषणमुशं आदग्निं गणहरं महिर्दुःय ।
अहह मयलपपासा वितदपसषणमणुमपि दुरेते ।
जे मरीचिभय उवजिय-दुवय-भवमेम-रोम-वगा ॥ १ ॥
उन्मुचमामणां घोहीणां अर्णतयंमारां ।
पाणदण्वि धीम उन्मुनें गा ष भागंति ॥
तिन्धयरपरषणमुशं आदग्निं गणहरं महिर्दुःय ।
अहह मयलपपासा वितदपसषणमणुमपि दुरेते ।
जे मरीचिभय उवजिय-दुवय-भवमेम-रोम-वगा ॥ १ ॥
उन्मुचमामणां घोहीणां अर्णतयंमारां ।
पाणदण्वि धीम उन्मुनें गा ष भागंति ॥
तिन्धयरपरषणमुशं आदग्निं गणहरं महिर्दुःय ।
अहह मयलपपासा वितदपसषणमणुमपि दुरेते ।
जे मरीचिभय उवजिय-दुवय-भवमेम-रोम-वगा ॥ १ ॥

पासत्वी-सत्र-हाछेदे कुशीले सवले तथा ।
 -दिट्टीएवि इमे पंच गोयमा न निरिखए ॥
 -जो जहावायं न कुणइ मिच्छदिट्टी तओ हु को अत्रो ।
 -धेहेइ यं मिच्छतं परस्स संकं जणेमाणो ॥

इचाइ पिच्छयमेव पुरओ करेइ । किरियाकारणं न नाणं, नाणं वा न किरिया, कम्मं पहाणं न ववसाओ वा कम्मं, एगंतेण पिच्चनणिचं वा दब्बनयं पआयमयं सामन्नत्वं विसेसरत्वं वा वरयुं पयासेइ, एवंविहा एगंतवायपदानां परुयणा विवरीयपरुवणा भवइ । अओ तेसिं पडिक्कमणंति चउत्थो हेइ ।

इयमयुक्ततरा दुरन्तानन्तसंसारकारणम् ।

ययुक्तमागमे—

दुष्कामिएण इकेण मरीइ दुक्खसागरं पत्तो ।
 भमिओ कोडाकोडी सागरसरिणामाधिजाणं ॥

अत्र कश्चिदाह—नन्यत्र दुरन्तानन्तशब्दो दुःखलभ्यान्तत्वेनान्ताभावेन चासंख्यातानन्ताभिधायकौ विरुद्धार्थाविति कथमेतदुपपत्तिरिति सभ्रान्तः

“वैणस्मइ कायमइगओ उक्कोसं जीवो उ संवसे काल— ।
 मणंतदुरंतं समय गोअम । मा पमाएह ॥”

- १ पाभ्येभ्यो नमन्न-यथाछन्दा कुशीलः शवलस्तथा ।
 दृष्ट्याऽपि इमान् पञ्च गौतम ! न निरीक्षते ॥
- २ यो यथायार्त्तं न करोति मिष्यादष्टिलतः खलु कोऽन्यः ।
 पश्यति च मिष्यात्यं परस्य दाहूं जनयन् ॥

इत्यादि निश्चयमेव पुरतः करोति । क्रियाकारणं न ज्ञानं, ज्ञानं वा न क्रिया, कर्म प्रधानं न व्ययमायां वा कम्मं, एकान्तेन निरयमनित्यं वा द्रव्यमयं पर्यायमयं सामान्यरूपं विशेषरूपं वा यस्तु प्रकाशयति, एवंविधा एकान्तयाद्प्रधाना प्रकृत्या विपरीतप्रकृत्या भवति । अतस्तेषां प्रतिक्रमणमिति चतुर्थो हेतुः ।

- १ दुर्मायितेनेकन मरीचिदु-खसागरं प्राप्न ।
 ज्ञान्त- कोटाकोटी सागरसरिणामाधेयानाम् ॥
- २ अनन्तं कालपर्यन्तं उच्छेदं ज्ञायस्तु संवसेत्कालम् ।
 अतस्त्वं दुरन्तं समयं गौतम मा प्रमाद्य ॥

इत्यादावन्तशब्दसमानाधिकरणस्य - दुरन्तशब्दस्य - दर्शनाद् दुरन्तानन्तपथनस्यातिशयितानन्तवाचकत्वेन - विरोधाभावाद् । इत्थं सति विपरीतप्ररूपणाया - दुरन्तानन्तसंसारकारणत्वे - मरीचिदृष्टान्तोपन्यासस्य साक्षात्तस्यासंख्यातभववाचकप्रमाणाविरोधेनानुपपत्तिस्तु तस्या दुरन्तानन्तसंसारकारणत्वोपलक्षितापुवततरत्वोपनयनाभिप्रायेण निरसनीया ।

यत्तु श्रावकस्य विपरीतप्ररूपणाया अत्र प्रकृतत्वात्तस्य धानाभोगाद् गुरुनियोगाद्वा तत्संभवात्तथाविधक्लिष्टपरिणामाभावात्सावन्तसंसारहेतुः, अत एव श्रावकप्रतिक्रमणसूत्रस्य पृष्ठौ केवलं दुरन्तशब्दस्यैवाभिधानम् । या च विपरीतप्ररूपणा मार्गपतितानामनन्तसंसारहेतुः सा मन्मात्रपन्थेन धर्मदेशनाधिकारिणां दृग्भ्रुतत्वेन लोकपूज्यानामाचार्यादीनां कुनथिलिमितामिजलम्बादिहानिभयेन, सावधानाचार्यादीनामिव परविषयकमात्सयेण, गोप्राभाषिणोर्दीनामिव तीर्थकूटचनस्याश्रद्धाने, जमाल्यादीनामिवाभोगपूर्विकाज्वसातव्या । ते चेहाधिकाराभावेनानुपता अप्यनन्तसंसारित्वेन स्वत एव भाव्या । येन कारणेन कस्यचिदनाभोगमूलकमप्युत्सृष्टं कुदर्शनप्रवृत्तिहेतुत्वेन दीर्घसंसारहेतुरपि भवति, तेन दुरन्तसंसारमधिगुल्य मरीचिरिव दृष्टान्ततया दर्शितः । तस्य च तथाभूतमप्युत्सृष्टं तथैव संजातम्, श्रीआद्यद्वयदूर्घ्णात्यपि तथैवोक्ततयात् ; अन्यथा द्विप्रादिभयभाविमुपनीनामपि मुनिप्रभृतीनामनन्तसंसारित्वयवतव्यताऽऽपत्तौ जैनप्रक्रियाया सुलता एवोच्छेदः स्यादित्यादि परेणोपतं तदस्त्व । श्रावकस्यापि " ज्ञेयस्य धर्मं परिक्रेशे "ति वचनाद् गुरुपदेशापत्ततया धर्मकथनाधिकारित्वध्रवणात्कर्मपरिणामिबैचिश्येण तस्यापि गुरुपदेशापत्ततां परित्यज्य कथंचित्सावधानाचार्यादीनामिव विपरीतप्ररूपणामभवात् तस्याय स्वरूपतोऽनन्तसंसारकारणत्वात् तन्प्रतिक्रमणार्थमित्यनुपनिषन्नात् ।

न चान्यत्र दुरन्ताभिधानमनन्तत्वप्रतिक्षेपेन . दुरन्तत्वस्य नान्यत्राभिधानत्वाद् । अनन्तसंसारभिरामाभावाद्दृष्टान्तवत्त्वान्निति तु दृष्टव्यस्य स्पष्टेन न तु मत्तनन । या सापुत्रताया दुरन्ता

नन्तसंसारहेतुः इत्यवस्थितपाठत्यागेनैव तद्दृष्टान्ताप्याहारसंभवात्
 तस्माद्भूक्तोपलक्षणव्याख्यानरीत्यैव प्रकृतोपनयसमर्थनं न्याय्यम् । ई-
 दशोत्सूत्रवचने स्वरूपतोऽनन्तसंसारहेतुत्ववचने चरनशरीरिक्लिपमा-
 पारम्नेऽपि स्वरूपतो नरकहेतुत्ववचनवत् प्रक्रिया विरोधादिति सम्प-
 गृहिमायनीयम् । इत्थं च—

“ आपरिअपरंपरण आगयं जो उ आणुषुब्बीए ।

कोवेइ ढोपवार्इ जमातिणामं व गामीहि ॥”

“ आपार्याः श्रीसुधर्मस्यामि-अंबूनाम-प्रभवार्परक्षिनाघास्तेपां
 परम्परा-प्रगाटिका पारम्पर्यं तेनांगतं यद्वाख्यायानं सुत्राभिप्रायस्तद्-
 पथा-अवधारनयाभिप्रायेण कियमाणमपि कृतं भवति । यस्तु कृतक-
 द्वापानामनमा मिध्यात्योपहनदृष्टिनया एकपुत्रा-निपुणपुत्रा ‘कु-
 द्वापीपदोमुपीकोऽहम्’ इति कृत्वा कौपयति दूषयति-अन्यथा तमर्थं
 मर्षज्जर्णोत्तमपि व्यापद्ये ‘कृतम्’ इत्येवं द्रुयाद्-वक्ति वचनम् । नहि
 शृष्टिपट्टकियाकाल एव घटो निष्पद्यते, कर्मगुणव्यपदेशानामनुपलब्धेः,
 न एव ऐकवार्दी-‘निपुणाऽहम्’ इत्येवंप्रती पण्डिताभिमानो जमादि-
 नाश-जमान्निद्रयवर्णमयैशमनयिगोपको विनष्टयति-अरघटघटोप-
 न्यन्यायेन संसारकपालं संप्रमित्यति” इत्यादि सुप्रकृताङ्गयथा-
 प्याप्यननियुक्ति-कृतिवचनमाश्रमयत्कल्प्ये ये जमान्तरघटघटीयन्-
 न्यायेन संसारकपालप्रमाणं मायं दृष्टान्तयोपदोदीकत्याद् दृष्टा-
 न्तस्य च निश्चितमाप्यधर्मवत्त्वात् तस्यानन्तसंसारित्वमिच्छिरिति यद-
 न्ति ते पर्यनुपाशयाः । नन्वपमपि दृष्टान्तः प्रागुक्तमरीचिदृष्टान्तवदुप-
 लक्षणस्य एवैव्यरघटघटीयन्त्रन्यायोपलक्षणसंसारकपालपरिप्रमाण-
 मायंनरानुक्त इति कथममाङ्गयतामिष्टमिष्टिः ? अन्वधाऽरघटघटीय-
 न्त्रन्यायोऽत्र प्रकल्पमिच्छन्ना पुनः पुनश्चतुर्गतिप्रणयपर्यवसित इति
 वक्तुर्नैवन्नयमपि जमान्तरनेन न्यायेन सिध्यति ।

एतन्मन्त्रोऽन्वयादिषु पुन पुनरन्याः शब्दपर्याय मन्त्राणिपि

स्मृत्यदिदृश्यान्त्यायः प्रत्येक

१. अथवा... २. अथवा... ३. अथवा...

तदुक्तम्—

“एष पुन एवं तस्य अमान्यमापदोत्तजो पेष ।
अं दीहकालोर्दे भणिआ एगोदियाईण ॥”-ति

उपदेशपदे व्याख्यायां एकेन्द्रियादिषु दूरमनुजत्वलक्षणास्वरपद-
पटीयन्त्रन्यायक्रमणे पुनः पुनरावर्तते । तदपि कुतः सिद्धम् ? इत्याह
पद् यन्त्रात्कारणाद्वाप्यसी कायस्थितिः पुनः पुनर्गत्वा तत्रैव काये
उत्पादलक्षणा भणिता प्रतिपादिता सिद्धान्ते एकेन्द्रियादीनां जाती-
नामिति ॥ तत्र एकेन्द्रियादिजात्याभ्रतस्यैवारचदपटीयन्त्रन्यायस्याथ-
यणात् इष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैयम्यमिति ।

तदसत् । तत्र मनुजत्वगतिदौर्लभ्याधिकाराद्वरपदपटीयन्त्रन्याय-
सामान्यस्यैकेन्द्रियादिजातिमात्रेण विशेषविवक्षायांमप्यत्र सर्वशमत-
दिकोपकस्य चतुरशिनिलक्षजीवयोनिमंकुल संसारपरिभ्रमणाधिकारा-
त्पुनः पुनर्गतिषुष्टपभ्रमणाभ्रतस्यैव विषक्षितत्वाद् । अत एव युत-
दिराधनात्प्राप्तुर्गतिसंसारपरिभ्रमणं भवतीति स्फुटमेवान्यत्राभिहि-
तम्, जमालिदृष्टान्तश्च तत्रोपन्यस्त इति । तथाहि—

“इथेयं दुरालमंगं गणिपिडगं वीते काले अगंता जीवा आणाए विराहेत्ता
चातुरंतसंसारकंतारं अणुपरिअट्टिसु १ । इथेयं दुवालमंगं गणिपिडगं पडुप्पणे
काले परिता जीवा आणाए विराहेत्ता चातुरंतसंसारकंतारं अणुपरिअट्टिति २ ।
इथेयं दुवालमंगं गणिपिडगं अणागए काले अगंता जीवा आणाए विराहेत्ता
चातुरंतसंसारकंतारं अणुपरिअट्टि (हि)तिनि ॥” नन्दिय्ये ।

एतद्दृष्टिर्मलयगिरिकृता, यथा इथेपमित्यादि इत्येतद्द्वादशाङ्गं गणिपिट-
कमतीतकालेऽनन्ता जीवा आजाया यथोक्तपरिपालनाभावेन विराध्य चातुरन्त-

१ एतापुनरेवं कस्तु अहालप्रमादवोपतो केयम् ।

यद्योयंकालस्थितिर्भणिता एकेन्द्रियादीनाम् ॥ इति

२ इथेयं द्वादशाङ्गं गणिपिटकमतोते काले अनन्ता जीवा आजाया विराध्य
चातुरन्तसंसारकान्तात्पनुपयेत्त १ । इथेयं द्वादशाङ्गं गणिपिटकं प्रत्युत्प्रे काले
परिता जीवा आजाया विराध्य चातुरन्तसंसारकान्तात्पनुपयेत्त २ । इथेयं
द्वादशाङ्गं गणिपिटकमनागते काले अनन्ता जीवा आजाया विराध्य चातुरन्त-
संसारकान्तात्पनुपयेत्त ३ ॥

संसारकान्तारं विविधपारिमाणमानेकदुःखविटपिशतसहस्रदुस्तरं-भयगहनं अनु-
 परिअर्हिसुति अनुसगृह्यवन्त आसन् । इह द्वादशाहं यथायोभयभेदेन विविधं
 द्वादशज्ञानेनाजा आज्ञाप्यते अनुगमो हितप्रवृत्ती यथा साञ्जेति न्युत्पत्ते, ततः
 सा विधा, तदुपया-युवासा अर्थात् तदुभयाया । संप्रत्यमुदामाज्ञानां विरुध्वा-
 धिन्त्ये-यदाग्भिनियेनतोऽन्यथा सूयं पठति तदा युवासाविशोधना । सा च यथा
 जनाधिपभूतिना यदाग्भिनियेनतोऽन्यथा द्वादशाहार्थं प्ररूपयति तदाऽधोऽ-
 रिगधनाः सा च गौष्ठामादिलोदीनामिवायमात्मन्या । यदा पुनरभिनिवेशयताः
 यदाग्भिनियेना हास्यादिता या द्वादशाहस्य सूयमर्थे च विवृड्यति तदोभयाया-
 रिगधनाः सा च दीर्घमंगारिणामभस्या(दी)नामनेकथा विद्येयेति । तथाग्भिनिये-
 नतोऽन्यथा पाठादिलक्षणया विशोधनया वि(रा)भ्यानीते कालेऽनन्ता श्रीवासातु
 र्त्तरां तां नारकतिपेसामर्थेविविधपृथक्ज्ञानदुस्तरं भयावटयोमरुत्भित्तयैः अदुःख
 गृह्यवन्त आसन् तस्मात्तद् । अर्थात्तायाः पुनरभिनिवेशतोऽन्यथाः इत्यन्त्यादि-
 न्तस्तथा रिगधनया गौष्ठामादिलकादिति तु हार्थभयामेवदुष्टानुपपत्तिः ।
 तस्मादुत्तराशयस्याहयान एव यथाकृष्टप्राप्तोपपत्तिरिति मन्त्रेयम् ।

यत् प्राज्ञाननाशकृष्टानां नियमेनानन्तसंसारं भयनीति ज्ञापना
 पैमेइहं तस्मात्तदृष्टान्तोपदेशेन, यानुस्मरणान्न्यु संसारविशोधनार्थेन
 संसारवदन्त्यानिवायको न पुनः मयैवामथाज्ञाननाकारिणां गर्भपद-
 एतानिवायकः; नहि मतिपयुष्टगामनसंथानन्तसंसातिन्त्यानिवायक,
 जन्मदथाविशेषान्यां श्यनिवायक, तस्माद् तस्माद्दीनां धनि प्राणिते
 निश्चयप्र मैःन्यमिति परेणात्र समाधानं विधत्ते, तद्यसंप्रत्ययायाद-
 द्यत्र । यत्तन्मदृष्टार्थेन संसारविशोधनार्थे यत्तन्मदंसात्तविश्राम
 इत्ये विदित्तमदृष्टम्य पर्यवसानाय यत्तन्मदंसात्तविश्राम अन्त्यादि
 दत्त, तथा च दृष्टान्ते तस्मात्ती साध्यैकत्त्वप्रतिपादो ज्ञापना । नहि
 सिद्धिं तस्मात् विशोधनार्थसमाह्वयप्रसंगेण दृष्टान्त साध्यैकत्त्वप्रदाय
 इदं न कर्तव्ये । अन्तिन्त्याहंमेवसात्तद्व्याख्यायकप्रतिपादो वा
 इत्येवदन्त्यादि च इत्येवदन्त्यादिप्रसंगेण इत्येवदन्त्यादि । न. य. दाया । य
 दत्त इति इतिप्रति निश्चय तथा समाह्वयप्रसंगेण इत्येवदन्त्यादि ।
 इत्ये हि इत्ये ? " इत्येवदन्त्यादिप्रसंगे " इत्येवदन्त्यादिप्रसंगे
 इत्येवदन्त्यादिप्रसंगे इत्येवदन्त्यादि ।

सीअलोविदारओ खनु भगवंतामायणापिओगेण ।
ततो भवो अणतो किलेस पट्टलो जओ भणित्थं ॥

“ तित्थंवरपयणमुअं ” इत्याद्युपदेशपद्वचनान्छीतलविहारिणां पार्श्वत्वादीनां नियमादनन्तसंसारपत्तिरिष्यते च, तत्र परिणामभेदाद्देह इत्यप्राप्यध्ययसायप्रत्ययः संसारविशेषो महानिशीथोक्तरीत्या भेद्वयः । किंच-अरघट्टघटीयन्ग्रन्यायेन यत्र संसारपरिग्रमणप्रदर्शनं तत्र नियमादनन्तसंसार इत्यभ्युपगमे उत्सृष्टमाधिणामिच कामासक्तानामपि नियमतोऽनन्तसंसारभ्युपगमप्रसङ्गः, तेषामपि संसारधर्मणे तन्न्यायप्रदर्शनात् । तदुक्तमाचाराङ्गशीतोष्णीत्याध्ययनपृष्टी-“ मंधि-पणाणा पुणहिति गम्भं ” इत्ययवक्याख्याने “ तेन-कामोपादानजनितेन कर्मणा संसिच्यमाना आपूर्यमाणा गर्भाद्गर्भान्तरमुपयान्ति-संसारपद्मवान्-रपट्ट-पटीयन्ग्रन्यायेन पर्यटन्त आसते ” इत्युक्ताः भवतीति एवमनेकेषु प्रदेष्टांप्य-त्थमभिधानमस्तीति न किंचिदेतत् ।

यत्र “ जेनालो णं मंतं देवताओ देवलोणाओ आउरावणं जाव कहि उव-यग्गिदि ? गोयमा । चत्तारि पंच निरिखत्तजोणिय-मणुअ-देवमणहणाई संनारं अणुपग्गिअदिता तओ पच्छा मिग्गिहिति । ” “ इत्यत्र चत्वारो द्वीन्द्रियादयः पञ्च शैकेन्द्रियाः पृथिव्याद्यवस्ते च ते निर्पंग्पोनिकाश्च तेषु देवमनुष्येषु भयग्रहणानि ध्रान्त्वा ” इति व्याख्यानादत्र च तीर्थकाराद्यात्मनाश्रुता-ऽधिभूतत्वाद् भवानन्यलक्षणसहस्रस्य स्पष्टत्वाद् भगवत्पक्षेभ्य ज-मालेरनन्तभयमिदिरिति परस्य मत्तं तदपूर्वयुद्धिपादवमूलम्, । एता-दृशस्य गम्भीरार्थस्य वृत्तिश्रुताऽस्पष्टीश्रुतस्य स्वयमेव स्पष्टीकरणान् कथं शायं तपस्वी नाफलपत्येतायदपि पदम् यतुःपञ्चद्वन्द्वौ भयग्रहण-ममानाधिकरणां भिन्नविभक्तपत्तौ घ्यस्तौ समासान्तःपत्तिरतिर्पंग्पो-निकाशब्दस्य विशेषणतामापद्यते इति । न चोमौ न विभक्त्यन्त्यादिनि

१ वात्तत्तविहाएतः खनु भगवदाशाननानिचोमन ।
तता भयाऽएतत्- इत्यत्रदुला यता भणितम् ॥
तीर्थकारप्रवचनान्तं

२ जमानो भगवन् ' यथाया देवलोणायादु इदेष वाचक्य उपाकरणे ' शीतम् । चत्वारि पञ्च निर्पंग्पोनिका मनुष्य देवमणहणानि इत्यत्रपट्टपटीयन् ग्रहणार्थेऽप्युक्तम् ।

कचिद्विशेष्यत्वेन कचिच्च विशेषणत्वेन स्यात्, तत्र विशेष्यत्वे
 षतो यावच्छब्द उक्तगणसंपन्धिभ्यामाद्यन्तपदाभ्यां विशिष्ट
 गणमध्यवर्तिनां पदार्थानां संग्राहको भवति । यथा—जमाली ण
 अःसाहारे विरमाहारे अन्ताहारे पंताहारे लूढाहारे तुच्छाहारे अरसजी
 जीवो जाय तुच्छजीवो उवमंतजीवो पमंतजीवो विचित्तजीवी ? हंताः”
 सामान्यनूप्रोक्तस्य गणःसाद्यन्तशब्दाभ्यां विशिष्टो ‘गोअम
 लो णं अगगारे अरसाहारे जाय विचित्तजीवीति सूत्रोक्तव
 यावच्छब्दः इत्यस्य च संग्राहित्वेन बुद्धिस्थयाचकत्वान्मध्यवर्ती
 पदार्थानां नानारूपाणां नानासंख्याकानां संग्राहकत्वम्, एव
 चाशुभोरपि गणानुरोधेन भिन्नत्वमेव बोध्यं न पुनर्षवच्छब्दो
 पदादिनापि न न पदार्थवाचक इति । विशेषणभूतस्तु यावच्छब्द
 पदवाच्यत्वानामर्थानां देशकालादिनियामको भवति । तत्र देश
 कर्त्तव्य-यावत्पञ्चविंशतियोजनानि पतनं नावद्वन्तव्यामित्यादौ
 नियामकत्वं च—“ जाय णं मे जांवे मया ममिअं तं तं मावं परिणम
 णं मे जांवे अरनइ मरनइ ममारनइ ” इत्यादौ प्रामिद्वम् । विशेष
 विशेष्यव्यवस्थाधिकृतस्तु यावच्छब्दो हित्थद्विविध्यादियदर्थे
 स्यात् ; तदिह यावच्छब्दो नानर्थको नवा विशेष्यभूतः, आद्यन्त
 ङगमाशेषोऽष्टत्वाद् ; विशेष्यभूतस्य च तस्य त्याभ्यां विशि
 प्रयोगान् किन्तु विशेषणभूतः ; ‘प्राक् पालितं विशेषणम्’ इति
 न चाप्राथेकारात्कालानियामक इति । यावत्कालं अनुःपंच
 स्थापरजातेषु नारकानेगयोगानकमनुजदेषानां भवप्रहगानि पा
 त्यामिसंशयान् नावत्कालं संसारमनुपराभृत्य ततः पश्चात्सं
 यावत्संबुद्धुः कानामन्तः कारिष्यन्तीति सामान्यनूप्राथः पंच
 एवं सामान्यनूप्राथानुसारेणो विज्ञापनं तदिति कालनियमाथं
 ह्नुवद् यावच्छब्दोऽप्यव्याहारार्थः, नावद्वन्तरेण यावत्पदुगानु

२ जमालीत्वे तस्योऽप्यव्याहारो तस्यव्याहारो अन्ताहारे यावत्पदुगानु
 च्छब्दोऽप्यव्याहारो विरमाहारे यावत्पदुगानु च्छब्दोऽप्यव्याहारो अन्ताहारे यावत्पदुगानु
 च्छब्दोऽप्यव्याहारो अन्ताहारे यावत्पदुगानु च्छब्दोऽप्यव्याहारो अन्ताहारे यावत्पदुगानु

३ यावत्पदुगानु च्छब्दोऽप्यव्याहारो अन्ताहारे यावत्पदुगानु च्छब्दोऽप्यव्याहारो अन्ताहारे यावत्पदुगानु
 च्छब्दोऽप्यव्याहारो अन्ताहारे यावत्पदुगानु च्छब्दोऽप्यव्याहारो अन्ताहारे यावत्पदुगानु

कालानियमानुपपत्तिरिति व्यक्तं च सामान्यसूत्रादिषु विशेषसूत्रादप्य-
नन्तभयमिदिरिति-चेत्, तदिदमसिद्धमसिद्धेन साधयतो महातार्किक-
कृत्यमायुष्मतः। यतो 'जाय चत्तारि' इत्यादावपि शमन्तचतुःपक्षपद-
समानाधिकरणभयग्रहणपदोत्तरद्वितीयविभक्तेरेव "कालाध्यनोर्व्याप्ता"
[सिद्ध ०-२-२-४२] इत्यनुशामनात्कालनियमसिद्धौ न पुनस्तदभिधा-
नाय यावच्छब्दप्रयोगः, अर्थपुनरुक्ततयोः प्रसङ्गात्, तस्मात्तदनुरोधेन
तावच्छब्दस्य विशेषसूत्रे यावत्तावच्छब्दयोश्चाध्याहारकल्पनाऽतिजघ-
न्यैवेति ।

नन्वेवं "मितेर्गतिश्चिन्तनीया" इति यावच्छब्दस्य सूत्रस्थस्य
कोऽर्थः ? इति चेत्, ततो देवलोकादायुःक्षयादिना च्युत्वेति पूर्वप्रका-
न्तपदसमुदायार्थ एवेत्येवेहि । अपैवं गणसंपन्ध्याद्यन्तपदविशिष्टस्यैव
यावच्छब्दस्य पूर्वप्रकान्तगणवाक्यार्थवाचकत्वमिति व्युत्पत्तिर्भङ्ग इति
चेत्, न । तादृशनियमे प्रमाणाभावात्, पूर्वप्रकान्तवाक्यार्थवाचकत्वे
यावच्छब्दस्य स्वसंपन्धिपदोपसंदानमात्रस्य ग्राहकत्वेनापेक्षितत्वाद् ।
अन एव क्वचिद्गमसंपन्ध्याद्यन्तपदविशिष्टादिव क्वचिदन्त्यपदविशि-
ष्टादपि यावच्छब्दात्तदुपपत्तिः । तथाहि—

एगंतपंडिणं मणुस्मिं किं णेरइआउं पकरेइ ४ ? पुच्छा । गोअमा ! एगं-
तपंडिणं मणुस्मिं आउअं मिअ पकरेइ, मिअ णो पकरेइ । जइ पकरेइ णो णेर-
इआउअं पकरेइ, णो तिगिणो मणु (स्म), देवाउअं पकरेइ । णो णेरइआउअं
किञ्चा णेरइएणु उववजइ णो तिगिणो मणुस्मिं, देवाउअं किञ्चा देवेसु उववजइ ।
गे केणट्टेणं जाव देवाउअं किञ्चा देवेसु उववजइ ? । गोअमा । एगंतपंडिअस्म णं
मणुस्मस्म केवलमेव दां गतीओ पण्णत्ताओ, अंतोकरिया चेय कप्पोववत्तिया देव,
मे तेणट्टेणं गोअमा ! जाव देवाउअं किञ्चा देवेसु उववजइत्ति ॥ "

अत्र हि यावच्छब्दस्य न गणसंपन्ध्याद्यन्त्यपदविशिष्टतयैव पूर्व
प्रकान्तवाक्यार्थवाचकत्वं किन्तु स्वसंपन्ध्याद्यन्त्यपदोपसंदानादेव, नद्वि-
ष्टापि चन्वारि पंचेत्यादिस्वसंपन्धिपदोपसंदानाद् यावच्छब्दस्य पूर्वप्र-
कान्तवाक्यार्थवाचकत्वं न किञ्चिद् वाचकमिति युक्तं पश्यामः ।

किंच-सूत्रे द्योतकरचनारूपमति यावत्पदं दृश्यते । यथा स
 काधिकारे-“ भावओ णं सिद्धे अणंता नाणपज्जवा अणंता दंसणपज्जवा
 अणंता अगुरुअलहुअपज्जवा०” इत्यत्र नद्यत्र गणमध्यस्थस्यान्यस्या
 मशौ यावच्छब्देन कर्त्तुं शक्यते, यतो स गणस्तावदित्यमुपदा
 “ भावओ णं जीवे अणंता नाणपज्जवा अणंता दंसणपज्जवा अणंता चरित्त
 अणंता गरुअलहुअपज्जवा अणंता अगुरुअलहुअपज्जव ति ” । तत्र जान
 नपर्यायाः सिद्धस्य साक्षादेवोक्ताः, चारित्रपर्यायाश्च तस्य न संभ
 “ यो परमविए चरिते ” इत्यत्र सिद्धानां चारित्रस्य व्यक्तमेव नि
 त्याद् । गुरुलघुपर्यायाश्चौदारिकशरीराण्याश्रित्य व्याख्याता इति
 सिद्धस्य न संभवन्ति । अगुरुलघुपर्यायाश्च कार्मणादिद्रव्याणि
 स्वरूपं चाश्रित्य व्याख्याताः, तत्र कार्मणादिद्रव्याश्रितास्ते सिद्ध
 संभवन्ति, जीवस्थरूपं त्वाश्रित्य सर्वांशशुद्धास्ते संभवन्ति परं ।
 साक्षाच्छब्देनोक्ता इति यावच्छब्दयाच्यं नावशिष्यते इति ततो
 तत्र यावद्यार्थद्योतक एव यावच्छब्दस्तद्वदिहापि स्यादिति किं
 पक्षमिति निपुणाधिया निभालनीयं प्रेक्षावद्भिः ।

किं च-‘जाय चत्तारि पंच’ इत्यादिमुग्रमपि नरकोपपाताति
 विशेषामावमादाय परिमितभयजमालिजानीपद्वेषकित्वविकारि
 जमानिमाहृद्यप्रदर्शनायोपन्यस्तं न तु द्वेषकित्वविकारमामान्यवि
 मिनि संभाष्यते, अन्यथा “ अन्धेगइआ अणादीयं अणवदगं दीहमदं
 उरंनं मंमाकतारं अणुपरिश्रंति ” इत्यप्रिममुग्राभिधानानुपपत्तेः,
 ‘अन्धेगइआ’ इत्यादिकमपरिमितभयाभिधायकं ‘जा चत्तारि’ इ
 द्रिकं च परिमितभयाभिधायकमिति युक्तम्, भयति हि सामान्य
 धानस्याप्येकविशेषप्रदर्शने तद्वितरविशेषपरत्वम् । यथा ‘प्राप्तणा
 जप्रित्तयाः’ इति यथतम्य कौण्डिन्येतरयाप्तणभोजनविधिसम्बन्धि
 यत्तु ‘अन्धेगइआ’ इत्यादिमुग्रमभयविशेषमधिकृत्यापमान
 मस्य युक्तं नु अन्ते नियोगावगणनमेवति परणोच्यते । तदगतं
 निशानावगणनार्थाहृद्यमुग्राणावभयविशेषविशेषम्-“ अणुपणं व
 यो अणुअणुअणु मणहृद्यनपणदोशो पाणुअणुअणुअणु पाणपवपणव
 रणं, इणुअणुअणुअणु दीहकतारिअणुअणु पणं, मणुअणुअणुअणु ति

शुभागाओ पकरेइ, (बहुप्पदेमगाओ) अप्पपदेमगाओ पकरेइ । जाउयं च णं कम्मं सिअ बंधइ, मिअ णो बंधइ, अमायावेअणिज्जं च णं कम्मं भुज्जो भुज्जो उवचिणइ, अणाइयं च णं अणवदग्गं दाहमदं चाउरंतसंसारकंतारमणुपरिअट्टइ । कोहवसट्टे णं भंते जीवे किं बंधइ ? किं पकरेइ ? किं चिणइ ? किं उवचिणइ ? मंवा । कोहवसट्टे णं जीवे आउअवज्जाओ मत्तकम्मपगडीओ मिट्ठिलबंधणवट्ठाओ, एवं जहा पदमम्म णं असंबुद्धम्म अणगरस्म जाव अणु परिअट्टइ । माणवमट्टे णं जीवे एवं चैव, एवं मायावमट्टेचि, एवं लोभवमट्टेचि, जाव अणुपरिअट्टइ ” इत्यादि-सूत्राणामपि तथात्वापत्तेरिति ।

ननु यद्येवं ‘चत्तारि पंच’ इत्यादिमूत्रे जमालेनानन्मभयविषयता तदा निर्विषयता स्यात्, यतुःपञ्चदशेभ्योऽप्रकार्यानिभिधानादिनिषेद्, । न, “ मिअ भंते ! जाव चत्तारि पंच पृढवीकाइआ एगतओ माहारणसरीरं बंधंति, एगतओ पच्छाहारंति परिणामंति वा मरीरं बंधंति ? णो इणट्टे ममट्टे । इमिअ भंते चत्तारि पंच अउवाइआ, एवं मिअ भंते जाव चत्तारि पंच तेउकाइआ ” इत्यादिषु ग्रंथेषु भगवत्यां “ जया णं भंते ! तेमि देवाणं इंदे चर मे कहमिआणि पकरेइ ? गोयमा ! जावचत्तारि पंच मामाणिआ तं टाणं उवसंपज्जिआ णं विहरंति ” इत्यादिजीवाभिगममूत्रेऽन्येषु च बहूषु स्थानेषु तयोः “ मत्तट्ट भवग्गहणां मत्तट्टपयां ” इत्यत्र मत्ताष्टपदयोरिष संकेतविशेषादेकसंख्यावाचकत्वमिद्वेः । ‘ पंच तिरिवरजोणिय-मणुस्म-देवभवग्गहणां ’ इत्यादिकोऽप्यादर्शान्तरं पाठोऽस्ति, तत्र च द्वाहातेऽस्त्वाप्यभाव एव ।

नन्वेवमपि ‘ पञ्चदशो गतिप्रयानुरोधेन त्रिगुणितः किं पञ्चदशतयाऽभिधायकः ? उत त्रिगुण्योनिकदेवसंघन्धितौ द्वौ भवौ पञ्च मनुजसंघन्धी, अथवा त्रयो भवाम्निर्गुणसंघन्धिनो षष्ठो देवसंघन्धी पञ्च मनुष्यसंघन्धीत्ययं पञ्चभयाभिधायकः ? ’ इत्येवं संदेहानि वृत्तिर्येति चेत् । न, दाशव्युत्पत्तयैलात्तामद्रेहानुदयाद् द्रुन्दुममामय मर्यपदप्रधानत्वेन प्रत्येकस्य पञ्चसंख्या न्ययात् अनेनेव वा भिदायण वयुत्या ततः पञ्चकृत्य ततः पञ्चकृत्य इत्यादिभिधानात्

“ । जणपाहेण नन्दय मुराताम्यनम् एववत्ताड
मिमिउण पत्तवोहा गहरी । न । इत्तमुभरताः

इति श्रीअभयदेवमूरिसंतानीयगुणचन्द्रगणिकृते प्राकृतवीरचरिते-
ऽपीत्यमेवोक्तम् । " निर्यग्मनुष्यदेवेषु भ्रान्त्या स कनिचिद् भवान् मू-
त्वा महाविद्वेषु दूरान्निर्वृत्तिमेप्स्यति । " इत्युपदेशमालाकणिकापाम-
पीत्यमेव निगदिनम् ।

अत्र यत्परिणोच्यते— ' कनिचिद् भवान् ' इति यद् भणितं तत्कि-
न्विपिकदेवभयान्च्युतो जमालिरनन्तरं सर्वलोकगर्हणीयान् मनुष्या-
दिदुर्गणिसंपन्धिनः कनिचिद् भवानयाप्य पश्चात्सुक्ष्मेकेन्द्रियादिषु पा-
श्यतीति ज्ञापनार्थमेव । तथा शागमोऽपि—

“ कथूगति देवो उरसो देवहिरिमे ।
गयारि मे न याणेद् किं मे क्रिया इमं फलं ” ॥ १ ॥
तपोति मे यद्वा णं लम्भि ही एलमूअगं ।
नागं निगिगजाणिं वा पेंदी जत्य गुदुहा ॥ २ ॥—इति

तद्विचाराप्रवृत्तिविलसत्, अत्र निर्यगादिषु प्रत्येकं परिमित-
बधमणाय स्वस्वमेवाभिधानात्, इच्छामात्रेणावशिष्टानन्तमयकल्प-
नस्यापामागिकस्यात्, शूलभयाभिधानमात्रमेतदित्यत्र प्रमाणाभावा-
त् । न च दूरान्निर्वृत्तिमेप्स्यतीति यथनानुपपत्तिरेथात्र प्रमाणम्, आग-
स्तः दूरयोरापेक्षितस्यात् । हिंसा—दूरगद् विनाऽप्येवंविधोऽधोऽप्यत्र
हृदये । तद्वत्सं सर्वानन्दसुखिवरिणोपदेशमालागृहो —

“ विरिं कानपि वरानविशेष कानिरेषु चोपायवर्णनकर्मोऽपि ।
नरकस्य सुखत्रयमग्रे विदेहे ज्ञानायमेवांत सुभक्तमिति श्रुतिम् ॥”-इति

एतत् ज्ञानार्थः साक्षात्तोर्यदस्यकस्यापि पददत्त भयोः, सुवाङ्-
कल्पस्य च त्रिनाशारावकस्यापि पददत्त भयो इति त्रिनाशाराव-
भयो तद्विचारावसेव सुखयामिनि परम्याविवान तद्विचरकस्यम् । ॥
दि इत्येवमिदं नृणां यद्यत्र पक्षाणां नष्ट इत्युक्तमात्रेण प्रो-
क्तं नो य इत्येवमिदं इत्येवमिदं नृणां यद्यत्र पक्षाणां नष्ट इत्युक्तमात्रेण प्रो-
क्तं नो य इत्येवमिदं इत्येवमिदं नृणां यद्यत्र पक्षाणां नष्ट इत्युक्तमात्रेण प्रो-

इति नृणां यद्यत्र पक्षाणां नष्ट इत्युक्तमात्रेण प्रो-
क्तं नो य इत्येवमिदं इत्येवमिदं नृणां यद्यत्र पक्षाणां नष्ट इत्युक्तमात्रेण प्रो-

संतोषभयममणं जमालेभ्यः साक्षात्सिर्षकरदुपकस्यापि पञ्चदश भया
इति महद्दरमञ्जरमिति परेणोद्गुप्यते तदपि तथाभक्त्याविशेषादेव
न पर्यनुदांगत्वं, अन्यथा संदिश्यात्सुप्रभाषणोऽपि मरीचिर्नरकदुःख-
प्रःप्तिः, विभिन्नासुप्रभाषिणश्च जमालेनेयमित्यत्र भयतोऽपि किमु-
त्तरं च, च्यमिति रागद्वेषरहितेन चेतसा चिन्तनीयम् ।

दोषदोषमंजकायां धृती तु “ तत्रद्वेषुनश्चत्वारि पंच नियमनुः-
देषभयदृष्ट्यानि संसारमनुपर्यट्य महाविदेहे संस्रयति ”-इति शब्द-
संज्ञंभंग भगवतीमृद्राद्यपकानुवायेव दृश्यते । सिद्धयीयोपदेशमाला-
टीकायास्त्यादर्शनेश्रापाठभेदां दृश्यते । तथाहि-“ आजोयान्ति द्रव्य-
निर्घनेन लोकामित्वाजीवका निह्ववास्तेषां गणो गच्छस्तेषां नेता नायको
शुकरिर्गर्भः, राजगधिर्यं प्रहाय-परित्यज्य प्रयज्यां गृहीत्या चशब्दादा-
गमं चार्थित्य जम.लि.भंगवज्रामाना हिनमात्मनोऽकारिष्यन् ‘यद्रि’
इत्यप्याहारः, लता न-नैव चचनीये निन्द्यस्वे इह-लोकः प्रयचने चाऽपि-
ष्य ॥ तथाहि-मिच्छास्वाभिनिवेशादसौ भगवद्रूषणं क्रियमाणं कृतम्-
इत्यश्रद्धानः ‘कृतमेव कृतम्’-इति विपरीतप्ररूपगालक्षणादहिता-
चरणादेव लोकमप्ये चचनीये पतितोऽसिदुष्करतपोविधानेऽपि कित्पि-
पदेवत्वं भयं चानन्तं निर्घर्नितवान्”-इत्यं केषुचिदादशेषु पाठो
दृश्यते, “ विपरीतप्ररूपगाद्रहिताचरणादेव ‘निह्ववाःयम्’-इति लोक-
मप्ये चचनीये पतितोऽसिदुष्करतपोविधानेऽपि कित्पिपदेवत्वं निर्घ-
र्नितवान् । ”-इत्ययमपि काचिदादर्शो पाठो दृश्यते, काचिच्च “ तध्यमि-
च्छास्वाभिनिवेशादसौ भगवद्रूषणं ‘क्रियमाणं कृतम्’-इत्यश्रद्धानः
कृतमेव कृतम्’-इति विपरीतप्ररूपगालक्षणादहिताचरणादेव ‘निह्ववा-
ऽयम्’-इति लोक मप्ये चचनीये पतितोऽसिदुष्करतपोविधानेऽपि कि-
त्पिपदेवत्वं भयं चानन्तं निर्घर्नितवान् । उक्तं च प्रज्ञप्तो-“ जइ णं
मो जमालो अणगारे अरहागारे जाव कग्हा णं लंतए कप्ये तेरसमागरोवम ठिइ-
एमु किन्विमिएमु देवताए उववसे ? गोयमा ! जमालो णं आपरिअपडिणीए
इत्यादि यावत् । जमाली णं मंते ! ताओ देवलोगाओ आउवखण्णं जाव कहिं
उववाज्ज.इति ? गोयमा ! पंचतारिखत्तओणियमणुस्मदेवभवगहणाई तमारनणु-
परिआहत्ता तओ पच्छा सिग्गिहाइति । ”-इत्येवमूतः पाठोऽस्ति । हेयोपादे-

पठतावति केतुविद्रादशैव्यमेव पाठोऽस्ति । आश्चर्यान्तरं च—“अवि-
 दुष्कृतनरोविधानेऽपि क्लिबपदेवत्वं निर्यगितयान्” —इति । उपरं च
 प्रह्वयै—“उहं नं मंत्रे” इत्यादि रचनया पाठोऽस्ति । एवंस्थितं मन्त्राणां
 मंत्रार्था इत्थं प्रतिपादयेन्नि-गद्युत भगवत्प्राद्विषहृद्यन्ध्यानुसारेण
 परिमितभक्त्यं जमानेऽर्पिते, मित्रपीयूषादिपाठविशेषाणामनुसारेण
 पाठनभक्त्यमिति, तत्रं तु तत्रयविद्वेषमिति; परं भगवतीमुत्रं प्रहृ-
 यन्तेन विद्वेषमिति, तस्मात्सुखं च धीरचारिप्राद्विमन्त्रं तेषु रक्षणं,
 मंत्रविद्वेषं तत्रैवैवामिधानप्रकमेऽप्येकार्थापुरस्कारेणापि संभवति ।
 एवमाचारं कारयेद्विद्वेष, असंलप्यमेवत्यात्, अन्य चान्तर्पि-
 षेः च क्लिब । मातः परीषंमिभं कर्णाद्रिकागुषं शुभ्रप्रवृत्तकारं
 इत्ये. इत्य, अविपुत्रकपुत्रादलपन्द्रकाकारं किण्वित्मरुत्तरपृत्ताका-
 षापरिवर्तनं धामोऽिद्रपम, किण्वित्मगुत्रमप्यपरिमण्डलाकारं धान्यम-
 नुवकभृदिद्रपम, पापेणलण्डकपयनालिकाकारं शोऽेन्द्रियं मानिक-
 कपुत्राद्वि-व्यस्येणम, मन्त्रायं व्यकापपरिमाणं द्रव्यमनम, शोषण-
 द्रव्यं चैव अणवतानाः नि र्वासीयानाम । तथा चागमः—“कार्मादि-
 नं मंत्रं विद्वेषं कल्पने ? गोपमा ! बाणागोऽणगोऽण । त्रिभेदिणं नो धी-
 र्द्विभेदिणं कल्पने ? गोपमा ! शृणुगोऽण । धामोदिणं नो धीने किर्मोदिणं कल्पने ?
 गोपमा ! इत्येवमपि मंत्रोऽण कल्पने । अन्वोदिणं नो धीने किर्मोदिणं कल्पने ?
 गोपमा ! इत्येवमपि मंत्रोऽण कल्पने । गोपमा ! इत्येवमपि मंत्रोऽण कल्पने ? गोपमा !
 इत्येवमपि मंत्रोऽण कल्पने ” इति । अत्र हीन्द्रियसंस्थानं मन्त्रोऽणो
 वे वि द्रव्यवृत्तानं, समन्वित्तदोऽणं नु पयोऽणं पयोऽणं मित्रपीयूषा-
 दौऽणोऽणं तत्रैव त्रिभेदिणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं
 इत्येवमपि मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं, मन्त्रमममिन्नु, देवविद्वेषविद्वेषोऽणं मन्त्र-
 मन्त्रमन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं वा अत्र विद्वेषमन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं
 मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं

तत्र मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं
 मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं
 मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं मन्त्रोऽणं

त्रिषतुःपथेन्द्रियाम्नेषां परमिथी इत्यादियावत्साधारणयनस्पर्शे-
नन्ता अप्युन्मर्षिण्ययमर्षिण्यः—इत्यादीनि परेणोक्तं ते त्वनाकलित-
घ्नानां विघ्नमोपादकं प्रेक्षायतां तृपहामपात्रम् । परापरभयस्थिति-
कायस्थितिविषेकस्य मग्न प्रनिपादितत्वात्, उत्कृष्टकायस्थितेरेव
निर्गन्गोनामनन्तपर्ययमानात् प्रकृते च भयप्रहणाधिकारान् न
मन्कायस्थितिप्रहणं कथमपि मन्भयतीति किं पद्म्यमाहिणा समधिक
विचारणयेति कृतं प्रसरतानुप्रसरत्या ॥ ४४ ॥

मदेयं मरीचेरिदं स्तोत्रक्याप्युत्सुप्रस्य दुःखदायित्वादन्येषां गुणा-
नुमोदनं न कर्तव्यम्—इत्युत्सुत्रं व्याज्यम्, कर्तव्या च गुणानुमोदना
सर्वेषानपीति व्यवस्थापितम्, अथ सृष्ट्रभाषणाणां गुणमाह—

सुत्तं भासंताणं गिच्चं हिययाट्टिओ हवइ भयवं ।
हिययाट्टिओमि तंमि य णियमा कल्लाणसंपत्ती ॥४५॥

‘सुत्तं भासंताणं’ति । सृष्ट्रं भाषमाणानां नित्यं निरन्तरं भगवां-
स्तीर्थहरो हृदयस्थितो भवति, भगवद्राजाप्रणिधाने भगवत्प्रणिधानस्या-
पदपकत्वात्, आज्ञायाः सुसम्बन्धिकत्वात् । हृदयस्थिते च तस्मिन् भग-
वति सति नियमादिश्रयात् कल्याणसंरक्तिः, मनापस्यादिभेदेन तीर्थ-
कृद्दर्शनस्य नन्वाकल्याणावहनायाः पूर्वान्यायैः प्रदर्शितत्वादिति ॥४५॥

कल्याणप्रापकत्वं च हृदयस्थितस्य भगवतोऽनर्धनिराकरणद्वारा
स्यादित्यन्वयन्यनिरंकार्भ्यां तस्यानर्धनिराकरणहेतुत्वगुणमभिष्टुवन्नाह
हिययाट्टिओ अ भयवं, छिद्इ कुविगप्पमत्तभत्तस्स ।
तयभत्तस्स उ तंमिवि भत्तिमिमा होइ कुविगप्पो ॥

‘हिययाट्टिओ’ति । हृदयस्थितश्च भगवानात्मभक्तस्य स्वसेवकस्य
शुचिकल्पं कृतार्थाभिनियेशरूपं छिनत्ति । हुनिचारो हि प्राणिनामना-

सृष्ट्र भाषमाणानां नित्यं हृदयस्थितो भवति भगवान् ।

हृदयस्थिते तस्मिन् नियमान्कल्याणसंपत्तिः ॥ ४५ ॥

हृदयस्थितश्च भगवान् छिनत्ति कुविकल्पमात्मभक्तस्य ।

तदभक्तस्य तु तस्मिन्नापि भरितमिपाद् भवति कुविकल्पः ॥४६॥

दिभवपरम्परापरिचयान्मोहमाहात्म्यजनितः कुविकल्पः, केवलं भ
यद्भक्तिरेव तमुच्छ्रय तदुत्पादं निरुद्ध्य वा तत्कृताशुभविपाका
स्मारयतीति । तदुक्तमन्यैरपि—

“पुण्ये मनः कस्य मुनेरपि स्यात् प्रमाणमेतस्य हि दृश्यवृत्ति ।
तच्चिन्तितं परमेश्वरस्तु भवतस्य हृष्यन्कर्मणो रुणाद्धि ॥” इति ।

अन्वयप्रदर्शनमेतद् । व्यतिरेकमाह—तद्भवतस्य तु कुनर्कात्
ततया भगवद्भक्तिरहितस्य तु तस्मिन्नपि सकलद्रोपरहिते जगद्भक्ति
भगवत्यपि भाक्तिमिपाद्भोक्तसाक्षिककृत्रिमभक्तिव्यपदेशात्कुविकल्प
ऽसद्भोपाध्यारोपलक्षणो भवतीति भगवतो हृदयेऽवस्थानाभावादि
भाषः ॥ ४६ ॥

कथं भगवत्यपि भाक्तिमिपात् कुविकल्पो भवतीत्याह—

जेणं भणंति केइ जोगाउ कयावि जस्स जीववहो
सो केवली ण अम्हं सो खलु मक्खं मुसावाई ॥४७॥

‘जेणं’ति । येन कारणेन भणंति केचिद् बहुत यस्य योगात्कदा
चिदपि जीववधो भवति सोऽस्माकं केवली न भवति । स खलु साक्षा
न्मृपावादी, जीववधं प्रत्याख्यायापि नत्करणात् । इदं हि भक्तिवचन
मुग्धंज्ञायते, परमार्थतस्तु भगवत्यसद्भोपाध्यारोपात् कुविकल्प एवेति
भाषः ॥ ४७ ॥

एतन्निराकरणार्थमुपक्रमते—

ते इय पज्जणुज्जा कह मिद्धो हंदि एम णियमो भे ।
जोगवओ दुव्वारा हिमा जममक्कपरिहारा ॥ ४८ ॥

येन भणन्ति केचिद् योगाद् कदापि यम्प जीववधः ।
स केवली नाम्माकं, स खलु साक्षान्मृपावादी ॥ ४७ ॥
ते इति पर्यनुयोग्या कथं मिद्धो हंदि एष नियमो भवताम् ।
योगरतां दुर्गा हिमा यदशुभपरिहारा ॥ ४८ ॥

‘ने इयंति । ने एवं घात्रिनः पर्यनुगोज्याः प्रतिप्रष्टव्या इत्यमुना प्रकारेण, यदुत एव नियमो यस्य योगात् कदाचिदपि जीवयथा भवति स न केवलित्वयंलक्षणः कथं ते भवतां मिद्वः ? यद्यस्मात्कारणाद् योगयतः प्राणिन आत्रयोदशगुणस्यानमशक्यपरिहारा हिंसा दुर्वारा, शोषनिरोधं विना तस्याः परिहर्तुमशक्यत्वात्, तदीययोगनिमित्तक-हिंसानुपूलहिंस्यकर्मविपाकप्रयुयता हि हिंसा तदीययोगाद् भवन्ती केन चार्थनामिति । अर्थं सर्वेषामपि हिंसाऽशक्यपरिहारा स्यादिति चेत्, न । अनाभोगप्रमादादिकारणघटितसामग्रीजन्यापास्तस्या आ-भोगाप्रमत्तनादिना कारणविघटनेन शक्यपरिहारत्वाद्, योगमात्रज-न्यापास्त्यनिन्द्ययोगस्याशक्यपरिहारत्वादिति विभावनीयम् ।

नन्यादृश्यां जीवधिराधनायां जायमानायां केवलिना जीवधिरक्षा प्रयत्नः कियते न वा ? आद्ये न कियते चेत्, तदाऽसंपत्तत्वापत्तिः । कियते चेत् तदा चिकीर्षितजीवधिरक्षाभावात्प्रयत्नचैकल्यापत्तिः; सा च केवलिनो न सम्भवति, तत्कारणस्य र्थान्तरायस्य क्षीणत्वाद्, अत एव देशभाविषयकप्रयत्नविफलतायां केवलिनः केवलित्वं न सम्भवतीति परेषां सम्यक्त्वाद्यलाभे धर्मदेदानामप्यसौ न करोतीत्य-भ्युपगम्यते । तदुपतमाद्यदयकनिर्युक्तौ-

“ मय्यं च देमधिरं ममं पिच्छइ य होइ कठणाउ ।

इहगअमूललवगो ण कहेइ भविस्मइ ण तं वत्ति ॥ १ ॥ ”

ततः क्षीणार्थान्तरायन्यादशक्यपरिहारापि जीवधिराधना केव-लिना न सम्भवतीति चेत् ॥ न, यथाहि-भगयतः सामान्यतः सर्व-जीवधिनोद्देशविषयोऽपि याकूपयत्नः स्वल्पसंमारिष्वेव सफलो भवति, न तु बहुलसंमारिषु, प्रत्युत तेषु कर्णशूलायने । यत उक्तं मिद्वसेन-द्वियार्करः—

“ सद्धर्मवीजवपनान्तपर्काशलस्य यद्दोक्त्वान्ध्र ! तवापि सिलान्ध्रभूवन् ।

सन्नाद्भुतं रगकुलोष्विह तामेषु दैयाशवो मधुकीचरणावदाताः ॥१॥ ” इति ।

१

सर्वा च देशावगति सम्यक् पश्यति च भवति कथनात् ।

एतथा अमूललस्यां न कथयति

.. ...

अत्र एव च लोहनाभस्यमपि भगवतो धीजाधानादिभिरभय-
 भयलोकादेश्या व्याख्यातं ललितविस्तरायाम्, अनीदृजि नाभ्या-
 सुवत्सेरिति । न चैतावता भगवतो चाकू प्रयत्नस्य विकलत्वं, आर-
 विद्य एव विज्ञेयः साध्यस्यास्यविषयस्य तत्प्रवृत्तस्यत्फलस्य-
 व्यवस्थितेः । सामान्यतः सर्वजीवरक्षाविषयोऽपि भगवतः कायप्रयत्नो
 विज्ञेयः आरवर्जावरक्षाविषयत्वेन सकलः सन् नाशक्यविषये वैक-
 ल्यमात्रेण प्रतिक्षेप्यं आरयत इति ।

न चाऽपि कृत्विषये आरयत्नो न विकलः, सत्यसंसार्येषाया
 साध्यत्वात्, इतरांश्याया विकलस्य तत्राप्यस्यस्यत्वात् ; अत्राप्यपरिहार-
 र्त्वात् । अत्राप्यस्य तत्राप्यस्यतः सर्वेषु विकल इति वैकल्यमिति

तदीकस्मिन् समये क्षिपन्तीत्योपनिर्भुक्तिमृत्रघृत्तियचने " न च प्रयत्नं
 कूर्चनापि रक्षितुं पारितः " इति प्रतीकस्य दर्शनाब्जिधरक्षोपायानाभोग-
 गाद्रेय तदर्थोपपत्तेः केवलभिन्नस्यैव ज्ञानिनो योगानामीर्यापथप्रत्यय-
 कर्षणभानुहृत्समस्वर्हिंसाहंतुत्वं मिच्छयति, नतु केवलिन इति निरस्तम्
 न च प्रयत्नं कूर्चनापोत्पन्नेन प्रयत्नवैकल्यासिद्धिः, निजकायव्यापार-
 साध्ययतनाधिपपत्वेन तत्साकल्याद्, अन्यथा तेन केवलिनो रीर्या-
 विशुद्धिमापादयतो निर्गन्धस्य चारित्र्याविशुद्ध्यापत्तेः, तस्याप्याचार-
 रूपप्रयत्नघटितत्वाद् यतनात्वेन शोभयन्न शुद्ध्याविशेषाद् । न चाश-
 फ्यजीवरक्षास्थलाययतनायां तद्रक्षोपाहितत्वाभावो रक्षोपायानाभोग-
 स्यैव दोषो नतु निर्गन्धस्य चारित्र्यदोषः, स्नातकस्य तु केवलित्वात्
 तदनाभोगः सम्भवतीति तद्योगा रक्षोपहिता एव स्वकीकर्त्तव्या इति
 वाच्यम् । तथाविधप्रयत्नस्यैव जीवरक्षोपायत्वात्, केवलिनापि तदर्थ-
 मुल्लङ्घनप्रलङ्घनादिकरणात्

तदुक्तं प्रज्ञापनायां समुद्रघाताग्निघृत्तस्य केवलिनः काययोग-
 पाराधिकारः—

" कायजोगं जुंजमाणे आगच्छेज वा, गच्छेज वा, चिहेज वा, निर्माएज वा,
 तुभ्राहेज वा, उल्लंघेज वा; पलंघेज वा, पाडिहारियपीडफलगमंज्जासंधारं पथ-
 पिण्णिज्जति ॥ " अत्र उल्लंघेज वा पलंघेजवेत्येतत् पदव्याख्यानं यथा-
 अथवा विवक्षितस्थाने तथाविधसम्पत्तिममत्त्वाकृत्वा भूमिमवलोक्य
 तत्परिहाराय जन्तुरक्षानिमित्तमुल्लङ्घनं प्रलङ्घनं वा कुर्यात् । तत्र सह-
 जान्पादविक्षेपान्मनागधिरुत्तरः पादविक्षेप उल्लङ्घनं, स एवातिविक्रतः
 प्रलङ्घनमिति । स च जीवरक्षोपायः प्रयत्नो निर्गन्धेन ज्ञात एवेति
 नम्याशक्यपरिहारजीवर्हिंसायां तद्रक्षाविघटको नानाभोगः, किं त्व-
 शक्तिः, न च योगाकर्षणरूपा निर्गन्धस्नातकयोः भ्यानौचित्येनाविरु-
 द्धेति प्रतिपत्तव्यम् ॥ यदि च तादृशरक्षोपायाः केवलियोगा एव, तद-
 नाभोगश्च निर्गन्धस्य तद्विघटक इति वक्तव्यं पन्थाः समाश्रयिते तदा
 प्रेक्षावनामुपहासपात्रना युष्मत्तः, यत एवमनुपायादेव तस्य तद्रक्षा-
 भाव इति वक्तव्यं स्यान्ननुपायानाभोगादिति कारणवैकल्यमेव हि
 कार्यविघटने तन्त्रं न तु कारणज्ञानवैकल्यमपि । न च केवलियोगानां

अस्मान् एव जीवन्भूतान्भूमिनिवृत्तिं पृथिव्यात्, उक्तान्भवन्तुनादि
 येकत्वापत्तौ, केवलितोमेष्यः एव एव जीवन्भूतान्भूमिनिवृत्तिं न च भवन्तुना-
 मिदोः, अनुसारदिवयेद्वि विद्यात्वात्प्राणानुपपत्तेः च संज्ञार्थविधि-
 नापनार्थमपि मन्त्रगुणममममन्त्रात् । यदि च सात्त्विकाःस्वित्तोत्पत्त्याः
 जनार्थ एव केवलितोऽगौ व्यापारो न तु तन्पुत्रानिमित्तः, मन्त्राः
 मन्त्राः सिद्धयेन मन्त्राभिमोहेन विपद्यन्तु, जन्तुपुत्रानिमित्तत्वे तुपत्त-
 रातुत्पत्तेः, सुप्तप्रपञ्चानिमित्तेभ्य न मन्त्रोत्पत्तिरिति च सकलत्वना स्यात्-
 ॐश्रीपते, मन्त्राः ' इत्यन्तं शोचन्त्यापि'ति व्यापकमन्त्रः । एवं एतद-
 परिहारजीवहिंसाभन्देऽपि सात्त्विकाःस्वित्तोत्पत्त्यात्प्राणानुपपत्तेः प्रसक्त-
 मन्त्रस्य सार्थत्वमिदं । ' संशयजो ज जाते मताष्टे जांमं पत्त विना-
 मन्ती'त्यत्र चक्षन् एवाधिकृत इति स्ववक्तव्यात्तन्मन्त्रात् । तस्मादा-
 भोगादनाभोगाद्वा जायमानायां हिंसायां प्राणानिपातप्रत्ययकर्मवन्ध-
 जनकयोगजावियविघटनं यतनापरिणामेन क्रियते इत्येवमर्थप्रतिपाद-
 नार्थं " न च प्रयत्नं कुर्येनापि रक्षितुं पारितः " इत्युक्तम् । अत्र एव
 सुश्रेष्ठीत्यमेव व्ययस्थितम् । तथाहि—

“ वज्रमितिपरिणामं संपत्तीर्षि मृष्टं वैग ।

अवहेतो वि ण सुखं क्लिष्टमावोऽतिरायम् ॥ ” इति ॥

एतदुत्तिर्यथा—वर्जपान्यहं प्राणानिपातार्दीत्येवं परिणतः मन
 सम्प्राप्तावपि, कस्य ? अतिप्राप्तस्य प्राणिप्राणविनाशस्थेन्युपरिष्ठात्
 सम्यन्धः, तथा विमुच्यते वैरात् कर्मवन्धाद् । यः पुनः क्लिष्टपरिणतः
 सोऽप्यापादयन्नपि न मुच्यते वैरादिनि ज्ञात्वा जीवधान्तमेवैवप्रत्य-
 यकर्मवन्धजनने यतनापरिणामस्य सहकारित्वप्रतिपादनार्थं ' न च
 प्रयत्नं कुर्येनापि रक्षितुं पारितः ' इत्युक्तमित्यपरे ॥ यत्तु वर्जनाभि-
 प्राये सत्यनाभोगवशेन जायमानो जीवधानो द्रव्यहिंसात्मको न कर्म-
 पन्धहेतुः, वर्जनाभिप्रायस्य कारणं तु जीवधाने नियमेन दुर्गतिहेतुः
 कर्मवन्धो भवतीत्यभिप्राय एव, अन्यथा सुगतिहेतुषु ज्ञानादिष्वपि
 वर्जनाभिप्रायः प्रसज्यते । केवलिनस्तु वर्जनाभिप्रायो न भवत्येव,
 सर्वकालं सामाधिकसानवेदनीयकर्मवन्धकत्वेन दुर्गतिहेतुकर्मवन्धाभा-
 वस्य निर्णयित्वात् तस्मात्जीवधानस्तज्ञानितकर्मवन्धाभावश्चेत्युभयम-

प्यनाभोगयन्तं तं संयतलोकमासाद्यैव मित्यतीति परस्य मतं तदुभयम् ।
 यर्जनाभिप्रायस्य भगवतः प्रज्ञापनापृत्तायेवोयतत्यात्, स्वकीयदुर्गति-
 हेतुकर्मस्यैव हेतुत्याज्ञानेऽपि स्वरूपेण यर्जनीये यर्जनाभिप्रायस्य भगवत
 उचितप्रवृत्तिप्रभावमामाधिकफलमाहिसौय सम्भवाद् ; अन्यभान्नेवणी-
 यपरिहाराभिप्रायोऽपि भगवतो न स्याद् अनेवणीयस्यापि स्यापेक्षया
 क्लिष्टकर्मस्यैव हेतुत्वनिश्चयात्, तथा च 'तत्थणं रयत्तणं गाहा यदणीणं
 नम अट्टाणं पुयंकयो अमरीरा उयय्याया मेहि णो अट्टोत्ति ।' अने-
 वणीयपरिहाराभिप्रायाभिव्यञ्जकं प्रज्ञप्तिमदुप्रं स्याहन्त्येव, तस्मात्प्रथो-
 चितकेवलित्यवहारानुसारेण यर्जनाभिप्रायस्तस्य सम्भवत्येषः प्रय-
 त्तमाफल्यं नु शक्यविषयापेक्षया नन्वितरापेक्षयैति मन्तव्यम् । एतेन
 केवलज्ञानोत्पत्तिममय एव केवलिना सर्वकारिणं सर्वमपि कार्यं नियत-
 कारणसामग्रीमहितमेव दष्टं, तत्र केवलिना निजप्रयत्नोऽपि विदक्षित-
 जीवरक्षायाम् नियतकारणसामग्र्यामन्तर्भूतो दष्टोऽनन्तर्भूतो वा आद्यं
 केवलिप्रयत्नस्य वैफल्यं न स्यात्, तस्य तस्या नियतकारणसामग्र्या-
 मन्तर्भूतत्वेन दष्टत्वाद् द्वितीयं विदक्षितजीवरक्षार्थं केवलिनः प्रयत्न एव न
 भवेत्, केवलिना तस्मात्प्रयत्नमन्तर्भूतत्वेन दष्टत्वादिति न च प्रयत्नं
 कुर्यातापि रक्षितुं न पारित इति घनमे लक्ष्यभवेत्यतमधिकृत्यैवैतं ब्रह्म-
 नाऽप्यपाम्ना स्वल्पवहारविषयनियतत्वेनैव केवलिना स्वप्रयत्नस्य दष्ट-
 त्वादिति दिग् ॥ ४८ ॥

अनु जीयहिंसा गृहेणोपाऽगृहेणोपा वा ? अन्ये लोकादोक्तोत्तर-
 प्यवहारस्याधः । आद्ये च गृहेणीयं कृत्यं भगवतो न भवतीति भगवत-
 स्तद्व्यापमिष्टिरित्याजज्ञापनात्—

खोणे मोहे णियमा गरहाविमओ ण होइ किन्वांति ।
 माण जिणाणांति मई दन्वचहे होइ णिन्विमया ॥४९॥

खोणे मोहे णियमाऽऽविषया न भवति कस्यापि ।

मा न ज्ञानानामिति मानदृश्यस्य भवति निर्विषया ॥ ४९ ॥

† तत्र च ४९३ व्याख्यानानि मरुत इति कथाकलायां उक्तानि स्यात्
 भाष्य ४९५ ॥

क्षीणे मोहे'त्ति क्षीणे मोहे निस्सत्ताकीमूत्ते मोहनीयकर्मणि निय-
मान्निश्चयेन गर्हविषयः । कृत्यं गर्हणीयं प्राणातिपातादिकर्म न भवति,
कस्यापि प्राणिनः । तदुक्तमुपदेशपदे—

“ इत्तो अवीयरगो ण किंचि वि करेइ गरहणित्तु”त्ति ।

एतद्वृत्त्येकदेशो यथा-इतस्त्वित एवाकरणनियमात्कृतरूपाद्वीत-
रागः क्षीणमोहादिगुणस्थानवर्ती मुनिर्न नैव किञ्चिदपि करोति जीव-
घातादिकं सर्वं गर्हणीयं त्वद्यद्यं देशोनपूर्वकोटीकालं जीवन्नपीति इति
हेतोः ।” सा हिंसा जिनानां विगलितसकलगर्हणीयकर्मणां क्षीणमोह-
धीतरागाणां न भवतीति तत्र मतिः केवलं भावप्राणानिपाननिषेधा-
पेक्षया सविषया स्याद्, द्रव्यवधे तु निर्विषया भवति, तस्याशस्य-
परिहारत्वेनागर्हणीयत्वात् ; द्रव्यभावोभयरूपस्य केवलभावरूपस्य च
प्राणातिपातादेवैतन्नरूपत्वेन शिष्टलोकगर्हणीयत्वादिशिष्टगर्हायाश्चा-
प्रयोजकत्वात् । शूरकर्माणो हि न स्वयंभुरयं किन्तु मनुष्य इति, कथ-
मस्य देयत्वम् ? कथलाहारवती वा कथं केवलित्यम् ? इत्यादिकां भृ-
गतोऽपि गर्हां कुर्यन्त्येवेति । न चेदेवं तदोपशान्तमोहगुणस्थानवर्तिनो
गर्हणीयप्राणातिपाताद्यभ्युपगमे यथाख्यातचारित्र्यविलोपप्रसङ्गः ।

अथोपशान्तमोहवीनरागस्य मोहनीयमत्ताहेतु कः कदाचिद्वी-
भोगसहकारिकारणयशेन गर्हापरायणजनस्य प्रत्यक्षत्वाद् गर्हणीयो
जीवघातो भवत्येव, नतु यथाख्यातचारित्र्यलोपत्वेन भवति, उन्मत्प्र-
वृत्तरेय तद्दोषहेतुत्वात् । न च प्रतिषिद्धप्रतिषेधणमात्रेणोत्तमप्रवृत्तिः,
किन्तु साम्परायिकक्रियाहेतुमोहनीयोदयसहकृतेन प्रतिषिद्धप्रतिषे-
धेन, । सा चापशान्तधीतरागस्य न भवति, तस्या मोहनीयानुदयज-
न्येर्षापथिकीक्रियया साधितत्वात् ; उन्मत्प्रवृत्तोर्षापथिकीक्रियायाः
सहानवस्थानाद् । यद्वागमः—

“ जम्म णं कोटमाणमायालोभा वृत्तिल्लणा मरन्ति यम्म ण शरियासहिपा
किरिया कःज्जति । तदेव जार उम्मुच गेयमाणम्म मरगट्ठरा किरिया कःज्जति,
मे णं अहा मुत्तमेर गेयः पट्ठान ॥”

१. यस्य सत्तु वाच्यमानमायालोभा वृत्तिल्लणा मरन्ति तस्य एव शरियासहिपा
किरिया कःज्जति, तदेव जार उम्मुच गेयमाणम्म मरगट्ठरा किरिया कःज्जति । मे
णं अहा मुत्तमेर गेयः पट्ठान ?

तथाऽस्मादुत्सृज्यमवृत्तिमतिबन्धिका भावत ईयापधिकी क्रियेव, यथाख्यात-
 चारित्र्यमतिबन्धिका च मोहनीयोदयजन्या साम्परायिकी क्रिया भवतीति सम्य-
 क्पर्यालोचनायामुपशान्तवीतरागस्य नोत्सृज्यमवृत्तिर्नवा यथाख्यातचारित्र्यहानि-
 रिति चेत् । न, द्रव्यबन्धस्य गर्हणीयत्वं प्रतिपिद्धमतिपेवणरूपत्वे च तेनोपशान्त-
 मोहस्यापि यथाख्यातचारित्र्यस्य निर्ग्रन्थतस्य च विलोपप्रसङ्गस्य वज्रलेपतात् ।
 “ परिहारविशुद्धियसंज्ञेयं पुच्छा, गो० णो पट्टिसेवए होज्जा, अपट्टिमेवए
 होज्जा । एवं जाव अइवखायसंज्ञेयं कसायकुमीले पुच्छा, गो० णो पट्टिमेवए
 होज्जा, अपट्टिसेवए हुज्जा, एवं णियंठेवि, एवं मिणाए वि । ” इत्याद्यागमेन
 प्रतिपिद्धमतिपेवणस्योपरितनचारित्र्यनिर्ग्रन्थत्रयविरोधिताप्रतिपादनात् मंयमप्रति-
 क्लृप्तस्य सञ्ज्वलनरूपायोदयात् सेवकः-प्रतिपेवक इति प्रतिपेवणाकारे व्या-
 ख्यानात् प्रतिपेवणार्थोपेवैव यथाख्यातचारित्र्यादिविरोधव्यवस्थितेः ॥ अना-
 भोगमद्रव्यहिंसायाः प्रतिपिद्धमतिपेवणरूपत्वे उपशान्तमोहवृत्तित्ये च न बाधक-
 मिति चेत् । न, प्रतिपेवणप्रतिपेवणविभागोऽनाभोगमतिपेवणाया अपि परिगणनाद् ।
 यदागमः-“ दसविहा पट्टिसेवणा पण्णत्ता । ते०-दप्प-प्पमाय-ऽणाभाग-भाउरं
 आवईइ य मंकिए महसका(र)-भय-प्पदोमा य बीमेगत्ति । ” तस्याद्वयहिं-
 सायाः प्रतिपेवणारूपताभ्युपगमे तवाप्युपशान्तमोहस्य प्रतिपेवित्वे स्यादित्यप्रति-
 पेवित्वव्याप्ययथाख्यातचारित्र्यनिर्ग्रन्थतयोस्तत्र का मन्याना ? मोहोदयविशिष्ट-
 प्रतिपेवणत्वेनोत्सृज्यमवृत्तिहेतुमभ्युपगम्य बीतरागे मोहसत्ताजन्यप्रतिपेवणाधरणे-
 ऽपमिच्छान्नादिद्रोषा दुर्देरा एव प्रसज्येग्न, मोहोदयमत्ताजन्यान्व्यमवृत्तान्तुप्र-
 तिपेवणामेदस्य कापि प्रवचनेऽश्रुतत्वात्, मत्सुत कपायकुशीलादिपरिहारविशुद्धि-
 काणुपरितननिर्ग्रन्थमेयमत्रयस्याप्रतिपेविसाभिधानाद् । मोहोदयमात्रमपि न प्रति-
 पेवणाजनकमिति तन्मत्ताजन्यमतिपेवणवार्त्तापि दूरान्तारितेति तस्या उन्मूष-
 मवृत्तिहेतुत्वे मोहोदयविशिष्टत्वे मन्त्रमित्यत्र सूत्रसम्प्रतिप्रदर्शनमत्यमप्रमय,
 ततः पुलाकवकृशप्रतिमेवाकुशीलप्रयवृत्तयवृत्तमंयमरथाननिपतसंश्रवणोदयव्याप्य
 एव व्यापारविशेषः प्रतिपेवणारूपः स्वीकृतव्यः. स एव च साधुनां गर्हणीय

१ परिहारविशुद्धिबन्धयत् पुच्छा मोहस्य न प्रतिपेवणो भवेत् अमतिपेवणा
 भवत् एव यावत् यथाख्यातजन्यमे कपायकुशील पुच्छा मो प्रतिपेवणा भवत्
 अमतिपेवणा भवत् । एव निर्ग्रन्थेऽपि एव क्तामकेऽपि ।

२ तर्कादिना प्रतिपेवणा प्रथमा तद् यथा कपे प्रमाणा-नाभागा-११ मुता-
 पदस्य शक्तिं सद्गत्यान्वा-११-११ प्रवृत्ताश्च विमर्शो इति ।

इति । "इतो अ वीयरामो ण किञ्चि वि करेइ गरहणिज्जं तु ।"—इत्यनेन तदन्तः-
भाव एव वीतरागस्य प्रतिपाद्यते, न तु द्रव्यद्विसाभावोऽपीति प्रतिपत्तव्यम् ॥१४॥
एतदेव स्फुटीकुर्वन्नाह—

अकरणणियमावेक्खं एयं नणिञ्चंति अपमिसेवाए ।
इतो जिणाण सिद्धी ए उ दव्ववहस्स पमिसेहो ॥१५॥

‘अकरणणियमावेक्खं’ इति । ‘एतद्वीतरागो न किञ्चिद् गृहणीयं कर्त-
ति’ इत्यकरणनियमापेक्षं भणितमुपदेशापदे, तत्र तस्यैवाधिकाराद्, अकरणनियम-
पापशरीरकार्यहेतुराजयश्मरोगस्थानीयः क्षयोपशमविशेषः, स च ग्रन्थिमेदो-
दारभ्याक्षीणमोहं प्रवर्द्धते, यथा यथा च तन्प्रवृत्तिस्तथा तथा पापप्रवृत्त्यपकर्ष इति
क्षीणमोहं मोहक्षयरूपस्याकरणनियमस्यान्यन्तोत्कर्षस्य सिद्धौ पापप्रवृत्तरन्त्यन्ता-
पकर्ष इति तत्र पापप्रवृत्त्यन्ताभावः सिद्ध्यतीति सूत्रसन्दर्भेणैव तत्र स्फुटं प्रती-
यते । तथाहि—

“ पापे अकरणणियमो पापं परतन्निवित्तिकरणाओ ।

णेओ य मंदिभेओ भुज्जो तयकरणह्वो उ ॥ ? ॥ ”

कियदन्तरे च—

“ देमविरइगुणत्राणे अकरणणियमस्स एव मन्भावो ।

मच्चविरइगुणत्राणे विमिट्ठतरओ इमो होइ ॥ ? ॥

जे सो पहाणतरओ आसपमेओ तओ एसो ॥

एओ मिय सेदीए णेओ मच्चथवि एसो ॥ २ ॥

एओ अवीयरामो ण किञ्चि वि करेइ गरहणिज्जं तु ।

ना तगइखवणाइकप्पमो एम विण्णेओ ॥ ३ ॥ ” इति

तथा चेत्तो वचनादप्रतिषेधाया जिनानां सिद्धिः, प्रतिषेधारूपपापस्यैव-
रुत्तं, पूर्वगुणस्थानेष्वपकर्षनारतस्याजिनानां तदन्त्यन्तापकर्षसम्भवाद् ननु द्रव्य-
वपस्य प्रतिषेधः, नस्यापकर्षनारतस्याद्रशेनाद्; नहि मम्यगृहप्रिदेमविरत्त्यादियोगा-
ज्ञायमानायां द्रव्यद्विसापामपकर्षमेदो दृश्यते, येन जितेषु तदन्त्यन्ताभावः सि-

१ अकरणनियमापेक्षमेतद् भणितमिति अप्रतिषेधाया ।

इतो जिनानां सिद्धित्तु द्रव्यवपस्य प्रतिषेध ॥ १० ॥

२ पापे अकरणनियमं प्रायः परतन्निवृत्तिकरणात् ।

त्रयस्य ग्रन्थिमेदो भूयस्मत्करणरूपस्तु ॥

३ देहावर्तनगुणस्थाने अकरणनियमस्य एव वदुभावः ।

इदं च अभ्यन्तरपापमतिपेवणे तु प्रतिगुणस्यानं महानेव भेदो दृश्यत इति चेन्निति नदत्यन्ताभावसिद्धिरनाश्रयेति ॥ ५० ॥

ननु ये वीतरागपदेनापशान्तमोहोऽपि कृत्तकृता कथं न गृहीतः ? तस्याप्यप्रतिपेवित्वाद्-इत्याशङ्क्यायामार-

'परिणिष्ठियत्रयणमिषं, जं एमो होइ खीणमोहंमि ।
उवसमसेदीए पुण, एमो परिणिष्ठिओ ण हवे ॥ ५१ ॥

'परिणिष्ठियत्रयणमिषं' इति । परिनिष्ठितवचने सम्पूर्णफलवचनमेतद्, यदेवोऽकरणनियमः क्षीणमोहे भवतीति । उपपन्नश्रेयां न्वयमकरणनियमः परिनिष्ठितो न भवेत्, नस्याः प्रतिपातस्य नियमात्, तत्राकरणनियमरेशिष्ट्यामिदं, परिनिष्ठितविशिष्टाकरणनियमाधिकारादेव क्षीणमोहादिवीतरागो कृत्तकृता विवक्षित इति न कोऽपि दोष इति भावः । परिनिष्ठिताप्रतिपेवित्त्वफलभावि-त्वादेव च क्षीणमोहस्य कत्यायकृत्तकृत्तादेरितोषोऽप्रतिपेवित्वं वा भगवतोऽभिधीय-मानमपकृष्यमाणमकृत्तपापाभावोपलक्षणमिति स्मर्त्तव्यम् ॥ ५१ ॥

ननु वीतरागो गर्हणीयं पापं न करोतीति वचनाद् गर्हणीयपापाभावाः क्षी-णमोहस्य सिद्धयति, गर्हणीयं च पापं द्रव्याध्व एव, तस्य गर्हावरायणजनस्य मन्व-सत्त्वादिनि द्रव्याध्वभावश्च न सिद्ध एव, अत एव क्षीणमोहस्य कदाचिदनाशंग-माप्रभन्यसम्भावनारूपाध्ववृत्तापारूपदोषमभ्येऽपि न सतिः, तस्याप्यवराय-णस्य छन्दस्यज्ञानगोचरत्वेनागर्हणीयत्वाद्, गर्हणीयद्रव्याध्वभावादेव तत्र वीत-रागसादानेः-इत्याशङ्क्यायामार-

'दोवासवस्स विगमो गरहाविसयस्स जइ तहिं इहो ।
ता ज्ञावगयं पावं पडिवन्नं अथओ होइ ॥ ५२ ॥

इदं च प्रतिगुणस्याने विदितेन च ध्याये भवति ॥ १ ॥

यत्न प्रयासनेर आदायभद्वय तत एव ।

इत एव ध्येया तय इत्येवाये ॥ २ ॥

इतश्च वीतरागा न विविदोप करानि गर्हणीयं तु ।

नतकमदगतिश्चपलादिक् . प एव विदय ।

१ पारंगीणमवशमोभयं एव च नद्वयं क्षीणमोह

इत्येवमर्थक्या एत एव प . त . त . न . न . न . न .

२ इत्याशङ्क्या विगमो तद्व्यवस्थाया एव नद्वय

तथा नावगयं पापं प्रतिपेवित्वात् भवति । ५२

'दब्बासवस्स'त्ति । गर्हाविषयस्य द्रव्याश्रयस्य विगमो यदिर्नर्हि
 तत्र क्षीणमोहे इष्टोऽभिमनो भवतस्तिर्हि अर्थतोऽर्थापत्त्या भावगतं पापं तत्र प्रति-
 पक्षं भवति, गर्हणीयपापत्वावच्छिन्नं प्रति त्वन्मते मोहनोपक्रमणो हेतुत्वात्, तन्नि-
 वृत्तौ गर्हणीयपापनिवृत्तावप्यगर्हणीयभावरूपपापानिवृत्तेः, अगर्हणीयपापेऽप्यना-
 भोगस्य हेतुत्वात् तन्निवृत्तौ केवलिनस्तन्निवृत्तिः । क्षीणमोहस्य त्वाश्रयच्छायास्य
 गर्हणीयपापमभ्युपगम्यत एवेति न दोष इति चेत्, न । अभ्यन्तरपापमात्रस्य गर्हा-
 रायणजनापत्यसत्त्वेन त्वन्मतेऽगर्हणीयत्वात् तत्सामान्येनाभोगस्य हेतुत्वात् ।
 मोहान्न्यागर्हणीयपापेऽनाभोगस्यान्यत्र च तत्र मोहस्य हेतुत्वान्न दोष इति चेत्, न ।
 गर्हणीयपापहेतोर्मोहस्यागर्हणीयपापहेतुत्वाभावाद्, अन्यथा तज्जन्यगर्हणीयागर्हणी-
 याभयस्वभावेकपापप्रसङ्गादिति न किञ्चिदेतत् ॥ ५२ ॥

द्रव्याश्रयस्य मोहनन्यस्वमेव व्यक्त्या निराकृतंवाह—

'णि पणियकारणपञ्चवा दब्बासवपरिणई ण मोहात्थो ।
 इहरा दव्वपरिगहजुत्थो जिणो मोहवं हुज्जा ॥ ५३ ॥

व्याख्या—द्रव्याश्रयणां प्राणानिपात—मृपावादादीनां परिणतिर्निर्गन्निज्जा-
 र्णानि पानि नोदनाभिरातादियोग्यापारमृपाभापावगैमावयोगादीनि कत्तभरा
 मनी न मोहान्मोहनोपक्रमणो भवति—मोहनन्या नेत्यर्थः । क्वचिन्मृपपर्यं मोहो-
 दयातेऽप्यापमपि द्रव्याश्रयत्वावच्छिन्ने मोहनोपक्रमाहेतुत्वाद्, अन्यथाऽऽहारमैत्रारतां
 केवलाहारवृत्तौ सुसुखात्म्यमोहोदयापेक्षणात्कवलाहारत्वावच्छिन्नेऽपि मोहस्य हेतु-
 त्वात् केवलो कवलयोऽप्यपि न स्यादिति दिगम्बरमगोत्रतापत्तिरायुष्मनः ।

अथ कवलाहारस्य येदनीयकर्मभवत्वात् तत्र मोहनीयस्य हेतुत्वम, आश-
 वस्य नृ मोहनभवत्त्वमिदं द्रव्याश्रयपरिणतिरपि मोहनन्यैव, तत्रोदितं पारिष-
 मोहनोपं भावाश्रयहेतुत्वमेपतानां मध्ययने, मेपतानां नृ प्रपत्तानामपि मत्तारणि-
 चाग्निमोहनोपं द्रव्याश्रयमेव मग्नादपि, सुपहृत्तमा मोहिसाऽऽभागेनावि प्राप-
 दानस्य तस्य ज्ञानादर्थमन्यारवादिजन्येन तज्जन्यकर्मकं भावात्तमेपतरिणापम्या-
 नरादेनाग्निवदिग्नापम्याभावात्तदुपपत्तेः । या नृ तथापार्गम्यको द्विपा गा न

१ निवृत्तिवृत्तावप्यन्यथा द्रव्याश्रयपरिणतिने आहान ।

इत्यस्या द्रव्याश्रयपरिणतिना जिना मारवात मरुत् ॥ ५३ ॥

जीवघातजन्या, किन्तु प्रमत्तयोगजन्या; “मर्षां प्रमत्तजोगो आरंभोति” वचनात्; अन्यथाऽऽरम्भिकी क्रिया कस्यचित्प्रमत्तस्य कादाचित्कत्वेव स्यात्, नत्कारणस्य जीवघातस्य (कस्य) चित्कादाचित्कत्वात्, अस्मि चारम्भिकी क्रिया प्रमत्तगुणस्थाने यावद्नवरत्नमेव । किञ्च—यदि जीवघातेनारम्भिकी क्रिया भवेत् । तदाऽपरोऽप्रमत्तो दूरे, उरशान्तवीतरागस्याप्यारम्भिकी क्रिया वक्तव्या स्याद्; अस्ति च तस्य सत्यपि जीवघाते ईर्ष्यापथिकत्वेव क्रियेति न जीवघातात्मैयत्तस्यारम्भिकी क्रिया, किन्तु प्रमत्तयोगादिति स्थितम् । स च प्रमत्तो योगः प्रमाद-भवेति । ते च प्रमादा अष्टया शास्त्रे प्रोक्ताः—१ अज्ञान-२ संशय-३ विषय-४ राग-५ द्वेष-६ मतिभ्रंश-७ योगदुष्प्रणिधान-८ धर्मानादरमेदान् । ते चाज्ञानचरित्राः सम्प्रगृह्येरपि सम्भवन्तोऽनः प्रमत्तसंयतपर्यन्तानामेव भवन्ति न पुनरप्रमत्तानामपि, प्रमादाप्रमादयोः महानवस्थानान् । तेनेहाष्टानु प्रमादेषु यी रागद्वेषी प्रमादन्वेषायात्तौ (तौ) योगानां दुष्प्रणिधानजननन्नागऽऽरम्भिकीक्रियादेतु प्राप्तीः तयोश्च तथाभूतयोः फलोपहितयोग्यतया जीवघाते मति कारणत्वस्य कादाचित्कत्वेऽपि स्वरूपयोग्यतया तथात्वे मार्केदिकमेव । यद्यपि सामान्यतो रागद्वेषावप्रमत्तसंयतानामपि कादाचित्कलोपहितयोग्यतयापि जीवघातदेतु भवत्तन्तयापि तेषां तौ न प्रमादी; यतनाविशिष्टया प्रवृत्त्या सहकृतयोस्तयोरारम्भिकीक्रियाया भवेत्तत्तात्; तदप्यनायोगसहकृतयतनाविशिष्टयो रागद्वेषयोर्योगानां दुष्प्रणिधानजनने सामर्थ्यात्तान्, सम्प्रगीर्यया प्रवृत्त्या तयोस्तथाभूतसामर्थ्यापररणात्, । न परं प्रमत्तानां सम्भवति, तेषामयतनया विशिष्टयोस्तयोर्योगानामशुभनाशनकार्येनारम्भिकीक्रियादेतुताद्, अत एव प्रमत्तानां विनाऽपवादं जीवघातादिकं प्रमादसहकृतानाभोगजन्यम् । तदुक्तं दशार्थकालिकृतौ—“अयतनया चरन् प्रमादानाभोगाभ्यां प्राणिभूतानि दिनस्मीति” । ततः संयतानां मर्षेणां प्रत्याधर एव भवति । तत्र प्रमत्तसंयतानामपवादपदप्रतिषेधणारम्यायामाभोगेऽपि ज्ञानादिशाभिमायेण तेषमपरिणामानपायाद्रूपत्वम्, अन्यावस्थायां तनाभोगाद् । अयतनसंयतानां तवशादानविकारिणां पाल्यजीवविषयकाभागप्रमादयोरभावे एतेष्वर्थादनाभोगसहकृतमर्षोपि न मोहनोपे कर्षेन जीवघातादिकारणे सम्प्रत्य, तयोरेकतरस्याभावेऽप्यप्रमत्तसंयतानां प्रत्याधरो न भवत्येतेन ततः सप्रमत्तानां प्रमादाद् अयतनानां तु मोहनीयानाभोगाभ्यां प्रत्याधरपरिणतिरिति सिद्धमिति ॥

मोहं विना द्रव्याश्रयपरिणतिर्न स्वकारणप्रभवा केवलिनः सम्भवतीति चेद-
 चाह—इतरथा द्रव्याश्रयपरिणतेर्मोहन्यस्तनियमे द्रव्यपरिग्रहेण वस्तुपात्ररजोरणा
 दिलसणेन युतां जिनो मोहवान् भवन्तु, द्रव्यहिंसाया इव द्रव्यपरिग्रहपरिणतेर्गति
 तन्मते मोहन्यस्ताद् । न च घर्मोपकरणस्य द्रव्यपरिग्रहसमगास्त्रीयमिति शङ्कनीयम् ।
 “१ द्रव्यो नाम एगे परिग्रहे णो भावओ ?; भावओ नामेगे णो द्रव्यओ २, एवं
 द्रव्योवि भावओवि ३, एगे णो द्रव्यओवि णो भावओवि ४ । तत्त्वं अरत्तदुद्धस्तं
 घर्मोवकरणे द्रव्यो परिग्रहे णो भावओ ? । मुच्छिद्यस्स तदसंपत्तीए भा-
 वओ णो द्रव्यओ २, एवं चेव संवत्तीए द्रव्यओवि भावओवि ३, चरिमभंगो पुण पु-
 क्षोमि ४ ॥ चतुर्भङ्गया द्वायै कालिक-पाक्षिकस्मृत्तृत्तचूर्णयोदी मसिद्धतात् ।
 नच द्रव्यपरिग्रहपुनर्यापि भगवतो मोहवत्त्वमिष्यते, अतो न द्रव्याश्रयपरिणतिर्मो-
 हजन्येति भावः ॥ ७३ ॥

भनपैर मविगन्या केरयिनो द्रव्यहिंसायां गन्यां रीद्रव्यान्वयमङ्गे परापरित्तं
 परिहरमाह—

**‘एणां द्रव्यवहे जिणस्स हिंसाणुबंधसंपत्ती ।
 इय वयाणं पक्खिनं, सारस्सणाजावसारिच्छा ॥५४॥**

‘एणां’ति । एतेन द्रव्याश्रयपरिणत्यापि भगवतो मोहभावेन द्रव्यरोग्यपुन-
 र्भवत्येति तिनस्य हिंसानुबन्धमस्यानिर्दिष्टानुबन्धिगीद्रव्यान्वयमङ्गः; तत्रमभ्यमेव-
 मन्तो हि पान्यजीवरिपयज्ञानायोगमदृष्टमोहनोपलक्षणमदृष्टकारिण्येन का-
 र्यद्रव्यवत्त्वा जोरवत्त्वोवसो भवन्ति, न एव च योगा पाप्यजीवरिपयज्ञा-
 नोवत्त्वमदृष्टकारिण्यमोहनोपलक्षणमदृष्टकारिण्यारिण्यिष्टा मोहसाधकव

१. द्रव्यवहे नाम एव परिग्रह ना भावव । भाववो नाम एव परिग्रह ।
 २. द्रव्यव । एवो द्रव्यवोर्हि भाववोर्हि । एवो ना द्रव्यवोर्हि ना भाववो
 ३. एवो एवो द्रव्यवोर्हि भाववोर्हि । एवो ना द्रव्यवोर्हि ना भावव । ४. मु-
 छिद्यस्स तदसंपत्तीए भावओ णो द्रव्यओ २, एवं चेव संवत्तीए द्रव्यओवि भावओवि ३, चरिमभंगो पुण पु-
 क्षोमि ४ । ५. एवो एवो द्रव्यवोर्हि भाववोर्हि । एवो ना द्रव्यवोर्हि ना भाववो

इत्यनुभवसिद्धम् । केवलिनस्तु योगाः पराभिप्रायेणानाभोगमोहनीयाद्यभावेन परिशेषात् केवलज्ञानसहकृता एव जीवघातहेतवो भवन्ति, केवलज्ञानेन 'एतावन्तो जीवा अमुकक्षेत्रादी ममावश्यं हन्तव्याः' इति ज्ञातवैव केवलिना तदुघातात्, तथा च तस्य जीवरक्षादिकं कदापि न भवेत्, केवलज्ञानसहकृततद्योगानां मदाघातकत्वात्, जीवघातस्यैव जीवरक्षाया म(अ)प्यवश्यभावित्वेन परिज्ञानात्, उभयत्र केवलज्ञानस्य सहकारिकारणत्वकल्पने च केवलिनो योगानां जीवघातजीवरक्षाहेतु शुभाशुभत्वे सर्वकालं युगपद् भवतः; एतच्चानुपपन्नम्, परस्परं प्रतियन्धकत्वादित्येकतरस्याभ्युपगमे पराभिप्रायेण सर्वकालमशुभन्वमेव सिद्धयतीति हन्तव्यचरमजीवहननं यावद्दिक्षानुबन्धिरोद्द्रध्यानमसद् इति—एतच्चने परम्य प्रशिक्षणं, संरक्षणभावस्य संरक्षणानुबन्धिरोद्द्रध्यानस्य साहचर्याद् द्रव्यपरिग्रहाभ्युपगमे भगवस्तुल्ययोगक्षेमत्वात् । नश्यं यथापि भवाद्देशेन धरतुम्, छद्मस्थसंयतानां परिग्राहवंस्तुविषयकानाभोगसहकृतमोहनीयलक्षणगठकारिकारणवशेन कायादिष्व्यापाराः परिग्रहग्रहणहेतवतः, अत एव च परिग्राहवस्तुविषयकाभोगसहकृततथाविधमोहनीयस्योपशमादिसहकारिकारणविशिष्टाः परिग्रहत्यागहेतव इत्यनाभोगमोहनीयाभावे केवलियोगानां परिग्रहग्रहणे केवलज्ञानमेव सहकारिकारणमिति यावत्केवलिनो धर्मोपकरणधरणं तावत् संरक्षणानुबन्धिरोद्द्रध्यानमक्षतमेवेति । द्रव्यपरिग्रहेऽभिलाषमूलसंरक्षणीयत्वज्ञानाभावात्त रौद्रध्यानमिति यदि विभाव्यते, तदा द्रव्यहिंसायामपि स्वयोगनिमित्तकहिंसाप्रतियोगिनि जीो स्तोर्हिंसाप्रतियोगित्वरूपघान्त्वज्ञानाभावादेव न तदिति प्रमुणमेव पन्थानं किमिति न वीक्षते ? ॥ ५१ ॥

अथ ब्रह्मादिधरणं साधोःस्त्वर्गतो नाभ्येव, कारणिकत्वात्; " त्रिहिं वाणेहिं वर्यं धरेज्जा, हिरिवनित्यं परीगह्वसित्यं दुगंछावनित्यं ' इत्यागमेऽभिधानात्, किन्वापवादिकम् । तद्धारणकारणं च जिनकल्पायोग्यानां स्थविरकल्पिकानां सावैदिकमेव, निरतिशयपरादिति तद्धारणमपि सार्वैदिकं प्राप्तम् । सदुक्तं विशेषावश्ये—

“ विहितं मुए धिय जभो धरेज्ज तिहि कारणेहिं वर्यं ति ।

तेणं चिय तदवस्से णिरनिमएणं धरेयल्लं ॥

१ त्रिभि स्थाने वर्य धारयेत्—हीप्रत्यये परिग्रहप्रत्यये शुभुज्जाप्रत्यये ॥

२ विहिते धृत एव एतो धारयेत् त्रिभि वार्यं पर्याप्तम् ।

तेनेय तदवश्यं धारयितव्यं निरतिशयेत् ॥

जिनकल्पायोग्यानां हीशुक्सापत्पिहा एतोऽधरत्यम् ।

ही लज्जेति वा न संयमस्नर्द्यं विधेयेण ॥ इति,

जिणकप्पाजोगाणं हीकुच्छ-परिमहा जभो वम्मं ।
 ही लज्जंति व म्मो संजमो तयन्धं विमंसेणं ॥ नि (पृ. १०३८. गा. २. ६.)

भगवतश्च यद्यपि ब्रह्मादिधरणं ही-कुन्मा-परिपहमन्ययं न सम्भवति, तत्र
 भावात्, तथापि शीतोष्णादिपरीपहमन्याया अपि भगवन्वविरोधात्, तथा
 ब्रह्मस्रवरणनिमित्तशीतोष्णादिपरिपहमनाया अपि भगवन्वविरोधात्, तथा
 कारणे तथाविधं कर्म क्षपणीयमिन्यभिप्रायाच्च न गगादिविकल्पः, तथाविधम
 ध्वाचारस्थितिपरिपालनाभिप्रायेणैव वा तदिति धर्मार्थमन्युपगृहीतत्वाद् द्रव्यपरिग्र
 भगवतो न दोषः । यज्जातीयद्रव्याश्रये संयतानामनाभोगेनैव प्रवृत्तिस्तज्जाती-
 यद्रव्याश्रवस्यैव मोहजन्यत्वाभ्युपगमादनर्थदण्डभूतद्रव्यहिंसादेरैवं तयान्वाद्. धर्मो-
 पकरणरूपे द्रव्याश्रये तु संयतानां नानाभोगेनैव प्रवृत्तिः, किन्तु धर्मार्थमि-
 त्याऽपरिग्रहत्वाभोगेनैवेति स्वकारणलब्धजन्यनस्तस्य भगवन्वविरोधः-इत्याशङ्का-
 यामाह—

अववाओवगमे पुण इत्थं नूणं पइएणहाणी ते ।
 पावंति असुहजोगा एवं च जिणस्स तुज्ज मए ॥५५॥

‘अववाओवगमे पुण’ इति । अत्र भगवतो द्रव्यपरिग्रहेऽपवादोपगमेऽपवादा-
 द्वीकारे पुनस्ते तत्र प्रतिज्ञादानिः. अपवादप्रतिषेधेण च संयतेष्वपि प्रमत्तस्यैव भव-
 तीति तत्र प्रतिज्ञेति । च पुनरैवं धर्मोपकरणमद्भावेनापवादतो द्रव्याश्रवाभ्युपगमे तत्र
 मते जिनस्याशुभयोगाः प्राप्नुवन्ति । इदं हि तत्र मतम-योगानामशुभत्वं तावन्न
 शीवयातहेतुत्वमात्रेण, उपशान्तयुगम्यानं यावदप्रमत्तसंयतानां कदाचित्मद्भूतजीव-
 यातसम्भवेन “ तस्य णं जे ते अपमत्तसंजया ते णं णो भायारंभा, णो
 परारंभा, णो तद्भयारंभा, अणारंभा ”—इत्यागमप्रतिपादितानागम्भकत्वात्
 पपत्तिप्रमत्तैः शुभयोगानामागम्भकत्वव्यवस्थितेः, किन्तु फलोपहितयोग्यतया शा-
 यजीवविषयकाभोगपूर्वकशीवयातहेतुत्वेन, अत्र फलोपहितयोग्यतयेति पदं केवलि-

१ अपवादापगम पुनरिन्ध नून प्रतिज्ञादानिम्न ।
 प्राप्नुवन्ति अशुभयोगा एव च त्रितस्य तत्र मत ॥
 २ तत्र ये न अपमत्तसंयतान्मे सुभयोग प्रमत्तस्य ता प्राप्नारंभा ता परारंभा ॥
 ३ अशुभयोगा अकारंभा ॥

योगानामशुभत्वनिवारणार्थमेव, तेषां स्वरूपयोग्यतयैव यद्योक्तजीव्यातहेतुत्वाद्, न पुनः फलोपहितयोग्यतायापि, काम्पानामभावात् । तथाऽशुभत्वं प्रमत्तयोगानामेव, तदभिष्यन्नर्कं तु प्रमत्तयोगानां फलवच्छुभाशुभत्वार्था द्वैविध्याभिधायकमागम-
पचनमेव । तथाहि—“नत्थ णं खे ते प्रमत्तसंज्ञया ते णं सुई जोगं पटुष णो
आपारंभा, जाव अणारंभा । अगुई जोगं पटुष आपारंभावि; जाव णो अणारंभ-
त्ति ।” अत्रापि प्रमत्तसंपन्नानां सामान्यतः प्रमत्ततासिद्धयर्थं तदीययोगानां स्वरूपयोग्यतयाऽऽभोगपूर्वकजीव्यातहेतुत्वं वक्तव्यम्, कादाचित्काशुभयोगजन्यारम्भकत्वमिच्छार्थं चाभोगोपि घाल्यजीवविषयत्वेन व्यक्तो वक्तव्यः, तदून एव कस्यचिन्व्यमत्तस्य नुपहृत्यमाधोरिवापवादादरम्यां प्राप्तस्यात्माग्यारम्भकत्वात्, संयतत्वं च तस्य तदानीमपवादपदोपाधिकविरतिपरिणामस्थानपायाद्, न चैवमप्रमत्तसंयतस्य भवति, तत्पापनादपदाधिकारित्वाभावेनाभोगपूर्वकजीव्यातहेतुत्वं योगानामभावात् । एतदपवादप्रतिषेधपाराहित्यावस्थापामप्यप्रमत्तानामिव गद्भूतजीव्यातः न चानाभोगजन्य एव, तदानीमनाभोगस्यापि तस्य विद्यमानत्वाद्, अत एव एवामप्रमत्तानामिव योगानां शुभत्वेन नान्याचारम्भकत्वमिति । फलोपहितयोग्यता-स्वरूपयोग्यतयोश्चार्थं भेदः—यस्य यदन्तर्गतत्वेन विवक्षितकार्यं प्रति कारणता तस्य तदन्तर्गतत्वेनैव फलवत्तया फलोपहितयोग्यता, अन्यथा तु स्वरूपयोग्यता, सत्यपि तस्य काम्पान्ये तदितरसकलकारणराहित्येन विवक्षितकार्यजनकत्वात्; परं स्वरूपयोग्यता एकस्मिन्नपि कारणे सज्जातीयविज्ञानीयानेकशुभाशुभकार्याणां नानाप्रकाश आचाराधेयभावसम्बन्धेन महजानाः कारणसमानकालीनाः, फलोपहितयोग्यतामन्तु स्वरूपयोग्यताजनिता अपि कादाचित्का एव, तदितरसकलकारणमाहित्यस्य कादाचित्कत्वात्, यद्य कादाचित्कं तत्केषाञ्चित्कारणानां कदाचिदपि न भवत्येव, तेन फलोपहितयोग्यताः केषाञ्चित्कारणानां सम्भवन्त्योऽपि कादाचित्कस्य एव मन्तव्याः; अत एव केवलानां योगा अशुभकार्यमात्रं प्रति सर्वकाले स्वरूपयोग्यताभाज एव भवन्ति, न पुनः कदाचिदपि फलोपहितयोग्यताभाजोऽपि, अशुभकार्यमात्रस्य कारणानां ज्ञानावरणोदयादिपानिकर्मणामभावेन तदितरसकलकारणमाहित्याभावात् । शुभकार्याणां तु यथासम्भवे कदाचित्फलोपहितयोग्यतापि स्यात्, तथैव तदितरसकलकारणसाहित्यस्य स-

१ तत्र ये ते प्रमत्तसंयतस्ये शुभं योगं प्रतीत्य मो आत्मारम्भाः, यावदनारम्भाः

। अशुभं योगं प्रतीत्य आत्मारम्भा अपि यावद् मो अनारम्भा इति.

म्भवादिति न कश्चिद्विरोधः । इत्थं चापवादद्रष्टायां प्रमत्तसंपत्तानां योगानां फलोद्दिष्टयोग्यतयाऽऽभोगपूर्वकजीवितानहेतुत्वेन यथाऽशुभत्वं तथा केवलिन आपवादिकस्य धर्मार्थमत्था धर्मोपकरणस्य धरणेऽपि तन्मन्त्रतोत्याऽऽभोगपूर्वकविग्रहग्रहणस्य फलोद्दिष्टयोग्यतया हेतूनां योगानामशुभत्वापत्तिः स्फुटं वेति ।

अथ यद्यपवादेन धर्मोपकरणग्रहणं भगवतोऽभ्युपगम्येत तदा स्यादयं दोषः अपवादं च केवलिनः कदापि नाभ्युपगच्छामः, तस्य प्रतिपिद्धप्रतिषेवणात्मकत्वं स्वरूपतः सावद्यत्वात्; निरवद्यत्वं चास्य पुष्टालम्बनप्रतिषेवितस्य रोगविशेषविनाशकस्य परिकर्मितवत्मनागस्यैव प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिना सोपाधिकमेव । यानि “ गंगाए णात्रिओ णंदो ” इत्यादिव्यतिकरोत्पल्लितस्य धर्मरुत्तरनगारम्भनाविकादिव्यापादनवृत्तिः सापि परमार्थस्यालोचनायां पुष्टालम्बनैव, तत्कृतोपसर्गस्य ज्ञानादिहानिहेतुत्वाद्, ज्ञानादिहानिजन्यपरलोकानाराधनाभयेन प्रतिपिद्धप्रवृत्तेः पुष्टालम्बनमूलत्वात्; केवलं शक्यत्वाभावाभावाभ्यां पुष्टालम्बननिवृत्तपवादयोः प्रसस्तामशस्तमज्जवलनकपायोदयकृती विशेषो द्रष्टव्यः; ज्ञानादिहानिभयं च केवलिनो न भवतीति तस्य नापवादवार्त्तापि ।

यद्यधर्मोपकरणधरणं तद्व्यवहारनयप्रामाण्यार्थेन, व्यवहारनयस्यापि भगवतः प्रमाणोक्तव्यत्वाद् । इत्थं च ‘ श्रुतोदितरूपेण धर्मोपकरणधरणेन केवललिङ्गज्ञानिः, ‘इदं सावद्यम्’ इति प्रज्ञाप्य तत्प्रतिषेवणाद्, अत एव—

“ व्यवहारो विद्मन्त्वं जं वंदइ केवली वि छउमत्थं ।

आहाकम्मं भुंजइ मुअववहारं पमाणंतां ” ॥ १ ॥

न केवलं निश्चयोऽपि तु स्वविषये व्यवहारोऽपि बलवान् । यद्यस्मात्कारणात् समुत्पन्नकेवलज्ञानोऽपि निष्पद्ये यद्यपि निश्चयतो विनयमाध्यम्य कार्थस्य सिद्धत्वात्केवली न कस्यचिद्वन्दनादिरिनयं करोति, तथापि व्यवहाग्नयमनुवर्त्तमानः पूर्वविहितविनयो गुहं वन्दते—आग्नदानादिकं च रिनयं तस्य तथैव करोति, यावदद्यापि न ज्ञायते, ज्ञाने पुनर्गुह्यनि निराग्यन्तेति भावः । अपरं च—“ अतीवगुहाचार्त्तं केनचिद् गृहीता रिहितमाथाकर्म तथ श्रुतोक्तपरीक्षया परीक्षयाने नाप्यशटेन छदस्यमाधुनाऽरिज्ञाने गृहीता केवलिनिसिद्धमानीतं यथावस्थितं

१ ‘ गंगाया नाविको नन्द ’ इत्यादि भावद्वयव्यथातकं द्रष्टव्यम् ।

२ व्यवहारोऽपि तदु बलवान् यद् यदने कवल्यापि छदस्यम् ।

आथाकर्मं भुंजते श्रुत्यवहाः प्रमाणतम् ॥

च केवलिनस्तज्ज्ञानतो निधयनपमनेनाभोक्तव्यमपि श्रुतसुं व्यवहारनयं प्र-
 माणीतुर्विषयीं भुङ्क्ते एव, अन्यथा श्रुतपरमार्थं कृतं स्यात्, एतच्च किञ्च न क-
 र्त्तव्यम्, व्यवहारस्य सर्वस्य प्रायः श्रुतेनैव प्रवर्तमानत्वात्, तस्माद् व्यवहारनयोऽ-
 पि बलवानेव केवलिनो समोऽनन्तात् ।” इति पुण्यशास्त्राभूतवृत्त्यादिवचनात् के-
 लिनोऽनेपगोयाहारस्य प्रवृत्तिमिद्वेषि नारशादितिः, ज्ञानादिहातिभवेन
 तत्राप्रवृत्तेः, श्रुतव्यवहारशुद्धयर्थमेव तत्र प्रवृत्तेः, तत्र ‘इदं सावयम्’ इति भगिनेर
 भारास्य वचनविरोधः । ‘यदि च तदनेपगीर्षं कथञ्चिद् कदाचिदपि के-
 वलिना भुङ्क्ते’ इति छत्रस्य ज्ञानगोचरीभवेत् तर्हि केवली न भुङ्क्ते एव, केवल्य-
 पेक्षया श्रुतव्यवहारशुद्धेरेषामावात्, ‘अभुद्धमिति ज्ञात्वापि केवलिनो मुक्तः’ इति
 छत्रस्येन ज्ञानत्वात् । अत्र एव रक्तानिसारोपशमनार्थं रेवतीकृतहृत्पाण्डवाको भग-
 वता श्रीमहावीरेण प्रतिषिद्धः कदाचित्साधुना श्रुतव्यवहारशुद्धयानोतोऽपि, रे-
 वती तु जानात्येव-यद् भगवता श्रीमहावीरेण ज्ञात्वाैव भुक्त इति छत्रस्य ज्ञानगोच-
 रत्वेन श्रुतव्यवहारभङ्ग एतेन रहस्यम् । एतेन केवलिनोऽभिनायाभावाज्जीवशा-
 तादीं सत्यपि नदीव इति पराशदापि परास्ता, रेवतीकृताहृत्पाण्डवाकरित्यागा-
 नुपपत्तिप्रसक्तः ।

किञ्च-स्वतन्त्रक्रियावतो ज्ञानपूर्वकपटुतावभिमायाभावं वस्तुं कः समर्थः ?
 न च श्रुतव्यवहारशुद्धयनेपगीर्षं भुजानः केवली सारयप्रतिपेक्षिता भविष्यतीति
 शङ्कनीयम्, सर्वेषामपि व्यवहारानां जिनाशरूपत्वेन श्रुतव्यवहारस्य सावयन्ता-
 भावात्, तन्नुद्धयानोतस्य निरवयवत्वात् । अयं भावः-यथाऽप्यपत्तसंपत्तो जीववपेऽ-
 प्यवयवकः, “अवहगो मो उ”ति भोवनिर्गृहीतवचनात्, अनाभोगं सत्यप्यप्रस-
 तापास्यधामाहात्म्यात्, यथा चोदशान्तिमोहवोतरागो मोहसत्तामात्रहेतुके सत्यपि
 जोवशने केवलिवोतरागो नेतमूर्त्रचारी च, मोहनोपातुद्वयस्य तथापाहात्म्या-
 त्, तथा श्रुतव्यवहारशुद्धेर्माहात्म्यादनेपणीपमपतीतरपणीपमेरेति श्रुतः सारय
 प्रतिपेक्षितरागन्धोऽपीति चेत्, तदिदमखिलं गूढशास्त्रमात्रेणैव मुग्धनवारणम् ।
 एतेन यदि भगवत्सहीकृतद्रव्यप्रसिद्धानेपगीयाहारयोः स्वरूपतः सावयव्येऽपि
 श्रुतव्यवहारशुद्धय्योरादेयत्वविषया दोषानावहन्ते तदाऽवकाशस्थानीयत्वैव तयोः
 प्राप्तम्, औपाधिकशुद्धताशालिन्नात् । न चापरारः स्वरिचन्त्रनियत इति
 कल्पनीतस्य भगवत्स्वभावः, एवं सन्धुतमर्गस्याप्यभारावलेः, तस्यापि जिन-
 कल्पनस्वरिचन्त्रनियतत्वात् । यदि चात्मतीरितोप एव कल्पनियत इति तन्मा-

मान्यस्य भगवति नागम्भारम्भटाऽनरादविशेषस्यैव तयानि नग्यान्तन्म्यात्
 गवन्त्यनरायन्मेर । पुरने चैतन्, तीर्थैकृतांऽप्यनिशयापुत्रजोवनरुस्ततीवस्त
 दन्यत्र माधुसामान्यधर्मतामतिपाटनान् । तदुक्तं बृहत्कन्दमाप्युक्तयोः—
 माह—यदि यद्यत्रानीनगुरुभिरानीर्ण तनयाभ्यान्मैग्याचग्नित्यय, तदि तीर्थै
 माकारछत्रयाटिका माभुनिका वेणामेसायोषि गुर्गैरिग्विता समुवजीवित, त
 ययमप्यम्मन्निमिषकृते किं नोपजीवायः । मृगिह—

‘कामं सन्दु अणुगुरुणो धम्मा तद वि हृ ण मयमाहम्मा ।
 गुरुणां जे नु भडमप् पाहृटिभाटं समुवजीये ॥ १ ॥

काममनुपर्वं सन्दुग्म्याहं यदनुगुरुणो धर्मोऽस्तिथापि न सर्वमाधर्म्योति
 न्यये, किन्तु देहागारम्योतिव । तथाहि—गुरुवस्तीर्थैरुगाः, यत् यन्नुनगविदस्त
 माभुनिका गुर्गैरादिकृता समवसरणरचना तदादीन भादिशब्दादवस्थितनयो
 मायोमुखरुण्टकादिगुरुकृतानिशयपरिग्रहः, समुपजीवन्ति स तीर्थैकृतीवस्त
 इति कृत्या न तपानुधर्मता चिन्तनीया । यत्र पुनस्तीर्थैकृतानिपत्रंषां न मायु
 सामान्यधर्मत्वे गर्भवानुधर्मता चिन्त्यते । सा नेयमाचीर्णंति दृश्यते,

‘सगदहृदसपभोमे भविभ विसेमेण विरहितनगमं ।
 महवि सन्दु अणाइशं एग णुधम्मो पवणणम्म ॥ २ ॥

यदा भगवान् श्रीधर्मदात्रीस्वामी राजगृहनगददायननगन्दनत्राजना
 सिन्धुसोवीर्यदेशवर्तमे चीतभये नगं प्रस्थितस्तदा कृत्वापान्तगले बहवः सार
 धुपार्थाम्नुपात्ताः रोगावाधिताश्च प्रभूतुः । यत्र भगवानावामितस्तत्र तिलधुतावि
 दाकटानि पानोपगुर्णध हृदः समभीधे न गर्तोचिन्त्यादिवर्जिते स्थण्डिलमधवद्, अत्रि
 ष गतिग्योदकस्पर्शित्वात् विरहितनगमतिशयेनागन्तुर्कस्तदुद्येव जीर्वैर्जि
 गित्यर्थः । तथापि सन्दु भगवता नाचीर्णं नानुज्ञानम—एषोऽनुधर्मः प्रवचनम्
 सर्वैरपि पश्यन्तम् यमपातीनैरजश्यापहनपरिहारत्वक्षण एव एषोऽनुगन्तव्य इति
 भावः । पश्ये । । रज्ज्यानि—

१ कामं सन्दु अणुगुरुणो धर्मोऽस्तिथापि सन्दु न मयमाहम्मात् ।
 गुरुणां जे नु भडमप् पाहृटिभाटं समुवजीये ॥
 २ सगदहृदसपभोमे भविभ विसेमेण विरहितनगमं ।
 महवि सन्दु अणाइशं एग णुधम्मो पवणणम्म ॥

'युक्तयोगि-यंडिल-अस्ता दिक्षा विई (पीदि) अवि लुहाइ ।
तद्वि ण निण्हिमुं जिगो मा हु पंगो अमत्थइए" ॥

यत्र भगवानावासिनस्तत्र यद्वनि निलगकटाभ्यामिमान्यामन् । तेषु
च तिला व्युत्क्रान्तयोनिक्ता अन्नस्रोपहता अप्यायुःसयेणाचिचिभृताः । ते च य-
द्यस्यण्डिले स्थिताः स्युस्ततो न फल्देरन्, अत आह-स्यण्डिले स्थिताः, एवं-
विधा अपि त्रसैः संसक्ता भविष्यन्ति, अत आह-अत्रसाः-तदुद्भवागन्तुकप्रमवि-
रहिताः, निलगकटस्वामिभिर्गृहस्यैश्च दत्ताः; एतेनादत्तादानदोषोऽपि तेषु नास्ती-
त्युक्तं भवति । अपि च ते मायवः क्षुधा पीडिता आयुषः स्थितिसयमकार्षुः,
तथापि श्रीजिनो वर्द्धमानस्वामी नाग्रहीन्, या भूदगस्यते प्रसङ्गः, 'तीर्थद्वरेणापि
सृष्टितम्' इति मदीयमालम्बनं कृत्वा मन्मन्तानरसिनः शिष्या अशशोपहते
मा ग्राहिपुरिति भावः । युक्तियुक्तं चैतन् प्रमाणस्यपुरुषाणाम् । यत्र उक्तम्-
" विपीदन्ति प्रमाणानि प्रमाणार्थविमंस्फुर्लः ' इत्यादि । अत्र हि स्वजीनकन्पा-
निरिवनस्थे मीयेकृतः साधुसमानरमेना मोक्ता, सा पागशोपहनमचिचरस्तु-
नोऽग्रहणेनोपवादिता, तस्मानिप्रमद्गनिराकरणाभिमायेण, य च धृताप्रामाण्य-
पुद्गैश्च म्यान् न तु भगवता प्रतिवेदितमिति उद्यस्यपुद्वियारेण, उद्यस्येन्ममर्गतः
प्रतिपिदत्तेन श्रावमानयोरवि भगवतो निशाहिण्डन-भेजप्रग्रहणादिप्रवृत्तेः धरणाद्,
अपवादतोऽप्रतिपिद्वन्प्रानान्, तदर्थनेन उद्यम्यानामतिप्रमद् इत्युक्ती य मि-
क्षाऽनापावेर भगवतोऽवशदप्रवृत्तिः, तस्माद्गतनिस्रष्टान्ममर्गितपरम्पर-
प्रतियोगिकरुपरिर्कर्षणान्निगुणोराहितक्रियारूपोन्मर्गापरादाभावेऽपि साधुम-
मानरमेतावचनाद् भगवति सूत्रोदितक्रियाविशेषरूपयोस्तपोषेयोचिततया म-
म्भवोऽविरुद्ध इति युक्तं पश्यामः, तथा च धर्मोपकरणानेपणीयादिरिपयमहतेर्भ-
गवतः स्वरूपत आवशादिक्रानेन तत्र मते आभोगेन प्रतिपिद्विपयमट्स्वुवशान-
स्य योगाश्रुभनियामकन्त्रान् तथा भगवद्योगानामश्रुधन्यापत्तिरंशलेपादिर्नर ।
यदि च यन् धृतव्यवहारश्रुदस्याप्यनेपणीयत्वेनाधिधानं तन् धृतव्यवहारमधिह-
न्यैवारागतव्यवहार, 'यथाऽयं साधुवद्वनो राजा' इत्यत्र राजदमपृहीतधामन्दाव-
स्यामरेभ्येति स्वरचनाश्रयणाद् भगवन्शीकृताना(नो) धृतव्यवहारमिच्छाना
(ना) प्रतिपिद्वन्वाभिमतविषयमहृति(सी)नां वस्तुतो न प्रतिपिद्विपयवद, न

* इत्युक्तानयोगि-यंडिल-अस्ता दिक्षा अवि लुहाइ ।
तथापि मा ग्रहीन् जिगो मा हु पंगो अमत्थोऽस्त्यहते ।

वा ताभिः 'इदं सावयम' इति प्रज्ञाप्य प्रतिवेदित्वम्, इदमित्यनेन प्रत्यक्षव्यतिप्रश-
णात् तस्याशानवद्यत्वादिनि विभाव्यते, तदा 'अनेपगीयं न ग्रामम्' इत्यादिमा-
मान्यप्रतिवेधवाक्ये श्रुतव्यवहारश्रुद्धानेपगीयाऽरिक्तानेपगीयादेर्निर्णयस्यै वक्त-
व्यम्; तथा चापवादिकमन्यदपि कृत्यं श्रुतव्यवहारसिद्धमित्यनपिपिद्धमेव्या-
भोगेन प्रतिपिद्धविषयप्रवृत्तिः साधूनां कापि न स्यादिति तदपेक्षया यतीनाम
शुभयोगत्वमुच्छिद्येतेति प्रमत्तानां शुभाशुभयोगत्वेन द्वैविध्यप्रतिपादकागमवि-
रोधः, तस्मादाभोगेन जीवघातोपहितत्वं न योगानामशुभत्वम्, अशुभयोगजन्य-
जीवघातो जीवारम्भकत्वव्यवहारविषयः, अशुभयोगारम्भकसदयोः पर्यायत-
प्रसङ्गाद्, एकेन्द्रियादिप्यारम्भकत्वव्यवहाराभावप्रसङ्गाच्च; नहि ते आभोगेन जी-
वं घ्नन्तीति। अस्ति च तेष्वारम्भकव्यवहारः। तदुक्तं भगवतीवृत्तौ—“ 'तत्प-
णं जे ते असंजया ते अविरई पदुच्च आयारंभा वि जाव णो अणारंभा' ” इत्यस्य व्या-
ख्याने इहायं भावः—यद्यसंयतानां मूर्ध्मेकेन्द्रियादीनां नात्मारम्भकादित्वं साक्षा-
दस्ति, तथाप्यविरतिं प्रतीत्य तदस्ति तेषाम्, न हि ते ततो निवृत्ताः; अतोऽसं-
यतानामविरतिस्तत्र कारणमिति। निवृत्तानां तु कथाञ्चिदात्मारम्भकत्वेऽप्यनार-
म्भकत्वम्। यहाह— 'जा जयमाणस्स' इत्यादि; किन्तु मूर्त्रोदितैतिकर्तव्यतोप-
योगपूर्वकव्यापारत्वं शुभयोगत्वं तदनुपयोगपूर्वकव्यापारत्वं चाशुभयोगत्वम्,
तदुक्तं भगवतीवृत्तौ—“ शुभयोग उपयुक्ततया प्रत्युपेक्षणादिकरणम्, अशुभयो-
गस्तु तदेवानुपयुक्तयेति। तत्र शुभयोगः संयतानां पष्ठेऽपि गुणस्थाने संयमस्व
भावादेव, अशुभयोगश्च प्रमादोपाधिरुः। तदुक्तं तत्रैव—“ प्रमत्तसंयतस्य हि शु-
भोऽशुभश्च योगः स्यात्, संयतत्वात्ममादपरत्वाच्चेति ”। तत्र प्रमत्तसंयतानामनु-
पयोगेन प्रत्युपेक्षणादिकरणाद्शुभयोगदशायामारम्भिकीक्रियाहेतुव्यापारवत्त्वेन सा-
मान्यत आरम्भकत्वादात्मारम्भकादित्वम्, शुभयोगदशायां तु सम्यक्क्रियोप-
योगस्यारम्भिकीक्रियानविवन्धकत्वात्, तदुपहितव्यापाराभावेनानारम्भकत्वम्,
प्रमत्तगुणस्थाने सर्वदाऽऽरम्भिकीक्रियाभ्युपगमस्त्वयुक्तः, अनियमेन तत्र तत्प्रति-
पादनात्। तदुक्तं प्रज्ञापनायां क्रियापदे— 'आरंभियाणं भेने! क्रिरिया
कस्स कज्झइ, गो०, अण्णयरस्सावि पमत्तसंयतस्स ” इति। अत्रा

१ तत्र येने असंयतस्सने अविरतिं प्रतीत्य आत्मारम्भा अपि यावद् नो भतारम्भा।

२ आरम्भिकतां भदन्त! क्रिया कस्य कियते? गान्तम! अन्यतरस्यापि प्रमत्तसंयतस्य।

पिपत्तो भिन्नप्रभः, प्रसक्तमंथनस्याप्यन्यतरस्यैतत्तस्य कल्पचित्तमादे सति
 कायदुःखयोगभावनः पृथिव्यादेः मर्मैर्मन्त्रवाद् अपिपत्तोऽन्येषामप्रस्तनगुणस्या-
 नवतिनां निषमवर्दानार्थः । प्रसक्तमंथनस्याप्यारम्भिकी क्रिया भवति किं पुनः
 दोषाणां ऐश्वर्यनभूतीनामिति—अस्यां च्चक्ष्म्यायां सिद्ध्यायां जानतोऽपि भग-
 वतो धर्मोपकरणधरणेऽवर्जनीयस्य द्रव्यपरिग्रहस्यैव गमनागमनादिधर्म्यव्यापारे
 ऽवर्जनीयद्रव्यहिंसायामप्यवयवबादेर नाश्रुभयोगत्तरमिति प्रतिपत्तव्यम् । तत्र
 भगवतो धर्मोपकरणगर्भेऽपि मूर्च्छाऽभावेन परिग्रहत्वत्यागात् परिग्रहदोषः,
 द्रव्यहिंसायां तु सत्यां प्राणवियोगरूपतद्भक्षणमस्त्वात्तदोषः स्यादेवेति ध्या-
 मूःश्रिया नञ्नीयम्; 'प्रमादयोगेन प्राणव्यपरोपणं हिंसा'—इति तच्चार्थं तद्भक्षण-
 करणाद् भगवति नञ्भावादेव. अत एव 'हिंसा निषतो दोषः, परिग्रहस्त्वनि-
 यतो दोषः' इत्यप्याम्बु, मधुनाइत्यत्राश्रोऽनियतदोषत्वप्रतिपादनात् । तदुक्तं
 तत्त्वार्थदृष्टौ—“प्रसक्तयोगादभिधानमनृतम्, प्रसक्तयोगाद्दत्तादानं स्नेयम्, प्र-
 सक्तयोगान्मूर्च्छा परिग्रहः, मधुने प्रसक्तयोगादिति पदं न, यत्राप्रसक्तस्य तथाभावे सति
 तत्र प्रसक्तयोगग्रहणमधेयम् भवति, प्रसक्तस्य कर्मबन्धो नामप्रसक्तस्येति प्राणानिपा-
 तयन्मधुने तु रागाद्रेपान्त्रपाकिच्छेदात् सर्वावस्थास्तु मधुनामेविनः कर्मबन्ध इत्या-
 दि । ” एतेन द्रव्यहिंसया भगवतः प्राणानिपातकत्वमसद्दोऽपि निरस्तः, द्रव्य-
 परिग्रहेण परिग्रहित्वप्रसङ्गतुल्ययोगसेमत्वात् । किञ्च धीतरागाणामप्रसक्तानां च
 जीवकिराधनायां मस्यामप्यारम्भिकीप्राणानिपातिकीक्रियाऽभाव एव भणि-
 तः । तदुक्तं भगवत्पदां—“तत्त्वणं जे ते संज्ञया ते दुविहा पण्णत्ता । तं०—
 सरागसंज्ञया य वीयरायसंज्ञयाय । तत्त्वणं जे ते वीयरामसंज्ञया ते णं अकिरिया ।
 तत्त्व णं जे ते सरागसंज्ञया, ते दुविहा पण्णत्ता । तं०—पमत्तसंज्ञया य अपमत्तसंज्ञ-
 या य । तत्त्व णं जे ते अपमत्तसंज्ञया, तेमिणं एगा मायावत्तिया किरिया कज्ज-
 ड, तत्त्व णं जे ते पमत्तसंज्ञया तेमिणं दो किरियाओ कज्जति । तं०—आरंभिया य
 मायावत्तिआ य इत्यादि ” । एतद्वृत्तिर्यथा—“सरागसंज्ञय'त्ति अक्षीणानु-
 पज्ञान्तकपायाः, 'वीयरामसंज्ञय'त्ति उपज्ञान्तकपायाः क्षीणकपायाश्च । 'अकिरिय'

१ तत्र च येने संयत्तस्ते द्विविधा. प्रसक्ताः । तद्व्यथा—सरागसंज्ञयाश्च धीत-
 रागसंज्ञयाश्च । तत्र च ये ते धीतरागसंज्ञया त चाक्रिया । तत्र ये ते सरागसं-
 ज्ञयास्ते द्विविधा प्रसक्ता । तद्व्यथा—प्रजननसंज्ञयाश्च भ्रमप्रसक्तसंज्ञयाश्च । तत्र ये ते
 भ्रमप्रसक्तसंज्ञयास्तेषामेका मायाप्रत्ययिका क्रिया क्रियते । तत्र ये ते भ्रमप्रसक्तसंज्ञया-
 स्तेषा द्वे क्रिये क्रियेते. आरम्भिका मायाप्रत्ययिका च ॥

त्ति वीतरागत्वेनारम्भाद्रीनामभावात्क्रियाः । 'एगा मायावृत्तिय' त्ति अग्रमत-
 संयतानामेकैव मायाप्रत्यया क्रिया 'कज्जइ'ति क्रियते भवति; कदाचिदुद्धार-
 क्षणमवृत्तानामक्षीणकपायत्वादिति । 'आरंभिय'त्ति प्रमत्तसंयतानां सर्वः प्रमत्त-
 योग आरंभ इति कृत्वाऽऽरम्भिकी स्यात्, अक्षीणकपायत्वाच्च मायाप्रत्ययेति ।
 तथा तत्रैवावृत्तते पठोद्देशके प्रोक्तं—“ जीवेण भंते ! ओरालियसरीराओ इ
 किरिए ? गो० सिय निकिरिए, सिय चउकिरिए, सियपंच किरिए, सिय अदि-
 रिएचि ” ॥ एतद्वृत्तिर्यथा—“ परक्षरीरमौदारिकायाश्चित्त्व जीवस्य नारकादेश
 क्रिया अभिधातुमाह—' जीवेणमि'त्यादि । ' ओरालियसरीराओ'त्ति औदारिक-
 क्षरीरमाश्चित्त्व कृत्तिक्रियो जीव इति प्रश्नः । उत्तरं तु 'मिद निकिरिय'त्ति । य-
 देकजीवोऽन्यस्य पृथिव्यादेः सम्बन्ध्यादारिकक्षरीरमाश्चित्त्व कायं व्यापारयति
 तदा त्रिक्रियः, कायिकयधिकरणिकीमाद्वैपिकीनां भावाद्, एतासां च परम्परे-
 णारिनाभूतत्वात् स्यात् 'त्रिक्रियः' इत्युक्तम्, न पुनः स्याद् 'एकक्रियः' स्याद्
 'द्विक्रिय' इति । अविनाभासश्च तासामेवमधिकृतधिया ह्यवीतरागस्यैव नेतरस्य,
 तयारिपकर्मव्याहेतुताद्, अवीतरागकायस्य चाधिकरणत्वेन प्रद्वेषान्वितत्वेन च का-
 यक्रियासद्भावे इतरयोस्त्वर्थ्यभारः, इतरभावे कायिकोमद्भावः । उक्तं च प्रज्ञाप-
 नापामिहार्थं—“ जम्म णं जीवम्म काइभा किरिया कज्जइ तम्म अहिगरणिया
 गियमा कज्जइ, जम्म अदिगरणिया किरिया कज्जइ तम्म वि काइया किरिया गि-
 यमा कज्जइ ” इत्यादि, । तथाऽऽयक्रियाप्रयमज्ञापे उत्तरक्रियाळये भजनया भ-
 वति । यदा—“ जम्म णं जीवम्म काइया कज्जइ, तम्म पारियारणिया गिय
 कज्जइ, मिय णो कज्जइ ” इत्यादि । तत्रय यदीयकायव्यापारच्छारणाद्यक्रियाप्रय
 एव वर्त्ते, न तु परिनापयति न चानिपातयति, तदा त्रिक्रिय एवेति, अनोऽपि-
 स्यात् 'त्रिक्रिय' इत्युक्तम् । यदा तु परिनापयति तदा धनुक्रियः, आद्यक्रियाप्रयस्य
 तत्रावस्थेमासाद् । यदा तनिपातयति तदा पञ्चक्रिया, चतुष्कस्य तत्रावस्थेमासाद् ।
 उक्तं च—“ जम्म पारिभारणिया किरिया कज्जइ तम्म काइया गियमा कज्ज-

१ जीवो भवन्त ! औदारिकक्षरीरमाश्चित्त्व कृत्तिक्रिय । जीवस्य' इत्यात् त्रिक्रिय,
 क्यत्त्वं चतुष्क्रिय इत्यात् पञ्चक्रिय, ४ द्विक्रिय इति ।

२ यस्य जीवस्य कार्यवर्ती क्रिया त्रियत्वं तस्यापि अत्रावस्थितकानियमान्त्रियत्वं ।
 यदा तत्रैव कृत्तिक्रिया त्रियत्वं तस्यापि अत्र कार्यवर्ती त्रियत्वं त्रियमान्त्रियत्वं ।

३ यस्य जीवस्य कार्यवर्ती क्रियत्वं तस्य पारिनापयित्वा इत्यात् त्रियत्वं, इत्यात् त्रि-
 द्विक्रिये । ४ यस्य कार्यवर्ती क्रिया त्रियत्वं तस्य कार्यवर्ती त्रियमान् त्रियत्वं ।

इ ” इत्यादि । अत एवाह—“सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिएति तथा सिअ-
अकिरिए” नि । बीतरागावस्थामाधित्य, तस्यां हि बीतरागतादेव न सन्त्यधिकृ-
तक्रिया इति । एतद्वचनानुसारेण द्वैतत्पनीयते—यदारम्भिकी क्रिया प्रमादपर्य-
न्तमेव, न तु जीवविराधनायां सत्यामप्युपरिष्ठादपि । प्राणानिपातक्रिया च प्रदे-
पेण प्राणानिपातकाल एव, न च पृथिव्यादीनां तदसम्भवः, तन्कृताकृत्यलपरिणा-
मानिदृश्यैव तन्मतिपादनादिति । साप्यप्रमत्तस्य न सम्भवति । न चाबीतरागका-
यस्याधिकरणत्वेन प्रदेपान्वितत्वेन च कायिकीक्रियासद्भावे त्रिक्रियन्वस्य नियम-
प्रतिपादनाद् एवंभूतभ्यामप्रमत्तस्यापि प्राणानिपातव्यापारकाले प्राणानिपातकी-
क्रियामसम्भव इति वाच्यम्, कायिकीक्रियाया अपि प्राणानिपातजनकप्रदेपवि-
शिष्टाया एव ग्रहणाद्, इत्यमेवायक्रियान्नयनियमसम्भवात् । तदुक्तं ‘प्रज्ञापना-
पृच्छौ’—“ इह कायिकीक्रिया औदारिकादिकायाश्चिन्ता प्राणानिपातनिर्वर्तनममर्षा
प्रतिविशिष्टा परिशुद्धते, तथा काचन कर्मणकायाधिता वा, तत आद्यानां तिष्ठणां
क्रियाणां परस्परं नियामकभावः। कयमिति चेत् ; उच्यते—कायोऽधिकरणमपि भव-
तीत्युक्तं प्राङ्, ततः कायस्याधिकरणत्वात् कायिण्यां सत्यामवश्यमाधिकरणीकी,
आधिकरणिरयामवश्यं कायिकी, मा च प्रतिविशिष्टा कायिकी क्रियाप्रदेपमन्तरेण(न)
भवति, ततः प्रादेपिन्यापि मह परस्परमविनाभावः। प्रादेपोऽपि च कायेन स्फुटाल्ङ्ग एव,
वक्त्ररुसन्वादेस्तदविनाभाविनः मन्यसत एवापलम्भाद् । उक्तं च—“रुसयति रुसतो
ननु वक्त्रं स्तिगति च रज्यतः शुभः । औदारिकोऽपि देहो भाववशात् परिणमत्येव-
म ॥” इति । यदि च प्रादेपान्वयाविच्छेदमात्राद्बीतरागमात्रस्य कायिण्यादिक्रियात्रय-
नियमः स्यात्, तदा मूर्खमम्पराये प्राणानिपातमम्पत्तौ प्राणानिपातक्रियया
पद्द्विषयबन्धकालस्याप्युपपत्तौ “ जीयेणं भंते ! पाणाइवाएणं कइ कम्मपगदीओ वं-
पइ ? गोअमा । सत्तविइवंधए वा अट्टविइवंधए वा । ” इत्युक्तव्यवस्थानुपपत्तिः ।
नन्वेवं—“ जीयेणं भंते ! नाणावरणिज्जं कम्मं वंधमाणे कइकिरिए ? गोअमा ।
सिय तिकिरिए मिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए ।— ” इति मद्भाषनासुषय
का गतिः? भवदुत्तरीत्या ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नतो दक्षमशुणस्यानवर्त्तिनोऽक्रिय-

१ जीयो भदन्त ! प्राणानिपातेन कति कर्मप्रवृत्तीर्ब्रूयानि ? गौतम ! सत्तविषय-
वंधको वाअट्टविषयवंधको वा ।

२ जीयो भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म कान् कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रि-
क्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः स्यात् पञ्चक्रियः ।

तस्यापि सम्भवेन 'स्यादक्रियः' इति भङ्गन्यूनत्वादिति चेत्, स्वसहचरिते स्व-
कार्ये वा ज्ञानावरणीये प्राणानिपातस्य परिसमाप्तिनिवृत्तिभेदप्रकारोपदर्शनपरमे-
तत् सूत्रम्, न तु तद्वन्धे क्रियाविभागनियमप्रदर्शनपरम्—इत्येषा गतिरिति गृह्याण।
तदुक्तं तदुक्तौ—“जीवःप्राणानिपातेन सप्तविधमष्टविधं वा कर्म बध्नाति, स तु त-
मेव प्राणानिपातं ज्ञानावरणीयादि कर्म बध्न्न् कतिभिः क्रियाभिः समापयतीति
प्रतिपाद्यन्ते। अपि च कार्येण ज्ञानावरणीयाख्येण कर्मणा कारणस्य प्राणानिपाता-
ख्यस्य निवृत्तिभेद उपदर्शयते, तद्भेदाच्च बंधविशेषोऽपीति। उक्तं च—“तिस्रभिश्च-
ष्टभिरथ पञ्चभिश्च क्रियाभिर्हिंसा समाप्यते क्रमशः। बन्धोऽस्य विशिष्टः स्यात्
योगमद्वेषसाम्यं चेद्। इति तमेव प्राणानिपातस्य निवृत्तिभेदे दर्शयति—‘सिय तिक्रि-
रिप्’ इत्यादीति ॥ अथैवमप्रमत्तस्यैवाक्रियत्वम्वामिनः सुलभत्वाद् भगवतीदृशौ
अक्रियत्वं नीतरागावस्थामाश्रित्यैव कथमुपपादितम् ? इति चेत्, स्पष्टत्वात् । वा-
दरसम्पराये यावत् प्रद्वेषान्वयेन त्रिक्रियताभ्युपगमेऽपि सूक्ष्मसम्परायस्याक्रियत्व-
स्थानस्य परिशिष्टान्वेनेतदुपपादनार्थम्, एतत्प्रकारस्यावस्थाश्रयणीयत्वात् । प्रद्वेषा-
भावेन तत्र कायिसयधिकरणिकीक्रियाभ्युपगमे च कायिसयादिक्रियाश्रयस्य पर-
स्परं नियमानुपपत्तिरिति। कायिकी क्रिया द्विविधा—अनुपपत्तिकायिकी क्रिया दृष्य-
युक्तकायिकी क्रिया चेति मिद्धान्तेऽभिधानात् कायिकी क्रियाऽऽरम्भस्या ग-
मनियता, प्राणानिपातिकी च प्राणानिपातव्यापारफलोपहित्वात् तद्व्याप्येति प्र-
तिपत्तव्यम्, तत आरम्भकत्वं प्राणानिपातकत्वं च सन्यामपि द्रव्यहिंसायां प्र-
सक्त्यैव नाशमत्तमेति भगवतस्तथा तदापादनमपुक्तमेवेति दिक् ॥ ५५ ॥

अथावश्यंभाविन्यां जीवविगद्यनायामाभोगवतो भगवतो यद् घातकत्वमापयो
नन्दि लोकोत्तरव्यवहागद्, उन लोकिकव्यवहागद्, उताहो भवमतिविकल्पितव्य-
वहारान् ? नाथः, लोकोत्तरघातकत्वव्यवहारे आभोगेन जीवविगद्यनामाश्रया-
मन्वन्वाद्, आभोगेनापि जायमानायां तस्यामपवादपदमनिपेक्षिणोऽघातकत्वस्य,
अनाभोगेनापि जायमानायां मस्यां प्रमादिनो घातकत्वस्य च तद्व्यवहारेणोपेत्याद्।
नापि द्वितीयः, यतो लोका अपि नाभोगेन जीवघातमाश्रदेव घातकत्वं व्य-
वहरन्ति, कृपनश्यायां गति तत्कर्मृगंविधकर्मृव्यवहागद्, गोराभोगस्यापि तदा
दृष्टत्वाद्, आभोगजन्यत्वस्य च हिंसायामगिद्वत्वाद्। हिंसायां हि क्रियागारेण
राभोगस्त्वन्वयव्यापि इत्येवद्वेषराश्यार्थमग्नां दृश्यकर्मणानुपपत्त्यापत्तये हिंसा
वक्तव्या, तथापि कान्तामशाद्दृश्यपूर्वकानुशाने आत्महिंसावर्जितराश्याधर्मस्था-

द्वारकन्वं विरोषणं देयम्, इत्यष्टाद्वारकमरणोद्देश्यकमरणानुकूलव्यापारत्वमेव हि हिंसा न्यायशास्त्रमिदंति तृतीयपक्षोऽवशिष्यते । म वृ स्वमनिविकल्पितत्वादेव स्वशास्त्रमनिज्ञावाचया महादोषावह इत्यभिप्रायेणाह—

‘अणुसंगयहिंसाए जिणस्स दोसं तुहं जणंतस्स ।

साहण वि आत्तोगा णइत्ताराइ विहमिज्जा ॥ ५६ ॥

‘अणुसंगयहिंसाए’ इति अनुपद्रवजा-धर्मदेशनामात्रोद्देशकप्रवृत्त्युपनायमानकृतयमनसंशदिवन्वानुद्देश्यकप्रवृत्तिजनितया हिंसया जिनस्य दोषं भणन्स्वभाधुनामप्याभागाद्यनुत्तारादि विषयेन, तेषामपि ननुत्तारादौ जलजीवादि विराधनाया अल्पप्रमिद्वन्वादिनि । नन्वेतदमिदम्, नहि जलजीवानामन्यसत्त्वेन तद्विगतनायाः प्रत्यक्षत्वं सम्भवति, प्रतियोगिनोऽन्यसत्त्वं तद्रूपयोगिनोऽप्यन्यसत्त्वात् । न च जलस्य प्रत्यक्षत्वेन तज्जीवानामपि प्रत्यक्षत्वमिति वाच्यम्, इदं जलमिति ज्ञानमात्रेणैदंजलं मचित्तमिति विद्येतेन परिज्ञानोदयप्रसङ्गेः । तस्मात् “ ‘द्विविधा पुदविकाइभा ५०, ५० परिणया चेव अपरिणया चेव, माव वणत्तइकाइभ ” इति श्रीस्थानाहो । “ तत्र परिणताः स्वकायपरकायश्यादिना परिणामान्तरमापादिता अचिन्तीभूता इत्यर्थः ”—इत्यादिप्रबचनरचनेन जयादिजले मचिन्ताचित्तयोरन्यतरत्वेन परिज्ञाने मन्यपि इदं जलं मचित्तम्, इदं वा अचित्तम्—इति व्यक्त्या विषेकमधिकृत्य परिज्ञानाभावेन उद्यमसौदधानामनाभोग एव, तेन सिद्धा ननुत्तारादौ जीवविराधनाऽनाभोगजन्यासक्यपरितारेण-इत्यानाह्वयामाह—

‘वज्जंतो थ्य अणिट्ठं, जलजीवविराहणं तहिं सक्कं ।

जलजीवाणात्तोमं जंपंतो किं ण लज्जेसि ॥ ५७ ॥

१ अनुपद्रवजाहिंसया जिनस्य दोषं लक्ष भणन ।

साधुनामप्याभागाद् ननुत्तारादि विषयेन ॥ ५६ ॥

२ द्विविधा पृथ्वीकायिक-प्रकृता ननुत्तारा-परिणताश्चेव अपरिणताश्चेव यावद् यमस्यपरिधायिका इति ।

३ जलस्येवभासना जलजन्तुविराधना लक्ष इत्यर्थम् ।

जलजीवानायाग जन्यत्वेन ५७ म ५७७३ १ ५० ।

‘वज्रंतोय’स्ति । तत्र नयुत्तारे जलजीवविराधनामनिष्ठां माशाच्छ्रयनवर्त-
 नोयामभ्युपगच्छंश्च जलजीवानामभोगं जल्पयन् किं न लक्ष्मि? अयं भावः-नयु-
 त्तारे बहुजलप्रदेशपरित्यागेनालजलप्रदेशद्वेषरूपा यतना तावत्स्वयापि स्वीक्रि-
 यते, सा च जलजीवानामभोगाभ्युपगमे दुर्वेदा, स्वल्पजले सचित्तं भविष्यति बहु
 जले चाचित्तमिति विपरीतप्रवृत्तिहेतुगद्गापिनाचीप्रचारम्यापि दुर्वारत्वाद् ।
 भगवदुक्तयतनाक्रमप्राप्त्यान्नयं शक्येति चेत्, तर्हि यतनाया अपि बहुतराम-
 त्प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपाया विनेकेन परिज्ञाने न्यूनाधिकजलजीवविराधनाभोगार्ग-
 मिति व्यवहारसचित्ततया जलजीवाभोगाभ्युपगमावश्यकत्वात् तत्र वदद्(तो)व्या-
 घातं एव महात्रपाकारणमिति । किञ्च-नद्यादिजलजीवानां निश्चयनच्छ्रयस्थानां
 सचित्तत्वापरिज्ञानेऽपि तत्र स्थितपनकसेवालादीनां निश्चयनोऽपि सचित्तत्वं परि-
 ज्ञायते एव । तदुक्तमोघनिर्युक्तौ—

‘सर्वो अणंतकाओ सचित्तो होड णिच्छयणयस्म ।

ववहारओ अ संमो मीसो पम्हाणरोट्टाड ॥ ? ॥ ”

“एतद्वृत्तिर्यथा-सर्वे एवानन्तवनस्पतिकार्यो निश्चयनयेन सचित्तः, नोप-
 परीतवनस्पतिर्व्यवहारनयमनेन सचित्तो मिश्रथ प्रम्लानानि कुमुमानि पर्णानि
 च, ‘रीट्टो लोट्टो तत्य तंदुलमुहाइ अत्यंति, तेण कारणेन मीमो भन्नइति ।” ते
 च पनकसेवालादयो जलेऽवश्यं भाविन इति तद्विषयविराधना निश्चयनोऽप्याभो-
 गेन सिद्धेति । तत्रानामभोगेनैव जीवविराधनेति दुर्वचनम् । न च ते तत्राम्माभिः
 प्रत्यक्षतो न दृश्यन्ते, अतस्तद्विराधनाऽनाभोगजैवेति वक्तव्यम्; स्वच्छम्लोक्तजन-
 यादिषु पनकादीनामस्माभिरप्युपलभ्यमानत्वेन ‘नास्माभिस्ते तत्र दृश्यन्त’-इत्य-
 स्यामिद्वन्वात् । किञ्च भागमयचनादपि तत्र तदवश्यंभावी निश्चयने । तदुक्तं-
 प्रज्ञापनात्तृतीयपददृत्तौ—“वादरेतेजस्कायिकेभ्योऽमहृत्स्येयगुणाः प्रत्यंकर-
 रीरवादरेवनस्पतिकारिकाः, तेभ्यो वादरेनिगोदा भ्रमइस्येयगुणाः, तेषामन्यन्त
 मूस्मावगाहनत्वाद्, जलेषु सर्वत्रापि च भावात् । पनकसेवालादयो हि जलेऽवश्यं-
 भाविनः, ते च वादरानन्तकारिका इति । तथा वादरेष्वपि मध्ये सर्वेष्वहो वनस्पति-
 कारिकाः, अनन्तमहृत्स्येयानतया तेषां प्राप्यमाणत्वात् । ततो यत्र ते बहव्यत्र व-

१ सर्वोऽनन्तकाय सचित्ता भवति निश्चयनयस्य ।

व्यवहारतश्च नोरो मिश्र प्रम्लानराट्टाद ॥

दुःखं जीवानाम्, यन्नन्वन्ने तत्रान्वन्वम् । वनस्पतयश्च तत्र बहवो यत्र प्रभृता आपः,
 'जन्य जन्मे तन्य वणं' इति वचनात्, तत्रावश्यं पनकसेवालादीनां भावात्, ते च
 पनकमेवालादयो वादरनापकर्मोद्देश्ये वर्त्तमाना अपि अत्यन्तमूस्मावगाहनत्वाद्
 अतिप्रभृतपिण्डीभावात् सर्वत्र मन्तोऽपि न चक्षुषा ग्रायाः । तथा चोक्तमनु-
 योगद्वारेषु—“ ते षं बालग्या मुहुमपणगजीवस्म सरीरोगाहणाहितो अ-
 भन्तेज्जगुणा ” इति । ततो यत्रापि नैते दृश्यन्ते, तत्रापि सन्तीति प्रतिपत्तव्याः । आह
 च मूलदोषाकारः—इह “ सर्वबहवो वनस्पतयः ” इति कृत्वा यत्र ते सन्ति तत्र
 बहुन्वं जीवानाम्, तेषां बहुन्वम्, “ जन्य आऊकाओ तत्य णियमा वणससइका-
 इआ ” इति । पणगमेवालहदाईवायरा वि ह्येति, मुहुमा आणागेऽज्ञा ण चक्खुण'त्ति ॥
 किञ्च—ननुत्तारादीं मण्डूकादिन्नमविराधना “ तसा य पचरखया, चैव ” इति वचनात्
 अवश्यं जायमानाभोगपूर्विकस्य, इत्येवं च सति जीवोऽयमिति साक्षात्कृत्वा यो
 जीवयानं करोति तस्य विरतिपरिणामो दूरे, निश्चयतः सम्यक्त्वमपि न स्यात्,
 अनुकम्पाया अभावेन सम्यक्त्वलक्षणाभावाद्—इत्यादि परोक्तं यत्किञ्चिदेव,
 भाववचनाज्जीवत्वेन निश्चिदस्य विराधनायाः स्वादर्शनमात्रणाभोगपूर्वपूर्वकत्वा-
 भावे अत्रोक्तवद्वायन्नरितत्रमादिविराधनायामपि तदापत्तेः, ह्यथा स्थूलत्रसवि-
 राधनायामाभोगविशेषाच्छिष्यविशेषाच्च पातकविशेषस्तु स्याद्; न चैतावताऽन्यत्राना-
 भोग एव व्यवस्थापयितुं शक्यते । न खलु राजदारगमने महापातकाभिधानादन्यत्र
 परदारगमने परदारगमनन्वमेव नेति वस्तु युक्तम् । एतेनाभोगमूलाऽऽभोगपूर्विका च
 जीवविराधना विनापरार्थे मिथ्यादृशांऽपि प्रायोऽनार्यजनस्यैव भवति, सा च नावश्यं
 भाविनी, प्रायः सम्भविसम्भवाद् । संयतानां त्वनाभोगमूलैव सा, नत्वाभोगमूला,
 अत्र एव ननुत्तारादीं सत्यामपि जलजीवविराधनार्था-संयमो दुराराधो न भणितः,
 भणितश्च कुम्भूत्पनिमात्रेणापि, तत्र निद्रानं तावदाभोगोऽनाभोगावेव । तत्र यद्यपि
 संयतानामुभयत्रापि जीवविराधनाऽनाभोगादेव, तथापि स्थावरमूसुप्तव्रतजीववि-
 पयकोऽनाभोगः सर्वशरीरि सर्वकालीनो न पुनः काचिन्कः कादाचिन्कश्च, तस्य
 चापगमः प्रयत्नघर्तरप्यशक्यः, केवलज्ञानमाध्यत्वान्, तस्यश्च कुम्भूत्वादिमूल्-
 प्रमजीवविपयकस्यानाभोगस्य भूयो निरीक्षणादिनेति, तथाभूतं च निरीक्षणं दुःसा

१ ते च वालाग्याणि मूहुमपनकजीवस्य शरीरावगाहनान्त्वोऽभन्तेत्येयगुणानि ॥

२ यत्राण्कायस्तत्र नियमाद् वनस्पतिकायिका इति । पनकमेवालाहदादयो
 वादरा अपि भवन्ति मूहुमा भाशाभाष्टा न चक्षुणेति ॥

धमिति संयमो दुराराधो भणितः । एवं सम्यक् प्रयन्नपरायणानामपि कदाचिद्
कुन्ध्यादिस्थूलत्रसजीवविराधना स्यात् । सा च प्रायोऽसम्भविमम्भवेनावश्यमा-
विनोति वक्तव्यम् । शक्यपरिहारजीवविषयकप्रयन्नवतीऽपि तत्परिहरणोपाय-
स्यापरिज्ञानात्साऽप्यवश्यंभाविनी, विराधना द्वेषा-अनाभोगमूला अनाभोगपूर्-
र्विका, अनाभोगमूला आभोगपूर्विका चेति । तत्राद्य(द्या) जीवघाते जते सत्येव
तत्परिज्ञानाद् । द्वितीया तु निम्नप्रदेशादीं पिपीलिकादिकमदृष्टैवोत्पादिते पादे
दृष्टाऽपि पादं मत्प्रादातुमशक्तस्य जीवघातावसरे जीवविषयकाभोगस्य विद्यमान-
त्वात्, परमनाभोगमूलिकापि स्थूलत्रसजीवविराधना संयतानां तज्जन्यकर्मव-
न्याभाषंऽपि लोकनिन्द्या भवत्येव, तत्कर्तुर्हि साव्यपदेशहेतुत्वात्, तथाव्यपदेशः
स्थूलत्रसजीवसम्बन्धित्येन निजसाक्षात्कारविषयत्वात् । न चैवं केवलवचमा-
निश्चिताऽपि सूक्ष्मत्रसजीवविराधना, तस्याच्छब्दस्यसाक्षात्कारविषयत्वाभावेन हि-
सकव्यपदेशहेतुत्वाभावात् । अत एवाद्यस्यसेवायामनेकजनमदृष्टमपञ्चेन्द्रियजीववि-
राधकोऽपि देशविरतिश्रावको 'जीवविराधकः' इति व्यपदेशविषयो न भवति,
(भवति) चैकस्या अपि पिपीलिकाया विराधनेनाभोगेनापि; आभोगे च स्व-
ज्ञानिज्ञानेऽपार्कयोऽपि स्यात्, तेन निजसाक्षात्कारविषयीभूताविषयीभूतयो-
र्जीवघातयोर्महान् भेदः, अन्यथाऽद्यस्यसेवी श्रावको व्याधादिभ्योऽपि जीवघातक-
त्वेनाधिको वक्तव्यः स्यात्-इत्यादि परस्य कल्पनाजालमपाम्नम्, संयतानां ननु-
त्तारं जलजीवविराधनाया आभोगमूलत्वेऽप्याज्ञाशुद्धत्वेनैवादुष्टत्वात् । यच्च तथा न
संयमस्य दुराराधत्वम्, तस्याः कादाचित्कत्वादात्मन्वशुद्धत्वाच्च । यथा च कुन्धु-
त्सत्तिमात्रेण सार्वदिकयतनादेताभोगदौर्लभ्यात् संयमस्य दुराराधत्वम्, तथा
तथाविधश्रेयकात्यादिवशात् सूक्ष्मजीवहरिनादिमादुर्भावेऽपि सार्वदिकयतनाहं-
न्वाभोगदौर्लभ्यात् संयमस्य दुराराधत्वमेवेति तु 'दशर्वकालिका'द्यध्ययनवनामपि
सूक्ष्माष्टकविदां परिणतलोकोत्तरदयाम्परूपाणां प्रतीतमेव । म्यावरसूक्ष्मत्रस-
विषयकोऽनाभोगः केवलज्ञानं विना दूरन्यय इति तु सूक्ष्माष्टकयतनाविधानान्यथा-
नुपपत्त्येव बाधितं परिणामशुद्धयर्थं ननु ननु तदाभोगार्थम्-इत्येवं तदाभोगापकारं च
स्थूलत्रमाभोगाभ्युपगमोऽप्युच्छेद्येत्, तत्रापीत्ये वस्तुं नश्यन्वान् . चेष्टालिङ्गाभिव्य-
क्तेः स्थूलत्रमाभोगोऽर्धमव्यक्त एवेति चेत्, पृथिव्यादिजीवाभोगोऽपि जिनरचना-
मिहितलिङ्गादाज्ञानापान्यादा किं नाभिव्यक्तः ? व्यक्तीयतयाऽनाभोगस्य मनास्त्व-
न्दन्वन्वत्तदनुकारित्तमुद्रिपुत्रेऽपि वस्तुं नश्यत इति न किञ्चिदेतत् । ततो यतनां

पुत्रंतामशयपरिहारा । हरा मूकमधूलजीवविषयक्रमेदेऽप्यशयपरिहारत्वेन स
 नैव, विषयभेदान् तद्वैदं तु व्यवहारेण न चारयामः । अत एवाग्रहसेवायामपि वै
 विरतस्य कृतसङ्कल्पमूलस्थूलजीवहिंसाप्रत्याख्यानाभङ्गात् व्याधादिवहुष्टत्वा
 न चैवं देनविरतस्यैव साधोरप्याभोगेन पृथिव्यादिवशे न दुष्टत्वमिति साधोः
 त्याग्यानभङ्गदोषममर्थनार्थं पृथिव्यादिजीवाभोगोऽप्यवश्यमभ्युपेयः । यदि चरु
 भ्रमविषयक एवाभोगोऽभ्युपगम्यंत, तदा तद्विषयैव हिंसकान्ततो दृष्टा स्यात्,
 नैवं नैनप्रक्रियाविदो वदन्ति, तैः क्षुद्रमहत्त्वपर्यवगाह्यनैमहज्ययोगनेकान्त
 वाभ्युपगमान् । तदुक्तं सूत्रकृताङ्गे—

‘जे केइ गुहगा पाणा अट्वा मंति महालया ।

सरिसं तेहि परंति अमरिमं ति य णो वए ॥

एनेहिं टोहिं टाणेहिं ववहारो ण विञ्छई ।

एनेहिं टोहिं टाणेहिं अणायारं नु जाणए ॥” ति

एतदुक्तिर्यथा—“ये केचन क्षुद्रकाः सत्त्वाः प्राणिन एकेन्द्रियद्वीन्द्रियादयोऽऽ
 काया वा पञ्चेन्द्रिया अथवा महालया महाकायाः सन्ति विद्यन्ते, तेषां क्षुद्रका
 मन्पकायानां कुन्ध्यादीनां महान वाऽऽलयः शरीरं येषां ते महालया हस्त्यश्वा
 एतेषां च व्यापादने सदृशं वैरमिति वचनं—कर्म विरोधलक्षणं वा वैरं सदृशं समान
 तुल्यप्रदेशत्वात् सर्वतन्नामानिन्येवमेकान्तेन नो वदेत् । तथा विमहजमसदृश
 तद्व्यापत्तौ वैरं कर्मबन्धो विरोधो वा, इन्द्रियविज्ञानकायानां विमहजत्वात्
 सत्यपि प्रदेशतुल्यन्ये न सदृशं वैरमित्येवमपि नो वदेत् । यदि हि वध्यापेक्षितं
 कर्मबन्धः स्यात् ततस्तद्व्याप्त कर्मणोऽपि साहस्यममाहस्ये वा वपतुं युज्यते; न
 तद्व्यादेव बन्धः, अपि त्वध्यवसायवशादपि; ततश्च तीव्राध्यवसायिनोऽल्पकाय
 स्वव्यापादनेऽपि महर्द्धरम, अकामस्य तु महाकायसव्यव्यापादनेऽपि स्वल्पमिति
 एतदेव सूत्रेणैव दर्शयितुमार—’ एतेही ’त्यादि । आभ्यामनन्तरोक्ताभ्यां स्थान
 भ्यामनयोर्वा स्थानयोरल्पमहाकायव्यापादनकर्मबन्धमहस्यत्व (विमहस्यत्व) योर्व्यव
 र्णं व्यवहारो निर्युक्तिवत्वात् युज्यते । तथाहि—न वध्यस्य महस्यत्वमसदृशत्वं वैकर्म

१ येऽपि क्षुद्रका प्राणा अथवा सन्ति महालया ।

महज नैवैरमिति असदृशमिति च ना वदेत् ॥

एताभ्यां ताभ्यां स्थानाभ्यां व्यवहारा न विद्यन्ते ।

एताभ्यां ताभ्यां स्थानाभ्यामनन्तरोक्ता तु जानीयात् ॥

कर्मबन्धस्य कारणम्, अपि तु बन्धकस्य तीव्रभावो मन्दभावो ज्ञानभावो महावीर्यत्वमल्पवीर्यत्वं चेत्येतदपि; तदेवं बन्धवचकयोर्विशेषान् कर्मबन्धविशेष इत्येवं व्यवस्थिते बन्धमेवाश्रित्य सदृशत्वामदृशत्वव्यवहारो न विद्यत इति । तथाऽनयोरेव स्थानयोः प्रवृत्तस्थानाचारं विजानीयादिति ॥ ” तथाहि—यज्जीवमाम्यान् कर्मबन्धसदृशत्वमुच्यते, तदयुक्तम्, यतो नहि जीवव्यापस्या हिंसोच्यते, तस्य शाश्वतत्वेन व्यापादयितुमशक्यत्वाद्, अपि त्विन्द्रियादिव्यापस्या । तथा चोक्तम्—

पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च उच्छ्वासनिःश्वासमथान्यदायुः ।

प्राणा दृश्यते भगवद्विरुक्तास्तेषां वियोजीकरणं तु हिंसा ॥” इत्यादि ।

अपि च भावसव्यपेक्षस्यैव कर्मबन्धोऽभ्युपेतुं युक्तः । तथा हि—वैयस्यागममव्यपेक्षस्य सम्यक् क्रियां कुर्वन्तो यथातुरविपत्तिर्भवति, तथापि न वैराजुपद्मो भवेद्, दोषाभावात् । अपरस्य तु सर्पचुद्ध्या रज्जुमपि घ्नतो भावदोषान् कर्मबन्धः, तद्रहितस्य तु न बन्ध इति । उक्तं चागमे—“ उच्वालिभ्रंमि पाए ” इत्यादि । तन्दुलमत्स्याख्यानकं तु मृगसिद्धमेव । तदेवं बन्धवचकभावापेक्षया स्यान् सदृशत्वम्, स्यादमदृशत्वमिति, अन्यथाऽनाचार इति । एतेन लौकिकघातकत्वव्यवहारविषयीभूतैव हिंसा महाऽनर्थहेतुरिति परस्य यत्र तत्र प्रलपनमपास्तम् । अपि चैवमाणवादिकोऽपि बधो महानर्थाय सम्पद्यते, ज्ञानादिहानिनिवारणमात्रमिमायस्य संयमपरिणतेऽ(रन)पायहेतुत्वेऽपि तत्कृतवधे लौकिकघातकत्वव्यवहारविषयत्वेनाशुद्धतानिदृष्टेः । पठ्यते च यतनादिनाऽपवादस्य शुद्धत्वमेव । तदुक्तं बृहत्कल्पभाष्ये—

“ गीयत्यो जयणाए कदजोगी कारणेमि णिहोमो ।

एगेमि गीयकदो अरत्तदुदो य जयणाए ॥ १ ॥ त्ति ।

गम्मादागमोदितयतनपाऽध्यात्मशुद्धिरेव संयमरक्षाहेतुर्नैवनाभोग इति स्थितम् । अत एव विरताविरतयोर्मानोरमानतोश्च विराधनायां यतनानिषिक्तत्वाऽध्यात्मशुद्धि-तदशुद्धिविशेषान् कर्मनिर्जराबन्धविशेषो व्यवस्थितः । तदुक्तं बृहत्कल्पभाष्यवृत्त्योद्वितीयब्रह्मे-अथ ज्ञानाज्ञानद्वयमाह-

१ उच्छ्वालिने पादे ।

२ गीतायां यतनया कृतयोगी ज्ञाने तिकीय ।
एकेनां मानहताऽन्तर्गच्छन् यतनया ॥

“ जाणं करोद् इहो हिंसमज्ञानमपरो अविरतो ज ।

तत्पत्रि बंधवित्तमो महंतरं देसिओ समप ॥ १ ॥

इह द्वावविरता, तत्रैरुक्तयोर्ज्ञानन् हिंसां करोति विचिन्त्येत्यर्थः, अपरः पुन-
रज्ञानन्, तत्रापि तयोरेपि बन्धविशेषः ‘महंतरं’ति महाऽन्तरेण देशितः समये-
सिद्धान्ते । तथाहि-यो जानन् हिंसां करोति, (स) तीक्ष्णानुभावबहुतरं पापकर्मो-
पचिनोति; इतरस्तु मन्दतरविपाकमल्पतरं तदेवोपादत्ते ।

“ विरतां पुण जो जाणं कुणति अजाणं च अप्पमतो च ।

तत्पत्रि अञ्जत्तममा संजापति णिञ्जरा ण चओ ॥ १ ॥”

यः पुनर्विरतः प्राणानिभानादिनिवृत्तः स जानानोऽपि ‘सदोपमिदम्’ इत्य-
बदुच्यमानोऽपि गीनार्थतया द्रव्यज्ञेयायागादेषु मलम्यादिप्रहणेन हिंसां करोति,
यथा स जानाति परमममते विरुपादिप्रमादरहित उपयुक्तः सन् यत्कदाचित् मा-
ष्णुपगतं करोति तत्राप्यध्यात्मसमा चित्तभण्डाननुत्पत्त्या निर्जरा सञ्जायते । यस्य
पाददृशीयो मन्दो मध्यमो वा शुभाध्ययतायस्तस्य तादृभ्येव कर्मनिर्जरा भवतीति
भावः । ‘न चओ’ति न पुनश्चयः-कर्मबन्धः शुभो भवति, मध्यमस्य भगवदाह्वया
यतनया प्रवर्तमानत्वाद्, द्वितीयस्य तु प्रमादरहितस्पाज्ञानतः कथं प्राप्नुपघातने
भावि ? अदुष्टत्वादिति । यत्तु जीवघातवर्जनाभिमायवतां यतनया प्रवर्तमानानां
छद्मस्यसंयतानामनाभोगजन्याशक्चपरिहारेण जायमानं जीवघातानृतभाषणादकं
(स)संयमपरिणामानपायहेतुः, संयमपरिणामानपायहेतुत्वं हि वर्जनाभिमायोपाधिक-
मेव, जीवविराधनायाः संयमपरिणामापनमहेनोर्जीवघातपरिणामजन्यत्वलक्षणस्य
निजस्वरूपस्य वर्जनाभिमायेण परित्याजनात् । अयं भावः-यद्मैविशिष्टं यद्गस्तु निज-
स्वरूपं जहाति स धर्मः तत्रोपाधिरिति नियमाद्, वर्जनाभिमायविशिष्टा हि जीव-
विराधना जीवघातपरिणामजन्यत्वे संयमनाशहेतुं परित्यजति, तेन संयमपरिणा-
मानपायद्वारा वर्जनाभिमायजन्यां निर्जरां प्रति जीवविराधनाया अपि प्रतिबन्ध-
काभावरतेन कारणतापि । यदागमः-

“ ज्ञा जयमाणस्म भने विराहणा मुत्तविहिसमग्गस्म ।

१ जानन् करोत्येवो हिंसामज्ञानमपरोऽविरतश्च ।

तत्रापि बन्धविशेषो महाऽन्तरेण देशित समये ॥

२ विरतः पुनर्यो जानन् करोत्यज्ञानं ध्यायमस्तम् ।

तत्रापि अध्यात्मसमा संजायते निर्जरा न चयः ॥

३ यः यतमानस्य भवेद्विराधना तत्रविधिसममस्य ।

सा शक्नोति निर्जरापला अध्यात्मविशेषोऽभिमुक्तस्य ॥

सा होइ णिजरफला अञ्जविसोहिजुत्तस्स ॥ १ ॥ ” ति ।

अत्र हि ‘सुत्तविहितमग्गस्स’ चि कृतसर्वसावयमत्याख्यानस्य वर्जनाभि-
यवतः साधोरित्यर्थः । तत्र ज्ञायमानाया निर्जराया जीवविराधना प्रतिबन्धि-
भवति, जीवघातपरिणाममन्यत्वाभावेन वर्जनाभिप्रायोपाध्यपेक्षया दुर्बलत्वाद्, ए-
जीवविराधनापि यदि निर्जरां प्रति कारणं भवेत्, तर्हि तथाभूतापि विराधना क-
यमादिवद्भूयस्येव श्रेयस्करो, भूयो निर्जराहेतुत्वादिति पराशङ्कापि परास्ता, स्व-
कारणभूतस्य तथा वक्तुं शक्यत्वाद् । न चैवं जीवविराधना तथा, तस्याः संयम-
णामापगमद्वारा स्वरूपतो निर्जरायाः प्रतिबन्धकत्वाद् । प्रतिबन्धकं च यथा यथा-
संमर्थं च तथा तथा श्रेयः, तेन तस्याः कारणत्वं, प्रतिबन्धकाभावत्वेन प्रतिबन्धकाभा-
भूयस्त्वं प्रतिबन्धकानामल्पत्वेनैव स्याद्, अन्यथा तदभावस्य कारणता न स्यादित-
द्विदृशकल्पनार सिक्केणोच्यते । तदसत्, निश्चयतः सर्वत्र संयमप्रत्ययनिर्जराया-
ध्यात्मशुद्धिरूपस्य भावस्यैव हेतुत्वाद्, तदङ्गभूतव्यवहारेण चापवादपदादिप्रत्यय-
हिंसाया अपि निमित्तत्वे बाधकाभावात्; “जे’ आसत्वाते परिस्सवा”-इत्या-
वचनमा गम्यान् । निमित्तकारणोक्त. (पाप)पीं च न कार्योत्कर्षापरिपत्रयोजकानि
न निर्जरोत्कर्षार्थं तादृशहिंसोत्कर्षाश्रयणापत्तिः, यद्य ‘जा जयमाणस्से’त्यादि वच-
पुरस्कारेण वर्जनाभिप्रायेणानाभोगजन्याशक्यपरिहारहिंसायाः प्रतिबन्धकाभावात्
कारणत्वाभिधाने तद्यु तद्वृत्त्यर्थानाभोगविजृम्भितम्, तत्रापवादप्रत्ययायां
हिंसाया ध्याग्यानात् । तथाहि-यतमानस्य-मूर्खाक्तविधिपरिपालनपूर्णस्यात्
त्वविशोधिपुक्तस्य रागद्वेषाभ्यां रहितस्येति भावः, या भवेद्विराधनाऽपवादपद-
स्यया सा भवति निर्जराकला । इदमुक्तं भवति-कृतयोगिनो गीतार्थस्य कारण-
त्वेन यतनयाऽपवादपदमागेरमानस्य विराधना सा सिद्धिकला भवतीति पित-
नियुञ्जित्कृतौ । न चेयमनाभोगजन्या वर्जनाभिप्रायणी वा, किन्तु ज्ञानपूर्वक-
ननुम्वचनयमनेन विलक्षणैव मती व्यवहारनयमनेन च विलक्षणाकारणमाहृता म-
बन्धेनुरपि निर्जराहेतुपदकारणमिव दण्डो पदमङ्गामिप्रायेण पृथीको पदमङ्ग, ए-
एतेदमनुबन्धतो हिंसाक्या मन्येदपार्थार्थिताया ‘न हिंस्यान् मराणि भूतानि
इति निषेधः श्रेयसमपि न सृजति, अतिरिधिहिंसाया एवात्र निषेधात् । विशिष्टोक्त-
कुरहिंसायाश्च मदनुष्ठानान्भूतत्वेन परमार्थतो मातृकत्वात् । तदुक्तपुरदेवपर-
हृत्तः-अथ मातृकत्वेन कतिपियम्बाग्याश्रित्य पदार्थादीनि ध्याग्याहानि दत्तं पमा-

“ हिंसिज्ज ण भूयाइ इत्य पयत्यो पसिद्धगो चेव ।

मणमाइहिं पीढा सव्वेसिं चेव ण करिज्जा ” ॥ १ ॥

“ हिंस्याद् व्यापादयेद् न नैव भूतानि पृथिव्यादीन् प्राणिनः, अत्र सूत्रे पदार्थः प्रसिद्धकश्चैव प्रख्यातरूप एव, तमेव दर्शयति—मनआदिभिर्मनोवाक्यायैः पीडां सर्वेषां चैव समस्तानामपि न कुर्याद् न विदध्यादिति । तथा

“ आरंभिममत्ताणं, इत्तो वेइहरलोचरुत्ताणं ।

तत्करणमेव अणुबंधओ तथा एस वक्त्यो ” ॥ ६८ ॥

व्याख्या—आरम्भः—पृथिव्याद्युपमहैः स विद्यते—येषां ते आरम्भिणो गृहस्याः, ममायन्ति निद्राविक्रपादिभिः ममादैः सर्वसावययोगविरतावपि सत्यां ये ते ममत्ता यनिविशेषाः, आरम्भिणश्च ममत्ताश्च तेषाम्, इतः—पदार्थाच्चैत्यगृहलोचकरणादि, चैत्यगृहमहंतो भगवतो विम्वाधयः, लोचकरणं केशोत्पादनरूपम्, आदिशब्दाद् तत्तदपवादोऽश्रयणेन तथा तथा भवचनदुष्टनिग्रहादिपरपीडाग्रहस्तोषां करणाद्; तत्करणमेव प्राग्निपिच्छहिंसादिकरणमेव प्राप्तम् । कुतः ? इत्याह—अनुबन्धतोऽनुगमात् तथा तत्प्रकारायाः परपीडाया इत्येव चालनारूपो वाक्यार्थ इत्यर्थः ॥

“ अविधिकरणंपि आणाविराहणा दुष्टमेव एएसिं ।

तो विहिणा जइअब्बे त्रि महावक्त्यस्वे तु ॥ ६९ ॥

व्याख्या—अविधिकरणेऽऽनीतिविधाने चैत्यलोचादेर्यस्याहाविराधना भगवद्भवनविलोपना दुष्टमेव, एतेषां चैत्यगृहादीनां करणम्, तत्रैयमाहा—

जिनभवनकारणं विधिः शुद्धा भूमिदलं च काष्ठादि ।

भूतकानविसन्धानं स्वाशयवृद्धिः समासेन ॥ ”

लोचकर्मविधिस्तु—

“ धुवलोओ अ जिणाणं वासावासेणु होइ थेराणं ।

१ हिंस्याद् न भूतानि अत्र पदार्थः प्रसिद्धकश्चैव ।

मनआदिभिर्न पीडां सर्वेषामेव न कुर्यात् ॥

२ आरम्भिममत्तानामिनश्चैत्यगृहलोचकरणादि ।

तत्करणमेवानुबन्धतस्तथा एव वाक्यार्थः ॥

३ अविधिकरणे आहाविराधना दुष्टमेव एतेषाम् ।

ततो विधिना यतितत्त्वमितिग्रहायाक्यार्थोपरस्तु ॥

४ धुवलोचश्च जिनानां पर्यायामेषु भवति स्वधिराणाम् ।

तरुणानां चतुर्मास्यां वृद्धानां भवति षण्मास्याम् ॥

तरुणाणं चउमासे बुद्धाणं होइ छम्मासे ॥ ? ॥ ” इत्यादि ॥

तत्तस्माद्विधिना जिनोपदेशेन यतिवन्धम—इत्येवं महावाक्यार्थस्य प्राकृता-
लि(त)तत्प्रत्यवस्थानरूपस्य रूपं तु स्वभावः पुनः । महावाक्यार्थमेव गाथाबुद्ध-
नोपसंहरश्चैदंपर्यमाह—

“ एवं एसा अणुबंधभावओ तत्तओ कया होइ ।

अइदंपज्जं एयं आणायम्मंमि सारोत्ति ॥ ? ॥ ”

एवं विधिना यत्नेन क्रियमाणेनैषा हिंसाऽनुबन्धत उत्तरोत्तरानुबन्ध-
भावान्मोक्षप्राप्तिपर्यवसानानुगमात् तत्त्वतः परमार्थतः कृता भवति, मोक्षमंशाय
जिनाज्ञाया उपरमाभावादिति ऐदंपर्यमेतदत्र यदुताज्ञार्थं मारः । इति परिम-
माज्ञाविति । प्रतिबन्धकाभावत्वेनोक्तहिंसाया निर्जैराहेतुत्वे चाभ्युपगम्यमाने के-
वलायास्तस्याः प्रतिबन्धकत्वाभावाज्जीवघातपरिणामविशिष्टत्वेन प्रतिबन्धकत्वं वि-
शेषणाभावप्रयुक्तस्य विशिष्टाभावस्य शुद्धविशेष्यस्वरूपत्वं विशेष्याभावप्रयुक्तस्य
तस्य शुद्धविशेषणरूपस्यापि सम्भवाज्जीवघातपरिणामोऽपि देवानामियस्य
निर्जैराहेतुः प्रसज्येतेत्यहो ! काचनापूर्व्यं तर्कागमचातुरी । वर्जनाभिप्रायेण
जीवघातपरिणामजन्यत्वलक्षणं स्वरूपमेव विगधनायास्याज्यतेऽनो नैयमसती
प्रतिबन्धिकेति चेत् , किमेतद्विराधनापदप्रवृत्तिनिमित्तमुत्र विशेषणं विराधनाप-
दार्थस्य । आद्ये पदप्रवृत्तिनिमित्तं नास्तं(स्ति), पदार्थश्च प्रतिपाद्यते इत्ययमुन्मत्त-
प्रलापः । अन्त्ये च विशिष्टप्रतिबन्धकत्वपर्यवसाने उक्तदोषतादवस्थमिति
मुग्धशिष्यप्रतारणमात्रमेतत् । न च ‘यद्धर्मविशिष्टं यद्वस्तु निजस्वरूपं
जहाति स धर्मस्तत्रोपाधिः’ इति नियमाद् वर्जनाभिप्रायविशिष्टा हि
जीवविराधना जीवघातपरिणामजन्यत्वं संयमनाशहेतुं परित्यजतीति भावार्थपर्या-
लोचनादनुपहितविराधनात्वेन प्रतिबन्धकत्वं लभ्यत इत्युपहितायास्तस्याः प्रतिब-
न्धकाभावत्वं स्वरूपेणैवाक्षतमित्यपि युक्तम्, प्रकृतविराधनाव्यक्ता जीवघातपरि-
णामजन्यत्वस्यासत्त्वेन त्याजयितुमशक्यत्वाद्, अत एव तत्प्रकारकप्रमितिप्रतिब-
न्धरूपस्यापि तद्दानस्यानुपपत्तेः । अथ वर्जनाभिप्रायाभावविशिष्टविराधनात्वेन
प्रतिबन्धकत्वे न कोऽपि दोषः, प्रत्युत वर्जनाभिप्रायस्य पृथकारणत्वाकल्पनाष्टा-
घवमेवेति चेत्, न । वर्जनाभिप्रायमात्रस्याज्ञावायानुष्ठानेऽपि सत्त्वान्नोत्तेजकत्व-
मित्याज्ञाशुद्धभावस्येहोत्तेजकत्वं वाच्यम्, स च विशिष्टनिर्जैरामात्रे स्वतन्त्रकाण्य
मिति न तत्रास्येहोत्तेजकत्वं युज्यते; अन्यथा दण्डाभावविशिष्टचक्रतादिनापि
घटादौ प्रतिबन्धकता कल्पनीया स्यादिति न किञ्चिदेतत् । तस्मादाज्ञाशुद्धभाव

एव सर्वत्र संयमरसाहेतुर्न त्वनाभोगमात्रमिति । नद्युत्तारेऽपि यतीनां तत एवा-
दुष्टत्वम्, न तु जलजीवानाभोगादिति स्थितम् ॥ ६७ ॥

अथ तत्र जलजीवानाभोगं व्यक्तं दूषणमाह—

जलजीवाणाञ्जोगा एइत्तारंमि जइ ए तुहं दोसो ।
पाणैवि तस्स तासो मूलच्छेज्जो ए हुज्जाहि ॥५६॥

व्याख्या—‘जलजीवाणाभोग’ इति नद्युत्तारे जलजीवानाभोगाद् यदि
तत्र न दोषः, तर्हि तस्य जलस्य पानेऽपि स दोषो मूलच्छेद्यो मूलप्रायश्चित्तवि-
शोधयो न भवेत्; नहि नदीमुत्तरतो जलजीवानाभोगस्त्वपाने च तदाभोग इति
त्वया यवतुं शक्यते, तदनाभोगस्य त्वया केवलज्ञाननिवर्तनीयत्वाभ्युपगमात्,
तथा चोभयत्रैव मिथ्यादुष्कृतप्रायश्चित्तनोध्यमेव पापं स्यात् । ननु ज्ञात्वा जलपा-
नेऽपि मूलच्छेद्यम्, तत्र श्रुतपरम्पराविरुद्धमित्याभोगविषयतापि जलजीवानामवश्यं
वक्तव्या, प्रायश्चित्तभेदस्तु यतनायतनाविशेषादिति । यदि च ज्ञात्वा जलपाने न
जलजीवाभोगात्प्रायश्चित्तविशेषः, किन्तु निःशुक्त्वादित्युच्यते, तर्हि स्थूलवसा-
भोगोऽप्युच्छिद्येत, तद्वयेऽपि निःशुक्त्वाविशेषादेव पातकविशेषोपपत्तेः । शास्त्रे
न्वाभोगानाभोगावक्तव्यन्वज्ञानतदभावरूपावेबोक्ता । तदुक्तं पञ्चाशकवृत्तौ—
“तत्राभोगोऽकर्तव्यमिदमिति ज्ञानम्, अनाभोगस्त्वज्ञानमिति । तौ चोभयविराध-
नायामपि सम्भवन् एव ।” प्रतिपादितं च प्रायश्चित्तमाभोगानाभोगभेदात् पृथिव्यादि
विराधनायामपि पृथगेवैति न किञ्चिदेतत् । एतेन यदुच्यते विनापवादं ज्ञात्वा
जीवघातको यद्यसंयतो न भवेत्, -तर्हि असंयतत्वमुच्छिद्यसंकथं भवेद्—इत्यादि
परेण तदपास्तम् । अपवादमन्वयेणापि सामान्यमाधूनामपवादपदानधिकारिणां
चोत्कृष्टचारित्र्यवतां प्रतिमाप्रतिपन्नजिनकल्पिकादीनां नद्युत्तारादावाभोगपूर्वक-
जीवविराधनायाः साधितत्वान् । नद्युत्तारश्च जिनकल्पिकादीनामपि, “जत्यत्यमे”
इत्यादि प्रवचनेषु दिवसमनृगीयपौरुष्यनिक्रमे नद्याद्युत्तरतस्ते जलात्पदमात्रमपि
घट्टिनं निक्षिपन्ति, किन्तु तत्रैव निष्ठन्ति—इत्यादिभणनेन प्रतीत एव । सोऽप्या-
पवादिकथेत्, तर्हि विहाराहारादिश्रियास्वीत्मर्गिकीषु जीवविराधनया योगमनु-

१ जलजीवानाभोगाद् नद्युत्तारे यदि न नय दोषः ।

पानेऽपि तस्य ज्ञातो मूलच्छेद्यो न भवेद् ॥

२ पञ्चाशकनिघाट्

स्थया जिनकल्पिकादीनामसंयतत्वप्रसक्तैर्वेलेपत्वमेव, तस्या योगावश्यंभावित्वस्य प्रवचनादेव निश्चयाद् अङ्गीकृतं चैतत्परेणापि । यदुक्तं तेन—“यत्रानुष्ठाने आरम्भस्तज्जिनैः प्रतिपिद्धमेव, उत जिनोपदिष्टक्रियायामारम्भो न भवत्येव” इति लुम्पकीयपक्षद्वयदूषणार्थं ग्रन्थान्तरे । आद्यपक्षे साधूनां विहारा-हार-नीडार-नद्युत्तार-प्रतिक्रमण-प्रतिलेखनो-पाश्र्वयप्रमार्जनादिक्रियाणां प्रवचनप्रसिद्धानामारम्भाविनाभाविनीनां प्रतिषेधे सम्पन्ने तत्रैव गलपादुक्ता । द्वितीयेऽध्यस्रवाधा, नद्युत्तारादिषु पण्णामपि जीवानां विराधनासम्भवात्, ‘ १ जलं जले तस्य वणे ’-इत्यागमप्रवचनात् प्रतिक्रमणप्रतिलेखनादिषु च वायुजीवादीनामारम्भस्यागमप्रसिद्धत्वात्, एजनादिक्रियायुक्तस्यारम्भाद्यवश्यंभावात् । यद्वागमः—“ २ जात्र णं एस जीवे एअइ वेयइ चलइ फंदइ ’ इत्यादि यावदारंभे वट्टइ ” इत्यादि । किंच-अपवादे आ-भागपूर्विकायामपि जीवविराधनायां सम्पत्त्वनाशादिदूषणं यत् त्वया नोच्यते, तत्र किं त्रियमाणानां जीवानां प्राणत्यागाभावः, सद्गतिर्वा कारणं, द्वयमप्यागमवाधितमित्याशयशुद्धत्वमेव, तत्र कारणं वाच्यमित्यशक्यपरिहारजीवविराधनायामप्याशयशुद्धत्वादेव दोषाभावोऽस्तु, किमनाभोगमपञ्चेन, अत एव जीवघातेऽपि लोके द्रव्यहिंसाया भावहिंसायां शब्दादीनां रताविवानैकान्तिककारणत्वात्, जीवरसाविषयकप्रयत्नेनैव सायोरन्तस्तत्त्वशुद्धेरदुष्टत्वं विशेषावश्यके उपपादितं नत्वनाभोगेनैव, तथा च तद्ग्रन्थः—

“ एवमहिंसाऽभावो जीवघणंति ण य तं जउ भिहियं ।

सत्योवहयमजीवं ण य जीवघणंति तो हिंसा ॥ ? ॥ ”

नन्येवं सति लोकस्यातीव पृथिव्यादिजीवघनत्वादहिंसाभावः, संयतैरप्यहिंसाव्रतमित्थं निर्वाहयितुमशक्यमिति भावः, तदेतद् न, यतोऽनन्तरमेवाभिहितमस्माभिः—सत्त्वोपहतं पृथिव्यादिकमजीवं भवति । तदजीवत्वे चाकृताकारितादिपरिभोगेन निर्वहत्येव यतीनां संयमः । न च ‘जीवघनो लोकः’ इत्येतावन्मात्रेणैव हिंसा सम्भवतीति ॥ आह ननु जीवाकुले लोकेऽवश्यमेव जीवघातः सम्भवी, जीवाश्च घ्नन् कथं हिंसको न स्याद् ? इति भावः ।

१ यत्र जलं तत्र वनम् ।

२ यावद्देय आंश एवमेव वेदयति चलति स्पन्दते इत्यादि यावदारंभे घतेते ।

३ एवमहिंसाऽभावो जीवघनमिति न च तद् यतोऽभिहितम् ।

शस्त्रोपहतमर्जायं न च प्रायघनमिति ततः हिंसा ॥

“ १ण य पायडति हिंसो णायायंतोत्ति णिच्छियमहिंसो ।

ण विरलजीवमहिंसो ण य जीवणंति तो हिंसो ॥ १ ॥

अहणंतोवि ह्नु हिंसो दुद्धत्तणओ मओ अहिमरोब्ब ।

बाहिंसो ण वि हिंसो सुद्धत्तणओ जहा विज्जो ॥ २ ॥ ”

नहि 'घातकः' इत्येतावता हिंसः, नचाग्नप्रपि निश्चयनयमतेनाहिंसः, नापि 'विरलजीवम्' इत्येतावन्मात्रेणाहिंसः, न चापि 'जीवणम्' इत्येतावता च हिंस इति; किं तर्हि? अभिमरो, गनादिघातकः स इव दुष्टाभ्यवसायोऽग्नप्रपि हिंसो मतः । बाधमानोऽपि च शुद्धपरिणामो न हिंसः, यथा वैद्य इति घ्नन्नप्य-हिंसोऽघ्नन्नपि च हिंस उक्तः । स इह कथंभूतो ग्राह्यः? इत्याह—

“ १पंचसमिओ त्रिगुत्तो नाणी अविहिंसओ ण विवरीओ ।

होउ च संपत्ती से मा वा जीवोवरोपेण ॥ १ ॥

पञ्चभिः समितिभिः समितः तिल्लभिश्च गुप्तिभिर्गुप्तो ज्ञानी जीवस्वरूपतद्रक्षा-क्रियाभिः सर्वथा जीवरासापरिणामपरिणतस्त्वयतश्च कथमपि हिंसन्नप्यविहिंस-को मतः । एतद्विपरीतलक्षणस्तु नाहिंसकः, किन्तु हिंस एवायम्, अशुभपरिणाम-त्वाद्, (भावबाध)जीवहिंसाया जीवोपरोपेन जीवस्य क्रीटारूपरोपेनोपघातेन स-म्पत्तिर्भवतु मा भूदा, 'से' तस्य साध्यादेः हिंसकत्वे तस्या अनैकान्तिकत्वादिति ॥ कुतस्त्वस्या अनैकान्तिकत्वम्? इत्याह—

“ २अमुहो जो परिणामो सा हिंसा सो उ बाहिरणिमित्तं ।

कोवि अपेवस्तेज्ज ण वा जग्हा जेगंतियं वज्जं ॥ १ ॥ ”

यस्मादिह निश्चयनयतो योऽशुभपरिणामः स एव हिंसेत्याख्यायते । स च बाह्यसत्त्वातिपातक्रियालक्षणं निमित्तं कोऽप्यपेक्षते, कोऽपि पुनस्त्रधिरपेक्षो भवेत्,

१ न च घातक इति हिंसो नाघातयत्तिति निश्चितमहिंसः

न विरलजीवमहिंसो न च जीवणमिति ततो हिंसः ॥

अग्नप्रपि इत्यु हिंसो दुष्टत्वान्मतोऽभिमर इव ।

बाधमानो नापि हिंसः शुद्धत्वाद् यथा वैद्यः ॥

२ पञ्चममित्त्रिगुभो ज्ञानी अविहिंसको न विपरीतः ।

भवतु या संपत्तिस्तस्य मा वा जीवोपरोपेन ॥

३ अशुभो यः परिणाम सा हिंसा स तु बाह्यनिमित्तम् ।

कोऽपि अपेक्षते न वा यस्मादनैकान्तिकः बाह्यम् ॥

यथा तन्दुलमत्स्यादीनाम्, यस्मादनैकान्तिकमेवं चाद्यनिमित्तम्, तत्सद्भावेऽप्यस्ति-
कत्वात्, तदभावे च हिंसकत्वादिति । नन्वेवं तर्हि बाधो जीव्यातः किं सर्वथैव हिंसा
न भवति ? उच्यते—कश्चिद् भवति, कश्चित् न । कथम् ? इत्याह—

“ असुहपरिणामहेतु जीवावाहोति तो मयं हिंसा ।

जस्स उ ण सो णिमित्तं, संतोवि ण तस्स सा हिंसा ” ॥ १ ॥

ततस्तस्माद् यो जीवावाधोऽशुभपरिणामस्य हेतुरथवाऽशुभपरिणामो हेतुयस्या-
सावशुभपरिणामहेतुर्जीवावाधो जीव्यातः स एव हिंसेति मनं तीर्थं करणधराणा-
म् । यस्य तु जीवावाधस्य सोऽशुभपरिणामो न निमित्तं स जीवावाधः सशपि तस्य
साधोर्न हिंसेति । असुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रष्टव्यमाह—

“ सहाद्दो रइफला ण वीयमोहस्स भावसुद्धीओ ।

जह तह जीवावाहो ण सुद्धमणसो वि हिंसाए ॥ १ ॥ ”

यथैव वीतरागद्वेषमोहस्य भगवत इष्टाः शब्दरूपादयो भावविशुद्धितो न कदा-
चिद्रतिफला रतिजनकाः सम्पद्यन्ते, यथा यैश्च शुद्धात्मनो रूपवत्यामपि मात्रि म
विषयाभिलाषः संजायते, तथा शुद्धपरिणामस्य यत्नवतः साधोः सन्नोपयातोऽपि
न हिंसायै सम्पद्यते, ततोऽशुभपरिणामजनकत्वे चाद्यं निमित्तमनैकान्तिकमेवेति ॥”
(पृ. ७४७. गा. १७६२-६८)

यदि चाश्रयपरिहारविराधनाभोगः साधूनां सम्पत्त्वशक्तिकरः स्यात् तदौ-
त्मगिकविहारादिक्रियापरित्याग एव स्यात्, तथापि योगजन्यविराधनानिधया,
न च प्रमाणान्तरेण निश्चितेऽपि स्वादर्शनमात्रेणानाभोगः शरण्यो वस्तुमिच्छुकमेव, न
वेदेरे तदा निरन्तरजीवाहृत्कभूमिं निर्णीयापि राशौ तथैव स्वैरंगमने जीवाव्रतपस-
न्तेन तत्र तज्जीवरिराजनाऽनाभोगजा वक्तव्या स्यात् । तथा च लोकनाशविरोधः ।
किंचैवममममेरायामपि केवलित्तममा निधोयमानाया भरि नगरिराधनाया भना
भोगपूर्वकत्वे गाशोः प्रथमपशयत्रभशो न स्यात्, स्याद्य मच्छारविपतां मय्यतपोग-
जन्यविराधनानामिति न किञ्चिदेतन् ॥ ५८ ॥

एवं व्यरस्थिते मन्यत्र विश्रान्तस्य परम्यात्वेन समाधने—

अशुभपरिणामहेतुर्जीवावाध इति तत्रा मन दिवसा ।

एस्य पुन साधोर्नमिल सशपि न मय्य सा दिवसा ॥

५ शुद्धादयो रतिजनका न संजायन्ते म वीयमोहस्य भावसुद्धितेन ।

इति तस्य साधोर्नमिल सशपि न सुद्धमणसो वि हिंसाए ॥

'नागु आजोगा इत्यं. विरयाणां हुङ्ग देसविरयत्तं ।
जेयं. जं पन्निपुत्रा पन्निवत्ती सुत्तज्जाणा य ॥ ५९ ॥

व्याख्या—नचूनि । नन्वत्र नशुचारे जलजीवविराधनायामाभोगादिरत्नानां
सर्वसंयमवनां देशविरतन्व भवेत्, निधितेऽपि जलजीवघातेऽवस्थितस्य विरतिपरि-
णामस्याभ्युपगमे नम्य देशविरतिरूपस्यैव पर्यवसानाद्, निधितेऽपि जलजीवघाते
मज्जीरचित्पयकविरतिपरिणामस्यानपायेन चारित्र्यान्वष्टनाभ्युपगमे च सर्वेषामपि
सम्पत्तौ सर्वविरतिप्रतिपत्तौ न किञ्चिदायकमिति देशविरत्युच्छेद एव स्यादिति
भावः । नैवम, यद्—यस्मान् कारणादिरत्नानां प्रतिपूर्णा प्रतिपत्तिः—अष्टादशशीलाङ्ग-
मात्रग्रहणान्तरा मृत्राद्या चःनेन न निधितायामपि जलजीवविराधनायां नशुचारादौ
देशविरतन्वम, प्रतिपन्नसर्वविरतेः सूत्रादयाऽन्वष्टनान् । न च प्रतिदिनकर्तव्य-
विचित्रोन्मर्गापवादग्रहणादष्टादशशीलाङ्गमहस्यप्रतिपत्तियोग्यतां स्वात्मन्यनिधित्या-
दित एव तत्रप्रतिपत्तिर्युक्तेति तदप्यस्तनगुणस्यानयोग्यतया देशविरतिप्रतिपत्तिस-
म्भवात् तदुच्छेद इति भावः । इदं तु ध्येयम्—निश्चयनयमतेनाष्टादशापि शीलाङ्गसह-
स्राण्यखहन्व्येषामप्रदेशवन्परस्परनियतान्येरेत्येकस्यापि सुपरिशुद्धस्य शीलाङ्गस्य
मप्यंशेषसद्भावे एव स्यादिति समुदितरेव तैः सर्वविरतिमम्भवः । तदुक्तं हरिभद्राचार्यैः-

“एतन् इमं विष्णोपं, अहृदपज्जं तु शुद्धिमंतेहि ।

इवंपि परिमुद्धं, मीर्लं संसमन्मार्थं ॥ १ ॥

एहो वाऽऽयपमोऽमंतेऽजपममंगभो जहथा ।

एवंपि नहा जेयं सतत्तचाओ इहरहा उ ॥ २ ॥

जम्हा समगमेयंपि सबमावज्जजोगविरईओ

तत्तेजेगमरुवं णाव्यंटरुवत्तणमुपेइ ॥ ३ ॥

१ मन्वाभोगादित्यं विरत्नानां भवेद् देशविरतत्वम् ।

नैवं, यन्प्रतिपूर्णा प्रतिपत्तिः सूत्राद्या च ॥ ५९ ॥

२ अत्रेदं विष्णोपमं रूपं तु शुद्धिमंतिः ।

एकमपि सुपरिशुद्धं शीलाङ्गं शेषसद्भावे ॥

एहो वाऽऽमप्रदेशोऽसंख्येयप्रदेशसंगतो यथा च ।

एतदपि तथा ज्ञेयं स्वतत्त्वन्याग इतरथा तु ॥

यस्मात्समप्रमेतदपि सर्वसायुष्ययोगविरतितः ।

तत्तैर्नैकस्वरूपं नासङ्गरूपत्वमुपैति ॥

भावं विणावि एवं होइ पवित्री ण वाइए णसा ।
 सबत्थ अणभिग्गं वा विरइभावं मुमाहुस्स ॥ १७ ॥
 उस्सुत्ता पुण वाइइ, समइविअप्पमुद्धा रि णियमेण ।
 गीयणिसिद्धपवज्जणरूवा णवरं णिरणुवंधा ॥ १८ ॥
 इहरा उ अभिणिरेमा इयरा नय मूल्लेच्चविरहेण ।
 होए सा एत्तो थिय, पुजापरिआ इमं वाहु ॥ १९ ॥
 गीयत्थो अ विहारो बीओ गीयत्थमीसिओ चेर ।
 इत्तो तइअविहारो णाणुत्ताओ जिणवरेट्ठि ॥ २० ॥
 गीयस्स ण उस्सुत्ता तज्जुत्तस्सेपरस्स य तहेर ।
 णियमेणं चरणवंजं (वज्जं) ण जाउ आणं वि लंहेइ ॥ २१ ॥
 ण य तज्जुत्तो अण्णं णिवारए जोगयं मुणेऊणं ।
 एवं दोण्हवि चरणं परिमुद्धं अण्णदा णेर ॥ २२ ॥
 ता एव विरतिभावो संपुत्तो एत्थ होइ णायवो ।
 णियमेणं अट्टारमसीलंगसहस्सरूवो उ ॥ २३ ॥ चि

ततो नमुत्तारादायुत्तूत्रमष्टपभावादाशाशुद्धस्य साधोर्न सातिचारत्वमपीति
 कुतस्तरां देशविरतत्वम् ? तदेवं नमुत्तारेऽन्यत्र वाऽपवादपदे भगवदाह्वया द्रव्याध-
 पमवृत्तावपि न दोषत्वमिति स्थितम् । एवं चात्र विहितानुष्ठानेऽनुबन्धनोऽर्हिता-

भावं विनाऽप्येवं भवति प्रवृत्तिर्न वाधते एषा ।
 सर्वत्रानभिष्वङ्गाद् विरतिभावं मुमाधोः ॥
 उस्सुत्ता पुनर्वाधते स्वमतिविकल्पमुद्धासि नियमेन ।
 गीतनिषिद्धप्रपदनरूपा नवरं निरनुबन्धा ॥
 इतरथा स्वमिनियेसादितरान् न च मूल्लेच्चविरहेण ।
 भयेत्सा इत एष पूर्वाचार्या इदमाहुः ॥
 गीतार्थश्च विहारो द्वितीयो गीतार्थमिधितर्थाय ।
 इतस्तृतीयो विहारो नानुष्ठानो जिनवरेण ॥
 गीतस्य नोत्तुत्ता तत्पुनःस्येतरस्य च तथैव ।
 नियमेन चरणवंजं न जात्यात्रामपि नृह्वयति ॥
 न च तत्पुक्तोऽयं निषारयति योग्यतां क्षारवा ।
 एवं इयंरापि चरण परिमुद्धमन्वधा नैव ॥
 तत एव विरतिभावः संपूर्णाऽत्र भवति प्राप्तवः ।
 नियमेनाष्टादशशीलंगसहस्यरूपस्तु ॥ " इति

दमनिपेवणेऽप्यनादिमिदकल्पव्यादिलक्षणवस्तुस्वरूपावबोधको जिनोपदेशो भवति । तथा गाच्या उपमर्गकर्तारमधिकृत्य “ १ परिचिदियववरोवणा कप्पिअ ” इति निगोयचूर्णावृत्तेः न पुनः स हन्तव्य इति विधिमुत्तेन जिनोपदेशो भवति; ‘ २ मल्ले पाणा मल्ले भूआ मल्ले जीवा सल्ले सत्ता ण हन्तव्या ” इत्याद्यागमेन विरोधमनन्नात् । यथा दृशाभूतस्कन्धचूर्णां—“ ३ अयणवाइ पडिहणेज्ज” इति भणितं तदाचार्यशिष्याणां पर्यादनिराकरणे सामर्थ्यं दर्शितम् । यथा—“ मिपुडदिहोमु पडिहएमु मम्मत्तं थिरं होइ ” इति श्रीम्वहृदहचूर्णां भणितम् । अत एव “ गाहूणं चेइआण य” इत्यादीं सर्वघयेनेति स्वभाषणव्यपरोपणं यावदित्येवं भणितम्, न पुनर्निमप्रवचनादिनकर्त्ता ‘ हन्तव्य ’ इति, जैनानां तथाभाषाया चतुष्पञ्चनूचिनत्वात् । यद्यपि सर्वत्रलेन निवारणे पञ्चेन्द्रियव्यापादनं कदाचित्कं भवत्यपि, तथापि ‘ स व्यापादनीयां व्यापायतां च ’ इत्यादिरूपेण मनोव्यापारवानपि केवलान् न भवति, तथाभूतस्यापि मनोव्यापारस्य सावयत्वेन प्रत्याख्यातत्वात् । न चापवादिकस्तथाव्यापारः सावयत्वं न भविष्यतीति शङ्कनीयम्, यतोऽपवादमनिपेवणं च संपत्तेष्वपि प्रमत्तस्यैव भवति, कथं तर्हि सर्वोत्कृष्टनिश्चयता-प्रमत्तस्य केवलिनोऽपीति ? परं पञ्चेन्द्रियव्यापादनभयेन यदि सति सामर्थ्ये प्रवचनादिने न निवारयति, तर्हि संसारवृद्धिदुर्लेभयोपिता चेत्यादि श्रीकालिकाचार्यकयादीं भणितम् । अदिननिवारणे च क्रियमाणे कदाचित्पञ्चेन्द्रियव्यापत्तां मायथिनपतिप्रश्याशयस्य शुद्धत्वाजिनाज्ञाऽऽराधकः सुलभवोधिचेत्यादिरूपेण वस्तुस्वरूपावबोधको जिनोपदेशो भवतीति नान्यथम् । एवं जिनोपदेशेन वस्तुस्वरूपमवगम्य स्वत एव यथोचित्येन प्रवृत्तिनिवृत्तिभ्यां जिनाशाराधको भवतीति जिनोपदेशस्य कल्प्याकल्प्यतावबोध एव चरितार्थत्वाज्जलजीवविराधनानुज्ञा केवलिनः कलङ्क एव । न च ननुत्तारस्य कारणत्वेन जलजीवविराधनाऽऽप्यापवादिकीति तत्र जिनोपदेशो भविष्यतीति शङ्कनीयम्, भवित्तजलननुत्तारस्य भावापत्त्या तस्या ननुत्तारं कारणत्वाभावात् । तस्मात्प्रनुत्तारस्य कारणं न जलजीवविराधना, किन्तु पादादिक्रियेवेति । एतेन ‘ जले वस्यमलितमेव पपम नागलितम् ’ इत्युपदिशता केवलिनः जले जीवविराधना मचित्तजलपानं चोपदिष्टं भविष्यतीति शङ्काऽपि परास्ता । यतः “ सविशेषणे० ” इत्यादिना न्यायेन तत्र जलगलनमेवोपदिष्टम्,

१ पञ्चेन्द्रिय व्यपरोपणं कल्प्या इति ॥ २. सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः सर्वे जीवाः सर्वे सत्त्वा न हन्तव्या ॥ ३ अयणवादिने प्रतिहृत्वात् । ४ मिप्याहृदिषु प्रतिहृतेषु सम्यग्भवं हिरं अर्थात् । ५ साधूनां चेत्यानां च ।

न च असजीवरसार्थपिति । न च केवलिना जीवघातादिकं साक्षादनुज्ञावमिति न
 श्रुतः, किन्तु विहारादिकमनुजानता तदविनाभावेन जायमानमनुज्ञावमित्यस्यापि
 वचनस्यावकाशः, एवं सति गजमुकुमालम्बशानकायोत्सर्गमनुजानतः श्रीनेमिना-
 थस्य तदविनाभावितदीयशिरःप्रज्वालनस्याप्यनुज्ञापत्तेः । न च नद्युत्तारे जलजी-
 वविराधना यतनया कर्तव्येति जिनोपदेशो भविष्यतीत्यपि सम्भावनीयम्, य-
 नाविराधनयोः परस्परं विरोधाद्, यतना हि जीवरसाहेतुरयतना च जीवघातहे-
 रिति । तस्माज्जीवविराधना नियमादयतनाजन्यैव, अयतना चान्तनो जीवघातवद्-
 नाभोगजन्याशक्यपरिहारेणैव, जीवरसा च यतनाजन्यैवेत्यनादिसिद्धो नियमो मन्-
 व्यः। अत एव छद्मस्यसंयतानामुपशान्तवीतरागपर्यन्तानां यतनया प्रवर्तमानानामपि
 या विराधना सा नियमादनाभोगवशेनायतनाजन्यैव, परमपमत्तसंयतानां नातिचारहे-
 तुरपि, आशयस्य शुद्धत्वात् । एतच्च सम्भावनयाप्यात्मकृतत्वेनाज्ञानायां छद्मस्यसाक्षा-
 त्कारगम्यजीवविराधनायामवसातव्यम्, ज्ञातायां च प्रायश्चित्तप्रतिपित्सोरेव, अन्य-
 या तु निःशुक्तया संयमापगमः प्रतीत एव, न चापमत्तानामयतना न भविष्यतीति
 शङ्कनीयम्, अनाभोगजन्यायतनायां छद्मस्यमात्रस्य सत्त्वेनापमत्तताया अनावाप-
 कत्वात्, तेन संयतानां सर्वत्राप्यनाभोगजन्याशक्यपरिहारेण जायमाने जीवघात-
 मृषाभाषणाद्यंशे जिनोपदेशो न भवत्येव, तथाभूताया अपि विराधनाया अयत-
 नाजन्यत्वेन निषिद्धत्वाद्, अत एव संयतानां द्रव्यतोऽपि हिंसा कर्मबन्धकारणम्,
 असत्यपि कृतप्रत्याख्यानभङ्गेनालोचनाविषयः । यदागमः—“से अ पाणाइवाए
 चउविहे पणत्ते, तं०—द्वओ खित्तओ कालओ भावओ” इत्यादि प्रत्यारव्याप्तं च
 सर्वविरतिसिद्ध्यर्थमेव, तस्या अपि द्रव्यत आश्रवरूपत्वात्, मूर्खमपृषिव्यादौना-
 मिंवाविरतिप्रत्ययकर्मबन्धहेतुत्वात्, भावहिंसायाः कारणत्वाच्च; एतेन यत्र कापि
 धार्मिकानुष्ठाने सम्भावनयाप्यवद्यं भवति तदनुष्ठानविषयको जिनोपदेशो न भवति,
 तावन्मात्रस्याप्याश्रवस्योपदेशविषयत्वापत्त्या कृतसर्वसावद्यप्रत्याख्यानवतः प्रत्या-
 ख्यानभङ्गेन ‘केवली यथा वादी तथा कर्ता न भवेद्’ इत्येवं पररूपणात्मकं पाश-
 चन्द्रमतमप्युपेक्षितं द्रष्टव्यम्, जैनप्रवचने प्रागुक्तप्रकारेण नटंशे जिनोपदेशापत्तेरेवा-
 नङ्गीकारात्; तस्मादयं भावः—यदस्तुजानं चिकीर्षितकार्यस्य प्रतिकूलमननुकूलं वा
 भवेत्तदविनाभावमन्वयेन जायमानमप्यनुकूलकारणवदुपदेशविषयो न भवति ।
 यथा नद्युत्ताराद्युपदेशे जीवघातो यथा वा क्षुद्रेदनाद्युपशमनार्थाहारविधौ तिक्रम-

पुरादिरमाम्बादः, परं यत्र चिकीर्षितकार्यस्यानुकूलकारणान्यपि व्यवहारतः सा-
 वधानि भवन्ति तद्विषया जिनानुज्ञा क्रियाकालेऽप्यादेशमुत्तेन न स्याद्, एवं
 व्यवहारतो भाषायाः सावधतममक्तोः; किं त्विष्टफलोपदर्शनेन कल्प्यत्वाभिध्य-
 त्रिणोपदेशमुत्तेनैवावमातव्या । सा चानुज्ञा निश्चयतो निरवर्धय, संसारमतनुक-
 रणपूर्वकसानुबन्धिपुण्यमकृतिबन्धहेतुत्वात् । एतेन कुमुमादिभिर्जिनेन्द्रपूजामुपदिशता
 कुमुमादिजीवविराधनाप्युपदिष्टैव, पूजाविनाभावित्वेन ज्ञात्वैव पूजायामुपदिष्टत्वा-
 दिति षचनमपास्तम्, कुमुमादिजीवविराधनायाः पूजायाः कर्तृद्वेषधामस्यक्षत्वेन
 पूजाविषयपरिणामव्यवहाराहेतुत्वेन कल्पितकुमुमादीनामिव द्रव्यपूजासामग्र्य-
 नन्तर्भूतत्वात्, उपदेशमन्तरेणापि जायमानत्वात्, पूजां कृता त्यन्तुमशक्यत्वात्,
 अन्यथा कुमुमादीनामिव तस्या अपि भूयस्त्वमेव विशिष्टपूजां चाच्यम्, न च
 कुमुमादिभूयस्तेः तद्भूयस्त्वमावश्यकम्, कुमुमादीनां मचित्ताचित्तया द्वैविध्य-
 व्यवस्थानात् । तस्मात्तीर्थकृतानामाज्ञोपदेशः कर्मक्षयनिमित्तं प्रत्युपेक्षणेयांसमित्या-
 दिषु संयता यतनया प्रवर्त्तेरन् नाप्यथा, संसारवृद्धिहेतुत्वादित्येवंविधिनिषेधमुत्वा-
 भ्यामेवावमातव्यो न पुनस्त्वमित्थं कुरु इत्यादिसाक्षादादेशमुत्तेनापि । न च
 यतनया नशुत्तारवत्तया द्रव्यपूजापि संयतानां भवत्विति शङ्कनीयम्, साधुनां
 प्रसस्यावरजीवरक्षार्थयतनाधिकाराद्, नशुत्तारे 'एषं पार्थ जले किञ्चा' इत्यादि-
 विधिना तद्विवाहाद्, द्रव्यस्तये च प्रसज्जीवरक्षार्थयतनावतां श्राद्धानामेवाधिकार-
 तात्, सर्वात्मपरिजिहीषापूर्वकपृथिव्यादियतनापरिणामे च तेषामपि चारित्र
 एवाधिकार इति तत्कारापणं च साधुनामुपदेशमुत्तेन युक्तम्, निश्चयतोऽनुज्ञावि-
 पयत्वाद्, न सादेशमुत्तेन; पृथिवीदलादीनां तन्कारणानां व्यवहारतः सावध-
 तात्, सोऽप्युपदेशो जिनपूजायतनाविषय एषेति सर्वत्र यतनायामेव भगवदाज्ञा,
 नतु कश्चिद् द्रव्यहिंसायामपीति ॥ तत्र श्रूमः—अनुज्ञा तावद्भगवतो विधिवचनरूपा
 नशुत्ताराद्यविनाभावित्व्यां जलजीवप्राणवियोगरूपायां जलजीवविराधनायां न
 कथञ्चिदेव, तस्या उदासीनत्वात् । तदनुकूलव्यापाररूपायां तु तस्यां नशुत्तारादि-
 ध्यापाररूपायां साऽवर्जनीयैव, उभयस्वभावस्यानैकान्तिकस्य निमित्तकारणस्य
 शुद्धिभेदेन पृथक्कर्तुमशक्यत्वाद्, यत एव च यतनाविशिष्टस्य नशुत्तारस्येष्टफलहेतुत्वं
 भणितम् । अत एव नैमित्तिकविधिरूपाया भगवदाज्ञाया बहुव्याभात्यव्ययद्रव्य-
 हिंसायां व्यवहारतः पर्यवसानमुत्सर्गतः, प्रतिषिद्धं हि केनचिन्निमित्तेनैव विधायन

इति तत इदमुच्यते “ १ अप्येण बहु इच्छइ विमुद्धआलं वणो समणो । ” इति ।
 निश्चयतस्तु नैकान्ततो वाक्ष्यं वस्तु विधीयते निषिध्यते वा, केवलं शुभभावो वि-
 धीयतेऽशुभभावस्तु निषिध्यते, अत एव भावानुरोधेन वाक्ष्ये वस्तुनि विधिनि-
 षकामचारः । तदुक्तं सहस्रदासगणिसमाश्रमणपूज्यपादः—“ २ णय किंचि अणु-
 ण्णायं पढिसिद्धं वाधि जिणवरिदेहिं । एसा तेसि आणा कज्जे सच्चेण होअव्वं
 ॥ २ ॥ ” इति । तथा च ‘ यदेव निश्चयाद्भव्यवहारेण नद्युत्तारादेरनुज्ञातत्वं तदेव
 द्रव्यहिंसाया अपि ’ इत्यवशिष्टकल्पना जालमनुत्पानोपहतम् । इदं तु ध्येयम-
 अनुज्ञाविषयतावच्छेदकं हिंसात्वं नद्युत्तारत्वादिकं वा, किन्तु सामान्यवि-
 शेषविधिविधेयतावच्छेदकविधिभुद्धव्यापारत्वयतनाविशिष्टनद्युत्तारत्वादिकम्, फल-
 तस्तु विधिभुद्धहिंसाया अप्यनुज्ञाविषयत्वं व्यवहारावाधितमेव, अत एव वि-
 धिना क्रियमाणाया जिनपूजादिविषयहिंसाया अनुबन्धभावतो मोक्षप्राप्तिपर्य-
 वसानत्वमुपदेशपदपञ्चवस्तुकादायुक्तम् । यत् ‘ अरिहंता भगवतो ’ इत्यादि सम्मति-
 प्रदर्शनेन भगवतो विराधनाविषयकवाङ्मयोगासम्भव उपपादितस्वइत्यन्तमस-
 मञ्जसम्, सम्मतिवचनस्य फायव्यापारेणैव प्रवर्त्तकत्वनिवर्त्तकलाभावाभिधानता-
 त्पर्यादाकम्प्रयोगस्याप्यप्रवर्त्तकनिवर्त्तकत्वविधिनिषेधव्यापारवैयर्थ्याद् । यदपि
 “ सच्चिदोपणे० ” इत्यादिन्यायेन यतनाऽयतनाविषयत्वमेव सर्वत्र जिनोपदेशस्यो-
 पदर्शितं-तदपि विशेष्यभागस्याकिञ्चित्कस्त्वप्रदर्शनार्थं महावाक्यार्थपर्यवसानार्थमदं
 पर्याधिपर्यवसानार्थं वा ? नाद्यः, नद्युत्तारजन्यस्य भिक्षाचर्याविहारादिफलस्य यत-
 नाम्नात्वादिसिद्धेर्विशेष्यभागस्याकिञ्चित्करत्वासम्भवाद् । न द्वितीयः, महावाक्यार्-
 थस्य सर्वत्रैव पदार्थैः पर्यवमानाद् । नापि तृतीयः, ‘ आज्ञा धर्मं सार ’ इति
 सार्वत्रिकैदंपर्याधिपर्यवसानार्थं प्रकृतवाच्यार्थं योजनायामपि विशेष्यस्य त्यागायोगात् ।
 किञ्चैव, ‘ ३ जयं चरे ’ इत्यादौ यतनांश एवोपदेशो न तु चरणार्धं इत्येकत्र
 वाक्ये कथं पदपदार्थयोजना ? यदपि ज्ञानार्थमपवादप्रतिषेधोऽप्यनादिसिद्ध-
 कल्प्यत्वादिलक्षणवस्तुस्वरूपावबोधक एव जिनोपदेशः, प्रवृत्तिम्बोचिन्यज्ञानेन
 स्वत एवेत्युक्तं तदप्यगाधमसमृद्धमज्जनविगृम्भितम्, जिनोपदेशात् कल्प्यत्वा-
 दियोषे स्वत एव प्रवृत्तिवचनस्याविचारितरमणीयत्वात्, कल्प्यताबोधकस्योपदेश-
 स्यैव प्रवृत्तिजनकेच्छाजनकज्ञानविषयेष्टमाधनतादियोधकत्वेन प्रवर्त्तकत्वाद्, एतदेव हि

१ आत्मना बहु इच्छति विद्युजालम्बनः श्रमण इति ॥ २ न किञ्चिदनुज्ञातं
 प्रतिषिद्धं यावपि जिनपरिदेहः । एषा तेषामाज्ञा कार्यं स्वत्वेन मपितव्यम् ॥
 ३ यतं यदेव ।

मर्त्र विधेः प्रवर्तकत्वमभ्युपयन्ति श्राव्यविदः । विधेः प्रवर्तकत्वादेव च कल्प-
 तादिवोधकादर्थवादादपि विधिकल्पनमाद्रियते, इत्थं च "पञ्चेन्द्रियवरोचना
 वि कल्पिय"ति, निग्रीयपूर्णवृत्तं न पुनः "स हन्त्य" इतीति यदुक्तं तद् ध्वनि-
 मेदेनार्थपरावर्त्तमात्रम् । यद्य 'सद्ये पाणा' इत्यादिना विरोधोद्भावने कृतं तद्
 'न हन्त्य' इत्यादिशब्दमाह्वयमात्रेणैव, किन्तु हिंसाविषयकोपदेशार्थमात्रेण स्यात्,
 तस्मिन्नाकारणं चैतन्मूलस्याविधिकृताहिंसाविषयत्वेनैव हरिभद्रगूरिभिः कृतमिति नाम
 पर्यनुयोगावकाशः । किञ्च सामान्यतः सर्वजीवपरितापनानियेषेऽपि क्वचिदुपवादत-
 स्तदुपदेशो विधिमुत्तेनापि दृश्यते, यथा भगवत्प्राय- "१ सं संदेण अज्जो तुप्पे गोसात्तं
 मंसत्तियुत्तं धम्मियाए पटिचोअणाए पटिचोएण्ह, धम्मिभाए पटिग्गारणाए पटि-
 सारेह, धम्मिएणं पटोआरेणं पटोआरेह; धम्मिएहिं अट्टेहिं हेउहिं पगिगेहि
 य णिप्पिट्टपटिणवागरणं करेह" । ति एतद्धि गोशालस्य परितापजनकं वचनं
 भगवतैव लाभं दद्याऽऽप्तम्, न चोत्सर्गतः परपरितापजनकं वचनं साधूनां वक्तुं
 युक्तम् इत्यवश्यमपवादविधिरुत्सर्गविधिवदङ्गीकर्तव्यः । इत्थं च "अवण्ण-
 वाई पटिहणेउज्ज" ति दशाध्वनस्फन्धपूर्णवचनस्य यदन्यार्थपरिकल्पनं तदपुन-
 मेव, मियोविरुद्धं चेदं यदुत्पवादविधिमतिपेधः, पञ्चेन्द्रियव्यपारदनमयेन सति
 सामर्थ्यं प्रवचनानिहितानिवारणे संसारहृद्दिर्दुल्लभबोधिता चेति । इत्थं हि प्रवचना-
 दिननिवारणे निमित्ते पञ्चेन्द्रियव्यपारदनस्य बलवदनिष्टाननुबन्धिभवबोधोपादेम-
 पवादविधिरवश्यं कल्पनीयः, अन्यथा सामान्यनिषेधजनितप्रयानिहृत्तेरिति ।
 यथाहितनिवारणे क्रियमाणे कदाचिन्पञ्चेन्द्रियव्यपारतां प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्याऽपत्य
 शृङ्खलाजिनाराधकत्वं मुल्लभबोधितत्वं चोक्तं तद्विचारितरमणीयम्, यत्राव-
 तोऽपवादेऽपि प्रायश्चित्तानुपदेशात् । तदुक्तं बृहत्कल्पवृत्तौ हृत्वीयरणे- "तथा
 मूल्लगुणप्रतिरोध्यप्यालम्बनगतिः पूज्यः, पुल्लवत्तु; स हि कुलादिवापे बह-
 वत्तिरकन्धावारमपि पृष्टीयाद्, विनाशयेद्वा, न च प्रायश्चित्तप्राप्तुयाद् ।"
 इत्यादि । यच्च तस्य "विहृष्टाणद्विभो वि"-इत्यादिनाऽप्यननरदानस्यापि-

१. पञ्चेन्द्रियव्यपरोपजाऽपि कल्प्यते इति । २. तद् उच्यते अर्थ ! पूर्व गोसात्तं
 मंसत्तियुत्तं धम्मिक्खा मतिचोएण्णा मतिचोएण्ह, धम्मिक्खा मतिसत्तत्त्वा इति-
 स्मारयत्, धम्मिकेण मत्तवतरेण मत्तवतात्तत्त्वा, धम्मिबैरत्तेहेतुमिः इहेअ
 तिप्पिट्टधम्मवाकरणं पुत्तमेति । ३. अवर्णंहादिषं मतिहृत्तयात् । ४. अथत्तवत्तत्त-
 रिप्यतोऽपि ।

त्वमुक्तं तत्स्वामाविक्रम, न तु प्रतिषेवणाकृतमिति बोध्यम् । किञ्च तस्य प्राप-
 धितं स्यात् तदा पुनर्नवतारोपणादि स्याद्, आहुट्या पञ्चेन्द्रियघाते मूलादिमहा-
 प्रापधित्ताभिधानाद् । उक्तं च—“ तस्य हस्तशताद्भिर्हिर्मन इव निरतिचरता-
 भिन्यन्नकं मूस्याथवविशोपकमालोचनामायधितमेव । तथा च द्वितीयस्त-
 वृहत्कल्पमाप्यवृत्तिग्रन्थः—“ 'आपरिण गच्छम्मि य कुलगणसंवे अ नेप्रि-
 णामे । आलोइप्रपट्टिकंतो मुद्धो जं णिज्जरा विउला ॥ ” पट्टीसप्तमोर्ष-
 मत्यभेदः । आचार्यस्य वा गच्छस्य वा कुलस्य वा गणस्य वा महस्य वा पैत्य-
 स्य वा विनाशे उपस्थिते सति सहस्रयोधिनभृतिना स्ववीर्यमहापयता तथा परा-
 द्यमनीर्षं (णीर्यं) यथा तेषामानार्यादीनां विनाशो नोपजायते, न च तथा
 पराद्धमपागो ययराधमाधस्तयाऽप्यालोचितप्रतिकान्तः शुद्धः—गुरुममामा-
 मांस्य दिध्याहृष्टतमदानमाप्रेणारामी शुद्ध इति भावः । कृतः ? इत्याह—ययस्मा-
 त्हागगादिभुव्या मरुती निर्जरा कर्मशपलक्षणा तस्य भवति, पुष्टालम्बनमरगम-
 मन्तराशया मरुतपानन्वादिति ॥ ” इत्यं च सर्वत्र यस्तुभ्यरूपावबोधक परा-
 परादोददेशो ननु विधिमुख्य इति यत्किञ्चिदेव, बहूनां छेदग्रन्थस्यापवादगुणार्थो
 विरिन्तो न स्पष्टमुपलभ्यमान् । तथा आचाराङ्गेषु “ 'सो सो तस्य पपल्यमाने
 वा दरमपाने वा कर्माणि वा गृह्याणि वा मयाभो वा यन्वीभो वा तगाणि
 वा नगमरगाणि वा इतिभाणि वा भरथेरिया उजरिज्जा, सो तस्य वाटि-
 रिभा उतरगन्तंति ते वागी जाण्ज्जा, नभो संतयापेर भरथेरिया = उतरंज्जा,
 नभो संतयापेर गामाणुगामं दृतिज्जा । ” इत्यथ गच्छगणस्य माधोरेन्याशा-
 ल्यत्रयस्य विरिन्तो नोपदेशान् । न च “ 'मे भिरम् वा = गामाणुगामं दृ-
 वरवामे श्रंतग मे वपाणि वा फट्टिहाणि वा पागाराणि वा नोणाणि वा

१ आचार्ये गच्छे वा कुलगणसंवे वा नेप्रिणामे ।

आलोइप्रपट्टिकंतो मुद्धो जं णिज्जरा विउला ॥

२ अथ न तत्र प्रकल्पन उपरत इमान् गुणान् वा यता वा वागीभो
 मरुतं वा कृष्टहृषानि वा इतिमरुतं वा अयं तस्य इत्येतं अथ तत्र इतिव
 विधा उपरान्तं तस्य वाणि वायत नन वायत तत्र अयं तस्य वा इत्येतं
 अथ अंत्ये वा अयं तस्य गच्छत ३ ३ अथ निगुणी निगुणां प्रामा-
 द्यं गच्छत अत्यंतं तस्य वा वा इत्येता वा अथ वा वा अयं तस्य वा
 अत्यंतं वा अत्यंतं वा वा अति पराद्धं अयत परा पराद्धं वा अत्यंतं
 अत्यंतं । इत्येता इत्यं अयं तस्य ॥

भग्गलाणि वा अग्गलापासगाणि वा [उत्ताओ वा दरीओ] वा सति परकमे संजयामेव परक्कामिज्जा णो उज्जुअं गच्छिज्जा । केवली पूआ, आयाणमेयंति” ॥ [आचारांग. पा. ३३७] मायुक्तनिषेधकारणानिष्टसम्भावनावचनमेतद्, ननु विधिवचनमिति वाच्यम्; विधिवचनत्वेनापि वृत्तिकृता वृत्त्या (स्यां) व्याख्यानात् । तथाहि ‘से’ इत्यादि । स भिक्षुर्ग्रामान्तराले यदि वप्रादिकं पश्येत्, ततः सत्यन्यस्मिन् सहक्रमे तेन ऋजुना पया न गच्छेत्, यदस्तत्र गच्छादीं निपतन् सचित्तं वृत्तादिकमवलम्बेन, तच्चायुक्तम् । अयं कारणिकस्तेनैवं गच्छेत्, कथञ्चित्पतितश्च गच्छगतो बल्यादिकमवलम्ब्य मातिपथिकं हस्तं वा याचित्वा संयत एव गच्छेदिति । तथा सामान्यतः प्रतिपिद्धं लवणभक्षणमप्यपवादतो विधिमुक्तेन तत्रैवानुज्ञातं दृश्यते । तथाहि “से भिवसू वा २ [जाव समाणे सिया] से परो अब(भि)हट्ट अंतो पटिग्गहे विटं वा लोणं वा उद्धियं वा लोणं परिभाइत्ता णीहट्टु दलइज्जा, तहप्पगारं पटिग्गहं परहत्थंसि वा परपायंसि वा अफामुअं जाव णो पटिग्गहिज्जा, से आहस पटिग्गाहिए सिया, तं च णाइ दूरगयं जाणेज्जा, से तमादाए त्तय गच्छेज्जा, पुषामेव आलोइज्जा, आउ-सोत्ति वा भगिणीति वा इमं ते किं जाणया दिधं, उदाहु अजाणया ? से य भाणेज्जा, नो खलु मे जाणया दिन्नं, अजाणया दिधं, कामं खलु आउसो इदाणि णिसिरामि तं भुंजह वा णं परिभाएइ वा णं तं परेहिं समणुत्तायं समणुसिट्ठं तओ संजयामेव भुंजेज्ज वा पिचेज्ज वा, जं च णो संचापेवि भोत्तए वां पायएवा साहम्मिया त्तय वमंति, संभोइआ समणुत्ता अपरिहारिआ अदूरगया तेसिं अणुप्पदायवं सिया, णो जत्तय साहम्मिआ [सिआ], जहेवं बहुपरिआवसे (श्रं)

१ अयं भिक्षुर्वा यावत्समानः स्यात् परः प्रविद्यान्तः पदग्रहे विटं वा लवणं वा उद्धिज्जं वा लोणं पटिमज्ज निःसृत्य दद्यात्, तथाप्रकारं प्रतिग्रहं परहस्ते वा परपात्रे वा अग्रानुक्तं यावद् नो प्रतिगृह्णीयात्; स आहस्य (सहसा) प्रतिगृहीतं स्यात्, तं च मातिदूरं ज्ञात्या स तमादाय तत्र गच्छेत्, पूर्वमेव आलोकयेत्, मायुध्मन् ! भागिनीति वा इदं त्वया आनता दत्तमुताज्ञानता ? स च भणेत्-नो खलु मया आजता दत्तम्, कामं खलु आयुध्मन् ! इदानीं नि-सरामि तं भुञ्जीत वा परिभाजयेत् वा तं परैः समनुज्ञातं समनुत्तहं ततः संवत एव भुञ्जीत वा पिचेद् वा । यद्य न शक्नोति भोक्तुं पातुं वा, साधार्मिका यत्र वमन्ति साधार्मिकाः समतोक्षा अपरिहारिका अदूरगतास्तेषामनुप्रदातव्यं स्यात्, नो यत्र साधार्मिकाः स्यु यथैव बहुपर्यापन्नः त्रियते तथैव कर्तव्यं स्यात्, एवं खलु तस्य भिक्षोर्भिक्ष्या वा सामध्यमिति ॥

कीर्ति तर्हेव कायव्यं सिया, एवं खलु तस्स भिक्खुस्स
 अंति ।” एतमृत्तिर्यया-स भिक्षुर्गृहादौ प्रविष्टः, तस्
 एरस्यः ‘अभिहृद् अंतो’ इति अंतः प्रविश्य पतद्ग्रहे
 धर्यं स्वप्नादियाचने सति विटं वा लवणं खनिविशोपोत्प
 कराद्युत्पन्नं ‘परिभाइ’ तत्ति दातव्यं विभज्य दातव्यद्रव्यात्
 ततो निःसृत्य दद्यात्, तथापकारं परहस्तादिगतमेव प्र
 षे’ति सहसा प्रतिशृहीतं भवेत् । तं च दातारमदूरगतं इ
 वणादिकपादाय तत्समीपं गच्छेद्, गत्वा च पूर्वमेव तद्भ्रवणादि
 एतथ मूपाद् ‘अमुक’ इति वा, भगीनीति वा ! एतथ ल
 जानता दद्युतानानता ? एवमुक्तः सन् पर एवं वदेद् यथा
 दत्तम्, साम्प्रतं तु यदि भवतोऽनेन प्रयोजनं ततो दत्तमेतत् प
 तदेवं परैः समनुभारं समनुष्टे मन्माद्युक्तं कारणशदाद्भागुक्तं वा
 यथ न शरनोति भोरतुं पाठुं वा तन् माधर्मिकादिभ्यो दद्यात्,
 योत्तमविधिं प्राक्तनं विदध्याद्, एतत्तस्य भिक्षोः साम्प्रयमिति ।
 न चाररादत्रिययोऽपि मनोव्यापारः सारयन्वात् केवलिनो
 मोति शृद्धनोपम्, अधिष्ठतपुरुषविशेषेऽधिकनिष्ठतितान्पर्यागाहित्ये
 वपन्वाद्, अन्यथा देशविरत्युपदेशोऽपि न स्यात्, तस्य चरणान्तः
 स्वेनापवादिकन्वात्, अत एव चारित्रमार्गमनृपदिश्य देशविरत्युपदेशे
 हिमाश्रनिपेशानुमतेः क्रमपश्चादपगिटान् उपदर्शितः । यत्तु ‘जयं वहा
 पंचम्’ इत्यत्र “ सचिरोपगो० ” इत्यादिन्यायात्तत्रगण्यनमेरोपदिष्टे न तु
 ह्यनेन निषिद्धोपदेशः कारणतोऽपीति, तदमद्, यतो तत्रगण्यनमपि न
 के, तदुक्तमाशागान्नियुक्तो-“ उस्मिचण-गायण-धोभ्रणो य उरागण-
 मरे अ । बाधरभ्राउशाय पर्यं तु समामभो गत्ये ” ॥ ति ॥ अथ गायनं ‘
 वृत्तगण्यनान्तिनं’ इति वृत्तौ गण्यं व्याख्यातम् । तत्र त्रिस्थे विधि
 निषिद्धमिति विहितेन तदुपदेशे निषिद्धस्यापरादव्यययावदगादिरोपाद्, नि
 द्दमपि हि वरचिन्दादि-व्यभिक्तिविहितपरि परीति । यत्तु-‘इत्यहिमाया भय
 वयोपरशददवनाजन्यन्नेन निषिद्ध-वमिति । तथाप्यनान्यपरिगाया. वदुप

१ इत्यमरस्य व्याख्यानं यथा-‘अथ चरणान्तः-‘उस्मिचण-गायण-धोभ्रणो य उरागण-
 मरे अ । बाधरभ्राउशाय पर्यं तु समामभो गत्ये ” ॥ ति ॥ अथ गायनं ‘
 वृत्तगण्यनान्तिनं’ इति वृत्तौ गण्यं व्याख्यातम् । तत्र त्रिस्थे विधि
 निषिद्धमिति विहितेन तदुपदेशे निषिद्धस्यापरादव्यययावदगादिरोपाद्, नि
 द्दमपि हि वरचिन्दादि-व्यभिक्तिविहितपरि परीति । यत्तु-‘इत्यहिमाया भय
 वयोपरशददवनाजन्यन्नेन निषिद्ध-वमिति । तथाप्यनान्यपरिगाया. वदुप

रहंत्वात्, तत्राशयशुद्धेः प्रतिबन्धिकाया यतनातिरिक्ताया असिद्धेः, तस्या-
 ध्यायतनया सह विरोधात्, स्थूलयतनायां स्थूलायतनायाः प्रतिबन्धकत्वेन सूक्ष्मा
 यतनाकल्पने प्रमाणाभावाद्, अयतनासत्त्वेऽप्रमत्तानामप्रमत्तवासिद्धेः । या च
 सूक्ष्मा विराधना द्वादशगुणस्थानपर्यन्तमालोचनाप्रापयित्वाजीवमिष्यते सा न सूक्ष्मा-
 यतनारूपा, सूक्ष्माया अप्ययतनायांश्चारित्रदोषत्वेनोपशान्तशीणमोहयोर्दयाख्यात
 चारित्रिणोस्तदनुपपत्तेः; किन्त्वनाभोगलक्षणसूक्ष्ममादजनितचेष्टाश्रवरूपा, अत एव
 द्वादशगुणस्थानपर्यन्तम्, नस्त्रिमित्तालोचनाप्रापयित्तसम्भवः । तदुक्तं प्रवचनसारो-
 द्धारदृष्टौ—“ इयं चालोचना गमनागमनादिष्ववश्यं कर्तव्येषु सम्पगुपयुक्तस्यादु-
 ष्टभावतया निरतिचारस्य छन्नस्यस्याप्रमत्तयतेर्दृष्ट्या, सातिचारस्य तूपरितनमा-
 यधित्तसम्भवान्, केवलज्ञानिनश्च कृतकृत्यत्वेनालोचनाया अयोगात् । आह-
 यतीनामवश्यं कर्तव्यानि गमनागमनादीनि तेषु सम्पगुपयुक्तस्यादुष्टभावतया
 निरतिचारस्याप्रमत्तस्य किमालोचनया ? तामन्तरेणापि तस्य श्रुद्धत्वाद्, यथा-
 मूर्त्रं प्रवृत्तेः । सत्यमेव, केवलं याश्चेष्टानिपित्ताः सूक्ष्ममादनिमित्ता वा सूक्ष्मा
 आश्रवक्रियास्ता आलोचनामात्रेण श्रुद्धयन्तीति तच्छ्रुद्धिनिमित्तमालोचनेति ।
 तथा उपवहारदशमोद्देशकवृत्तावप्युक्तं—निर्ग्रन्थस्यालोचना—विषेकरूपे द्वे प्रापयित्ते,
 स्नातकस्यैको विषेक इति । तथाऽऽलोचना गुरोः पुरतः स्वापराधस्य प्रकटनम्,
 क्वचित्तावन्मात्रेणैव श्रुद्धिः, यथाऽवश्यकृत्ये हस्तश्रुतात् परतो गमनागमनादी
 म्पगुपयुक्तस्य निरतिचारस्य यतेः, सातिचारस्य तूपरितनमायधित्तसम्भवान् ।
 यतेरवश्यकृत्ये गमनागमनादीं निरतिचारस्यालोचनां विनाऽपि कथं न श्रुद्धिः,
 यथा मूर्त्रं प्रवृत्तेः । सत्यम्; परं याश्चेष्टानिपित्ताः सूक्ष्मा आश्रवक्रियास्तासां
 श्रुद्धपर्यमालोचनेति । तथा ‘ यतिजीवकल्पवृत्तावप्युक्तम्—“ अत्राह शिष्यः—
 निरतिचारो यतिः करणीयान् योगान् करोति, ततः किमालोचनया विशोष्यम् ?
 गुरुराह—सूक्ष्मा आश्रवक्रियाः सूक्ष्ममादनिमित्तका अविज्ञातास्तासामालोचनमा-
 त्रेणश्रुद्धिरित्यादि । तथा पञ्चाशकसूत्रप्रवृत्तयोर्प्युक्तम्—

“ ता एवं चिय एयं विहियाशुद्धानेत्य हवश्चि ।

कम्माशुर्वच्छेदअणमणहं आलोअणाइनुअं ॥ ”

१ तत एवमेवैतद् विहितानुष्ठानमत्र भवतीति ।

कर्मानुबन्धच्छेदनप्रमत्तमालोचनानिदितम् ॥

“ यस्मात्सर्वाविस्वाप्तु कर्मबन्धोऽस्ति, कर्मबन्धानुमेया च विराधना, इत्यो चासौ द्रव्यतो वीतरागस्यापि छन्नस्थस्य, चतुर्णामपि मनोयोगादीनामभिधानत्, ‘ ता ’ तस्माद् ‘ एवंचिप ’ इति एवमेव विराधनायाः शोधनीयत्वेन ‘ एतद् ’ सालनादिकं ‘ विहितानुष्ठानं ’ विधेयक्रिया ‘ अत्र ’ कर्मानयनप्रक्रमे ‘ भवति ’ स्याद् । इतिशब्दः समाप्त्यर्थो गायान्ते योज्यः । किंविधे भवति ? इत्याह—‘ कर्मानुबन्धच्छेदने ’ कर्मसन्तानच्छेदके ‘ अनर्थ ’—अदोषम्, परोक्तदूषणभावाद् । किंभूतं सद् ? इत्याह—‘ आलोचनादिपुत्रं ’ आलोचनप्रतिक्रमणादिप्रायश्चित्तमन्त्रिविमिति गायार्थे इति ॥ ”

बन्धुतः कर्मबन्धानुमेया द्रव्यविराधना निग्रन्थस्य स्नातकस्य च तुल्या, ह्योरेरपि सामयिककर्मबन्धहेतुत्वान्; परं छन्नस्थानां विहितानुष्ठानमालोचनादिपुत्रनिष्ठमाधनम्, तर्था विधानान्, छन्नस्थयोगानां शोधयत्वेन प्रायश्चित्तस्य च शौरकत्वेन स्वरस्थोरित्यकृपायस्य योगा र्थोपपत्तिकर्मबन्धहेतुत्वेन, नापत्तनपाशुद् । अकृपायश्च वीतरागः गरागश्च सन्नरालनकृपायानन्वयसिमानतदुदयो वन्दानुमानान् । तथाप्येवमि निर्दिष्टः, अनुदरा कन्यानिर्देशवद् इत्यकृपायश्च नापत्तना, न वा तस्याशयंभारिद्रव्यहिंसादिकमप्यपत्तनात्तन्वयमिति प्रतिपत्तव्यम् । कर्तुं द्रव्यतोऽपि हिंसायाः कृतप्रत्याख्यानभङ्गनालोचनादिपयव्यमिति तर्जनगिद्वान्तपरिभाषाज्ञानाभावरिद्विभक्तम्, द्रव्यायाधयेण हिंसादिभारम्यैव प्रत्याख्यानत्वाद्, द्रव्यहिंसादिना हिंसादिप्रत्याख्यानभङ्गाभाराद् भवेनैराभिप्रायेण चर्षोऽहर्षणादीकृष्णे “ मे भवहिंसां चतविदे पण्यमे, द्रवभो गित्तभोः ” इत्यादिप्रमेय प्रत्याख्यानस्य परिग्रहस्य स मूढतोऽपि इति विनेतावश्यंते दिग्गन्तानिराकारणव्यजेऽभिहितम् । तथा च तद्ग्रन्थः—

“ भवहिंसाइत्याद्युक्तेति ता य सुखशान्तिरिगोऽभियधो ।
मध्यदशोऽपि न सा क्वायन्ता मुनगत्पयो ॥ ”

‘ ता च “ मध्याधो परिग्रहाधो वेरमणम् ” इत्यादिनाऽपि परिग्रहायुं वेरुंति न्वया मीदने, तथापि मूर्च्छित परिग्रहर्थायैवृतामभियमनो जायतः । ता च मूर्च्छां यथा वस्य तथा सर्वैर्यां वीतरागार्हाऽऽश्रयेण न कर्षंश्येति मृग-

१. ता च परिग्रहप्रवृत्तौ । प्रथमं द्रव्यतः शक्यम् ।
२. कर्षंश्येति न्वया मीदने, तथापि मूर्च्छित परिग्रहर्थायैवृतामभियमनो जायतः ।
३. कर्षंश्येति न्वया मीदने, तथापि सर्वैर्यां वीतरागार्हाऽऽश्रयेण न कर्षंश्येति मृग-

ज्ञावः सूत्रपरमार्थः, न पुनस्त्वदभिमतः सर्वथा वक्ष्यपरित्यागोऽपरिग्रहेति सूत्राभिप्रायः, तस्मादपरिज्ञानसूत्रभाषार्थो मिथ्यैव विद्यते त्वमिति ॥”

किञ्च यदि द्रव्यहिंसाया कृतप्रत्याख्यानभङ्गः स्यात् तदा तत्राप्युपशान्तपोहस्य यथाख्यातचारित्रं न स्यात्, अंशतो भङ्गावश्यंभावादिति । यच्च सर्वविरतिसिद्धयर्थं द्रव्यहिंसाया अपि प्रत्याख्यानमुपपादितम्, तदयुक्तम्, एवं योगानामपि प्रत्याख्यानापत्तेः ‘अयोगिकैवल्यत्वेन सर्वतः संवरो मतः’ इति वचनादयोगिन्येव सर्वसंवरसिद्धेः । यच्च द्रव्याश्रवस्य मूर्क्षमपृथिव्यादीनामिवाविरतिप्रत्ययकर्मबन्धहेतुत्वमुक्तं तद्वैव, तेषामविरतिभावं मनीत्येव कर्मबन्धाभिधानात्, तद्योगानां द्रव्यहिंसाऽहेतुत्वाद्, भावहिंसाकारणत्वं च योगानामिव द्रव्यहिंसाया अपि न बाधकमिति । ‘यस्मिन्नेत्यादिना पाशचन्द्रमनमुपेक्ष्य तस्मादर्थं भावः’ इत्यादिना किञ्चित् सम्प्रदायानुसारि भणितं तददर्शजरीयन्यायानुकारि, हिंसांशे जिनोपदेशाभावेन तन्मताश्रयणे ‘पूनाद्युपदेशाभावापत्तेः, तदविनाभाविहिंसांशे उपदेशाभावेन प्रकृतोपदेशसमर्थनसम्भवेऽपि तदङ्गकुमुमाचर्नाद्यंशे तस्य कुमुमादिजीववधानुकूलव्यापाररूपहिंसावगाहित्वस्य निराकर्तृमशक्यत्वाद्, एवमनिष्टबीजरूपमनपोद्येष्टफलहेतुत्वेन कल्प्यताभिव्यक्तेरप्यनुपपत्तेः, कुमुमादिहिंसायाः सन्दिग्यत्वेन तयाविधपातकाहेतुत्वे मिथ्यादृश्यामपि तस्यास्तथात्वापत्तेः, तस्माद् द्रव्यस्त्वस्यलीयहिंसायामनुबन्धशुद्धत्वेनैव भगवदाज्ञा सम्पन्नवादिभावहेतुत्वादिति ॥५९॥

तदेवमाभोगेऽपि द्रव्यहिंसाया दोषानावहत्वं यन्सिद्धं तदाह—

‘तमहा द्रव्यपरिग्रह—द्रव्यवहाणं समंमि आभोगे ।

णष्टु दोसो केवलिनो केवलज्ञाने च खरणे वा ॥ ६० ॥

‘तमह’ इति । तस्माद् द्रव्यपरिग्रह—द्रव्यवचयोः समेऽप्याभोगे साक्षात्कारे केवलिनो नैव दोषः, केवलज्ञाने चारित्र्ये वा ज्ञानावरण—चारित्र्यमोहनीयस्यजन्ययोः केवलज्ञान—चारित्र्ययोर्द्रव्याश्रवमात्रेणानपवादात् । यत्तु क्षीणमोहस्यापि स्नातकचारित्र्याभावात्संभावनास्त्वातिचाररूपस्यापि द्रव्याश्रवस्य यदि तत्प्रतिबन्धकत्वं तदा साक्षात्जीवयानस्य द्रव्यरूपस्यापि तद्व्यापमात्रमेवेति केवलिनोऽपि द्रव्यहिंसा चारित्र्यदोष एवेति परेण प्रोच्यते तदमत्, स्नातकस्य निर्ग्रन्थमेदत्वाद् यथाख्यातस्यैव चारित्र्यमेदत्वात् तन्प्रतिबन्धकत्वस्य च द्रव्यहिंसायां त्वयाऽप्यनभ्युपग-

१ तस्माद् द्रव्यपरिग्रह—द्रव्यवचयोः समेऽप्याभोगे ।

नैव दोषः केवलिनः केवलज्ञाने च खरणे वा ॥

मात् । यदि च स्नातकचारित्रस्य द्रव्यहिंसा दोषः स्यात् तदा निर्ग्रन्थचारित्र-
स्यापि दोषः स्यादेव, निर्ग्रन्थ-स्नातकयोरैकसंयमस्थानाम्भ्युपगमात् । “ णिणांष-
सिणायाणं तुल्यं इकं च संजमद्वयं ” इति पञ्चनिर्ग्रन्थीवचनादिति द्रष्टव्यम् ॥६॥

हिंसाचतुर्भङ्गयनुसारेणैव द्रव्यहिंसया भगवतो दोषाभावमाह—

१ णोदच्चा णोभावा जह् तह हिंसा ण दच्चमित्तणं ।

तेणं तीए दोसं जिणस्स को भासाए सण्णी ॥ ६? ॥

व्याख्या—‘ णोदच्च ’ इति । नोद्रव्याद् नोभावाद् यथा न हिंसा, तथा
द्रव्यमात्रेणापि हिंसा तत्त्वतो न हिंसा । तेन तथा द्रव्यहिंसया दोषं जिनस्य कः
संश्री भाषेत—अपि तु न कोऽपीत्यर्थः । इदमुक्तं भवति—हिंसामधिकृत्यद्रव्यभावाभ्यां
चतुर्भङ्गी तावदियं श्रावकप्रतिक्रमणमूत्रवृत्तावुक्ताः—१ द्रव्यतो भावतश्च हिंसा-
‘ हन्मि ’ इति परिणतस्य व्याधादेर्भृगवधे । २ द्रव्यतो न भावतः—ईर्यामित्यस्य
साधोः सत्त्वधे । यदागमः—

“ २ वज्जेमिति परिणओ संपत्तीए विमुचई पेरा ।

अवहंतो वि ण मुचइ किलिद्धभावा इवायस्य ॥ ” इति ।

३ भावतो न द्रव्यतः—ऽङ्गारमर्दकस्य कीटबुद्ध्याऽङ्गारमर्दने, मन्द्रप्रकाशे रज्जु-
महिबुद्ध्या घ्नती वा । ४ न द्रव्यतो न भावतः—मनोवाक्कायशुद्धस्य साधोरिति ॥

अत्र परश्वतुर्थमङ्गस्वामिनं सयोगिकैवलिनमेवाह । यत्तु चूर्णिकारेण “ चउ-
त्यो मुण्णो ” इति भणितम्, तत्र स्वामिनमधिकृत्य, केवलिनस्तत्स्वामिनो विद्यमान-
त्वात्, तस्य सर्वोत्कृष्टचारित्रान्यघानुपपत्त्या मनोवाक्कायैः शुद्धत्वाद्, अन्यथा
स्नातकः केवली न स्यात्, किन्तु हिंसास्वरूपमधिकृत्यैवोक्तम्, तच्चैवम्—यद्वि-
हिंसा तर्हि न द्रव्यतो न भावत इति वक्तुमप्यशक्यम्, द्रव्यभावयोरन्यत्रत्वेना-
वश्यम्भावात्, तेन चतुर्थो भङ्गः शून्यो भणितः, विरोधाद् । न च शैलेऽवस्था-
यां केवली स्वामी भविष्यतीति शङ्कनीयम्, तस्य सिद्धस्यैव योगाभावेन मनोवा-
क्कायैः शुद्धत्वाभावाद्, नप्यविद्यमाने वस्त्रे ‘ वस्त्रेण शुद्ध ’ इति व्यवहितेन इत्याद्य-
मौ ममर्षयामाम । तथाप्युक्तम्, हिंसाप्यवशाराभावमधिकृत्यैव चतुर्थमङ्गशून्यत्वा-

१ नोद्रव्याद् नोभावाद् यथा, तथा हिंसा न द्रव्यमात्रेण ।

तेन तथा दोषं जिनस्य को मानने संश्री ? ॥ ६? ॥

२ चूर्णयामिति परिणतम् । ममरया विमुच्यते घिरान् ।

अप्यपि न मुच्यते किलिद्धभावादियागमः ॥

भिधानाद् विगन्धपर्याभ्यां तदभावरसैव तद्भेदस्यापि सम्भवेन तच्छून्यन्वव्यव-
हारोपपत्तेः । हिंसात्वरूपमधिरूपं तु द्रव्यमात्रहिंसायामप्यहिंसात्वं प्रवचने प्रतीत-
मिति कदाचिद् द्वितीयभङ्गस्वामित्वेऽपि भगवतः स्नातकस्य निर्ग्रन्थस्यैव चतुर्थभ-
ङ्गस्वामित्वाऽविरोध एव, अहिंसापरिणत्यभेदाश्रयणेन तद्भङ्गस्यापि सम्भवदु-
क्तिकलात् । न चैवं द्वितीयभङ्गकालेऽपि चतुर्थभङ्गापत्तिर्द्रव्यहिंसाकालेऽप्यप्रमत्तप-
त्तीनां मनोवाक्कायशुद्धत्वात्तानुपपादिति वा चान्यथ, चतुर्थभङ्गोपपादकमनोवाक्का-
यशुद्धताया गुप्तिरूपाया एव ग्रहणाद् अत एव नियतचतुर्थभङ्गस्वामित्वमयोगिके-
वल्लिनोऽपि नानुपपन्नम, शुद्धमवृत्तिव्यापारेणैव विरोधव्यापारेणापि मनोवाक्काय-
शुद्धताऽनुपपाद्, अन्यथा तद्विनाभाविध्यानानुपपत्तेः । उक्तं हि—ध्याने करणानां
सत्प्रवृत्ति-निरोधान्यनरनियतम्—

“ शुद्धप्रयत्नत्रावारणं निरोहो व विज्ञमाणाणं ।

ज्ञाणं करणाणमयं ण उ चित्तनिरोहमेतारं ॥

इत्यादिग्रन्थेन विशेषावश्यकं शोधकेन च व्यापारसुपसम्पद्योपरतेनापि शुद्ध-
त्वव्यवहारो भवत्येव, यथा जलेन शुद्धं वस्त्रमिति । सर्वोत्कृष्टमनोवाक्कायशुद्धतया-
ऽयोगिकेवली नियमेनैव चतुर्थभङ्गस्वामी युज्यत इति । न च शैलेश्यवस्थायामपि
शारीरस्पर्शमागवानां मशकादीनां व्यापत्तौ चतुर्थभङ्गस्वामित्वनियमानुपपत्तिः,
द्रव्यहिंसायाम्प्रदनुकूलनोदनाख्ययोगव्यापारनियतत्वात्, तत्र तदभावात्तत्सम्ब-
न्धमात्रस्यातिप्रमत्तत्वादिति दिक् ॥ ६१ ॥

यदि च ‘ न द्रव्यतो न भावतो मनोवाक्कायशुद्धस्य साधोः ’ इति वच-
नानुरोधेन सद्योगिकेवल्लिनचतुर्थभङ्गस्वामित्वमेवाभिमतं भवेत् तदाऽप्रमत्तादीनां
मयोगिकेवल्लिपर्यन्तानां द्रव्यहिंसया दोषाभावतौल्यं प्रवचनाभिहितं, न घट्टेत्याह—

‘ पयमं चिय वयणमिणं ददृषं होइ कप्पजासस्स ।

जं अप्रमत्ताईणं सजोगिचरमाण णो हिंसा ॥ ६२ ॥

व्याख्या—‘ पयटं चिय ’ त्ति । प्रकटमेवैतद्वचनं कल्पभाष्यस्य द्रष्टव्यं

१ शुद्धप्रयत्नव्यापारण निराध इय विद्यमानानाम् ।

ध्यात करणात्तामय न तु चित्तनिराधमात्रकम् ॥

२ प्रकटमेव वचनमिदं द्रव्यं भवति कल्पभाष्यस्य ।

यदप्रमत्तादीनां सयोगिचरमाणा ना हिंसा ॥ ६२ ॥

भवति रागद्वेषरहितेन परीक्षकेण, यद्ग्रमत्तादीनां मयोगिकेवल्लिचरमाणानां नो देव
हिंसा, व्याप्तिमाणयोगानामपीति शेषः । तथा च नद्ग्रन्थः—

“ १अप्येव सिद्धंतमज्ञानमाणो तं हिंसगं भासमि जोगवन्तं ।

द्रव्येण भावेण य संविभक्ता चत्तारि भंगा खलु हिंसगत्ते ” ॥

अपीत्यभ्युच्चये, अस्त्यन्यदपि वक्तव्यमिति भावः । यदेवं योगवन्तं छेदनादि-
व्यापारवन्तं जीवं हिंसकं त्वं भापसे, तन्निश्चीयते सम्यक् सिद्धान्तमज्ञानत्र एवं
प्रलापः । सिद्धान्ते योगभावप्रत्ययादेव न हिंसोपवर्ष्यते, अग्रमत्तसंयतादीनां सयो-
गिकेवल्लिपर्यन्तानां योगवतामपि तद्भावात् । कथं तर्हि सा प्रवचने प्रवृत्तः ?
इत्याह—द्रव्येण भावेन च संविभक्ताश्रित्वारो भङ्गा खलु हिंसकत्वे भवन्ति । तथा-
हि—१. द्रव्यतो नामैका हिंसा न भावतः, २. भावतो नामैका हिंसा न द्रव्यतः,
३. एका द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि, ४. एका न द्रव्यतो नापि भावतः । अर्थोपादेव
यथाक्रमं भावनां कुर्वन्नाह—

१आहृच्च हिंसा समिअस्स जा उ, सा दवओ होउ ण भावओ ।

भावेण हिंसा उ असंजयस्स, जे वा वि सत्ते ण मदा वहेइ ॥

२संपत्ति तस्सेव जदा भविज्जा, सा दवहिंसा खलु भावओ अ ।

अज्जत्थमुद्धस्स जदा ण होज्जा वयेण जोगो दुदओ वि हिंसा ॥

समितस्थेयांसमिनावुपपुक्तस्य याऽऽहत्य कदाचिदपि हिंसा भवेत् मा द्रव्यतो
हिंसा । इयं च प्रमादयोगाभावात् नश्यतो अहिंसैव मन्तव्या, “ प्रमत्तयोगान्
प्राणव्यपरोपणं हिंसा ” इति वचनात् । भावेन भावतो या हिंसा न तु द्रव्यतः
साऽसंयतस्य प्राणानिपानादेरनिवृत्तस्योपलक्षणत्वात् संयतस्य वाऽनुपयुक्तगमना-
गमनादि कुर्वतो यानपि सत्त्वानसौ सदैव न हन्ति तानप्याश्रित्य मन्तव्या, ?
“ जे वि न वाविज्जंती णियमा तेसिपि हिंसओ मो उ ” नि वचनात् । यदा
तु तस्यैव प्राणिव्यपरोपणमभ्यासिर्भवति, तदा मा द्रव्यतो भावतश्च हिंसा प्रति-

१ अप्येव सिद्धान्तमज्ञानन् स्थे हिंसकं भापसे योगवन्तम् ।

द्रव्येण भावेण य संविभक्ताश्रित्वारो भङ्गाः खलु हिंसकत्वे ॥

२ आहृत्य हिंसा समितस्य या नु मा द्रव्यतो भवति न भावाम्नु ।

भावेन हिंसा स्वसंयतस्य यथापि मत्वात् न मदा हन्ति ।

३ संप्राप्तिस्तस्यैव यदा भवेत् सा द्रव्यहिंसा खलु भावतश्च ।

अप्यात्मगुणस्य यदा न भवेत् वयेन यागोऽपि हिंसा ॥

४ वेपि न व्यापारवन्ते निवृत्तमात्रेण हिंसकं न मन्ति ॥

एतस्या । यः पुनरान्यना क्षेत्रप्रणिधानेन शुद्ध उपयुक्तगमनादिक्रियाकारीत्यर्थः, तस्य यदा क्षयेन प्राणिव्यपरोपणेन नष्ट योगः सम्बन्धो न भवति तदा द्विषापि द्रव्यतो भावतोऽपि च हिमा न भवतीति भावः । तदेवं भगवत्प्रणीते प्रवचने हिंसा-विषयाश्वत्वारो भद्रा उपवर्षन्ते । अत्र चाद्यभङ्गे हिंसायां व्यापिषमाणकाययोगेऽपि भावत उपयुक्ततया भगवत्त्रिहिसक एवोक्तः, ततो यदुक्तं 'भवता वस्रच्छेदन-व्यापारं कुरीतो हिमा भवति' इति तन्प्रवचनरहस्यानभिज्ञतामूचकमिति ॥ ६२ ॥

नन्वत्र 'अममत्तादीनामधिकृतवस्रच्छेदनव्यापारवान् हिंसकः, योगवत्त्वाद्'-इति परोपन्यम्नानुमानद्रूपणव्यभिचारस्फोरणाय व्यभिचारस्थानत्वं प्रदर्शितम् । व्यभिचारश्च हेतुसत्त्वे साध्यामप्यमिति केवलिनोऽममत्तादिसाधारण्येन योगवत्त्वम्, आर्हिसकत्वं च सिद्धयति, नतु कथमपि द्रव्यहिंसेति चेत्, न । अत्र च 'आद्यभद्रः' इत्यादिनिगमनरचनविचारणयाऽधिकृतवस्रच्छेदनव्यापारवान्-हिंसकः, हिंसाव्यापिषमाणकाययोगवत्त्वेऽपि भावत उपयुक्तत्वात्, अममत्तादिवद्-इति स्वतन्त्रसाधनदृष्टान्त एव भगवति तत्सिद्धेः । किञ्च पूर्वपक्षिणा वस्रच्छेदनादिव्यापारे हिंसाव्यतिरिक्तयोगत्वं नावद् 'भगवती' वचनेनैव प्रदर्शितम् । तथाहि—

“ महो तर्हि मुच्छद्च्छेदना वा धावन्ति ते दो वि उ जाव लोमो ।

यत्यस्म देहस्य य जो विकम्पो ततोवि धाता वितरन्ति लोमं ” ॥

भो आचार्य ! तत्र वस्रे छिद्यमाने वस्रं सम्मूर्च्छति, छेदनका वा सूक्ष्मा-वयवा उट्टीयन्ते, एते च द्वयेऽपि विनिर्गता लोकान्तं यावत् प्राप्नुवन्ति । तथा वस्रस्य देहस्य च यो विकम्पश्चलनं ततोऽपि विनिर्गता वातादयः प्रसरन्तः सकलमपि लोकमापूरयन्ति ।

“ अट्टिच्छमी जंति न ते उ दूरं संखोभिषा ते अवरं वयंती ।

उट्टं अट्टेया वि चउट्टिमं पि पूर्तिंति लोमं तु खणेण सवं ॥ ”

अथाचार्य ! त्वमिच्छामि—मन्यसे वस्रच्छेदनसमुत्थाः शब्दपरस्मवाठादिपुद्गला न दूरं लोकान्तं यान्ति, तर्हि तैः संक्षोभिताधालिताः मन्तोऽपरे व्रजन्ति; एव-मपरापरपुद्गलाद्वेदिताः पुद्गलाः प्रसरन्तः क्षणेनोर्ध्वमधथतस्यपि दिक्षु सर्वमपि लोकमापूरयन्ति ” ॥ यत एवमनः—

१ शब्दस्मय मूर्च्छति, छेदनका वा धावन्ति ते द्वयेऽपि तु यावत्लोकम् ।

वस्रस्य देहस्य च यो विकम्पन्ततोऽपि धाता वितरन्ति लोमम् ॥

२ अयच्छामि यान्ति न ते तु दूरं संक्षोभिताः तैरपरे व्रजन्ति ।

ऊर्ध्वमधो धाऽपि घतस्यु दिक्ष्वपि पूरयन्ति लोकं तु क्षणेन सर्वम् ॥

से केण्ड्रेण भंते ! एवं बुधः ! जाव केवली ण अस्सि ममयंसि जेसु आगासपएसेसु जाव पिट्ट, णो णं पभू केवली सेयकालंसि वि तेसु नेव आगासपएसेसु इत्ये वा जाव चिट्ठिए ? गो० केवल्लिस्स णं वीरियसजोगमहद्वयाए चलाई उवगरणाई भवंति, चलोवगरणद्वयाए अ णं केवली अस्सि ममयंसि जेसु आगासपएसेसु इत्ये वा जाव चिट्ठ, णो णं पभू केवली सेयकालंसि वि तेसु चेव चिट्ठिए, सो तेण्ड्रेणं जाव बुधः केवली अस्सि ममयंसि जाव चिट्ठिए ” ॥

एतद्बुद्धिपर्यया—‘अस्सि ममयंसि ति । अस्मिन् वर्तमानमये ‘उगाहिता णं’ ति अवगाण—आत्म्य ‘सेयकालंसि वि’ ति एव्यत्कालेऽपि ‘वीरियसजोगमहद्वयाए’ ति वीर्य—वीर्यान्तरायसप्रभवा शक्तिः तन्मधानं सयोगं मानसादिव्यापारयुक्तं यद् सद्रिद्यमानं द्रव्यं जीवद्रव्यं तत्तथा, वीर्यसद्भावेऽपि जीवद्रव्यस्य योगान् विना चलनं न स्यादिति सयोगशब्देन सद्द्रव्यं विशेषितम् । सदिति विशेष णं च तस्य सदा सत्तावधारणार्थम् । अथवा स्व आत्मा तद्रूपं स्वद्रव्यम्, ततः कर्मधारयः, अथवा वीर्यमधानः सयोगो योगवान् वीर्यसयोगः, स चासौ सद्रव्यश्च मनःप्रभृतिवर्गेणायुक्तो वीर्यसयोगसद्रव्यस्तस्य भावस्तत्ता, तथा हेतुभूतया ‘चलाई’ ति अस्मिन्नाणि ‘उवगरणाई’ अद्धानि, ‘चलोवगरणद्वयाए अ’ ति चलोपकरणलक्षणो योऽर्थस्तद्भावश्चलोपकरणता तथा, चशब्दः पुनरर्थ इति ” ॥

एतच्च चलोपकरणत्वं निरन्तरगृह्यगात्रसञ्चारवीजं चलनमामान्यमामद्वयां निश्चिन्तमानं गमनादिक्रियापरिणाममात्रमहकृतं सद् गमनादिस्थूलक्रियामपि जनयत्येव । सा च स्थूलक्रियाऽवर्जनीयारम्भसङ्गता सती केवलिनो न वीर्यान्तरायक्षयक्षतिकरी, यतस्तत्सापान्यकारणं चलोपकरणत्वमपि नामकर्मपरिणतिविशेषापादितयोगाशक्तिनिपनमेव । यदाह सूत्रकृताद्बुद्धिचिह्नम्—“सयोगी जीवो न शक्नोति क्षणमप्येकनिश्चलं स्यात्तुम्, अग्निना नाप्यपानोदकवत् कार्मणश्चरीरानुगमनः सदा परिवर्त्तयन्नेवान्” इत्यादीनि । तन्कार्यस्थूलक्रियायामप्यशक्यपरिहारारम्भन्याये योगाशक्तिरेव त्रिभित्तिमिति । केचिन्तु सूक्ष्मक्रियाणामिव स्थूलक्रियाणामपि चलोपकरणतावशादनियतदेशान्वावःपकन्वान् तन्मपुत्तारम्भसम्भवः केवलिनोऽपि दुर्निवार इत्याहः । ६८ ॥

ननु यद्येवं स्थूलक्रियैव द्रव्यारम्भस्तदा केवलिनस्तस्य कादाचित्कत्वं न स्यात्, इत्यने चाप्यन्यमाधुनामपि कादाचित्क एव, ‘आहस हिंसा ममिअस्स जा उ गा

वतः साऽल्पद्रोषाय ॥ ? ॥ तद्रज्जीवित्तार्थं नोवाकीर्णंऽपि विवरतो ऋद्धे ।
 या भवति जीवपीडा यत्नयतः साल्पद्रोषाय ॥ २ ॥ ” इति । तथा च स्थूलक्रि-
 यैवारम्भरूपा सम्पन्ना, मोठनीयं च न तस्यां हेतुः, द्योष्टविरोधाद्-इत्येवंभूता-
 रम्भस्य भगवति सत्ये न बाधकमित्यारम्भशक्तिरवारम्भाक्षेपिका, अन्यथा तु
 चरमयोग इव प्राक्तनयोगेष्वप्यारम्भशक्तिकल्पने प्रमाणाभावः, निश्चयेन कार्यं
 कुर्वत एव कारणत्वाभ्युपगमाद् । न च शक्तिविशेषं विना योगन्येनैव केवलियोग-
 स्यारम्भस्वरूपयोग्यत्वाभ्युपगमो यौक्तिकः, चरमयोगस्यापि तत्त्वापत्तेः । न के-
 द्रापत्तिः, आरम्भस्वरूपयोग्ययोगत्वेनान्नक्रियाविरोधिन्वाद्-इत्यारम्भशक्तिसत्ते
 केवलिनः स्थूलक्रियारूपारम्भो नानुपपन्न इति ॥ ६७ ॥

एतदेवाह—

‘सो केवलिणो वि हवे चलोवगरणत्तणं जमेयस्स ।
 सहकारिवसा णिययं पायं थूलाऽ किरियाए ॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘सो सति’ स पुद्गलप्रेरणाद्वारक आरम्भः केवलिनोऽपि
 भवेद्, यद् यस्मादेतस्य केवलिनश्चलोपकरणत्वं सहकारिवशाद्-गमनक्रियाप-
 रिणामादिसहकारिवशात्प्रायः स्थूलया क्रियया नियतं वर्त्तते ।

अयं भावः—चलोपकरणत्वं तावद् भगवतोऽप्यस्त्येव, तथा च भगवतो
 सूत्रम्—“ केवली णं भंते ! अस्सि समयसि जेसु आगासपएसेसु हत्थं वा पायं
 वा वाहुं वा ऊरुं वा ओगाहत्ता णं चिट्ठइ पभू णं केवली सेअकालंसि तेसु चैव
 आगासपएसेसु हत्थं वा जाव ओगाहत्ता णं चिट्ठित्तए ? गो० णो इण्ठे सम्ठे ।

१ स केवलिनोऽपि भवेद् चलोपकरणत्वं यदेतस्य ।

सहकारिवशात्प्रियतं प्रायः स्थूलया क्रियया ॥ ६८ ॥

१ केवली भदन्त ! अस्मिन् समये वेध्याकाशप्रदेशेषु हस्तं वा पादं वा
 वाहुं वा ऊरुं वा अधगाद्य तिष्ठति प्रभुः केवली पच्यन्काले तेष्वेध्याकाशप्रदेशेषु
 हस्तं वा यापदधगाद्य स्थानुम् ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः । न केनार्थेन
 भदन्त ! एवमुच्यते—यावत्केवली अस्मिन् समये वेध्याकाशप्रदेशेषु यावत्तिष्ठति
 न प्रभुः केवली पच्यन्कालेऽपि तेष्वेध्याकाशप्रदेशेषु हस्तं वा यावत्स्थानुम् ।
 गौतम ! केवलिना यथैवयोगमद्रच्यतया चानि उपकरणानि भवन्ति, चलोप-
 करणाद्यतया च केवली अस्मिन् समये वेध्याकाशप्रदेशेषु हस्तं वा यावत्ति-
 ष्ठति, न प्रभुः केवली पच्यन्कालेऽपि तेष्वेध्या स्थानुम्, न केनार्थेन यावदुच्यते
 अस्मिन् समये यावत्स्थानुम् ।

से केण्डेण भंते । एवं बुधद् ? जाव केवली ण अस्सि ममयंसि जेसु आगामपप्पेसु जाव चिट्ठद्, णो णं पभू केवली सेयकालंसि वि तेसु नेव आगामपप्पेसु इत्थं वा जाव चिट्ठत्तए ? गो० केवलिसस णं वीरियमजोगमद्दवयाए चलाई उवगरणाई भवंति, चलोवगरणट्टयाए अ णं केवली अस्सि ममयंसि जेसु आगामपप्पेसु इत्थं वा जाव चिट्ठद्, णो णं पभू केवली सेयकालंसि वि तेसु नेव चिट्ठत्तए, गो तेण्डेणं जाव बुधद् केवली अस्सि ममयंसि जाव चिट्ठत्तए ” ॥

एतद्दृष्टिर्यथा—‘ अस्सि ममयंसि ति । अस्मिन् वनेषानमयं ‘उग्गाटिणा णं’ ति अवगाथ—आक्रम्य ‘ सेयकालंसि वि ’ ति एव्यत्कालेऽपि ‘ वीरियमजोगमद्दवयाए ’ ति वीर्य—वीर्यान्तरायस्यप्रभवा शक्तिः तन्मथानं सयोंगं मानगाटिठ्ठया-पारयुक्तं यद् गट्ठियमानं द्रव्यं जीवद्रव्यं तत्तथा, वीर्यमज्जावेऽपि जीवद्रव्यस्य योगान् विना चलनं न स्यादिति मयोगशब्देन गद्दृष्टव्यं विशेषितम् । गट्ठिनि विशेषणं च तस्य सदा सत्तावधारणार्थम् । अथवा इव आत्मा तद्रूपं गद्दृष्टव्यम्, ततः कर्मधारयः, अथवा वीर्यप्रधानः सयोगो योगवान् वीर्यमयोगः, स चागो गद्दृष्टव्यमनःप्रभृतिवर्णनायुक्तो वीर्यमयोगगद्दृष्टव्यस्तस्य भावस्तथा, तथा इन्दुभूतया ‘ चलाई ’ ति अस्तिराणि ‘ उवगरणाई ’ अद्धानि, ‘ चलोवगरणट्टयाए अ ’ ति चलोपकरणलक्षणो योऽर्थस्तद्भावधलोपकरणता तथा, वचनः पुनर्थ इति ” ॥

एतच्च चलोपकरणार्थं निरन्तरसुखमगाप्रसङ्गारबीभं चल्नगादान्यगादादां निविशमानं गमनादिक्रियापरिणाममाप्रमदृष्टं गद् गमनादिस्पृष्टक्रियादपि जनयत्येव । सा च स्पृष्टक्रियाऽवर्जनीयारम्भगद्गता ततो केवलिनो न बीदान्तगाव-शयसन्निकरी, यत्तन्मत्तमान्यकारणे चलोपकरणत्वपि नामकर्मपरिणतिविशेषापादादित्योगाशक्तिनिपत्तमेव । यदाह सूत्रशृत्ताद्दृष्टिस्तृत्—‘ मयोगो अर्थो न शत्रोति सणमप्येकनिधर्मं स्वानुम्, अपिना ताप्यमानोऽवबन्नु वार्दणरगेगानु-गतः सदा परिवर्त्तपमेवास्ते ” इत्यादीनि । तत्रार्थस्पृष्टक्रियापामप्यस्यस्यस्यस्य-सारम्भत्यागे योगाशक्तिरेव निदिशामिति । केचित्तु सूत्रशिक्षाणादिह स्पृष्टक्रिया-णामपि चलोपकरणतावशादनियतदेशान्वावःपरम्भान् तत्पुनरात्मगतमदः केव-लिनोऽपि दुर्निवार इत्याहुः । ६८ ॥

ननु यथैवे स्पृष्टात्प्रतिबे द्रव्यारम्भगतं केवलिनस्य च चलाचित्तवर्त्तनं न स्याद्, इत्यने वाच्यमप्यगाधुनापि वादापि क. एव, ‘आरब्ध रिप्ता गट्ठिअसस णा इ णा

वनः साऽल्पदोषाय ॥ १ ॥ तद्रज्जीवहितार्थं जोवाकीर्णंऽपि विचरतो लोकं ।
 या भवति जीवपीडा यत्नवतः साल्यदोषाय ॥ २ ॥ ” इति । तथा च स्थूलकि-
 र्यैवारम्भरूपा सम्यग्ना, मोहनीयं च न तस्यां हेतुः, दृष्टेष्टविरोधाद्-इत्येवंभूता-
 रम्भस्य भगवति सत्त्वे न बाधकमित्यारम्भशक्तिरवारम्भाक्षेपिका, अन्यथा तु
 चरमयोग इव प्राक्तनयोगेष्वप्यारम्भशक्तिकल्पने प्रमाणाभावः, निश्चयेन कार्यं
 कुर्वत एव कारणत्वाभ्युपगमाद् । न च शक्तिविशेषं विना योगत्वेनैव केवलियोग-
 स्यारम्भस्वरूपयोग्यत्वाभ्युपगमो यौक्तिकः, चरमयोगस्यापि तच्चापत्तेः । न च-
 द्वापत्तिः, आरम्भस्वरूपयोग्ययोगत्वेनान्नक्रियाविरोधिन्वाद्-इत्यारम्भशक्तिसत्त्वं
 केवलिनः स्थूलक्रियारूपारम्भो नानुपपन्न इति ॥ ६७ ॥

एतदेवाह—

‘सो केवलिणो वि हवे चलोवगरणत्तणं जमेयस्स ।

सहगारिवसा णिययं पायं थूलाइ किरियाए ॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘सो त्ति’ स पुद्गलप्रेरणादारक आरम्भः केवलिनोऽपि
 भवेद्, यद् यस्मादेतस्य केवलिनश्चलोपकरणत्वं महकारिवशाद्-गमनक्रिया-
 रिणासादिमहकारिवशात्प्रायः स्थूलया क्रियया नियते वर्तते ।

अयं भावः—चलोपकरणत्वं तावद् भगवतोऽप्यभ्येन, तथा च भगवती
 सूत्रम्—“ केवली णं भंते ! अस्मिं समयेणि जेसु भागामपप्पेमेमु इत्थे वा पाए
 वा धाहुं वा उरुं वा ओगाहिना णं चिट्ठइ पभुं णं केवली सेअकार्थेणि तेमु पे
 भागामपप्पेमेमु इत्थं वा जाव ओगाहिना णं चिट्ठित्ठए ? गो० गो० इण्टे समडे ।

१. स केवलिनोऽपि भवेद् चलोपकरणस्य यदेतस्य ।

सहकारिवशात्प्रायः स्थूलया क्रियया ॥ ६८ ॥

१. केवली भद्वन् ! अस्मिन् समये येनवाकाशप्रदेशेषु हन्ते वा पाए वा
 धाहुं वा उरुं वा अथवा च चिट्ठित्ठि प्रभुं चपटो पय्यन्थाये तेनयेवाकाशप्रदेशेषु
 हन्ते वा पाएद्वयाद्ये थ्यानुमं ? गोतमं भावमये समये । स तमायेन
 भद्वन् ! यवमुच्यते—यावत्तवती अस्मिन् समये येनवाकाशप्रदेशेषु यावत्तवति
 न प्रभुः केवलीं यावत्तवतीं तवयेवाकाशप्रदेशेषु हन्ते वा यावत्तवत्यानुमं ।
 गोतमं ! केवलिना कोऽमयागमप्रत्ययतया अशक्ति इयवत्तवति अशक्ति यथाप
 वाकाशप्रदेशेषु च चपटो अस्मिन् समये येनवाकाशप्रदेशेषु हन्ते वा यावत्त
 वति न प्रभुं चपटो पय्यन्थाये तवयेन वा अनुमं स तमायेन यावत्तवते
 अस्मिन् समये यावत्तवत्यानुमं ।

ने केणद्वेणं भेते ! एवं बुधः ? जाव केवली णं अस्सि समयंसि जेसु आगासपएसेसु
जाव चिट्ठए, णो णं पभू केवली सेयकालंसि वि तेसु नेव आगासपएसेसु इत्ये वा
जाव चिट्ठिए ? गो० केवलिसस णं वीरियसजोगसहवयाए चलाई उवगरणाई
एवंति, चलोवगरणहयाए अ णं केवली अस्सि समयंसि जेसु आगासपएसेसु इत्यं
जाव चिट्ठए, णो णं पभू केवली सेयकालंसि वि तेसु नेव चिट्ठिए, सो तेण-
द्वेणं जाव बुधः केवली अस्सि समयंसि जाव चिट्ठिए ” ॥

एतद्दृष्टिर्यथा—‘अस्सि समयंसि ति । अस्मिन् पक्षेमानममये ‘उग्गाहिता णं’
ते अवगाण-आक्रम्य ‘सेयकालंसि वि’ ति एष्यत्कालेऽपि ‘वीरियसजोगसह-
वयाए’ ति वीर्य-वीर्यान्तरायस्यमभवा शक्तिः तत्प्रधानं सयोगं मानसादिव्या-
पारयुक्तं यद् सद्दिद्यमानं द्रव्यं जीवद्रव्यं तत्तया, वीर्यसद्भावेऽपि जीवद्रव्यस्य
योगान् विना चलनं न स्यादिति सयोगशब्देन सद्द्रव्यं विशेषितम् । सदिति
विशेषणं च तस्य सदा सत्तावधारणार्थम् । अथवा स्व आत्मा तद्रूपं स्वद्रव्यम्, ततः
विधारयः, अथवा वीर्यमिधानः सयोगो योगवान् वीर्यसयोगः, स चासौ सद्रव्यश्च
नःमश्रुतिवर्गणायुक्तो वीर्यसयोगसद्रव्यस्तस्य भावस्तत्ता, तथा हेतुभूतया
चलाई’ ति अस्मिराणि ‘उवगरणाई’ अद्धानि, ‘चलोवगरणहयाए अ’ ति
चलोपकरणलक्षणो योऽर्थस्तद्भावधलोपकरणता तथा, चशब्दः पुनरर्थ इति ” ॥

एतच्च चलोपकरणत्वं निरन्तरसूक्ष्मगात्रसञ्चारबीजं चलनसामान्यसामग्र्यां
नैविक्रमानं गमनादिक्रियापरिणाममात्रसहकृतं सद् गमनादिस्थूलक्रियामपि जन-
त्येव । सा च स्थूलक्रियाऽवर्जनीयारम्भसद्गता सती केवलिनो न वीर्यान्तराय-
स्यसतिकरी, यतस्तत्सामान्यकारणं चलोपकरणत्वमपि नामकर्मपरिणतिविश्ले-
षापादितयोगाशक्तिनियतमेव । यदाह सूत्रकृताऽष्टुत्तिकृत्—“सयोगी जीवो
‘शक्नोति क्षणमप्येकनिश्चलं स्यात्तुम्, अग्निना ताप्यमानोदकवत् कामेणशरीरानु-
त्तः सदा परिवर्तयन्नेवालो ” इत्यादीति । तन्कार्यस्थूलक्रियायामप्यशस्यपरिहा-
रम्भन्यागे योगाशक्तिरेव निमित्तमिति । केचित्तु सूक्ष्मक्रियाणामिव स्थूलक्रिया-
णामपि चलोपकरणतावशादनियतदेशन्वावश्यत्वात् तन्मयुक्तारम्भमभवः केव-
लिनोऽपि दुर्निवार इत्याहुः ॥ ६८ ॥

ननु यद्येवं स्थूलकार्यैव द्रव्यारम्भस्तदा केवलिनस्तस्य काटाचिन्कत्वं न स्यात्,
एते चायमन्यमाधुनामपि काटाचिन्क एव, ‘आश्च हिमा ममिअम्म जा उ मा

द्वयो होइ ण भावओ उ ।” त्ति वचनाइ—इत्याशङ्कामेतद्रचनं फलीभूतसाक्षात्सम्बद्धारम्भविषयत्वानुपपन्नम्, स च केवलिनोऽपि कादाचित्क एवेत्यभिप्रायेण निराचिकीर्षुराह—

‘सखं तु कायफासे जो आरंजो कयाइ सो हुआ ।
अहिगिच्च तं णिमित्तं मग्गिज्जइ कम्मबंधविई ॥ ६९ ॥

व्याख्या—‘सखं तु’ त्ति । साक्षात्तु कायस्पर्शं य आरम्भः स कदाचिदेव भवेत्, तं च साक्षात्कायस्पर्शाज्जायमानं द्रव्यारम्भं व्यवहारिजनमतीयमानमिति गम्यं, निमित्तमधिकृत्य कर्मवन्वस्थितिर्भूयते शाल्लकारैरिति गम्यम् । यद्यप्यप्रमत्तानामवश्यभावी जीवयातो न प्राणातिपातत्वेन दोषः, तथापि निमित्तभूतस्यास्यैकाधिकरणोपादानसद्भावात्सद्भावकृतं फलवैचित्र्यं त्रिचार्थं इत्यर्थः ॥ ६९ ॥

कथमित्याह—

‘तत्थ णिमित्ते सरिसे जेणोवादाणकारणाविकखो ।
बंधाबंधविसेसो जणिओ आयावित्तीए ॥ ७० ॥

व्याख्या—‘तत्थ’ त्ति । तत्र साक्षात्कायस्पर्शाज्जायमानारम्भे निमित्ते सहेतु आवेत्तलिनमेकरूपे सति येन कारणेनोपादानकारणस्मापेक्षा नियतसद्भावात्सद्भावाश्रयणरूपा यत्र न तथा बंधाबन्धविशेषः—कर्मवन्वयतारतम्यतद्भावमकारो भगिन इति आचारवृत्तौ । तत्र प्रथममेतदधिकारमभ्युद्भावात्कारात्तत्रोक्तमाराध्यपनचतुर्योद्देशकमर्थं सूत्रं लिख्यते—“सो’ अभियममाणे पटिकममाणे मंडुनेमाणे पमारमाणे विणिअट्टमाणे मंपलिज्जमाणे एगया गुणममिअम्म रीयतो कायमंपा-ममनुचिदा एगइआ पाणा उहाइंति, इह लौक्येदणपेजावदियं जे आवट्टिकपं

१. साक्षात्तु कायस्पर्शं य आरम्भो कदाचिदेव भवेत् ।

अधिकृत्य तं निमित्तं भूयते कर्मवन्वस्थितिः ।

२. तत्र निमित्तं सहेतुं येनोपादानकारणापेक्षा ।

बंधाबन्धविशेषो जगित आयावित्तीए ॥ ७० ॥

३. स अद्विजामन अद्विजामन मपुणन प्रमाएयन मंपलिज्जतु पणदा

मुत्तममिअम्म रीयमाणेय कायमंपाणमनुधीणा यत्र पाणा अयवट्टिअत्ति, इह लौक्येदणपेजावदियं जे आवट्टिकपं

कर्मं तत्परिष्ठापय विवेगमेति त्ति” ॥ अथैतद्दृष्टिः—‘से’ इत्यादि । स भिक्षुः सेदा
 गुणदेशविधापी एतद्बुद्ध्यापारवान् भवति, तद्यथा—अभिक्रामन्—गच्छन्, प्रति-
 क्रामन्—निवर्त्तमानः, संकृपन्—हस्तपादादिसङ्कोचनतः, प्रसारयन्—हस्तादीनवयवान्,
 विनिवर्त्तमानः समस्ताशुभबुद्ध्यापारान् सम्यक् परिसमन्ताद् हस्तपादादीनवयवां-
 स्तन्निक्षेपस्थानिव रजोहरणादिना मृजन् संपरिमृजन्, गुरुकुलवासं वसेदिति स-
 र्वत्र सम्बन्धनीयम् । तत्र निविष्टस्य विधिः—भूम्यामेकमूर्धं च्यवस्थाप्य द्वितीयमुत्क्षिप्य
 तिष्ठेत्, निश्चलस्थानासट्टिष्णुतया भूर्मीं प्रत्युपेक्ष्य प्रमृज्य च कुतकुटीविजृम्भित-
 दृष्टान्तेन सङ्कोचयेत्प्रसारयेद्वा, स्वपक्षपि मयुरवत् स्वपिति, स किलान्यसत्त्वभया-
 देकपाश्वर्थापी सचेतनश्च स्वपिति, निरीक्ष्य च परिवर्त्तनादिकाः क्रिया विधत्ते
 इत्येवमादि सम्परिमृजन् सर्वाः क्रियाः करोति । एवं चाममचतया पूर्वोक्ताः क्रियाः
 कुर्वतोऽपि कदाचिदवश्यं भावितया यत् स्यात्तदाह—‘एगया’ इत्यादि । एकदा क-
 दाचिद् गुणसमितस्य गुणयुक्तस्याप्रमत्ततया रीयमाणस्य सम्यगनुष्ठानवतोऽभि-
 क्रामतः प्रतिक्रामत सङ्कुचतः प्रसारयतो विनिवर्त्तमानस्य संपरिमृजतः कस्यां चि-
 दवस्थायां कायः शरीरं तसंस्पर्शमनुचीर्णाः कायसङ्गमागताः सम्पातिमादयः प्रा-
 णिन एके परितापमाप्नुवन्ति, एके ग्लानतामुपयान्ति, एकेऽव्यवविध्वंसमाप-
 न्ते । अपश्चिमावस्थां तु सूत्रेणैव दर्शयति—एके प्राणाः प्राणिनोऽपद्रान्ति—प्राणै
 विमुच्यन्ते । अत्र च कर्मबन्धं प्रति विचित्रता । तथा हि—शैलेश्यवस्थायां मशका-
 दानां कायसंस्पर्शेन प्राणत्यागेऽपि पञ्चधोपादानकारणयोगाभावाद्वाग्नि बन्धः,
 उपशान्तशीणमोहसयोगिकैवल्लिनां स्थितिनिमित्तकपायाभावात् सामयिकः,
 अप्रमत्तयतेर्जपन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम, उत्कृष्टतन्धान्तःकोटाकोटिस्यितिरिति । प्रमत्तस्य
 तनाकुट्टिकतामुपेत्य मृत्तस्य कचित्पाण्याद्यवयवसंस्पर्शत् प्राण्युपतापनादीं जपन्यन
 उत्कृष्टतश्च प्राक्तन एव चिन्तोपिततरः । सचेतेनोपि भवेन सिष्यत इति सूत्रेणैव
 दर्शयित्तुमाह—‘इह लोग’ इत्यादि । इहास्मिन् लोके जन्मनि वेदमनुभवनमिह लोक-
 वेदनं तेन वेदमनुभवनीयमिहलोकेवेदनवेद्यं तदापत्तिरपिहलाकेवेदनवेदापत्तिरम,
 इदमुक्तं भवति—प्रमत्तयतिनापि यदि कायतः कृते कर्म कायसङ्घटनादिना तद्देहि-
 कभवानुपनिधि, तेनैव भवेन सिष्यमाणत्वाद्, आहुद्विकृतकर्मणि तु यद्विषेयं तदाह
 ‘जं आउही’ इत्यादि । यत्तु पुनः कर्माकुट्या कृतमागमोक्तकारणमन्तरेणोपेन्य
 प्राण्युपमर्दनेन विहितं तत्परिष्ठापय इपरिष्ठापय विषेकमेति विविच्यतेऽनेनेति विषेकः

प्रायश्चित्तं दशविधं तस्यान्यतरं भेदमुपैति तद्विवेकं वाऽभावाख्यमुपैति, तत्करोति येन कर्मणोऽभावो भवतीति ॥”

अत्र गुर्वादेशविधायिनमभिक्रमणादिव्यापारवन्तमप्रयत्तसंयतमवश्यंभाविनीव विराधनाभागिनमनूय कर्मबन्धाबन्धविशेषविधानं वृत्तौ पूरितम्, अनाकुट्टिकयाऽऽ-कुट्टिकया च जीवविराधनाकारिणं प्रयत्तसंयतमनूयेहलोकवेदनयेथापतितस्य विवेकयोग्यस्य च कर्मबन्धस्य विधानं साक्षादेव सूत्रेऽभिहितम्, तत्र केवली ‘उद्देशोपासगस्त णतिय’ इति वचनाद् गुर्वादेशविधायित्वाभावात् सम्भावित-भाविनीवयातभयाविनाभाविनियताभिक्रमणादिक्रियाभावाच्च नानूय इति तद्वि-भिर्नैवावश्यंभाविनीवविराधनानिमित्तकबन्धाबन्धविचार इति परोऽभिमन्यते, तन्महामृपाराद्विलसितम् । साक्षादेव केवलिनमनूय वृत्तौ तत्समर्थनस्य ग्रहणापि परारुतुमशक्यत्वात् । तत्रानूयतावच्छेदकधर्मं विरोधोद्भावनेन च वृत्तिकृत एव सूत्रा-भिधायानभिज्ञतां वस्तुमुपक्रान्तो देवानां मियस्तमेव मन्यमानस्तमेव वाऽवमन्यस इति महारुष्टं तद् । न चैतद्विरोधोद्भावनं विचार्यमाणं चमत्कारकारि, गुर्वादेशविधायित्वस्य भगवति फलतोऽभिधानाविरोधाद्, अत एव “ किं ते भंते ! जत्ता ? सोमिन्ना ! जं मे तवणियमगंजमसज्जापज्जाणारस्तयमाईमु जयणा । सेत्तं जत्ता ” । इत्यत्र सूत्रे एतेषु च यद्यपि भगवतो न किञ्चित्तदानीं विरोधतः सम्भरति, तथापि तन्फलमद्भावात्तदस्तीत्यरगन्तव्यमित्युक्तम् । अभिक्रमणादियतनाप्यापाराथ यादृशाऽऽद्यमर्थमयतानामयतनाभयाविनाभाविनस्तादृशा एवायतनाभयाभापेऽपि भगवतः सम्भरत्येव, माधुममानधर्मैर्नैव फलिकपरिहारादियतनारदभिक्रमणा-दियतनाया अप्युपपत्तेरिति न किञ्चिदेतत् ।

यच्चवश्यंभाविन्यं प्रायोऽगम्भविगम्भिकापेक्षम्, यदेव हि प्रायोऽसम्भरि-मन् कदाचित्गम्भवति तदेवारश्यम्भावीति प्यरहिते, अन्यथा गर्भमपि कार्यम-वश्यंभाविन्येन बन्धस्य स्यात्; पञ्चमपरापरादिभिर्जैः गर्भ्यापि कार्यस्य निषेधित्यन्यनामविहृत्यारश्यंभाविन्येनेष्टनात्, कात्यादिषु पञ्चगु कारणेषु निषेध-रणि परिगणनाद्, अत एव जर्मात्तनिमित्तकनिवृत्तमार्गात्पत्तिरवश्यंभाविनीति द्रव्येने दतीतिः । नोर्वैकृतीशतनिग्यात् निद्रव्यमार्गान्यभेः प्रायोऽगम्भरिग-म्भराद्, एतन्नयनमयवस्य कार्याद्व्यपाराशतयायतानामभोगयतेन कदापि-त्योन्वरश्यंभाविना वस्तुं युज्या नत् कर्त्तव्यतः, तस्य त्वत्कार्याधिक्यतानिपाम-कानानोभावात्कर्त्तव्यं नारश्यंभाविगम्भरान्ने कर्त्तव्यमनूय द्विषति विपार-

षीयमग्नि' इति परेणोद्गुप्यते, तदसद् । अनाभोगादेरिव विषयासद्विधानादेर-
 पि कादाचित्कल्पेनावश्यंभाविन्वोपपत्तेः केवलिनोऽप्यप्रमत्तयोरिवावश्यंभाविजीव-
 विराधनोपपत्तेः । अन्यथा तमधिकृत्य वृत्तिकृता यत्सामयिककर्मबन्धाबन्धव्या-
 र्थानं कृत्वं तम्पान्पन्नमनुपपत्तेः । किञ्च अवश्यंभाविनी जीवविराधना प्रायोऽ
 सम्भविसम्भवाऽप्रमत्तस्यैव ननु प्रमत्तस्य, तदीयकायव्यापाराज्जायमानस्य जीव-
 घातस्य प्रायः सम्भविसम्भवत्वात्, प्रमत्तयोगानां तथास्वभावत्वात्, अत एव
 प्रमत्तगोचरस्य प्रमत्तयोगानङ्गीकृत्यारम्भिकी क्रियापि, तेषां योगानां जीवघाता-
 दन्त्यात्, अन्यथा प्रमत्ताप्रमत्तयोरविशेषः सम्पद्येति (तेति) परस्याभ्युपगमेऽवस्थि-
 तगूनस्यैवानुपपत्तिः, अनाहुतिक्रियाऽनुपेत्य प्रवृत्तप्रवश्यंभाविजीवविराधनावन्तं
 प्रमत्तसंपन्नमधिकृत्यैवैतलोकवेदनपेधापत्तितकर्मबन्धस्य साक्षात्पुत्रेऽभिधानात्, तस्य
 च जीवविराधनाया अवश्यंभावित्वस्य प्रायः सम्भविसम्भवत्वेन परेण नि-
 पेधात्, तस्मादायं पन्थाः, किन्त्वनभिपत्तये सत्यवर्जनीयसामग्रीकत्वप्रवश्यं-
 भावित्वव्यवहारविषयः, अत एव जिज्ञासितयोर्दोषोर्वस्तुनोः पुरःस्थितयोरेकस्य
 दर्शनार्थमुन्मीलितेन चक्षुषाऽपरस्यापि दर्शनमवश्यं भवतीति व्यवहियते । अत
 एव च जमालेर्भगवता दीक्षणे निद्रवमार्गोत्पादस्यावश्यंभावित्वमपि नानुपपन्न-
 म्, तदानीं तस्यानभिपत्तस्याप्यवर्जनीयसामग्रीकत्वात्; एवंविधा चावश्यंभाविनी
 विराधना संपन्नानां सर्वेषामपि सम्भवतीति तामधिकृत्य वृत्तिकृदुक्ता व्यवस्था
 केवलिन्यपि युक्तिमन्येति । वस्तुतः सर्वस्यापि कार्यस्य पुरुषकारभवितव्यतो-
 भयजन्यत्वेऽपीदं कार्यं पुरुषकारजनितमिदं च भवितव्यताजनितमिति विभक्तौ
 व्यवहार एवैकस्यान्कटन्वलक्षणं बहुत्वलक्षणां वा मुख्यतामादायैव शास्त्रकारै-
 ररुपादितः । तदिह साधूनामनाकुट्या जायमाने जीवघाते भवितव्यताया एव मु-
 ख्यतया व्याप्रियमाणत्वात् तथावश्यंभावित्वव्यवहारः, न त्वनाभोगजन्यत्वमेव
 तत्र तत्रम्, आभोगपूर्वकस्य कार्णिकस्यापि तस्य विवेकयोग्यप्रवहेतोः पृथक्-
 रणे नेहलोकवेदनपेधापत्तितकर्मबन्धहेतुतया परिशेषितस्यावश्यंभावित्वेनैव परि-
 गणनात्, ततो जीवविराधनामवतनामाकुट्या जीवघातप्रवृत्तिरहितानां सर्वेषा-
 मेत्र गयतानां या कार्णिकारना भवति साऽवश्यंभाविनीति कायम्पन्नमनुचीर्णैः
 प्राणिभिरुपजायमानां तामाश्रित्यावर्त्तित्वेन वृत्तिकृदुक्तव्यवस्थायां न कोऽपि स-
 न्देश इति मूल्यमोक्षार्थायम् । एत म-र्यापि परम्येयं शङ्कोन्मीलित-यदुनाऽत्र कर्म-
 बन्धं प्रति विचित्रता । तथाहि - अनेत्यवस्थायां कायसम्पन्नं मन्त्रादीनां प्राणत्या-

मैऽपि पञ्चविधोपादानकारणाभावाच्चास्ति बन्धः' इत्यत्र कर्तुः सम्यग्विचारे मशकादीनां प्राणत्यागस्य कर्त्ता किमयोगिकेवली, उतान्यः कश्चिद् । नायः, अपयोगिककर्तृत्वयोर्विरोधेनायोगिकेवलिः कर्तृत्वाभावाद्; नहि कायादिव्यापारमन्तरेण कर्त्ता भवितुमर्हति, 'क्रियाहेतुः स्वतन्त्रः कर्त्ता' इति वचनात् । यदि चायोगिकेवलिः शरीरस्य सम्पर्कादपि जायमानो जीवयानस्तस्मिन्निमित्तकृत्येन तत्कर्तृको भवत्ये, तर्हि अपसिद्धान्तः स्यात् । पुरुषप्रत्यक्षमन्तरेणापि प्राणत्यागलक्षणस्य कार्यस्य जायमानत्वेन पञ्चसमवायनादित्वद्धानेः । निमित्तत्वमात्रेण च कर्तृत्वव्यपदेशोऽपि न भवति, साध्यादिनिमित्तकोपसर्गस्य दानादेश साध्यादिकर्तृत्वेन व्यादेशवमन्तेः । द्वितीयविकल्पेऽन्यः कश्चिद् कर्त्ता—इत्यत्रानन्यगन्याऽनाभोगरतः कुरसावदनिष्टोऽपि मशकादीनां निजप्राणत्यागोऽनाभोगरतेन प्रियकागन्धर्कादिकर्तृक एव, यदि मशकादीनां निजकायादिव्यापारो नाभविष्यत् तर्हि शरीरमग्न्यर्त्ताभावेन निजप्राणत्यागोऽपि नाभविष्यद्—इति व्याप्तिरूपेण कर्त्तादियोगव्यपत्त्यात् । तथा चायोगिकेवलिनि मशकादिकर्तृका जीविरावना वनाभारवती सम्भवत्यपि मयोगिकेवलिनि तु सा कथं स्यात् ? तत्र हिता वदन्ती ननुयोगान्तरव्यतिरेकानुश्रियायित्येन तत्कर्तृकापि स्यात्, न च केवलिनो जीविरावनाकर्तृकार्यभागमन्वेन जीविरावनाविचारे कथं केवलिनो निर्देशो दुःशक्ते ! इति ॥ ७० ॥

तत्र आह—

कारणसंबन्धेण तस्मिन्निमित्तस्मिमा उ मजाया ।

कना पुणो पमत्तो णियमा पाणाइवायस्य ॥ ७१ ॥

व्याख्या—'कारणसंबन्धेण' इति । कारणकस्यापि कारणादिभ्यस्यायोगिकेवलिः तदेः पञ्चकर्तृत्वात् तदवर्तयमानस्य सम्बन्धेन तस्य साक्षात्कायलक्षणव्यपारव्यपत्तिर्निमित्तत्वोपसर्गात्कर्तृत्वात् पर्यायाभ्यामयोगिकेवल्यादिहातममन्तरेणैव साक्षादात्मस्य बन्धस्य निमित्तत्वस्य प्रवृत्त्या कथाकथोरिवासादिपदे, ननु कर्तृत्वादेन सम्बन्धेन जीविरावनाविचारेः विषय इति नेत्याहुर्त्तद्विचारेः । कर्त्ता इतः कर्त्तृत्वस्य त्रियमन्त्र प्रपन्न एव, तार्थीयत्वव्यपत्तेरुत्तरत एव कर्त्तृत्वस्य चकार्यत्वस्य विषयः, ततो तर्हि कर्तृत्वादेन सम्बन्धेन जीविरावनाविचारेः प्रवृत्तयेन साक्षात्कायलक्षणादेव जीविरावनाविचारे इत्यव्यपत्त्यस्य निमित्तत्वस्य इति व्यपत्तेरुत्तरत इति च । तर्हि

सोपपन्नानामनयोरपि कदाश्चिन्नकर्तृत्वमित्येव, तदोपगृह्यादप्युपचारेणैतत्कल्पने
 इत्येवकार्याभिप्रायागुरोपादेव निगद्यते इति सद्गुरुत्वे परेण 'सयोगि केवली कदा-
 पित्नीरविशेषकः सन्भवति, भवत्येवैवमित्याह सयोगि केवलित्वम्' इत्यत्र कदा-
 पित्नीरविशेषकत्वं साध्यसयोगिकेवलीनि ह्यन्ते नास्ति, तस्याकर्तृत्वात् । किञ्च
 -सयोगिकेवलीत्वात्तदुत्तमयोगि-वर्तुत्वंसोपविरोधापरिहानमपि स्फुटमेवेत्यादि,
 तस्यैव इत्याभिप्रायापरिहानावर्तुत्वमित्येव सन्त्ययः; न हेतुमपिहृत्वापाराह-
 र्त्वात्तस्यः कल्पयुपपादितो भवतीति ॥ ७१ ॥

नन्दय इत्यः सामाहिक एव । तद्यदि-सयोगिकेवलीनि सत्त्वादियानन्वा-
 ख्यन्तकारिकर्तृक एव, तथा च कर्मबन्धोऽप्यप्यवगापानुगतो मन्त्रादीनामेव
 भवति, एवकर्तृत्वयोरैव कर्मबन्धोपादानकारणयोः परस्परं कार्यकारणभारव्य-
 म्थात् न पुनर्मिश्रकर्तृत्वयोरपि, सांसारिककर्मकर्तृकैः पञ्चविधोपादानकारणैः सि-
 द्धानास्यैव कर्मबन्धमननः । तस्यादन्वयस्यनिरुक्त्यामनादिसिद्धकार्यभावव्य-
 यस्यागिच्छत्पर्यय एव कर्मबन्धे इति विविच्योक्त्यादि प्रसङ्गोऽभिरहितम् । तत्रायोगि-
 न्युपादानकारणाभावात् कर्मबन्धाभाव इति व्यनिरुक्तनियमः प्रदर्शितः, स पान्ध-
 यनियमस्य दारुणतृप्तः, अन्यथा कर्मबन्धविविधताविचारेऽबन्धकस्यायोगिकेव-
 लीनो भणनमनर्थमेव सम्भवेत्, प्रयोजनाभावात् । योगवन्तु सोपादानकारण-
 मयो कर्मबन्धप्रसङ्गवार्थमन्वयनियमं प्रदर्शयन्तेव योगवन्तामपि कर्मबन्ध-
 र्थवियुक्तोपादानकारणवैधिस्यापणमेवेति नियमसिद्धपर्यय प्रथमं कारणवैधिस्ये का-
 र्थ(यो)वैधिस्यमुत्तरान्तशीणमोहयोगिकेवलित्वां स्थितिनिमित्तकत्वायोदयाभावात्
 सामयिकः कर्मबन्ध इति समुच्चयभणनेन कथञ्चिद्विचारेः, तेषां च श्रयाणामपि
 मिथ्यात्वाविरतिक्रयाययोगप्रमादसंज्ञानां पञ्चविधोपादानकारणानां मध्ये के-
 वलयोगस्यैव मन्थनं कर्मबन्धोऽपि तन्मत्यय एव । स च सामयिकसातवेदनीयक-
 र्मबन्धप्रसङ्गः समान एव भवति, विविधताहेतुमोहनीयोदयाभावात्, न पुनरुप-
 दान्तस्यैव शीणमोहस्यापि जीवपातादिकं भवतीति बुद्ध्या समुच्चयेन भणनस्य,
 तर्थाश्रमाभ्यर्थाकृत्य समुच्चयेन भणितेऽसम्भवात्, अन्वयोपदान्तस्यैव शीणमोह-
 र्थापि जाव्यातादित्तुमोहनीयमन्त्रापि वक्तव्या स्यात्, तथा केवलित्वदुपशा-
 न्तस्याऽपि सर्वद्वन्द्वं वक्तव्यं प्रसज्यते; नहि नारकनिर्यग्रामराः कर्मबन्धका इत्या-
 दिसमुच्चयभणनेन सर्वेषामपि साम्यं कस्यापि संभवेत् । तस्याद्यथा सापान्तनः
 कर्मबन्धमर्थकृत्य नारकादीनां समुच्चयेन भणन तथा सामयिकसातवेदनीयकर्म-

बन्धमधिकृत्योपशान्तादीनां समुचयेन भगनमित्यत्र अप्रासङ्गिके प्रथमाद्भट्टचित्प्रत्ये
नास्माकमनभीप्सितसिद्धिरित्याशङ्कयामाह—

जो पुण इह कत्तारं नियमा मसगाइजीवमहिकिच्च ।

जणइ इमं पासंगियमइप्पसंगो फुडो तस्स ॥ ७५ ॥

व्याख्या—‘ जो पुण ’ इति । यः पुनरिह शैलेश्यवस्थायामवश्यंभाविन्यां
जीवविराधनायां कर्त्तारं नियमान्मशकादिजीवमधिकृत्येदमाचाराद्भट्टप्युक्तं प्रासं-
गिकं भणति—तद्विराधनाकर्तृमशकादिजीवगतोपादानकर्मबन्धकार्यकारणभावप्रप-
ञ्चमदर्शनमात्रमसङ्गमाप्तं वदति, नतु स्वसम्बद्धजीवविराधनाफलाफलवैचित्र्यमदर्श-
नपरम्, तस्य स्फुट एवातिप्रसङ्गः । एवं ह्यप्रमत्तसंयतस्यापि प्रमादनियतजीववि-
राधनाकर्तृत्वाभावेन जीवविराधनानिमित्तकर्मबन्धो ध्रियमाणजीवगत एव प-
र्यवस्येद्, नत्वप्रमत्तसंयतनिष्ठ इति कर्मबन्धानुमेयविराधनाया अप्रमत्तसंयतादिषु
विचित्राया अभिधानमखिलं व्यधिकरणमेव स्यादिति ।

किञ्च—अत्र ‘ कर्मबन्धं प्रति विचित्रता ’ इत्यत्र ‘ अत्र ’ इति निमित्तसत्-
म्याश्रयणात् संयतसम्बद्धावश्यंभाविजीवविराधनानिमित्तमधिकृत्यैव कर्मबन्धवि-
चित्रता वक्तव्यमुपक्रान्ता, सा च कर्मबन्धाभावकर्मबन्धावान्तरभेदान्यतररूपेति ना-
योगिनि तद्विचित्रताऽनुपपत्तिः । अत एव—“ सेलेसि पडिवत्तस्स जे सत्ता फ-
रिसं पप्प उहायंति मसगादी, तत्थ कम्मबंधो णत्थि । मज्जोगिस्स कम्मबंधो दो
समया । जो अपमत्तो उह्वेइ तस्स जह्मेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अट्टमुहुत्ता ।
जो पुण पमत्तो न य आउट्टिआए तस्स जह्मेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अट्टमं व-
च्छराइं । जो उण आउट्टिआए पाणे उवह्वेइ तवो वा छेओ वा थेयावटं वा क-
रेइ ॥ ”—इत्याचाराद्भट्टचार्यव्यवश्यंभाविजीवविराधनानिमित्तक एव कर्म-
न्याभावमः (धः) कर्मबन्धविशेषथायोगिकैरहत्यादीनां संयतानां पश्चानुपूर्व्या
प्यक्तः प्रतीयते । कर्मबन्धाभावाद्दी निमित्तत्वं च तत्र स्वममानाधिकरणोपादा-
नानुरोधेनाऽभिधीयमानं निमित्तमर्नकार्त्तिकमिति मन्त्रदायाऽपिच्छम । तथा
च ‘ मज्जोगिस्स कम्मबंधो दो समयो ’ इत्यत्र ‘ तत्र ’ इत्येवमवश्यमनुपपन्नात् ।
तत्र कावचमर्न प्राप्य मन्धोपट्टे मयोगिकैरहितो दो समयो कर्मबन्ध इति स्फु-
टार्थवतीप्राप्तुशान्तराणमोहयोरपि मन्ममानजातीयत्वेन तत्र द्वारेव समयो कर्म-

बन्धः स्फुट इति हृत्पाशुपशान्नादीनां समुद्यदेन धननं न जीवपातमधिहृत्येति
 गुरुण्यो. तदहृद्युतन्वयशान्तिपरमेव. समुद्यपमनियोगिनां पदार्थानां तुन्पव-
 म्भूतधर्मविशिष्टक्रियान्वयित्वेनैव समुद्यपनिर्वाहात् । एवं च यथा गिकनादी
 पृष्ठादिमंगलैऽपि स्नेहाभावात् बन्धः, सदरपूर्णमरतुपूर्णादीनां तु चिरकाल-
 म्पिनितेनुस्नेहविशेषाभावात्पक्षान्तीनां बन्धः, कणिकादीनां तु स्नेहोत्कर्षा-
 दुत्कृष्टस्य इत्यत्र सदरपूर्णादीनां तुन्पवदेव स्नेहविशेषाभावविशिष्टप्रकृतपृष्ठा-
 दिमंगलीनिमित्तकान्पक्षान्तीनबन्धभवनक्रियान्वयेनैव समुद्ययः प्रतीयते, तथा
 महोत्कृष्टपाशान्नादीनां तुन्पवदेव म्पिनितिमित्तरूपायाभावविशिष्टप्रकृतजीव-
 पातनिमित्तकसामयिकबन्धभवनक्रियान्वयेनैव समुद्ययोपपत्तेरिति नारकतिर्य-
 द्दामरा इति हृत्पान्तेन मन्वेकपदार्थधर्ममात्राय समुद्ययसम्बन्धनमपाण्डित्यविजृ-
 म्भितमेव, तस्य पेनाप्यनभ्युपगतत्वात् । प्रकृतधर्मविशिष्टक्रियान्वयतुल्यत्वरूप-
 समुद्ययसम्बन्धेन तु समुद्ययतान्ययैककार्यस्यैवानुपपत्तिरिति न किञ्चिदेतत् ॥७२॥

तदेवमाचाराद्दृष्ट्यभिप्रायेण यावद्योगिकेवलिनं मंपतानामपि कापस्पर्श-
 नावभ्यंभाधिनी(न्या)जीवविराधनया(नाया)व्यक्तमेव प्रतीतावपि ये ' अयो-
 गिवेवलिन्यवभ्यंभावी मशकाट्टियातो मशकादिकर्तृको नत्वयोगिकेवलिकर्तृकः '-
 इति शब्दमात्रेण मुग्धान् प्रवारयति(न्ति) न एवं प्रष्टव्याः-सोऽयमेवंविधं एव स-
 योगिकेवलिनः कथं न भवति ? इति । इत्थं पृष्ठात्र न एवमुत्तरं ददते-योगवतो हि
 वेवलिनो जीवविराध भवति, तन्कारणानां श्रुभयांगानां सत्त्वात् । अयोगिकेव-
 लिनस्तु योगानामेवाभावेन स्वरूपयोग्यतयापि निजयोगजन्यजीवघातसामग्र्या
 अभाववज्जीवरक्षामागत्या अप्यभाव एवेति तत्राह—

जियरक्खा सुहजोगा जइ तुह इष्टा सजोगिकेवलिणो ।
 हंदि तथा तयजावे अजोगिणो हुळ्ळ हीणत्तं ॥ ७३ ॥

' जियरक्ख ' त्ति । जीवरक्षा-जीवघाताभावरूपा यदि तव मते सयोगिके-
 वलिन इष्टा, केवलियोगानामेव जीवरक्षाहेतुत्वात्, ' हन्दीत्याक्षेपे ' तदा तद-
 भावे-योगाभावेन जीवरक्षाऽभावेऽयोगिकेवलिनो हीनत्वं सयोगिकेवल्यपेक्ष-
 याऽपकृष्टत्वं भवेत् ।

अथ भावः—जीवघाताभावरूपा जीवरक्षा किं त्वया गुणरूपाऽभ्युपगम्यते,

दोषरूपा, उभयरूपा, अनुभयरूपा वा ? आद्ये तद्गुणवैकल्येनायोगिकैवलिनो
 हीनत्वं दुर्निवारमेव । द्वितीये तु स्वाभ्युपगमस्य हानिलोकशास्त्रविरोधश्च । तृती-
 यश्च पक्षो विहितक्रियापरिणतयोगरूपां जीवरक्षामधिकृत्य विहितक्रियात्वेन
 गुणत्वं योगत्वेन च दोषत्वमभिप्रेत्य सम्भवदुक्तिकोऽपि स्वाभाविकजीवघाता-
 भाररूपां जीवरक्षामधिकृत्यासम्भवदुक्तिक एव; नहि स गुणो दोषश्चेत्युभयरू-
 पतामास्कन्दतीति । चतुर्थे तु तदभावेऽप्ययोगिकैवलिन इव सयोगिकैवलिनोऽपि
 न बाधक इति, किं तत्रावश्यंभाविजीवविराधनानिरासव्यसनितया ? अथ
 जीवघाताभावमात्ररूपा जीवरक्षा न गुणः, किन्तु योगजन्यजीवघाताभावरूपा;
 सा च मशकादिकर्तृकमशकादिजीवघातकालेऽयोगिकैवलिनोऽपि विशिष्टाभावस-
 त्वाद्गानुपपत्तेति न तस्य तद्गुणवैकल्यम् । न वा सयोगिकैवलिनोऽपि योगात्
 कदाचिदपि जीवघातापत्तिः, तादृशजीवरक्षारूपाविशयस्य चारित्रमोहनीयस-
 यसमुत्पत्तस्य ज्ञानावरणोपक्षयसमुत्पत्तेवलज्ञानस्येव सर्वकैवलिसाधारणत्वात् संयता-
 नां यज्जीववविषयकाभोगस्तज्जीवरक्षाया नियतत्वाच्च । अत एव सामान्यसाधूना-
 मप्यनाभोगजन्यायामेव विराधनायां परिणामशुद्ध्या फलतोऽवधकत्वमुपदर्शितम्
 ॥ तथा चोक्तं हितोपदेशमालायां—

“ णशु कट उवउत्ताण वि छउमग्थ सुणीण सुद्धुमजिअरक्खा ।

सद्यं तद्वि ण वहगा उवभोगवरा जभो भणिभे ॥ १ ॥ ”

एतद्व्याख्या यथा—नन्विति पूर्वपक्षोपन्यासे । छत्रस्थानां विशिष्टानिष्ठ-
 ज्ञानरहितानां सुनीनां साधूनामुपपुक्तानामपि सम्पत्तीर्याममितानामपि सूक्ष्माणां
 चर्मचक्षुषामदृश्यानां जावानां कथं रक्षासम्भवः ? आचार्य आह—सत्यमचित्तपमे-
 तन्, तथापि विशिष्टज्ञानगूण्या अपि यद्युपयोगपराः पूर्वोक्तयुस्या चक्रमणप्रवृत्ता-
 म्प्रदासम्भवन्त्यपि प्राणिवश्ये न वधका-वधकार्यपापभाजः ॥ ” न रीतत्कार्यनि-
 क्तम्, यत् ‘ उच्चालिभंमि पाए ’ इत्यादि; यत् एव मगरतोऽर्हिमात्रिणः, अत
 एव ‘ अगामरो केरकोण ठारो ’ इति प्रश्रव्याङ्गणगूरे केवलिनानां म्याने केवलिनो-
 र्हिमायां व्यवस्थितत्वादित्युक्तम् । तथा चतुःशरणनकीर्णोऽपि ‘ गवजिभा-
 लर्हिम अर्हिंता ’—इत्यथ गर्वे गुरुःपथादश्रमग्यासम्पत्तगा ये श्रीपालोपां न
 हिमाऽर्हिमा नापरेन् इति सिद्धमिति चेत्, नन्वेवं योगजन्यश्रीरगताभावरू-
 पाया श्रीरक्षायाम् मगरतोऽतिशयन्ती श्रीद्वैतस्य नर दो सयोगिकैरहितो

योगाग्नीवपानो वा भूः, अयोगिकेवलिवन्मसकादियोगादेव तत्कायस्पर्शनं म-
 रकादिपातस्तु जायमानः कथं वारणीयः ? ममानावच्छेदकतासम्बन्धेन तत्र
 केवलियोगानां प्रतिबन्धकत्वात् स वारणीय इति चेत् । तर्हि प्रतिबन्धकत्वं शु-
 भयोगत्वेन, उत केवलियोगत्वेन, आहोस्वित् क्षीणमोहयोगत्वेन । नाद्यः, अप-
 मत्तमंयतानापि जीवपातानापत्तेः, तेषामप्यात्माघनारम्भकत्वेन शुभयोगत्वात् ।
 न द्वितीयः, केवलियोगत्वेन जीवपातप्रतिबन्धकत्वे क्षीणमोहयोगात् तदापत्तेरप्र-
 तिबन्धात्, सा च तवानिष्टेति । नापि तृतीयः, क्षीणमोहयोगत्वेन तत्प्रतिबन्धक-
 त्वं कल्पनीये आवश्यकत्वाद्वाप्यबाध मोहस्यस्यैव तथात्वकल्पनीयित्यात् । तथा
 चायोगिकेवलिनोऽपि क्वाप्यन्वर्त्तमानमसकादिव्यापस्यभ्युपगमो दुर्घटः स्यादिति ।
 न च सर्वजीवाहिसालक्षणोऽतिशयोऽहिसायाः केवलिस्यानत्वं वाऽयोगिकेवलि-
 यहिर्भाषेन क्वापि प्रतिपादितमस्ति, येन त्वया तत्र व्यभिचारणाय क्षीणमोह-
 योगत्वेन जीवपातप्रतिबन्धकत्वं कल्प्यमानं युक्तिसमं स्यादिति सर्वजीवाहिसादि-
 प्रतिपादनं सकलभावाकरणनियमनिष्ठाभिधानाभिप्रायेणैव नतु हिसाया अपि स-
 र्वयाऽभावाभिप्रायेण । अनाभोगस्तु न तज्जनको येन तद्रभावात्तदभावः स्यादिति
 तु दृढशः प्रतिपादितमेवेति न किञ्चिदेतदिति स्मर्त्तव्यम् ।

किञ्च—मसकादिकर्तृकजीवपातं मत्पि केवलियोगानां त्वया प्रतिबन्धकत्वं
 कल्प्यते तत् केवलं व्यसनित्यैव, उत तादृशस्यापि तस्य दोषत्वात् । नाद्यः, व्यसनि-
 तामात्रकृत्रकल्पनाया अनादेयत्वाद् । न द्वितीयः, तादृशस्य जीवपातस्य सयोगिकेव-
 लिनो दोषत्वेऽयोगिकेवलिनोऽपि दोषत्वामप्यवादिति बहुतरमूहनीयम् ॥ ७३ ॥

अथ केवलिनो योगा एव रसाहेतव इति पराभ्युपगमप्रकारं विकल्प्य
 दृष्यमाह—

'सा तस्स सरुवेणं वावारेणं च आइमे पक्खे ।

पडिलेहणाइहाणी वितिण् अ अस्सकपरिहारो ॥७४॥

व्याख्या—' सा तस्स ' ति । सा जीवरसा तस्य केवलिनः शुभयोगस्य
 स्वरूपेण मत्तामात्रेण वा, अथवा व्यापारेण—जीवरसार्थं स्वस्य ।
 वाऽन्यदेशनयनाभिमुखपरिणामेन । आदिमे प्रथमे पक्षे

१ सा तस्य स्वरूपेण व्यापारेण चादिमे पक्षे ।

प्रतिलेखनादिदानि., द्वितीये चाशक्यपरिहारः

प्रतिलेखना हि केवलिनः प्राणैः संसक्तस्यैव ब्रह्मादेः प्रवचने प्रसिद्धा । तदुक्तमो-
घनिर्युक्तां—

“ १ पाणेहि च संसत्ता पडिलेहां होइ केवलीणं तु ।

संसत्तमसंसत्तां छडंमत्याणं पडिलेहां ॥ १ ॥ ” ति ॥ २५७ ॥

सा च स्वरूपेणैव योगानां जीवरसाहेतुत्वेऽनुपपन्ना स्यात्, तद्व्यापारे विनापि
जीवरसोपपत्तौ तद्विविक्तीकरणप्रयासस्य पलिमन्यत्वाद्, न च पलिमन्यः के-
लिनो युज्यते, अत्र एवं प्रत्युपेक्षितमपि ब्रह्माद्यवश्यंभाविजीवसंसर्गं जानन् केवली
पलिमन्यादेव नानागतमेव प्रत्युपेक्षते, किन्तूपभोगकाल एव प्रत्युपेक्षते इति व्यवस्थि-
तम् । तदुक्तम्—

“ २ संसज्जइ धुवमेअं अपेहिअं तेग पुव पडिलेहे ।

पडिलेहिअंपि संसज्जइत्ति संसत्तमेव जिणा ॥ ” ॥ २५८ ॥ ति ।

“ एतद्ब्रह्माख्या यया—संसज्यते प्राणिभिः संसर्गमुपयाति ध्रुवमवश्यमेतद्ब्रह्मादि
अप्रत्युपेक्षितं सन् तेन पूर्वमेव केवलिनः प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्ति । यदि पुनरपि संसि-
द्धे—इदमिदानीं ब्रह्मादि प्रत्युपेक्षितमप्युपभोगकाले संसज्यते, तदा ‘संसत्तमेव जिण’
ति संसत्तमेव जिनाः केवलिनः प्रत्युपेक्षन्ते, न त्वनागतमेव, पलिमन्यादिति ॥ ”

‘पडिलेहणाइहाणो’ इत्यत्रादिना जीवरसाहेतुत्वमूलनमूलनादिव्यापार-
स्यापि केवलिनो वैयर्थ्यं बोध्यम्, नियतव्यापारेणैव केवलिनयोगोऽजीवरसोति ।
द्वितीये च पक्षेऽद्वीक्रियमाणेऽप्यवश्यं परिहारोऽप्यवश्यमभ्युपगन्तव्य इति गम्यम्, स-
र्वत्र जीवरसाव्यापारस्य स्वकापस्य जीवानां वा विविक्तीकरणपर्यवमित्यस्य दु-
ष्करत्वात् ॥ ७४ ॥ तथाहि—

‘एणं हु सक्का काअं जे इह वायरवान्नाकायन्नहराणं ।

केवल्लिणावि विहारे जल्लाइ जीवाण य तयंति ॥ ७५ ॥

१ प्राणि संसक्तानां प्रतिलेखा भवति केवलिनानां तु ।

संसक्तानां संसक्तानां छडंमत्यानां तु प्रतिलेखा ॥

२ संसज्यते ध्रुवमेतद् अपेक्षितं तेन पूर्वं प्रतिलेखयेत् ।

प्रतिलेखितमपि संसज्यते इति संसत्तमेव जिनाः ॥

३ तेन एवपि कर्तुमिदं वादस्यापुत्रापिच्छोद्धरणम् ।

केवलिनानां विहारे ब्रह्मादिजीवानां च तदिति ॥ ७५ ॥

व्याख्या—‘ण ह्रु’ इति। ‘ण ह्रु’ नैव शन्यम्, दीर्घत्वं माकृतत्वात्, कर्त्तुं ‘ले’ इति पादपूरणार्थो निपातः । इह जीवधने लोके धादरवायुकायिकानां जीवधानं स्वत एवोपनिपत्य केवलिनः कायमुपस्पृशतामुद्धरणं—चिक्त्तदेशसंक्रमणम्, केवलिनापि च पुनर्विहारे जलादिजीवानां तद्—उद्धरणम्, इति वार्यार्थपरिसमाप्तौ ।

अयं भावः—केवलियोगव्यापारस्य जीवरसाहेतुत्वे यत्र स्वाभावमयुक्तं तद्वैकल्यं तत्र तत्सार्थक्यमस्तु, यत्र तु जीवनिरन्तरन्यैव जीवविविक्तीकरणमशर्यं तत्रावश्यंभाविन्यां जीवविराधनायां जिनस्य तद्योगानां वा को दोषः ? नहि कारणान्तरवैकल्पमयुक्तकार्याभावेऽधिकृतकारणस्याशक्तोद्भावनमपीततर्कशास्त्रा विदधते । इत्थं सति दृष्टसत्त्वेऽपि चक्राभावे घटाभावादृष्टस्यापि घटाशक्तताया उद्भावनीयत्वमसद्भादिनि ॥ ७५ ॥

अत्र परः शब्दे—

‘नणु जिणजोगात्त तहा जलाइजीवाण घायपरिणामो ।
अचित्तपण्णं जह गमणं पुप्फचूलाए ॥ ७६ ॥

व्याख्याः—‘नणु’ इति। नन्विति पूर्वपक्षे, यथा पुष्पचूलायाः साध्या अवामकैवल्यज्ञानाया अपि मंत्रे वर्णय्यपि अतथाविषजलपरिष्ठातिविशेषादचित्तप्रदेशे ते गमनं संपन्नम्, तथा विहारेऽपि जलादिजीवानां जिनयोगादघातपरिणामोऽस्तु, नद्येवमस्माकं काप्यनुपपत्तिरस्ति, केवलिमात्रजीवमात्रार्थात्यघातकसम्बन्धाभावे केवलिनोऽघातकस्वभावेन जीवानां घाघात्यस्वभावेन तथैव केवलिनो विहारादिनिर्वाहो भवति, यथा न पृथिव्यादिजीवानां स्वयोगेन भयादिलेशोऽपि गम्यधन इति ॥ ७६ ॥

अत्र समाधानमाह—

‘जण्णइ सव्वं एयं जणियं णु तए परोप्परविरुद्धं ।
दिट्ठंति यदिट्ठंता जमेगरूवा ण संपन्ना ॥ ७७ ॥

१. ननु जिनयोगात् तथा जलादिजीवानां घातपरिणामः ।

अचित्तप्रदेशेन यथा गमनं पुष्पचूलायाः ॥ ७६ ॥

२. भग्यते सर्वमेतद् अगितं नु एषया परोप्परविरुद्धम् ।

एतद्विगतकदृष्टान्तो यदेकदृष्टो न संपन्नो ॥ ७७ ॥

पनमुच्यते, तदा तव मतेऽपि सूक्ष्मसम्परायोपशान्तमोहयोर्द्रव्यहिंसाऽम्बुपगमेन
भापनावश्यंभावाद् भयमोहनीयकर्मबन्धसम्भवे पद्मविषयबन्धकत्वमेकविषयबन्धकत्वं
च भज्येत । न च जानतो भयप्रयोजकत्व्यापाररूपमेव भापनं भयमोहनीयायत
इति नायं दोष इति वाच्यम्, जानतोऽपि भगवतो योगात् त्रिपृष्टवास्तुदेवभववि-
दारितसिंहजीवस्य पलायननिमित्तकभयश्रवणात् । यत्तु तस्य भयहेतवो न श्रीम-
हावीरयोगाः, किन्तु तदीययोगा एव, ययाऽयोगिकैवल्यशरीरान्मशकादीनां
योगा एव कारणमिति कल्पनं तत्तु स्फुटातिप्रसङ्गस्त्वम् । शक्यं ह्येवं वक्तुं, सा-
धुयोगादपि न केषामपि भयमुत्पद्यते, किन्तु स्वयोगादेवेति । अयं भगवत्प्रभ-
दत्वं प्रसिद्धम्, तदुक्तं शक्रस्तवे—‘अभयदयाणं’ति । एतद्वृत्त्येकदेशो यथा—‘प्रा-
णान्तिकोपसर्गकारिष्वपि न भयं दयन्ते, यद्वाऽभया सर्वप्राणिभयत्यागवती
दया कृपा येषां तेऽभयदयास्तेभ्य इति । तन्निर्वाहार्थं केवलियोगादभयं न भयो-
त्पत्तिरिति कल्प्यते, साधुषु च तथाकल्पने न प्रयोजनमस्तीति चेद्, न । अस्मि-
न्नप्यर्थे सम्यग्व्युत्पन्नोऽसि, किं न जानासि ? संयमस्यैवामयत्वम्, येन संय-
मिनां संयमप्रामाण्यादेवान्यभयाननकयोगत्वं न कल्पयसि । न जानामीति चेद्,
वर्हि “तं नो करिस्सामि समुद्राए मंता मइमं अभयं विदिता”-इत्याचारात्-
मूत्र एवाभयपदार्थं पर्यालोचय, येनाज्ञाननिवृत्तिः स्याद्, “अविद्यमानं भयम-
स्मिन् सत्त्वानामित्यभयः संयमः’ इति वृत्तं वृत्ताविति ॥ ८१ ॥

परमतस्यैवोपपादकान्तरं निराकरोति—

जंपि मयं णारंजो लच्छिसेसाञ्च चेव केवल्लिणो ।

तं पि इमीइ दिसाए णिराकयं होइ णायव्वं ॥ ८२ ॥

व्याख्या—‘जं पि मयं’ति । यदपि मयं लच्छिसेसादेव केवल्लिनो ना-
रम्भः, प्रसिद्धं सन्नेतद्—यदुत पातिकर्मस्योपशान्तमावाप्तजगत्प्रचारादिनानाल-
च्छिष्यतां माधुनां नदीसमुद्रादिजलज्वलनशितोपवनरजस्वितपप्रपुष्पफलादिकमव-
ल्लम्भ्य पद्मच्छया गमनागमनादिपरायणानापापि जलजीवादिविराचना न भव-
तीति । तदुक्तं ‘गीरामवमद्भामव’-इत्यादि चतुःशरणगाथाट्टनो—‘चारणे-
न्यादि यावन् केचिन् पुष्पकल्पप्रद्विषयदादिगिर्विशिष्ट्यानीशान्मवश्यायमेवरा
तिपारा—संरंजन्तुःसोवीरश्मिन्नायाल्लम्भनेन गतिपरिणामद्वन्द्वान्मया शरी-
नयादिजने नञ्जीवानविगाययन्तो भूमारिव पादोऽपनिःशेषद्वन्द्वया जगत्प्रचारा

इत्यादि” । कथं तर्हि घातिकर्मक्षयात्तन्त्रिभानः केवलिनो जीवविराधनासम्भवः ? एकस्या अपि क्षायिकलब्धेः सर्वक्षायोपशमिकलब्ध्यात्मकत्वेन क्षायोपशमिकलब्धिमाध्यस्य जीवरक्षादिकार्यमात्रस्य साधकत्वात् । सा च क्षायिकीलब्धिर्भगवतो जीवरक्षाहेतुरनुचरचारित्रान्तर्भूता द्रष्टव्या । तत्प्रभावादेव न केवलिनः कदाप्यारम्भ इति । तदपि मतमनया दिशा निराकृतं ज्ञातव्यं भवति, लब्धिस्वभावादेव जीवरक्षोपपत्तौ केवलिन उल्लङ्घ्यनादिव्यापारवैपथ्यापत्तेरेति भावः ॥८२॥

दिग्दर्शिनमेव दूषणं विरुल्लप्य स्फुटीकृतं घ्राह—

तं खलु उवजीवंतो पमायवं तुह मए जिणो हुज्जा ।
सेलेसीए वि फलं ए तस्स उवजीवणाज्जावे ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘ तं खलु ’ नि । तं लब्धिविशेषपुण्यजीवन्-जीवरक्षार्थं व्यापारयन् खलु निश्चिन्तं जिनः केवली तत्र मते प्रमादवान् स्याद्, लब्ध्युपजावनं हि प्रमत्तस्यैव भवतीति शास्त्रमर्यादा । अस्तु तर्हि स लब्धिविशेषोऽनुपजीविन एव जीवरक्षाहेतुः, क्षायिकीनां हि लब्धीनां न प्रयुज्जना भवति, तासामनवरतमेकस्वभावेनैव सर्वकालीनत्वात्, तासां च फलवत्त्वमपि तथैव । तदितराणां तु फादाचित्कत्वेन फलवत्त्वात् प्रयुज्जति विशेषः—इत्येव ह्यसमन्वतमित्यत्राह—तस्य लब्धिविशेषम्पोपजीवनाभावे तु शैलेश्यामपि फलं जीवरक्षारूपं नास्ति, तदानीं तत्कार्यस्पर्शेन पशुकादिव्यापारचेस्त्वयापि स्वीकारात्, किं पुनः संयोगिते-वलिनो वाच्यम्; तथा चोपजीवनानुपजीवनविरुल्लप्यव्यापानात् तादृशलब्धिविशेषकल्पनमप्रामाणिकमेवेति भावः ॥ ८३ ॥

अथ चारित्रमोहनोयकर्मक्षयजनिता जीवरक्षाहेतुर्लब्धियोगगतैव कल्प्यत इति शैलेश्वरव्यायां नोक्तदोष इत्याशङ्क्यामाह—

जोगगया सा लक्ष्मी अजोगिणो खाइगावि जइ एत्थि ।
ता तक्कम्मस्सुदच्चो तस्सेव ह्वे पराहुत्तो ॥ ८४ ॥

व्याख्या—‘ जोगगय ’ चि । सा जीवरक्षाहेतुर्लब्धियोगगतेति कृत्वा क्षायिकर्षा यति अयोगिनोऽयोगिकेवलिनो नास्ति, तदा तस्यैवायोगिकेवलिन एव तत्कर्मणश्चारित्रमोहनोयकर्मण उदयः पराहृत्तो भवेत्, चारित्रमोहसयकार्यभावस्य चारित्रमोहोदयव्याप्यत्वादिनि भावः ॥ किञ्च—यदि लब्ध्युपजीविनः

चारणादिषु परिदृष्टा जीवविराधनाऽभावलब्धिरनुपजीव्या यद्वि केवलिनिकल्पने, तदा तादृशजड्याचारणादिषु परिदृष्टाऽनिजयचरणलब्धिरप्यनुपजीव्या केवलिनिकस्मान्न कल्प्यते ? तस्या उपजीव्यत्वनियमान्न तत्कल्पनं केवलिनिकर्तुं शक्यत इति चेद्, तदेतदन्यत्रापि तुल्यमिति स्वयमेव विभावय । तन्मान्नियतयोगव्यापारादेव भगवतां जीवरक्षा, ननु स्वरूपत इत्यवश्यंभाविन्यां जीवविराधनायां न किञ्चिदाधकमिति स्थितम् ॥ ८४ ॥

नन्वेवमवश्यंभाविन्याऽपि जीवविराधनया केवलिनोऽष्टादशदोषपरिहितत्वं न स्याद्, हिंसादोषस्य तदवस्थत्वाद् । न 'देवोऽष्टादशदोषपरिहित एव'—इत्यत्राप्येकान्तवादो जैनानामिति इति शङ्कनीयम्, अनेकान्तवादस्याप्यनेकान्तत्वेनात्रैकान्ताभ्युपगमेऽपि दोषाभावादित्याशङ्क्यामाह—

द्वारंभं दोषं अष्टारसदोषमज्जयारम्मि ।

जो इच्छइ सो इच्छइ एणो दवपरिग्गहं कम्हा ॥ ८५ ॥

'द्वारंभं' इति । अष्टादशदोषमध्ये यो द्रव्यारम्भं दोषमिच्छति, स द्रव्यपरिग्रहं दोषं कस्मान्नेच्छति ? तथा च धर्मोपकरणसद्भावाद् द्रव्यपरिग्रहेण यथा न दोषवत्त्वं तथा द्रव्यारम्भेणापि न दोषवत्त्वम्, भावदोषविगमादेव भगवति निर्दोषत्वव्यवस्थितेरिति भावनीयम् । यद्योक्तं निर्दोषत्वे भगवतो नानेकान्त इति, तदसद्, दोषविभागकृतानेकान्तस्य तत्राप्यविरोधाद् । यच्चानेकान्तस्यानेकान्तत्वमधिकरणानियमापेक्षयोद्भावितं तत्केनाभिप्रायेण ? इति वक्तव्यम्, अन्ततः स्वरूपापेक्षयाऽप्यनेकान्तस्य सर्वत्र सम्भवाद्, अत एवात्मानात्मापेक्षया सर्वत्रानेकान्तो घाचकपुद्गवेनोक्तः । द्रव्यात्मेत्युपचारः सर्वद्रव्येषु नयविशेषेण, आत्मादेशादात्मा भवति, अनात्मा परादेशादिनि । अनेकान्तस्यानेकान्तत्वं तु स्याद्वास्तव्यं भङ्गीवाक्यघटकैकतरभङ्गावच्छेदकरूपापेक्षया व्यवस्थितम् । अत एव—

“ भयणा वि हु भइअवा जह भयणा भयइ सव्वदवाइं ।

एवं भयणाणियमो वि होइ समयाविराहणया ॥ ” इति

स्मृतिगाथार्यां भजनाऽभजनायाः समयाविराधना । “ इमाणं भंते । रयण-
भापुद्गवो किं सासया असासया ? गो ! सिय मासया, सिअ असासया ”
व । स्याद्वाददेशनायां द्रव्यार्थतया शाश्वत्येव, पर्यायार्थतया त्वशाश्वत्येवेत्यधि-

लेभङ्गरूपनिर्द्धारणोपेक्षया वृत्तौ व्याख्याता । निःशेषादिप्रपञ्चोऽपि हि सर्वत्र
 याद्वादघटनार्थमेव, यतः प्रस्तुतार्थव्याकरणादप्रस्तुतार्थापाकरणाच्च निःशेषः
 ल्त्वानुच्यते, ततश्च स्याद्वादमिदिरिति । अत एव सर्वत्रोत्पत्तिरिति स्याद्वाददे-
 नैवोच्यतेति सम्प्रत्यादिग्रन्थानुसारेण गुरुमपीक्षणीयम् ॥ ८५ ॥

अथ य एवमवश्यंभाविन्याऽपि जीवविराधनया मद्भूतदोषमुन्नेत्य भगवतोऽ
 होषाध्यारोपणं कुर्वन्ति तेषामपायमाविष्कुर्यन्साह—

मिच्छादोषवयणश्चो संसारामविमहाकमिद्वंमि ।
 जेणवरणिंदारसिआ नमिहिंति छणोरपारम्मि ॥ ८६ ॥

व्याख्या—‘ मिच्छादोषवयणो ’मि । मिच्छादोषवचनाद्—अमद्भूतदो-
 षाभिधानाद् जिनवरनिन्दारसिका अभव्या दूरभय्या वा जनाः संसारोत्थीम-
 गहनेऽनर्वाक्षारं भ्रमिष्यन्ति, नीत्राभिनियेदेन नीयंकराज्ञाननाया दुरन्तानन्त-
 सारहेतुत्वात् । उक्तं च—‘ कित्ययरपवयणमुअं ’ इत्यादि ८६ ॥

अथ केवल-छन्नस्पष्टिविचारणया न केशलिनीऽवश्यंभाविनी विराधना
 सम्भवतीति ध्यामोहोऽपि न कर्ष्यः, सम्यग्विचारपर्यवसानवाक्यस्य,
 त्यभिप्रायवानाह—

सोवि य जायइ मोहो उउमत्यजिणाण लिंगवयणाउ ।
 उवउत्तस्स ण चिडइ सोवि य परमत्यदिद्वीए ॥ ८७ ॥

‘ जो विमत्ति ’ । सोऽपि च छन्नस्यजिनयोर्लिङ्गवचनाद् स्थानाद्स्थानांतां
 तापते दुर्घ्यांस्त्यानुर्घ्यांस्त्यां शृण्वतामिति शेषः, सोऽपि परमाथेत्हाशुवपुत्रस्य न
 त्पुत्रिः अपण्डितव्यास्त्याकृतभ्रमस्य पण्डितकृतव्यास्त्याऽवधारणमाश्रितवर्त्तनी-
 त्वादिति भावः । तत्र छन्नस्यकेशलिङ्गवचनविध्यं स्थानाद् स्पष्टविषय-
 मत्तहिं ठाणेहिं उउमत्थं जाणेत्ता । न०—पाणे अइराइत्ता भवति, हुमं इदित्ता
 वति, अदिउमादिता भवति, महपरिमरगुरुवर्गरे आगाइत्ता भवति, वृथा
 रारमणुइत्ता भवति, ‘इमं मावत्तं’ति वण्णयेत्ता पटिमेदेत्ता भवति, जो अइराइतो
 हाकारो पारि भवति । मत्तहिं ठाणेहिं केशली जाणेत्ता । न०—जो पाणे अइ-
 राइत्ता भवति, जार जहावाइं नहावां पारि भवति ॥ इति । उउमत्तहिं पया—‘अथ

च तदन्वयैव भवति, न च येः स्यान्निर्वाणो वाच्यत्वं—'सत्तद्वि वाग्येति' इत्यादि।
 स्यात्तः स्यात्तैरेतुर्नोत्तमस्यो ज्ञानीवात्। तद् यथा-पाणानिवागविना-नो
 स्यात्तित्वात्तदन्वयैव भवति। इदं च पाणानिवागनमिति वक्तव्येऽपि धर्मवि-
 लोकोत्पत्तिरित्यन्वयेति धर्मिनिर्दिष्टः। पाणानिवागनापत्तस्योऽप्यविवाग्यीयो।
 केवलो हि धर्मि-वागिवागनापत्तिसिद्धिवाग्येवमावाग्यविधेः सिद्धास कदाचिदपि
 स्यात्तदप्यविवाग्यविवा भवति। इत्येते सर्वेव भावना कार्या। तथा यथा वदित्वा
 भवति। अत्रयथावाग-सुतीया भवति। संप्रदायीनाम्प्राद्विवा भवति। पूजाया-
 न्नो-पुण्य-वेदायत्तु-दोऽनु-विद्विवा-प्रेम इत्ययं क्रियमाणस्य तस्यानुपयोगि-
 त्वात्तदप्यवैवद्विवाग्येः। तयोदयाभासयोर्दि गायत्री गणपतिवन्दे यत्राप्यवदे
 इति च। तथा ज्ञानेन। तथा साधारणयो नो यथावाग्नी तयाकाशी-भयपयाभिसाया-
 यथा वदते ज्ञानेन। यथापि सत्युच्यते। एवमप्येव विषयेत्यादि केवलमप्यवकाश
 इति च। इत्येव वदित्वात्तदप्येव केवलमप्येव सुप्रमाणेति।

अत्रोक्तं च—'यत्रयथावदेवमावाग्येऽप्ययं च वागिद्वेय-
 वदित्वात्तदप्येव भवति। सुवाक्यवचनाया इत्यादि' इत्यपि सप्रमाण उप केवली' इति
 अत्रोक्तं च—'यत्रयथावदेवमावाग्येऽप्ययं च वागिद्वेय-
 वदित्वात्तदप्येव भवति। सुवाक्यवचनाया इत्यादि' इत्यपि सप्रमाण उप केवली' इति

अत्रोक्तं च—'यत्रयथावदेवमावाग्येऽप्ययं च वागिद्वेय-
 वदित्वात्तदप्येव भवति। सुवाक्यवचनाया इत्यादि' इत्यपि सप्रमाण उप केवली' इति

अत्रोक्तं च—'यत्रयथावदेवमावाग्येऽप्ययं च वागिद्वेय-
 वदित्वात्तदप्येव भवति। सुवाक्यवचनाया इत्यादि' इत्यपि सप्रमाण उप केवली' इति

अत्रोक्तं च—'यत्रयथावदेवमावाग्येऽप्ययं च वागिद्वेय-
 वदित्वात्तदप्येव भवति। सुवाक्यवचनाया इत्यादि' इत्यपि सप्रमाण उप केवली' इति

अत्रोक्तं च—'यत्रयथावदेवमावाग्येऽप्ययं च वागिद्वेय-
 वदित्वात्तदप्येव भवति। सुवाक्यवचनाया इत्यादि' इत्यपि सप्रमाण उप केवली' इति

णितम्, तथा च सिद्धं क्षीणमोहस्यापि मृषा भाषणम्, तद्य छद्मस्यत्वावबोधकं लि-
 ङ्गमेव, तत्कथमुच्यते छद्मस्यत्वज्ञापकलिङ्गानि यावदुपशान्तवीतरागमेव भवन्ति ? इति
 चेद् । यत्र, छद्मस्यज्ञानगोचरस्यैव मृषाभाषणस्य लिङ्गत्वेनाभिमतत्वात् । तद्य
 द्रव्यतो मृषाभाषणं क्षीणमोहस्य न भवति, क्रोधादिजन्यत्वाद् । यदागमः—“ सहं
 भते ! मुसावायं पद्यन्तामि । से फोहा वा लोहा वा, भया वा, हासा वा, ” इत्यादि
 क्षीणमोहस्य च क्रोधादयो न भवन्तीति कारणाभावाद् द्रव्यतो मृषाभाषणस्याभारः ;
 तथा च भावतो मृषाभाषणस्य सुतरामभावः, तस्य मोहनीयोद्यजन्यत्वात् । तथा
 च क्षीणमोहमात्रस्य द्रव्यतो भावतो वा मृषाभाषणं न भवत्येव; संयतानां जीवया-
 तादावनाभोगसदृहनमोहनोपकर्मणो हेतुत्वात्; मोहनीयाभाये चानामोगो वास्त्व-
 मृषाभाषणं प्रत्यकारणं सन्नपि सम्भावनारूढमृषाभाषणं प्रति कारणं भवत्येव,
 अनाभोगस्य तथास्वभावस्यानुभवसिद्धत्वात्; तेन क्षीणमोहस्याप्यनाभोगहेतु-
 कं सम्भावनारूढजीवविराधनावन्मृषाभाषणमपि भवत्येव; तद्य छद्मस्यज्ञानागो-
 चरत्वेन छद्मस्यत्वावबोधकं लिङ्गं न भवति, तस्य केवलज्ञानगम्यत्वात्; न च
 सम्भावनारूढस्य मृषाभाषणस्य मृषाभाषणत्वव्यपदेशो न भविष्यतीति शङ्क-
 नोपम्, सम्भावनारूढं मृषाभाषणमिति भणित्वापि मृषाभाषणव्यपदेशो न
 भविष्यतीति भणतो बद्धव्याघातापत्तेः । किञ्च—जैनानामलोकेश्वरि कल्पितलोक-
 कल्पाङ्गीकारे कल्पनाया इव सम्भावनाया अपि प्रामाण्यमेव, तत्र एव कालनीकरिकस्य
 कल्पितमहिषव्यापादनं महिषव्यापादनतया भगवता श्री महावीरेण भणितमिति
 प्रवचने प्रसिद्धिः; तस्मात् कर्मबन्धाहेतुत्वेऽपि सम्भावनारूढमृषाभाषणस्य स्नातक-
 चारित्रप्रतिबन्धरुत्वेन द्रव्यमृषाभाषणस्यैव दोषत्वम्, चित्रलिखितायां नार्यां ना-
 रीत्वव्यपदेशस्यैव मृषावाद्व्यपदेशस्य च विषयत्वं प्रतिपत्तव्यमिति न दोष इति;
 तस्माद् यावदुपशान्तवीतरागमेव छद्मस्यत्वज्ञापकानि लिङ्गानिति स्थितम् ।
 तानि च ग्रन्थसंगम्यानि मिथ्याकारादिलिङ्गगम्यानि वा; अप्यं साधुः साक्षात्
 सम्भावनया वा प्राणानिपातादिप्रतिपेक्षितं, मिथ्याकारान्यथानुपपत्तेः, अस्म-
 टादिवद्—इत्येवं लिङ्गगम्येनार्थ प्राणानिपातादिना लिङ्गेन ‘ छद्मस्योऽयं मंसः ’
 इत्येवं निश्चयसम्भवात् । स च मिथ्याकारः कादाचित्क एव जीवपातादौ भवति,
 पुनरकारणाभिप्रायेण तस्य फलवत्त्वान् । सार्वदिकस्य तु तस्य सम्भवं सर्वविर-
 त्तिपरिणामस्यैवानुपपत्तिः; प्रतिममपमनवरत जीवपाता भवत्येव इत्यभिप्रायेण

नन्मनिबन्धकत्वादिति । अत्र च छद्मस्यन्वज्ञापकलिङ्गानां समानामपि मोहनीयक-
 र्मजन्यत्वेन परस्परानुविद्धानां स्वरूपयोग्यतया निश्चयतः सर्वकालीनत्वेऽपि कर्त्त-
 पदितयोग्यतया व्यवहारेणानवरतं नियमाभावोऽप्याद्येव पञ्चम्येव, चरमयोस्तु द्रव्यो-
 लिङ्गयोः सामान्यतः सर्वकालीनत्वेन मूर्ध्मदृष्ट्यां पुरःस्फूर्तिकत्वात्, ताभ्यां छद्म-
 स्थत्वनिर्णयो विवक्षितपरीक्षाकाले सुलभ एव । तथा हि—इच्छाकारादिसाधुसाम-
 चारोपरायणस्य छद्मस्यसंयतस्य गमनागमनस्थितिशयनाशनासनप्रत्युपेक्षणादिक्रि-
 यामु चक्षुषा पुनः पुनर्निरीक्षणं, (निरीक्ष्य) च यथासम्भवं रजोहरणादिना प्रमाजने,
 प्रमृज्य च हस्तपादाद्यवयवानां यथास्थानेऽभ्यसनं त्वक्परावर्तनं, तथैव वस्त्रपात्राद्यु-
 पकरणानामादाननिक्षेपणम्, प्रमृजतश्च रजोहरणादिक्रियया मक्षिकापिपीलिकादीनां
 भयत्रासोत्पादनेनेतस्ततो नयनं चेत्याद्यनेकप्रकारमनुष्ठानं सम्भावितभाविजीवघा-
 तादिदोषभयजन्यं कालमधिकृत्यानियतमप्यन्यत्रमत्किंचिदनवरतं भवत्येव, तत्रापि
 पिपिलीकादिजन्तूनां भयत्रासोत्पादनं सावद्यमिति प्रज्ञाप्य जीवघातवर्जनाभिप्रा-
 यवतोऽप्यशक्यपरिहारेण तत्प्रतिषेधं सप्रलिङ्गात्मकं छद्मस्यत्वाभिव्यञ्जकं सामा-
 न्यतः सर्वकालीनसुलभमेव । तत्प्रतिषेधे च संयतो न यथावादी तथा कर्त्तव्यपि
 मन्तव्यम्, अशक्यपरिहारेणापि प्रत्याख्यातस्य सावद्यस्य प्रतिषेधणादिति केव-
 लिनोऽपि परीक्षायां विपरीतानि छद्मस्यलिङ्गानि द्रव्यरूपाप्येव ग्राथाणि, तेषा-
 मेव छद्मस्थानगोचरत्वेनानुमितिजनकत्वात् । यथाहि—छद्मस्यसंयतोऽनाभोगम-
 हंकृतमोहनीयवशेन कदाचित्प्राणानामतिपातयिता भवति, परीक्षोपयोगिघात्यजी-
 वानां सम्पर्कस्य तद्विषयकानाभोगस्य च कादाचित्कत्वात्; तथा केवली न भव-
 तीत्येवं प्राणातिपातादिविपर्ययलिङ्गैर्द्रव्यरूपैः केवलित्वं साध्यमिति । स च केवली
 द्विविधो ग्राहः—सद्भूतकेवली, अन्तर्मुहूर्त्तभावि केवलज्ञानाभिमुखः क्षीणमोहश्च ।
 यथा बद्धदेवायुर्देवगत्यभिमुखत्वेन देवत्वव्यपदेशविषयः प्रवचने प्रतीतः, तथाऽन्त-
 र्मुहूर्त्तनोत्पत्त्यमानकेवलज्ञानः क्षीणमोहोऽपि केवलव्यपदेशविषयो भवत्येवेति,
 तथा ' भाविनि भूतवदुपचारः ' उक्ति न्यायान् प्रत्यासन्नभाविपर्यायस्य भूतवद्गणनं
 युक्तमेव । यथा गर्भस्थोप्यर्हन् शक्रेण भावाहर्त्तया स्तुतः । एवं क्षीणमोहमात्रस्य
 छद्मस्यवीतरागम्यापि कथञ्चित्केवलित्वव्यपदेशो न टापावहः । किं च—केवलि-
 त्वगमकानि सप्तापि लिङ्गानि मोहनीयक्षयममुत्पान्येव, ' केवलो हि क्षीणचारि-
 त्रावरणन्वाधिरतिचारसंयमत्वात्प्रतिषेधिन्याश्च कदाचिदपि प्राणानामतिपात-

यिता भवति' इति वचनात्, तेन लिङ्गापेक्षया द्वयोरपि साम्यमेव । एवं च सति यदि क्षीणमोहस्य छद्मस्यवीतरागस्य कथंचिन्केवलित्वं नाभ्युपगम्यते, तर्हि क्षीण-
मोहे छद्मस्यवीतरागे सप्तापि लिङ्गानि व्यभिचरन्ति, तत्र हंतुषु विद्यमानेषु माध्यम्य
केवलित्वस्यासत्त्वान् । नन्वास्तामन्यन्, परं केवलिनः पञ्चानुत्तराणि भवन्ति ।
यदागमः—“केवलिस्स षं पंच अणुत्तरा षं० । तं०—अणुत्तरे नाणे, अणुत्तरे दंशणे,
अणुत्तरे चरित्ते, अणुत्तरे तपे, अणुत्तरे विरिष्” चि । एतानि पञ्चापि केवलिन-
वर्तमानानि कथं केवलित्वगमकल्मिङ्गतया नोक्तानि ? इति चेद्, उच्यते—एतेषां
पञ्चानामपि छद्मस्यज्ञानागोचरत्वेनानुमितिजनकत्वाभावात् न लिङ्गानि भवितुम-
र्हन्ति, प्रत्युत केवलज्ञानादिपरिज्ञानार्थमेवोक्तलिङ्गानां प्रज्ञापनेति । एतेन सप्तापि
प्राणातिपातादीनि छद्मस्यानां रागद्वेषजनितानि, तेषां तयोः मत्त्वात् । केवलिन-
स्तु रागद्वेषजनितानां तेषां निषेधो न पुनः सर्वथा निषेधः, चक्षुःपक्ष्मनिपात-
मायजन्याया असद्व्यवसाययुक्तायत्रीवविराधनायाः केवलिनोऽप्यनिवृत्तेरिति नि-
रस्तम्, अशक्यपरिहारस्यापि केवलिनि निरास्तात् ।

किंच—परकीयरागद्वेषयोस्तदभावस्य च निरतिशयस्य छद्मस्यज्ञानागोचरत्वेन
व्याभूतच्छद्मस्यमात्रानुमितिजनकलिङ्गानां विशेषणत्वासम्भवात्, सम्भवे च यो
रागद्वेषवान् स छद्मस्यः, यस्तु रागद्वेषरहितः स केवलोति विशेषणज्ञानमात्रेण छद्म-
स्थकेवलिनोर्विषेकेन सम्पत्तिनिर्णये जाते प्राणातिपातादीनां तद्विषेधरूपाणां च
विशेष्यपदानां भणनमुन्मत्तदलापकल्पं सम्पद्येत, प्रयोजनाभावात्, पर्यपदेशादि-
क्रियामात्रस्यापि तयान्येन सप्तसद्व्यवसायभणनम्यायुक्तत्वात् । किंच—अयमिद्वि-
शेषणदानेन हेतूनां सन्दिग्धस्वरूपासिद्धत्वापि, तथा रागद्वेषवत्छद्मस्यन्वयोस्त-
द्राहित्यकेवलित्वयोर्ध्वस्यैवेति हेतोः साध्यपदितत्वेन हेतुस्वरूपरानिः; तस्माद्वि-
शिष्टानामेव छद्मस्यगम्यप्राणातिपातादिनिषेधरूपाणां केवलित्वगमकल्मिङ्गं प्रति-
पत्तव्यम् । यत्तु छद्मस्यत्वज्ञापकलिङ्गेषु ‘षटाचिद्’ इति विशेषणं टीकाकारेण
दत्तं तत्सप्तानामपि लिङ्गानां स्वरूपासिद्धिपारणार्थम्, नहि छद्मस्यमाधानवचने
प्राणातिपातादिशीलत्वं सम्भवतीति । यद्य केवलित्वज्ञापकलिङ्गेषु ‘षटाचिदपि’
इति विशिष्टविशेषणमुपात्तं नन्वछद्मस्यार्था व्याभचारवाग्ण्यायः भवति हेतुर्द्वि-
शेषणं विना छद्मस्यार्था प्राणातिपाताद्यभावात्तदभावात् तेषु विद्यमानेषु केवलि-
त्वाभावेन व्यभिचार इति ।

अत्र वर्तमानं—‘सर्वादि ताणंदि तन्मन्यं भाणिजा’ इत्यत्राद्यस्य ९५०-

करणे प्राणातिपातकत्वादयः सर्वेऽपि हेतवः स्वरूपासिद्धतामाप्नुवन्ति, प्राणातिपातादिनिमित्तक्रियाभावेन तस्य प्राणातिपातकत्वाद्यभावात् । यथा हि-कर्मग्रन्थाद्यभिप्रायेण निद्रोदयस्याप्रमत्तादिगुणस्थानेषु सत्त्वेऽपि न तेन प्रमत्तत्वम्, द्रव्यतो निद्राविषयादिवचस्य प्रमत्तत्वाप्रयोजकत्वात्; तथा द्रव्यतो जीवविराघनायामप्यप्रमत्ताः प्राणातिपातकान् प्रोच्यन्त इति । न चोपचारिकैरपारमार्थिकैर्द्रव्यतः प्राणातिपातकत्वादिभिस्त्वत्कल्पितैरपि पारमार्थिकं छद्मस्यत्वं साध्यितुं शक्यते, द्रव्यतो विरतिमहाव्रतवच्चादिभिः परिव्राजकैश्चभव्यनिद्रवादिषु च पारमार्थिकविरतत्वचारित्रिन्वादिमाधनप्रसक्तेः । किं च-भौपचारिकं प्राणातिपातकत्वं 'यावज्जीवः सयोगश्चावदारभते' इत्याद्यागमवचनादेव प्रसिद्धव्यभिचारमिति सद्भूतप्राणातिपातकत्वादिभिश्छद्मस्यत्वस्य साधनान् प्रमत्त एवात्र पक्षोकार्यः, तेन न स्वरूपासिद्धिः, तत्र पारमार्थिकानां हेतूनां सत्त्वादिति ।

किंच-'व्यापादनशीलो भवति' इत्यत्र फलनिरपेक्षा वृत्तिः शीलमिति, शीलार्थत्वात्, तस्याश्च स्वभावनिवन्धनत्वात् प्राणातिपातादिस्वभावहेतुसिद्धयर्थं प्रमत्त एव पक्षीकर्तव्य इति । न च प्रमत्तत्वादेव तत्र छद्मस्यत्वरूपसाध्यस्यापि प्रतीतत्वात्साध्यत्वाभावः, 'अप्रतीतमनिराकृतमभीप्सितं साध्यम्' इति वचनादिति वाच्यम्, व्यामूढमनसां तद्व्यामोहनिवृत्त्यर्थं छद्मस्यत्वस्य साध्यमानत्वोपपत्तेः ।

“ प्रसिद्धानां प्रमाणानां लक्षणोक्ता प्रयोजनम् ।

तद्व्यामोहनिवृत्तिः स्याद् व्यामूढमनसामिह ॥ ”-

इति न्यायावतारवचनात् । यथा हि-सास्नादिमन्वाद् गवि गोत्वसिद्धेऽपि व्यामूढस्य तन्प्रतिपक्ष्यर्थं प्रयोगः क्रियते-यथा इयं गौः, सास्नादिमत्वात्, यत्र गोत्वाभावस्तत्र सास्नादिमन्वाभावो यथा महिष इत्यादि । एवमत्रापि पुरुषविशेषे प्रमत्तत्वाच्छद्मस्यत्वे मिद्धेऽपि व्यामूढस्य ज्ञापनार्थमनुमाने कर्तव्ये छद्मस्यत्वस्य साध्यत्वं घटन एवेति । एतेन निद्राविक्रयादिप्रमादवत्छद्मस्यत्वेन मंशयानुपपत्तेर्न तन्परिज्ञानाय लिङ्गापेक्षेण्यपि निरस्तम्, उक्तपुक्त्या व्यामोहनिरासार्थं तदुपपत्तेः, विप्रतिपत्त्यादिना केवलच्छद्मस्यविशेषस्यस्यापि मंशये सति तन्माधनोपपत्तेः । न च मूत्रे प्राणातिपातकत्वादीनां मामान्येन छद्मस्यलिङ्गत्वेन प्रोक्तत्वात् प्रमत्तछद्मस्यरूपविशेषे व्याख्यायमाने मूत्राशात-

नेति वाच्यम्, सूत्रस्य सूत्रान्तरसम्भस्या व्याख्यानकरणे आशाननायाः परित्यागात् ।
 किञ्च-भवतोऽत्यप्रमत्तरूपछन्नस्य विशेषमुपादायैव व्याख्यानकरणाद्यैतद्विषये पर्य-
 नुयोग एव युज्यते ।

“ यत्रोभयोः समो दोषः परिहारोऽपि वा समः ।

नैकः पर्यनुयोक्तव्यस्तादृगर्थविचारणे ॥ ”

इति वचनान् । ननु प्रमत्तस्य पक्षत्वेऽप्रमत्तमप्यते कथं छन्नस्यत्वं स्याद् ?
 लिङ्गाभावाद्-इति चेद्, न । लिङ्गिनि लिङ्गावश्यंभावनियमाभावाद्, धूमं विनापि
 गन्नायोगोक्तेः बहिर्दर्शनात् । ननु यत्रैवं प्रमत्तस्य पक्ष भावतः प्राणानिपातकत्वादीनां
 च लिङ्गत्वं तदा छन्नस्यत्वगमकलिङ्गेषु ‘ कदाचिद् ’-इति विशेषणं यत्टीकाकारेण
 दत्तं तदनुपपन्नं स्याद्, अप्रमत्तमप्यतपसे द्रव्यप्राणातिपातादीनां लिङ्गत्वे हि तेषां
 सार्वदिकत्वाभावेन स्वरूपासिद्धिवारणार्थं तदुपपन्नं स्यात् । प्रमत्तसंयतपसे भावा-
 प्राणातिपातस्य सार्वदिकत्वेन तद्विशेषणम्यानुपपत्तिरेवेति । भवम्, अविशेषेणो-
 त्तस्य प्राणानिपातकत्वादेः स्वरूपसिद्धत्वाभावेन ‘ कदाचिद् ’-इत्यस्योभयमतेऽपि
 स्वरूपविशेषणत्वान् कालिकसम्बन्धेन व्याप्तेरभिप्रेतत्येऽपि ‘ कदाचिद् ’ इत्यस्य
 कालान्तरोपसङ्घट्टेऽनुपयोगाद्, यदा प्राणानिपातकत्वादिकं तथा छन्नस्यत्वमिति
 नियमसिद्धौ ‘ कदाचिद् ’ इत्यनेन किमुपकर्तव्यमेतादृशनियमस्फोरणं विनेति ।
 किञ्चु केवली कदाचिदपि प्राणानामतिपातयिता न भवतीति यत्केवलिनो लि-
 ङ्गमुक्तं तत्सर्वप्रमत्तानामपि समानमिति तद्द्व्यप्यावृत्त्यर्थं छन्नस्यलिङ्गेषु ‘ कदाचिद् ’
 इति विशेषणमुक्तम् । इत्थं चाममत्तानां प्रमत्तगुणस्थानवर्तित्वे प्रमत्तत्वान् कदा-
 चिद्भावतोऽपि यत्प्राणातिपातकत्वं सम्भवति, न तु केवलिनः, तस्य देशानपूर्वकोटी-
 कालमप्यप्रमत्तत्वस्यैव भावादिति विशेषोऽवयुद्धो भवति । न चाममत्ता अपि
 सर्वदा प्राणानिपातका एव भवन्ति, प्रमत्तत्वेन प्राणातिपातकत्वेऽत्वप्रमत्ता एव नो-
 न्यन्ते इत्यतिप्रमत्तस्यैवतल्लक्षणमिति वाच्यम्, अप्रमत्तस्य प्रमत्तगुणस्थानवर्तिनो
 जीवघाते अहो ‘ अममनोऽपि जीवघातं करोति ’ इति व्यपदेशमम्भवान्, चतु-
 र्दशपूर्व्यादीनां चतुर्गतिकत्वादिबचनवदंतदुपपत्तः । यथाहि-‘ भगवानपि भुवन-
 गुरुस्वर्गादेशनाःसागरोपमकोटाकोटी भ्रान्तः ’ इति योगशास्त्रवृत्तिवचनम् । लो-
 केऽपि च घृतघटे घृताभावेऽपि ‘ घृतघट ’ इति व्यपदेशो भाषिनि भूतवदुपचारेण
 दृश्यते, तथैवप्रमत्तादिगुणस्थानवर्तिनोऽपि प्रमादवचने भावनः प्राणानिपातक-

त्वादिष्यपदेशो भवति नतु केवलिनः, तस्य कदाचिदपि प्रमादवच्चाभावादिति नातिव्याप्त्यादिदोष इत्याहुः ॥

तेषां यद्ययमाशयोऽप्रमत्तमंयतेषु केवलिन्वगमकप्राणानिपाताभावादिलिङ्गानां व्यभिचारः, 'कदाचिदपि' इति विशेषणेन तद्योग्यताभावानां लिङ्गत्वलाभेन वार्यत इति छन्नस्यलिङ्गेषु 'कदाचिद्' इति विशेषणं योग्यतास्पष्टत्वार्थमिति; तदा सा योग्यता प्राणातिपातादिभागभावरूपा प्रायेति केवलिपरोक्षार्थां क्षपकश्रेणावपूर्वकरणादीनां तद्भावत्रात्तेषु व्यभिचारो दुर्वारः । छन्नस्यपरीक्षार्थां च प्रमत्तस्यैव पक्षत्वे योग्यताग्रहणवैकल्यम्, सर्वेषां तु छन्नस्यानां पक्षत्वे तेष्वेवासिद्धिरिति किमप्रमत्तादावौपचारिकप्राणातिपातकत्वादिविवक्षया ? इति प्रमत्ताप्रमत्तसाधारणपक्षकछन्नस्यन्वसाधने प्राणातिपातादिलिङ्गेषु 'कदाचिद्' इति विशेषणेन साध्याधिकरणकिञ्चित्कालावच्छिन्नत्वं देयम्, केवलित्वगमकलिङ्गेषु च साध्याधिकरणयावत्कालावच्छिन्नत्वं देयमिति नोद्देश्यासिद्धिर्न वा व्यभिचार इति विभावनीयम् । यत्तु भावभूतलिङ्गानां न छन्नस्यज्ञानोपयोगित्वमिति । तदसद्, भावभूतानामेव शमादिलिङ्गानां छन्नस्यानां परनिष्ठसम्यक्त्वज्ञानजनकत्वप्रतिपादनात् । तदुक्तं योगशास्त्रवृत्तौ—“ पञ्चभिर्लक्षणैर्लिङ्गैः परस्थं परोक्षमपि सम्यक्त्वं सम्यगुपलक्ष्यते, लिङ्गानि तु शमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तिक्यस्वरूपाणीत्यादि ” । वाहपरिणतिविशेषादेव नत्र शमादिभावलिङ्गज्ञानसौलभ्यमिति चेद्, अत्रापि तत्र एव न भावलिङ्गज्ञानदौर्लभ्यं परीक्षकाणाम् । एतेन छन्नस्यत्वगमकानि लिङ्गानि यावदुपशान्तवतीतरागमेव भवन्ति । यच्च क्षीणमोहस्य मृषाभाषणं तच्छन्नस्यज्ञानगोचरत्वेन न लिङ्गम्, द्रव्यतो मृषाभाषणस्य क्रोधाद्यभावेन क्षीणमोहेऽभावादित्यादि यदुक्तं तन्निरस्तम्, उक्तरीत्या द्रव्यव्यतिरिक्तस्यापि मृषावादस्य मुपरीक्षकाणां मृग्यत्वात् । किञ्च-क्षीणमोहस्य द्रव्यतो मृषाभाषणं नास्तीति सर्वशास्त्रविरुद्धम्, यस्मात्सर्वावस्थामु कर्मबन्धोऽस्ति, कर्मबन्धानुमेया च विराधना, उप्यते चासौ द्रव्यतो बीतरागस्यापि छन्नस्यस्या, चतुर्णामपि मनोयोगादीनामभिधानादिति पञ्चाश्वरुवृत्तौ द्रव्यत एव मृषावादस्य क्षीणमोहेऽभिधानान् । अत एव मृक्षमप्रमादनिमित्तविराधनयाऽऽलोचनाप्रापञ्चितं नत्रोक्तम् । तथाहि—

आलोअणादिवेगो वा णियंउस्म द्द्वे भवे ।

विद्यंगो अ मिणायम्म एमेया पहिवनिओ ॥ ” ति

एतिजीतकल्पसूत्रे प्रोक्तम् । “ आलोचनामायधित्तं विवेकप्रापधित्तमित्येते द्वे प्रायधित्ते निर्ग्रन्थस्य भवतः, स्नातकस्य केवल एको विवेकः । ”-इति तद्वृत्तौ । अत्र स्नातकस्य केवलविवेकप्रापधित्तभणनेन निर्ग्रन्थयोरुपशान्तक्षीणमोहयोरालोचनाविवेकप्रायधित्ते द्वेऽरिरोपेणैवोक्ते सम्भाव्येते; अन्यथा निर्ग्रन्थे विकल्पद्रव्यपरिप्यद्; यथा-कुत्रचिन्निरग्रन्थे विवेकप्रायधित्तमेव, कुत्रचिश्चालोचनाविवेकरूपे द्वे इति; न चैवं क्वचिदुपदर्शितमिति माध्यस्थ्येन पर्यालोच्यम् । तथा चालोचनामायधित्तशोभ्या द्रव्यविराधना केवलविलसणे क्षीणमोहे शास्त्रसिद्धेति द्रव्यतो मृषाभाषणं क्षीणमोहे न भवतीति यद्बचनं तन्निरर्थकमेव । यत्तु तत्रानाभोगहेतुर्कं सम्भावनासूत्रं जीवविराधनावत्सृषाभाषणमुपपादितं तत्र दृष्टान्तासिद्धिः, द्रव्यतो जीवविराधनाया तत्रोपपादितत्वाद्, भगवत्यामपि तत्र जीवविराधनायाः स्पष्टमुक्तत्वाच्च । तथा च तन्मूत्रं २८ श्लो-“ अणगारस्त णं भंते ! भाविअप्पणो पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीयं रीयमाणस्स पायस्स अहे कुकुटपोए वा बट्टापोए वा कुल्लिगच्छाए वा परियावज्जेजा, तस्स णं भंते ! किं इरियावहिया किरिया कज्जइ, संपराइआ किरिया कज्जइ ? गो० अणगारस्त णं भविअप्पणो जाव तस्स णं इरियावहिया किरिया कज्जइ, णो संपराइआ किरिया कज्जइ । केणट्ठेणं भंते ! एवं पुच्छइ ? जहा सत्तमसए संयुट्टहेसए व जाव अट्ठी णिविसत्तो ” इति ॥ ‘पुरओ’ इति अग्रशः, ‘दुहओ’ इति द्विधा-अन्तराऽन्तरा पार्श्वतः पृष्ठतश्चेत्यर्थः, ‘जुगमायाए’ इति यूपमात्रया दृष्ट्या, ‘पेहाए’ इति श्रेय्य ‘रीयं’ इति गतं गमनं ‘रीयमाणस्स’ इति कुर्वन् इत्यर्थः, ‘कुकुटपोए’ इति कुट्टादिपोतः, ‘बट्टापोए’ इति इह वनैकः पशिविशेषः, ‘कुल्लिगच्छाए व’ इति पिपीलिकादि-मदशः, ‘परियावज्जेज्ज’ इति पर्यापयेन-म्रियते । ‘एवं जहा सत्तमसए’ इत्यादि । अनेन यत्सूचितं तस्यार्थलेख एवम-अथ केनार्थेन भदंत ! एवमुच्यते ? गौतम ! यस्य प्रोधादयो व्यवच्छिन्ना भवन्ति, तस्येर्थापयिक्येव क्रिया भवति ”-इत्यादि तद्व्यापुक्तम् ।

अत्र भावितात्माऽनगार उपशान्तः क्षीणमोहश्च प्रायः, अन्यस्येर्थापयिकी-क्रियाऽभावान्, केवलिनशानाभोगप्रयुक्तोक्तविशिष्टगमनासम्भवादिति वदन्ति । तथा सम्भावनासूत्रं मृषाभाषणं द्रव्यमात्राभ्यां भित्तं न बुधाप्युपदर्शितमिति क्षीणमोहे तदभिधानं भवतोऽपूर्वपाण्डित्याभिव्यञ्जकमेव, द्रव्यमात्रातिरिक्तस्य सम्भावनासूत्रस्य शशविषाणवदवस्तुत्वात् । यद्यप्यतिशक्तिरूपं सम्भवे सम्भाव्ये

च योगवीर्यमुक्तं तद्भावपरिणामरूपमेव, यद्योक्तं सूत्रकृताद्द्वितीयोऽध्ययनवृत्तौ । तथा
मनोवाक्कायादीनां तद्भावपरिणतानां यदीर्य सामर्थ्यं तद्द्विविधं—सम्भवे सम्भाव्ये
च । सम्भवे तावत्तीर्थकृतानामनुत्तरोपपातिकानां च सुराणामतीव पटुनि मनोद्रव्याणि
भवंति । तथाहि—तीर्थकृतानामनुत्तरोपपातिकसुरमनःपर्यायज्ञानिप्रशब्दाकारणस्य
द्रव्यमनमैव करणाद्, अनुत्तरोपपातिकसुराणां च सर्वव्यापारस्यैव मनमा निष्पाद-
नादिति । सम्भाव्ये तु यो हि यमर्थं पटुमतिना प्रोच्यमाने न गच्छति सामर्थ्यं
परिणामयितुं, सम्भाव्यते त्वेव परिक्रम्यमाणः शक्यत्वमुपार्थं परिणामयितुमिति ।
वाग्वीर्यमपि द्विविधं—सम्भवे सम्भाव्ये च । तत्र सम्भवे तीर्थकृतां योजननिर्धारिणी वाक्
सर्वस्वभाषानुगता च; तथाऽन्येषामपि शीरमध्वाश्रवादिलब्धिमतां वाचः सौभा-
ग्यमिति । तथा हंसकोकिलादीनां सम्भवति स्वरमाधुर्यम् । सम्भाव्ये तु मम्भा-
ष्यते श्यामायाः गियो गानमाधुर्यम् । तथा चोक्तम्—“ श्यामा गायति मधुरं
कान्ती गायति स्वरं च रसे(शेने) ” इत्यादि । तथा सम्भावयाम पने श्रावकदारकमहत्-
मुग्मंस्कारमप्यशरेषु यथा रदमित्यन्वयेष्विति, तथा सम्भावयामः—शुकसारिकादीनां
वाचो मानुषभाषापरिणामः । कायवीर्यमप्यौरम्यं यद्यस्य शक्यम् । तदपि द्विविधं—
सम्भवे सम्भाव्ये च । सम्भवे यथा चरुवर्तिशालदेवज्ञागुदेवानां यद्वाहृवलादिका-
यशक्यम् । तथा—कोटिगिला त्रिपृष्ठेन वामकरतलाद्गृह्णता, यदि वा ‘ मोलसरा-
यमहस्ता ’ इत्यादि पावदपरिमितशला जिनररेन्द्रा इति । सम्भाव्ये तु—सम्भाव्यो
वीर्यकरो लोकात्मलोकं कन्दुकवन् प्रोत्तुम्, तथा मेकं दण्डवन् गृहीत्वा वसुधां छ-
न्दवन् इति । तथा सम्भाव्यतेऽन्यतरसुराविषो जम्बूद्वीपं वापहन्नेन छत्रकपद्म-
द्वन्द्वेनैव चन्द्रमिति । तथा सम्भाव्यतेऽयं दारकः पश्चिद्विमानः गिलामेना-
हृदन्तु इतिने दमयितुमर्थं वाहयितुमिन्यादि, तदिति यदि शीगमोरे सम्भावना-
रुं क्षुधाभाषणं सम्भवे वक्तव्यं तदा व्यक्तित एव भावस्य मंगलम् । यदि च
सम्भाव्ये तदा शक्ति इति न कथमपि पृथग् परिशुभं इति । न च शीगमोरे
क्षुधाभाषणं केवले सम्भाव्यदेव, अतुरादिषु पक्षेषु गृहस्थानेषु चतुर्गुणां
भाषणां कथञ्चन्ये द्वितीयवृत्तीयसत्त्वानां पिष्याद्यष्टैरस्यो वाचतु शीगकृतापरी-
क्षात्तद्व्यवस्थान्तरं इति । तथाप्यन्यत्र वापस्थाने शीगकृतापस्थाने च “ नरायोगा
कन्दरेवः ” इत्यस्य वापस्थाने शीगकृतापस्थाने च । अतएव शीगकृतापस्थाने
च दक्षिणोऽप्यन्तराश्रयाने न च कन्दरेव वापस्थाने च तथाप्यन्यत्र शीगकृतापस्थाने च । तदिति दृष्टव्यम् ।

विश्व-मरिचि क्षुधाभाषणं च मधुपदमेव चन्द्रमिव सम्भावनाहर्षणं

मृषाभाषणं तन्मूलकमेव स्यात्, तथा च शीणमोहे तस्याप्यभावः मानोति । न-
 चूक्तं नदनाभोगोक्तमेवेति चेत्, तर्हि तादृशे द्रव्यतो मृषाभाषणमेव किमिति
 नाभ्युपेयते ? किं सम्भारनया ! न च द्रव्यभूतेन तेन मस्याप्यन्यमहो महति,
 भावभूतस्यैव तस्य मन्याख्यातत्वात्, "प्रमत्तयोगादसद्विचाराने मृषा" इति तत्त्वा-
 र्थवचनात् । न च भारतः प्राणातिपातमृषाभाषणादेर्यन्वारणं तदेव तस्य द्रव्य-
 तोऽपीति शीणमोहेन तत्सम्भरतीति वाच्यम्, एवं गतिं भावतो ज्ञानदर्शनया-
 रिप्राणां यानि कारणानि तान्येव द्रव्यभूतानां तेषां कारणानि स्युर्गति अभिप्रा-
 दोनामपि द्रव्यता ज्ञानदर्शनवाग्निवतां ज्ञानावरणोप-दर्शनमोहनीय-चारिषयो-
 हनीयकर्मक्षयोपशमाः कारणानि स्युः । तथा चागमभाषा ।

किञ्च-एवं वेत्तित्तो द्रव्येन्द्रियाणामप्यभाषणतः, भार्येन्द्रियं नृदानाद्वज-
 दर्शनावरणशयोपशमयोः वेत्तित्तप्यभाषात् । न च द्रव्येन्द्रियाभाषः वेत्तित्तपुनः,
 किन्तु भाषेन्द्रियाभाव एवेति ।

किं च-उपशान्तमोहे यथा जीवविराधना मोहनीयव्यारणमन्तरेणापि महति,
 तथा शीणमोहे मोहाभाषेऽपि द्रव्यतो जीवविराधनामृषाभाषादिप्रकारं किं वा-
 पकम् ? अथास्त्येवागमभाषा । तथा हि-" रापगिटे जाय एवै वयागी, अर धरे !
 पाणाह्वाए सुतावाए भदिष्णादाणे मेहृणे पस्सिग्द' एग ले वतिहण्णे वतिहरे
 कतिरते कतिपासे पणत्ते ! गोपमा ! पंचरणे हुगेरे वेवग्गे अउपागे वण्णे "।
 इत्यादि भगवतीमुखं द्वाइशदो पक्षमोहशकं मोक्षम् । 'रापगिटे' इत्यदि ।
 'पाणाह्वाए' इति प्राणातिपातजनितं तज्जनकं वा चारिषमोहनीयं चर्येदियात्तु
 प्राणातिपातः, एवमुत्तरत्रापि, तस्य च पुद्गलरूपत्वात् वर्णादयो भवन्ति, अत्र
 उक्तं: 'पंचरणे' इत्यादि । भाष्ये च "पंचरणे पंचरणेति परिणामं दूरितपक्षव्यवहारे ।
 द्वियमनेतपपमे गिउतेर जेनगुणहाणे ॥ इत्यादिप्रस्तावत् । एतदनुसारेण
 च प्राणातिपातानीना चारिषमाहनायत्वात् शीणमोहं तदनुपपन्नं । उपशान्तमोहो
 तु मोहमोहात्प्राणातिपातव्यवहारेण न 'वै'त्त' एवमित्येव तस्यैवमोह
 भाषप्राणातिपातव्यवहारेण च 'वै'त्त' एवमित्येव तस्यैवमोह
 चारिषमाहनायत्वात् तज्जनकं - गुणभाषणं । एतद्विषयक एव 'वै'त्त' इत्युक्तं ।
 तज्जनकं च तद्विषयकं - 'वै'त्त' इत्युक्तं । एतद्विषयकं च तद्विषयकं - 'वै'त्त' इत्युक्तं ।
 द्रव्यप्राणातिपातं द्रव्यप्राणं - न च च - 'वै'त्त' इत्युक्तं । एतद्विषयकं च तद्विषयकं - 'वै'त्त' इत्युक्तं ।
 तस्याप्येवमोहनीयं चर्येदियात्तु - 'वै'त्त' इत्युक्तं । एतद्विषयकं च तद्विषयकं - 'वै'त्त' इत्युक्तं ।

पत्तैः, तेषामपि चारित्रमोहनीयकार्यत्वप्रतिपादनात् । तदुक्तं भगवत्यां—“चरि-
त्तमोहनिज्जे षं भंते ! कस्मि कतिपरीसहा समोअरंति ? गो० सत्त परीसहा समो-
अरंति । तं०—“ अरती अचेत्त इत्थी णिसीहिआ जायणा य अक्कोसा । सट्टार-
पुरकारे चरित्तमोहंमि सत्तेत्ति ” ॥ तच्चार्थमाप्येऽप्युक्तम्—“ चारित्रमोहं
नामन्यारविस्त्रीनिपघोक्रोशपाचनासन्कारपुरस्काराः परीपहा उक्ताः । ” इति ।
एतदुत्तिर्यथा—“ दर्शनमोहवर्जं शेषं चारित्रमोहनीयं—चारित्रान्मूलोत्तरगुणसम्पन्ना-
न्मोहनात्पराह्मुखत्वाचारित्रमोहनीयम्, तदुदये सत्येते नाम्नादयः सप्त परीपहा
भवन्ति । नाम्न्यं जुगुप्सोदयाद्, अस्त्युदयादरतिः, स्त्रीषेदोदयाद् स्त्रीपरिपहाः,
निपया स्थानासंबित्वं भयोदयाद्, क्रोधोदयादा क्रोशपरीपहाः, मानोदयाद् यात्रा
परीपहा इति ॥ अप्यचारित्रमोहोदये सत्येते परीपहाः प्रोक्ताः, तस्मादुपशान्ते न
भवन्तीति चेत्, तर्हि चारित्रमोहनीयकर्मोदये सति भाणानिपातादयः प्रोक्ताः,
अवस्तेऽपि तत्र मा भूवन् । अथ भावत एव प्राणानिपातादयश्चारित्रमोहनीयोदय-
ममुत्याः, द्रव्यतन्तु चारित्रमोहनीयस्य सत्तायामपि तत्र ते भवन्तीति चेत्, तर्हि
भावत एव चारित्रमोहनीयोदयममुत्याः सप्त परीपहाः सूक्ष्ममम्परायगुणस्थानं
यावद्भवन्ति, द्रव्यतन्तु त एवोपशान्तमोहेऽपि चारित्रमोहमत्तानिमित्तका भवन्तु,
युक्तेरुभयत्र तात्प्रादिति । यद्य संभारनारूढमृषामाषणनिषेधव्याघातेनैव तत्प्रतिदि-
समर्थनं कृतम्, तच्च शशमृद्भस्यापि निषेधव्याघातान् तत्प्रतिदिसमर्थनमायम् । या च
(अ) श्लोके श्लोककल्पनादनुया सम्भारना प्रोक्ता, सा तु मकृतार्थम्यानिशयित-
म्भवेन प्रतिपादयेद् । अश्लोके श्लोकप्रमाणामर्थ्येयसङ्ग्रहप्रमाणावधिज्ञानविषयकन्यना
दि वैज्ञानिकमन्वयेन तद्विषयविशिष्टतामवधिज्ञानमर्थ्येव ज्ञापयतीति । आह च
भा.वकारः—

“ वदंतो पुन चार्हि श्लोगन्थं मेव पामई द्दं ।

मुहमयं मुहमयं परमोही ज्ञापरमायु ॥ ”— इति ।

तद्वदिहापि सम्भारनया विशिष्टमेव मृषामाषणं प्रमत्तं इति विपरीतमेव
कल्पना भवत इति । यद्य अत्र एव ‘ काण्ठश्लोकमिच्छस्ये’ इत्याद्युक्तं, तच्च तं प्रत्येव
कल्पति, यतः काण्ठश्लोकमिच्छस्ये इतिपद्यापादनत्वेन भगवतोः तद्वारमाक्षिप्य,
तेन तत्र कल्पननायाः प्रामाण्येन, सम्भारनारूढमृषामाषणदेर्मृषामाषणसार्थिः
तु भावतो बोधय इति कथं कल्पनना स्याद् ? नदमनः सम्भारनापि सम्भार-
नि, तर्हि श्लोकमर्थे ईश्वरानीनां धरणापि सम्भारना इत्येते; अत्र एव श्लोकमोहे

सम्भावनारूढमृपाभाषादेः स्नातकचारित्रप्रतिबन्धकत्वेन दोषत्वमित्यपि निरस्तम्, असतो दोषत्वायोगात् । अत एव चित्रलिखितनारीछान्तोऽपि निरस्तः, असत् आकारमात्रनाया अप्यभावादिति न किञ्चिदेतत् ।

यद्य छत्रस्यलिङ्गानां द्रव्यभूतानां मिथ्याकारादिलिङ्गगम्यत्वस्यापि सम्भवा-
न्मिथ्याकारस्य वाऽनवरतमवृत्तावसम्भवात् मंपतानां द्रव्यहिंसादिकं कादावि-
त्कल्पनानाभोगमयुक्तमेत्येवभिधाने तदयुक्तम्, मन्याख्यातभावाहिंसादेरेवाना
भोगमयुक्तकादाचिन्कभद्रपरिणतिवतो मिथ्याकारविषयत्वाद्, द्रव्यहिंसामात्रे
तदभावाद्, अन्यथाऽपवादपदजिनपूजाऽऽहारविहारादिक्रियाणामपि मिथ्याकार-
विषयत्वापत्तेः । यद्य षष्ठसप्तमलिङ्गयोश्छत्रस्यमात्रे मुलभत्वमुक्तम्, तत्प्रतिष्ठेवना-
मर्मानादिक्रियाणां पिपीलिकादिभृद्रनन्तुभयोत्पादकत्वेन मात्रयत्वं स्यात्,
तदेव तु नास्ति, कायादिनियताचाररूपाणां वासाभौत्सर्गिकीणां क्रियाणामत्व-
न्तनिरवद्यत्वाद् । अपवादकल्पन्वादासां कथञ्चित्सावयत्वमिति चेद्, न । अपवा-
दस्यापि विपिथुदस्य सावद्यत्वाभावे तत्कल्पत्वेनाभिप्राये तदभावाद् । न
चोत्सर्गापवादव्यतिरिक्तोऽपवादकल्पो राशित्रयकल्पनारसिकः भवन्ति विनाऽप्येन
केनापीप्यत्र इति तत्सद्भावे ममाणमस्ति । शक्याशक्यपरिहारविषयभेदेनापवाद-
पवादकल्पयोर्भेदाभ्युपगमे च दुष्करसुकरलादिभेदेनान्यनपुक्ताहारादिक्रियाणा-
मुत्सर्गोत्सर्गकल्पभेदकल्पनाया अप्यापत्तेरिति न किञ्चिदेतत् । तस्मान् पञ्चमसप्त-
लिङ्गयोः सौलभ्यमपि प्रमत्तस्यैव प्रतिपेवणदशायां ज्ञेयम्, अममत्तस्य तु सत्तामा-
त्रैर्णैवतद्द्रष्टव्यम् । यत्तु केवलिनोऽपि परीक्षायां छत्रस्यज्ञानगोचरत्वेन द्रव्यरूपाण्येव
लिङ्गानि ग्राह्याणीत्युक्तम्, तन्न चतुरवेनधमन्कारकारि, द्रव्यरूपाणामपि शान्तादि-
पावादीनामभावस्य सर्वकालीनत्वस्य हेतुपटकस्य दुर्ग्रहत्वान् । गुरुमष्टया तद्ग्रहं
च भावरूपलिङ्गानामपि न दुर्ग्रहत्वमिति । यथोक्तं 'स च केवली द्विविधो ग्राह्य
इत्यादि, तदमत् । क्षीणमोहे केवलिवस्यागमसाधित्वान्, आगमे छत्रस्यरीतरा-
गमप्य एव क्षीणमोहस्य परिगणितत्वात् । उक्तं च महापनायां—'स हि न
स्वीणकसायवीयरायचरिन्तायग्निभा १ स्वीणकसायवीयरायचरिन्तायग्निभा दुर्बिहा
पं० । नं०—छत्रमन्थस्वीणकसायवीयरायचरिन्तायग्निभा य. केवली स्वीणकसाय
वीयरायचरिन्तायग्निभा य' इत्यादि । यद्वि चना(या)गम बाभामुत्तहर्गापि भावि
भूतवदुपचारः' इति न्यायाद् द्वाटने गुणस्थाने कर्थाश्चन्वेर्वाचिन्वन्वभ्युपगम्यते.
तर्हि चरमशरीरिणि यथमादिगणस्थानवर्तिनि क्षपकभेद्व्याकरे वा ममयादिगुण-

स्यान्वर्तिनि तदभ्युपगन्तव्यं स्यात् । किञ्च-क्षीणमोहस्य केवलित्वविवक्षा केनापि न कृतेति कथं भवता कर्त्तव्या ? नहि स्वल्पकालमाविकेवलज्ञानस्यापि छद्मस्यैव केवलित्वविवक्षा कर्त्तुं युज्यते । अत एव “ छ टाणाइं छउमन्थे सवभारंगं ण जाणइ, ण पासइ । तं०-धम्मत्थिकायं अधम्मत्थिकायं आगामं जीवं अमरीर-पडिवद्धं परमाणुपोगलं । एताणि चैव उप्पण्णणाणदंसणवरं जाणति’-इत्यादि स्यानाद्भ्रमूत्रे । “ इह छद्मस्यो विशिष्टावध्यादिविकलः, नत्वकेवली, यतो यद्यपि धर्माधर्माकाशान्यशरीरजीवं च परमावधिर्न जानाति, तथापि परमाणुशुद्धौ जानात्येव, रूपित्वात् तयोः, रूपिद्रव्यविषयत्वाच्चावयवः । ”-इत्यादि वृत्तावुक्तम् । अत्र परमावधेरन्तर्मुहूर्त्तार्ध्वमुत्पत्त्यमानकेवलज्ञानस्यापि केवलित्वविवक्षा न कृता । यदि च परमावधिभवः केवलित्वविवक्षामकरिष्यन् तदा व्यभिचारशङ्कैव नास्तीति छद्मस्यपदस्य विशेषपरत्वं नावश्यद् वृत्तिकारः । तस्मात् क्षीणमोहस्याप्यन्तर्मुहूर्त्तार्ध्वमुत्पत्त्यमानकेवलज्ञानस्य कथञ्चित्केवलित्वविवक्षा शास्त्रवाधिनैवेति । यदि च क्षीणचारित्र्यावरणत्वाद्धेतोः क्षीणमोहे केवलित्वं दुर्निवारं, तदा निरतिचार-संयमत्वादमतिपेक्षित्वाच्चोपशान्तमोहे कृपायकुशीले च तदुर्निवारं स्यादिति बोध्यम् । यच्च रागद्वेषवच्चच्छद्मस्यत्वादीनामैक्याद्भावनेन दूषणं दत्तं, तच्च न किञ्चिद्दः एवं सति समनियतधर्ममात्रव्याप्त्युच्छेदप्रसङ्गादिति दिग् ।

इदं त्विहास्माकमाभाति-यदालोचनायोग्यविराधनादिकं छद्मस्यमात्रलिङ्गं, तदभावश्च केवलिनो लिङ्गम्, ‘कदाचिद्’ इत्यनेन ‘कदाचिदपि’ इत्यनेन चैतदर्थस्यैव स्फोरणात् । आलोचनायोग्यताया अनाभोगप्रयुक्तकादाचित्कतानियतत्वाद्, इतरत्र च तदभावाद् । इत्थं च केवली न कदाचिदपि प्राणानामति-पातयिता भवति, क्षीणचारित्र्यावरणत्वाद्-इत्यादौ विशिष्टो हेतुरनुसन्धेयः, अन्यथा केवलित्वगमकानि लिङ्गानि क्षीणमोहे न सन्ति, किन्तु स्वरूपतः सन्ति । यथा-बहिरनुष्णः, कृतकत्वाद्-इत्यनुमाने कृतकत्वं बद्धौ स्वरूपतः मदप्यनुष्ण-त्वगमकलिङ्गत्येन नास्तीति प्रत्यक्षवाधिनपक्षत्वादगमकं प्रोच्यते, तद्वन् ‘क्षीणमोहे सप्तापि स्यानानि’ इत्युक्तावपि न निम्नारः, तद्देवाप्रयोजकत्वेन प्रकृतिलिङ्ग-व्यभिचारानुद्धारान् । नद्ययः पिण्डो ध्रुमवान्, बद्धिमत्त्वाद्-इत्यत्र पक्षदोषमात्रेण हेतुदोषो निराकर्तुं शक्यते-इत्यनुमानहेतुत्वे उक्तप्रकार आश्रयणीयः, सम्भावना-हेतुत्वे तु न किमभ्युपपादनीयम्-इत्युपयुक्तविभावनीयमिति दिक् ॥ ८७ ॥

‘तदेवै चैवलिनीऽवर्द्धमाविनी जीवविरापना न भवति’ इति स्वमतिविकल्प-
नयनर्पेण्डुरिन्देवाहनाः कुविकल्पा मोक्षार्थिना त्याग्या इत्याह—

सिद्धासंगहृदोसा एषारिसया हवंति कुविगप्पा ।

ते उच्छिद्य सच्चिद्वि सच्चिद्वि मुष्णी पयट्टिक्का ॥ ७७ ॥

मोक्षान्—सम्पन्नस्त्वप्यनानिबर्त्तनोपन्येनोत्कटाद्, अभिनिर्गमाद्विपर्यय-
प्रदाहनाहशकाः कुविकल्पा भवन्ति, तानुचित्य सम्पगात्रायां गुरुशारपरान्वय-
स्यज्ञायां मूनिः मवर्त्त, न तु बहुश्रुतसादिक्यातिमात्रेण स्वमतिविकल्पजाल-
प्रयनरमितको भवेदिति । ‘एताहशकाः’—इत्यतिदेजेन यः परम्यायं कुविकल्पोऽ
स्मि—यो मांसभक्षानि तस्य सम्पत्त्वं न भवत्येवेति, सोऽप्यपास्तो षोडश्व्यः,
चैवसम्पत्त्वधारिणोऽविरतेरेव माद्याभ्यादितराभक्ष्यभक्षणस्येव मांसभक्षणादपि
निरुत्तरनियमात् । यदि च मयः सम्पृच्छित्तानन्तजन्तुमन्तानदूषितं तद् ज्ञात्वा
शुभानस्य सर्वांशानुकम्पारादित्यास्य सम्पत्त्वमित्यभ्युपगमः, तदाऽनन्तजन्तुमयं
ज्ञान्वा मूलकारिणं भक्षणयोऽपि सम्पत्त्वसतिरभ्युपगमन्या स्याद् । यदि च
मांसभक्षणस्यातिनिन्द्यात्तस्य सम्पत्त्वनाशकत्वं तदा परदारगमनस्य तन्मुतरां
स्यादिति तद्व्यसनवतः सन्त्यक्रिप्रभृतेः सम्पत्त्वमुच्छिद्येते । एतेन ‘विलडासिनामपि
मनुजानां तथाविधकर्मक्षयोपशमेन यदि मांसपरिहारनियन्त्वं तदा सम्पत्त्वां
तन्मुतरां स्यादिति मांसभक्षणे सम्पत्त्वसतिरेव’ इति निरस्तम्, सम्पत्त्वस्य
मायवर्द्धनेन कुलधर्ममात्रवाभावात्, तथाविधकर्मपरिणतेरनुचितप्रवृत्तिमत्तोऽपि
श्रद्धानगुणेन तद्वनपगमात् । अन्यथा म्नेनानामपि केषाञ्चित्परदारगमनपरिहार-
नियन्त्वात्, ततोऽनिरुत्तम्य सन्त्यक्रिप्रभृतेः सम्पत्त्वमुच्छिद्येतेवेति । न च मांसा-
हारस्य नरकायुर्वैचर्यानन्वादेव तदतिवृत्ती न सम्पत्त्वमिति शङ्कनीयम्, महा-
रम्भमहापुत्रिहादीनामपि तथात्वात्, तदतिवृत्ती कृष्णवागुदेवानामपि सम्पत्त्वा-
पगमापत्तेः । किं च—सम्पत्त्वधारिणां कृष्णप्रभृतीनां मांसभक्षणेऽपि सम्पत्त्वा-
नपगमः शास्त्रेऽपि श्रयते । तदुक्तं पठाङ्ग—तवणं दुवए राया कं पिडपुरं गगरं
अणुपविमट. अणुपविमत्ता । वउळं अमणे ६ उवक्वटापेई, उवक्वटावित्ता
फाहुँवियपुग्गिमे महाविजा एउं वयामी—गन्डह णं नुम्मे देवाणुपिपया विउळं
अमणे ६ मुउं मच्चं पंमं न पमन्न च मुवहुपक्कफळवन्धगंथमद्धान्कारं वामुदेर-
प्यामोक्कवाणं गयमहम्मणं आगामंमु माहरा । तेवि साहेति । तएण ति

कर्मादिपुत्राणां तेषां तेषां योगः । साऽऽज्ञा कर्मा नाममात्रेणापरीक्षिता सती न प्राया,
मेतावन्मृतोः परीक्षानियतत्वादिनि भावः ॥ ८९ ॥

एतन्परिणामोपायमाह—

क.स.छेय.ताव.जोगा परिस्क्रियन्वा य सा सुवर्णं व ।
एसा धम्मपरिस्क्रा णायन्वा बुद्धिमंतेणं ॥ ९० ॥

व्याख्या—सा—आज्ञा कपच्छेदतापयोगात् सुवर्णमिव परीक्षणीया । यथा-
दि-युक्तिस्वरणं ज्ञान्दस्वरणं च सुवर्णमात्रमात्रेण सुवर्णलोकरमेदेन मनीयमाने कप-
च्छेदतापरिषत्तणाम्परिषत्तं कर्तुमुत्सहन्ते, तथाऽऽज्ञायामपि सुवर्णः सर्वत्र नाम-
मात्रादेशेन मनीयमानायां विषत्तणाम्परिषत्तां कपच्छेदतापैः कर्तुमुत्सहन्त इति
दुष्कर्मिणा धर्मपरीक्षा ज्ञातव्या । यत्र ज्ञाता स एव धर्म इत्याज्ञापरीक्षैव धर्मपरीक्षे-
ति भावः ॥ ९० ॥

कपादीनेवात्र योजयितुमाह—

विहिपमिसेहान्न कसो तज्जोगक्केमकारिणी किरिया ।
छेत्त तावो य इहं वात्त जीवाइत्तत्ताणं ॥ ९१ ॥

व्याख्या—‘ विहिपमिसेहान्न ’ इति । विधिः—अविच्छेदकर्तव्यार्थोपदेशकं
शतवचनम् । यथा—स्वर्ग-वेदलार्थिना तपोध्यानादि कर्तव्यमित्यादि । प्रतिषेधः
पुनर्न हिंस्यात् सर्वभूतानोत्यादि । एतां द्वाविह धर्मपरीक्षायां कप एव, सुवर्णप-
रीक्षायां कपवृत्तरेवेव । इदमुक्तं भवति— यत्र धर्म उक्तलक्षणो विधिप्रतिषेधः
पुष्कलावुपलभ्येते न धर्मः कपशुद्धः, न पुनः—

“ अन्यधर्मस्थिताः सत्त्वा अमुरा इव विष्णुना ।

उच्छेदनीयान्तेषां हि वधे दोषो न विद्यते ॥ ”

—इत्यादिवाक्यगर्भ इति । तयोर्विधिप्रतिषेधयोर्योगोऽनाविर्भूतयोः संबन्धम्, तेषां
चाविर्भूतयोः पालना, तत्कारिणी क्रिया भिक्षाटनादिबाधव्यापाररूपा छेदः ।
यथा कपशुद्धावप्यन्तर्गतामशुद्धिमाशङ्कमानाः सौवर्णिकाः सुवर्णगोलिकादेरुच्छेद-
माद्रियन्ते, तथा कपशुद्धावपि धर्मस्य छेदमपेक्षन्ते मेतावन्तः । न च छेदो विधु-

इत्थं गुरौ विपद्यादीन् इमानन्तरमेव चक्ष्यमाणान् सुवर्णगुणान् योज-
यन्ति ॥ ९३ ॥

अथार्थेऽष्टसुवर्णगुणप्रतिपादनाय भावमाप्तौ गुरौ तदुपोजनाय च पूर्वार्था-
कृता एव निम्नो गाथा उपन्यस्यति-

विषाद्या-रसायण-मंगलत्य-विण्ण-पयाहिणावत्ते ।

गुरुण अडज्ज-कुच्छे अट्ट सुवन्ने गुणा हुंति ॥ ९४ ॥

व्याख्या—‘ विषाद्या ’ इत्यादि । विषयाति-गरुडोपहननशौले सुवर्ण भ-
वति । रसायनमङ्गलार्थविनीतमिति फर्मधारयपदम् । रसायनं-वपःस्तम्भनम्,
मंगलार्थं-मंगलप्रयोजनम्, विनीतमिव विनीतम्, कट्टककेगुरादीष्टविशेषः परिण-
यनात् । तथा मट्टिणावत्तपतिनापने मट्टिणावृत्ति, तथा गुरुकम्, अल्लुसार-
त्वात् । अदायाकृत्यमिति फर्मधारयपदम्, मत्प्रादायमग्नेरदहनीयम्, सारत्वादेव;
अकृत्यमकृतमनीयम्, अकृतितगन्धत्वादिति । एवमष्टौ सुवर्णं इति गुणा असा-
धारणधर्मा भवन्ति स्युरिति गाथार्थः ॥ ९४ ॥

एतन्ममानान् साधुगुणाना-

इय मोहविसं घायइ सिवोवएसा रसायणं होइ ।

गुणत्तं य मंगलत्यं कुणइ विणीत्तं अ जोग्गो ति ॥ ९५ ॥

व्याख्या—‘ इय ’ वि । इत्येवं सुवर्णवदिन्त्यर्थः, मोहविसं-वियेकचैतन्या-
पहारि गानपति-नाशपति केषांचित्, साधुरिति मन्त्रयः । कुनः ? इत्याह-शिवोपदे-
शान्मोक्षमार्गप्ररूपणात् । तथा स एव रसायनमिव रसायनं भवति जायते, शिवो-
पदेशोदेवाजरामररसाहेतुत्वात् । तथा गुणतश्च स्वगुणमाहात्म्येन च मङ्गलार्थं मङ्ग-
लप्रयोजनदुरितोपशममित्यर्थः, करोति विधत्ते, विनीतश्च मकृत्यैव भवत्पसौ योग्य
इति कृत्वा ॥ ९५ ॥

मग्गणुसारि पयाहिण गंज्जीरो गरुअओ तहा होइ ।

कोहग्गिणा अडज्जो अकुच्छो सइसीलजावेणं ॥ ९६ ॥

व्याख्या—‘ मग्गणुसारि ’ चि । मार्गानुसारिन्वं सर्वत्र यन्माधोस्तत्पद-
शिणावत्तन्वमुच्यते । गम्भीरोऽदृच्छवेताः गुरुकको गुरुकः इत्यर्थः ‘ तथा ’ इति

समुच्चये, भवति स्यात् । तथा क्रोधाग्निना अदाहः, सुवर्णवत् । तथाऽङ्कुरस्यः स
शील भावेन-शीललक्षणसौगन्ध्यसद्भावेनेति ॥ ९६ ॥

निगमयन्नाह-

एवं सुवन्नसरिसो पडिपुत्राहिञ्चगुणो गुरु णेत्रो ।
इयरो विसमुचियगुणो ण उ मूलगुणेहि परिहीणो ॥ ९७ ॥

व्याख्या- ' एवं ' इति । एवमुक्तप्रकारेण सुवर्णसदृशः, मामान्यतो म
माधुगुणयोगात् । तथा प्रतिपूर्णा अन्यूनाः अधिकगुणाः प्रतिरूपादिविदोष
णा यस्य स तथा गुरुर्ज्ञेयः । अपवादाभिप्रायेणाह-इतरोऽपि कालादिवैगुण्यादेहा
गुणहीनोऽपि समुचितगुणः पादादहीनगुणो गुरुर्ज्ञेयः, ननु मूलगुणैः परिही
तद्रितस्य गुरुलक्षणवैकल्पमतिपादनात् । उक्तं च-गुरुगुणरदिभो अ इहं
दृषो मूलगुणविउचो जो " इति । मूलगुणसाहित्ये तु समुचितगुणलामाद् न
त्रिद्विगुणवैकल्प्येनागुरुत्वमुद्भावनीयमिति भावः ॥ उक्तं च-" ण उ गुणमि
विहृणोति चंद्रकरो उदाहरणं । " इति ॥ ९७ ॥

उचितगुणश्च गुरुं पश्याज्यः, किन्तु तदाप्रापामेव वनितव्यमिन्वार-
ण्यारिसो खलु गुरु कुलवहृणाएण एव मोतव्यो ।
एयस्स उ आणाए जइणा धम्मंमि जइञ्चव्वं ॥ ९८ ॥

एतादृश उचितगुणः मत्तु निश्चये गुरुः कुलवहृणातेन नैव मोक्तव्यः ।
वार्ति-कृत्तवृषंभंभं भग्निनाऽपि तदगुणो न पश्यावति, तथा मुनिष्येण भग्नि-
नाप्युचितगुणस्य गुरोश्चरणमेवा न पश्याज्येति भावः । ' तु ' पुनः, एतस्य
चित्तगुरुस्य गुरोराश्रया मतिना धर्मं वनितव्यम् ॥ ९८ ॥

तदाशास्त्रिनस्य च यो गुणः मन्वयेते तमार-

गुरुआणाइ ठियस्स य वज्झामुद्राणसुवचित्तस्स ।
अज्जप्पज्जाणम्मिधि एगगत समुत्तमइ ॥ ९९ ॥

व्याख्या- ' गुरुआणाइ ' इति । गुरोःशास्त्रिनस्य च वनितव्यवशात्तस्य ग
वदन्तुद्वयेन-विहितव्यवशाद्विदित्वायोगकल्पेण गुरुचित्तस्य शान्तयोगवर्ति

अन्पकर्ममालविगमविशदीकृतहृदयस्य निक्षयावलम्बनदशायां श्रुद्धात्मस्वभावपरिणती प्रकटीभूतायामध्यात्मध्यानेऽपि एकाग्रत्वं समुल्लसति ॥ ९९ ॥

ततः किं भवति ! इत्याह—

तंमि य आयास्रूवं विसयकसायाद्दोसमजरहिञ्चं ।
विन्नाणाणंदघणं परिमुदं होइ पञ्चक्खं ॥ १०० ॥

व्याख्या—‘ तंमि य ’ त्ति । तस्मिन्नाध्यात्मध्यानेकाग्रत्वे समुल्लसिते विषयाः शब्दादय इन्द्रियायाः कषायाः क्रोधमानमायालोभास्तदादयो ये दोषमला जीव-
गुणमालिन्यहेतवस्तद्द्रष्टितं, तथा विज्ञानानन्दधनं स्वरूपप्रतिभासप्रशममुखीकरस-
तामापन्नं, परिशुद्धमनुपहितस्फटिकरत्नवद् प्रकृत्यैव निर्मलमात्मस्वरूपं प्रत्यक्षं
भवति ॥ १०० ॥

ततश्चात्मन्येव तस्य तत्रैव तत्तस्य तत्रैव च सन्तुष्टस्य स्वात्मभावमतिबन्धवि-
धान्ततया विकल्पोपरमः स्यादित्याह—

जलहिम्मि असंखोन्ने पवणाज्जावे जहा जलतरंगा ।
परपरिणामाज्जावे एव विञ्चप्या तथा हुंति ॥ १०१ ॥

व्याख्या—‘ जलहिम्मि ’ त्ति । असंशोभे संशोभपरिणामरहिते जलधौ
समुद्रे पवनाभावे यथा जलतरङ्गा नैव भवन्ति, तथा तदा—आत्मस्वरूपप्रत्यक्षता-
दशायां परपरिणामस्य शुद्ध्यलक्षणमोचनपरिणामस्याभावे नैव विकल्पाः शुभाशु-
भरूपाधित्तविल्ला भवन्ति ॥ १०१ ॥

अध्यात्मध्यानजनितायामात्मस्वरूपप्रत्यक्षतादशायां संहतसकलविकल्पाव-
स्यायां सूक्ष्मविकल्पोपरमेणैव स्थूलविकल्पोपरमदार्षमाह—

का अरती आणंदे केवत्ति वियप्पणां ण जत्थुत्तं ।
अणो तत्थ वियप्पा पुग्गलसंजोगजा कत्तो ॥ १०२ ॥

‘ का अरति ’ त्ति । का अरतिः ’ को वा आनन्दः ! इति विकल्पनमपि न
त(य)प्र—आत्मस्वरूपप्रत्यक्षतायामुक्तम, अध्यात्मशास्त्रे स्वरूपानुभवमप्रतया मस्ति-
हितसुखदुःखविकल्पस्य सूक्ष्मध्याप्यनवकाशात् । तथान्ये विकल्पाः स्थूलाः शुद्ध्य-

लसंयोगजा गृहघनस्वजनभोजनादिपुद्गलसंसर्गजनिताः कुतो भवन्ति ? अपि तु न कुत्रचित्; स्वाभाविकधर्मज्ञानसामग्र्या औपाधिकधर्मज्ञानमात्रं प्रति प्रतिबन्धकत्वादिति भावः । तदयं शुद्धात्मस्वभावानुभवनामा सन्मात्रार्थनिर्भासो धर्मशुद्ध्यान्फलं विगलितव्येधान्तरचिदानन्दनिष्पन्दभूतोऽविकल्पः समाधिरूपगीयते ॥ १०२ ॥

अस्यैवाविकल्पसमाधेरुपायभूतं शुद्धं विकल्पमुपदर्शयति—

अणो पुगलज्ञावा अणो एगो य नाणमित्तोहं ।
सुद्धो एस वियप्पो अविअप्पसमाहिसंजणओ ॥१०३॥

‘अणो’ति । पुद्गलभावाः पुद्गलपरिणामाः—कायमनोवागानमाणकर्म-
बर्गणाघनगृहक्षेत्रारामादिसंस्थानभाजोऽविद्याप्रपञ्चोपराचतममकारविषयीभूता अ-
न्ये—मदात्मद्रव्यादेकान्तेन पृथग्भूताः, कालत्रयेऽप्युपयोगलक्षणामस्पर्शादिति
भावः । अहं च ज्ञानमात्रमुपयोगमात्रस्वभाव इति हेतोः पुद्गलभावेभ्योऽन्य
एकश्च, कालत्रयेऽप्यन्यद्रव्यसंसर्गोऽपि तत्स्वभावापरिग्रहाद् अनन्तपर्यायाविर्भाव-
तिरोभावाभ्यामप्यविचलितशुद्धात्मद्रव्यैकशक्तिमत्ताच्च । न च ज्ञानदर्शनचारित्र्य-
रूपरत्नत्रयस्वभावशालित्वेनापि शुद्धात्मद्रव्यस्यैकत्वसतिः सम्भवति प्रभानैर्मन्य-
दोषहरणशक्तिगुणयोगाज्जात्यरत्नस्येति । एष शुद्धात्मद्रव्यविषयत्वेन शुद्धो वि-
कल्पोऽविकल्पसमाधेः मम्यक् प्रकारेण जनकः, एतज्जनितभंस्कारस्य विकल्पा-
न्तरभंस्कारविरोधित्वेन ततस्तदनुत्पानाद्, एतस्य च बह्वेदांशं विनाश्यानु वि-
नाशवद्भूतविकल्पजालमुच्छेद्य स्वत एवोपरमादिति ॥ १०३ ॥

“ तदेतद्द्वयान्मध्यान्परिकल्प्यममाधिमम्बन्धवन्पुरमित्येतदेवाभिप्युक्तम्—

एयं परमं नाणं परमो धम्मो इमो छिय पसिद्धो ।
एयं परमरहस्सं णिच्छयसुद्धं जिणा विंति ॥ १०४ ॥

व्याख्या—‘एयं परमं’ति । एतद्द्वयान्मध्यान् परमं ज्ञानं, ज्ञानस्य विरति-
कल्पनाद्, विरतिश्च ममतामागत्यात्, ममतायाधेनदायमन्नादिति भावः । परमो
इमोऽपनेव प्रसिद्धः, दुर्गती एततो ज्ञानोऽशङ्कान्, गिद्धिगती नियमेन धारणात् ।
एतच्च परमरहस्यदृष्टोपनिषद्गतं नियमशुद्धं पारमार्थिकनपरिग्रहीतृत्वा-
त्प्राप्येता मुक्ते । एतावन्तः—

“ परमरहस्यमिसीधे समत्तगणिषिद्धगहारिभसारानं ।

परिणामिधं पमाणं निच्छपमत्रलंघमाणानं ॥ ” ति ॥ १०४ ॥

अध्यात्मस्य भवचने परमरहस्यत्वादेव परीक्षकः सर्वत्र तदनुल्लङ्घनेनैव प्रवृत्तिः कर्तव्येत्यभिप्रायशानाह—

अञ्जप्पावाहेणं विसयविवेगं अत्रो मुणी विति ।

जुतो हु धम्मवात्रो ण सुक्कवात्रो विवात्रो वा ॥१०५॥

व्याख्या—‘ अञ्जप्पावाहेणं’ति । अतोऽध्यात्मस्य परमरहस्यत्वाद् अध्यात्मा-
वाधेन—स्वपरगतर्मस्यादिममन्वितशुभाशयाविच्छेदेन विषयविवेकं निर्णिनोपि-
नार्थनिर्णयं भ्रुवते मुनयो विगलितरागद्वेषाः साधवः कर्तव्यमिति शेषः । दि-
यतो धर्मवाद् एव मध्यस्थेन पापभीरुणा च सर्वं तदवनिर्णयार्थमपक्षपातेन कथा-
मारम्भलक्षणो युक्तः, तत्त्वज्ञानफलत्वात् तस्य; न शुष्कवादः, जये पराजये वा
परस्य स्वस्य चानर्थलघुत्वापत्तेः; काठशोपमात्रफलो विवादो वा—दुःस्थितेना-
यिना सह उल्लजाविषयानो जन्यो युक्तः, साधूनां माध्यस्थ्यप्रधानत्वात्, शु-
भानुबन्धिन्वाद्य साधूनां भयत्नस्य ॥ १०५ ॥

तदेवं धर्मसादेनैवाध्यात्मावाधेन भवनिर्णयस्य कर्तव्यत्वाच्छिष्टाचारानु-
रोधेन तयोर्दोशेनैव प्रारब्धस्य स्वप्नफलपहितत्वं प्रदर्शयन्नन्वैरपि तत्त्वनिर्णय-
मिद्वयर्थमित्यमेव भणितव्यमित्युपदेशमाह—

जणियं किंचि फुममिणं दिसाइ इय धम्मवायमग्गस्स ।

अणणेहि वि एवं चिय सुआणुसारेण जणियवं ॥१०६॥

व्याख्या—‘ भणियं ’ ति । इत्युक्तहेतोर्धर्मवादमार्गस्य दिशैव स्फुटमिदं
किञ्चिन्मकृतार्थगोचरं भणितं मया, तेन च नान्यपर्यहृष्टया तत्त्वनिर्णयमिद्विरपि
कृतयेति भावः । अन्यैरपि धर्मपरीक्षकैरेवमेव श्रुतानुसारेण भणितव्यम् । इत्यमेव
मकृतार्थभ्रमनिवृष्ट्या तत्त्वज्ञानमिदं रागद्वेषपरिणामाभावेन कल्याणबीजसम्पत्तेभेति
भावनीयम् ॥ १०६ ॥

सर्वस्वोपदेशमाह—

किं बहुणा इह जह जह रागद्वोसा लहुं विलिङ्गति ।
तह तह पयट्टियच्चं एसा आणा जिणिंदाणं ॥ १०७ ॥

व्याख्या—‘ किं बहुण ’ति । स्पष्टा ॥ १०७ ॥

एसा धम्मपरिक्का रइआ जविआणा तत्तवोहटा ।
सोहिंत्त पसायपरा तं गियत्या विसेसविऊ ॥ १०८ ॥

किं बहुणा इह जह जह रागद्वेषा लहुं विलिङ्गति ।
तह तह पयट्टियवं एसा आणा जिणिंदाणं ॥ १०७ ॥

ध्याय्या—' किं बहुन भव । मदा ॥ १०७ ॥

एसा धम्मपरिस्सु रइआ जविआण तत्तवोहडा ।
सोहितु पसायपरा तं गियत्या विसेसविज्ज ॥ १०८ ॥

मृरिथीविजयादिदेवमृगुरोः पद्माम्बराहर्मणा
मृरिथीविजयादिर्मिहमृगुरो मन्नामने मेजुपि ।
मृरिथीविजयमने श्रितवति भाग्यं च राग्यं कृतो
ग्रन्थोऽयं विनोतु कोविदकुले मोदं विनोदं तथा ॥ १ ॥

महोपाध्यायश्रीविजयविजयैश्वरान्वितिभिः
मन्त्रे साहाय्यं तद्विद् यतमौष्टवमभूत् ।
ममर्षन्कस्तूरीपरिमलविशेषाद्भवति हि
ममिदः मृदारसिसुवनजनानन्दजननः ॥ २ ॥

मन्त्रः मन्त्रु ममन्ना मे ग्रन्थथमविदो भृशम ।
येषामनुग्रहादस्य मौमाग्यं प्रपितं मरेत् ॥ ३ ॥

इति जगद्गुरुविरुद्वारिभद्रारकश्रीहोरविजयमूरीभरणिपुण्यपट्टच्छी-
विद्याविशारदमहोपाध्यायश्रीकन्यागविजयगणिशिष्यावतंमन्नास्रनिलरूपन्दिन-
श्रीलामविजयगणिशिष्यरत्नगुणगगरिष्ठपन्दिनश्रीमोवविजयगणिसनीर्षयनिल-
कविपुलकःशनापमौमाग्यनिधिगित्थीनपविजयगणिवरणकमलमेविना पन्दि
मृथीरामविजयगणिसमोदरेण पन्दिनयशोविजयेन कृतो परमपरीशानामा
ग्रन्थः सम्युक्तः ॥

संवरमासीममेन्दुनमे य मितवसंहे ।
मट्टमीविपुवारं हि लिखिता पत्तने पुरं ॥

साराधर लिखित केरिका

श्रीराम

' इति एतन्मन्त्रः

—

श्रीरामे, (साम्बुतना.)

